

11927

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

ENDÜLÜS ŞİİRİNDE MERSİYE

Doktora Tezi

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Tezi Hazırlayan : M.Faruk Toprak
Tezi Yöneten : Prof.Dr. İnci Koçak

ANKARA - 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	VII
GİRİŞ	VIII-XXVII
1. MERSİYE	1-28
1.1. MERSİYENİN TANIMI	2
1.2. MERSİYEDE İŞLENEN KONULAR	3
1.2.1. Ağlama	3
1.2.2. Sabır	5
1.2.3. Övgü	6
1.2.4. Kader	7
1.2.5. Cahiliye Devrine Özgü Konular	9
1.2.6. İslamiyetten Sonra Gelişen Konular	11
1.3. MERSİYELERE KONU OLAN KİŞİ VE VARLIKLAR	15
2. ENDÜLÜS MERSİYELERİNDE İŞLENEN GENEL KONULAR	29-79
2.1. HAYAT VE ÖLÜM	30
2.2. KADER VE ZAMAN	38
2.3. AĞLAMA	44
2.4. SABİR	50
2.5. ÖVGÜ	56
2.6. TAZİYE VE KUTLAMA	67
2.7. HİCİV	75
3. MERSİYELERE KONU OLAN KİŞİLER	80-130
3.1. ÇOCUKLAR	81
3.2. KADINLAR	88
3.3. İLİM ADAMLARI	93
3.4. HÜKÜMDARLAR VE YÖNETİCİLER	100
3.4.1. Abbadiler	110
3.4.2. Aftasiler	120

4. KENDİNE MERSİYE SÖYLEME	131-172
4.1. ÖLÜM KORKUSU	132
4.2. DÜŞMANA HİTAP	134
4.3. AZAP KORKUSU - RAHMET ÜMİDİ	137
4.4. UNUTULMA KORKUSU VE DOSTLARA HİTAP	141
4.5. YÜCELİKTEN SONRA DÜŞKÜNLÜĞE AĞLAMA	154
5. ENDÜLÜS'E VE ŞEHİRLERİNE SÖYLENEN MERSİYELER	173-226
5.1. ŞEHİRLERE SÖYLENEN MERSİYELER	174
5.1.1. HASARA UĞRAYAN ŞEHİRLERE AĞLAMA	175
5.1.2. KAYBEDİLEN ŞEHİRLERE AĞLAMA	179
5.1.2.1. Ağlama ve Övgü	181
5.1.2.2. Müslümanları Kınama	186
5.1.2.3. Sabredememe	189
5.2. ENDÜLÜS'E SÖYLENEN MERSİYELER	192
5.2.1. AL-RUNDİ'NİN NÜNİYYESİ	196
5.2.2. AL-DAKKÜN'ÜN LÂMİYYESİ	211
5.2.3. ANONİM BİR RÂİYYE	219
6. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	227-324
6.1. DİL	228
6.1.1. Eski Dilden Etkilenme	228
6.1.2. Dilde Yenilikler ve Çevrenin Etkisi	237
6.1.3. Mersiyelerde Özel İsimler Kullanma	247
6.1.4. Coğrafi İsimler	256
6.1.5. Atasözleri	258
6.2. EDEBİ SANATLAR	262
6.2.1. Tıbak ve Mukabele	263
6.2.2. Teşbih ve İstiare	271
6.2.3. Tazmin ve İktibas	285
6.2.4. İtnab	293
6.2.5. Cinas ve İştikak	297
6.2.6. Tecahül-ü Arif	301
6.2.7. İstidrak	304
6.2.8. Hüsn-ü Ta'lil	306
6.2.9. Kinaye	308
6.3. VEZİN VE KAFİYE	310

SONUÇ	325
BİBLİYOGRAFYA	329
DİZİN	338

Ö N S Ö Z

Doktora tezi olarak hazırladığımız bu çalışma, Endülüs'te, fetihten itibaren başlayıp düşüşe kadar süren yaklaşık sekiz yüzyıllık dönem boyunca söylenen mersiyeleri ele almaktadır.

Çalışmamızın 1. Bölümü, Arap edebiyatında mersiyeye genel bir bakışı içermektedir. Burada, mersiyenin tanımı, bazı kavramları, konuları ve zamanla gösterdiği gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir.

2. Bölümde, Endülüs mersiyelerinde işlenen genel konular yer almaktadır. Bu konular ele alınırken, zaman zaman şairin yaşadığı hayat tarzı veya Endülüs'te içinde bulunduğu şartlar da göz önünde bulundurulmuştur. Böylece konular üzerinde etkili olan ve işlenişine yön veren faktörler belirlenmiştir.

3. Bölümde mersiyeler, kendisine ağılanan kişilere göre ele alınmıştır. 4. Bölüm, kişinin kendisi için söylediği mersiyeleri; 5. Bölüm ise Endülüs'e ve şehirlerine söylenen mersiyeleri konu edinir.

6. Bölümde Endülüs mersiyeleri, dil, edebi sanatlar ve vezin ve kafiye bakımından incelenmiştir.

Doğu mersiyelerinden sadece 1. Bölümde söz edip örnekler vermekle yetinilmemiş, bu durum diğer bütün bölümlerde de sürmüştür. Doğu ve Endülüs mersiyeleri arasında birçok konuda yapılan mukayeseler sonucu, taklit, etkilenme, farklılık ve yenilik gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Bazı Endülüs şehirlerinin bugün kullanılan İspanyolca karşılıkları parantez içinde gösterilmiştir.

K I S A L T M A L A R

- a.g.e. : adigeçen eser
a.g.m. : adigeçen makale
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
çoğ. : çoğul
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
GAL : Geschichte der arabischen Literatur
GAS : Geschichte des arabischen Schrifttums
H. : Hicri
İA : İslam Ansiklopedisi
M. : Miladi
Mad. : Maddesi
No. : Numara
öl. : ölümü
s. : sayfa
Suppl. : Supplementband
ts. : tarihsiz
vs. : vesaire
Yay. : Yayınlayan

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada, İslam Ansiklopedisi'nin transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

Sessizler

ž	_____	ج	a	_____	ا
č	_____	ط	b	_____	ب
ž	_____	ظ	t	_____	ت
c	_____	ع	š	_____	س
ġ	_____	غ	c	_____	ج
f	_____	ف	h	_____	ح
k	_____	ق	h	_____	خ
k	_____	ك	d	_____	د
l	_____	ل	z	_____	ذ
m	_____	م	r	_____	ر
n	_____	ن	z	_____	ز
v	_____	و	s	_____	ص
h	_____	ه	š	_____	ش
y	_____	ی	š	_____	ی

Sesliler

a	_____	اَ	ā	_____	آ
i	_____	إِ	ā	_____	أَ
u	_____	أُ	ī	_____	يَ
			ū	_____	وَ

G I R I S

Endülüs adının, Vandal kelimesinden geldiği kabul edilir. Almanya'nın doğusunda Vistül ve Oder nehirleri arasında yaşayan Germen soylu Vandallar, V. yüzyılın başlarında kuzeyden güneye inerek Cebel-i Tarık Boğazına kadar gelmişler ve buradan Afrika'ya geçmişlerdir. Kuzey Afrikalılar, Vandallarla tanıştıktan sonra geldikleri yer olan İberik Yarımadasının güney kısmına bu adı vermişlerdir. Araplar ise İspanya'nın fethinden sonra Endülüs adını, sadece yarımadanın güneyine değil, Cebel-i Tarık'tan Pirene Dağlarına kadar uzanan bölgenin tamamına vermişlerdir.¹ Endülüs'ün alanı, yapılan fetihlerle genişlemiş ve Fransa'nın güneyindeki bölgeleri de içine almıştır. Müslümanların geri çekilmesiyle gittikçe daralan Endülüs, güneyde müslümanların elinde kalmış bölgelere ve sonunda küçük Gırnata Sultanlığı'na münhasır kalmıştır.²

Endülüs adı bugün, İspanya'nın güneyinde Cordoba, Ronda, Sevilla, Granada ve Malaga gibi şehirleri kapsayan bölgeye verilir.

Endülüs, Emevi Halifesi Valīd b. 'Abdulmalik (öl. 97/715) devrinde fethedilmiştir. Emevilerin Kuzey Afrika Valisi Musa b. Nusayr'ın komutanlarından Tārīk b. Ziyād, Sebte (Ceuta) şehri hakimi Julian'dan ilgi görmekteydi. Özel bir meseleden dolayı Vizigot kralı Luzerik'e³ kin besleyen Julian, Tārīk b. Ziyād'a gelerek Endülüs'ü ve güzelliklerini över ve Vizigotların cesur bir millet olmadıklarını söyleyip onu, yarım adayı fethetmeye teşvik eder. Tārīk b. Ziyād, durumu Mūsā b.

---

1 Arslān, Şakīb, al-Hulal al-Sundusiyya, C.I, s. 32.

2 Seybold, C.F., Endülüs mad, İA, C.IV, s. 270

3 Rodrik olarak da bilinir.

Nuşayr'a bildirir ve ondan izin alarak ordusuyla Endülüs'e girer. Vadi Bekke (veya Lekke) denilen yerde Luzerik'in ordusunu bozguna uğratar. ¹ 92/711 yılında kazanılan bu zaferi, İspanyol şehirlerinin birbiri ardınca fethedilmesi izler. Böylece Endülüs, merkezi Şam'da bulunan Emevi Devletine bağlı olan ve oradan tayin edilen valiler tarafından yönetilen bir eyalet haline gelir. 92-138/711-755 yılları arası, Valiler Devri olarak bilinir. Arapların Endülüs'e yerleşme sürecini oluşturan bu devir, birçok karışıklığa ve Mudarlılarla Yemenliler arasında iktidarı ele geçirmek için meydana gelen çekişmelere sahne olmuştur. ²

Abbasiler, doğuda idareyi ele geçirdikten sonra Emevi hanedanına mensup bütün fertleri kılıçtan geçirirler. Bu katliamdan kurtulan 'Abdurrahman b. Mu'âviya (öl. 172/788), Kuzey Afrika'da Berberi kabileleri arasında yaklaşık beş yıl gizlendikten sonra 138/755 yılında Endülüs'e geçer. Birçok şehirden gelenler, kendisine biat ederler. al-Dahil lakabıyla tanınan 'Abdurrahman b. Mu'aviya, Vali Yûsuf al-Fihri'yi mağlub ederek Kurtuba (Cordoba) şehrinde tahta oturur. ³ Böylece Endülüs'de Valiler Devri sona erer ve yaklaşık üç yüzyıl sürecek olan Emevi Devri başlar.

Fethi izleyen ilk yüzyıl içinde Endülüs'e has bir kültürden söz edilemez. Yarımada yerleşen ilk Araplar, doğuda büyüyüp yetişen, doğu ruhunu ve kültürünü temsil eden kişiler oldukları için gerçek anlamda Endülüslü sayılamazlar. Dolayısıyla bu dönem şairlerine, Endülüs şairleri diyemeyiz. ⁴

1 İbn al-Kütiyya, Tārīh fath'l-andalus, Mısır, ts, s.5-6

2 İbn Haldûn, Kitâb'l-İbar, Mısır, H.1284, C.IV, s.118-120

3 Aynı eser, C.IV, s. 121

4 al-Avsi, Hikmat, Fuşûl fî'l-adab'l-andalusî, s. 73

Araplar, bir yandan fethettikleri bu yeni ülkeye uyum sağlamaya çalışsırlarken, diğer yandan da vatanlarını unutmakta ve doğuya karşı sürekli hasret ve özlem duymaktaydılar. İlk Emevi Emiri 'Abdurrahman al-Dâhil, Kurtuba şehrinde Rusafa denilen yerde bir hurma ağacı görür ve duygulanır. Bu ağaç, ona doğuyu ve dolayısıyla evini, ailesini hatırlatmıştır. Hemen şu şiiri söyler:

تَبَدَّتْ لَنَا وَمَطَا الرُّمَافَةَ نَخْلَةٌ   تَنَاءَتْ بِأَرْضِ الْعَرَبِ عَنْ بَلَدِ النَّخْلِ
فَقُلْتُ شَبِيهِ فِي التَّغْرِبِ وَالنَّوَى   وَ طُولِ اِكْتَابِي عَنْ بَنِي وَعَنْ أَهْلِ
نَشَأَتْ بِأَرْضِ أَنْتِ فِيهَا غَرِيبَةٌ   فَمِثْلِكَ فِي الْأَقْمَاءِ وَالْمَنْتَأَى مِنْهُ 1

"al-Rusafa'nın ortasında bize, hurma diyarından uzakta batı toprağında bir hurma ağacı gözüktü.

Ona dedim ki: Sen de benim gibi garipsin. Çocuklarımdan ve ailemden ayrılıp uzun süre buruk kalışında bana benzersin.

Öyle bir yerde yetiştin ki, orada garipsin. Gurbette kalışın benim durumuma benzer."

Doğuya yolculuk yapan birisini görünce de şöyle der:

أَيُّهَا الرَّكَّابُ الْمَيِّمُ أَرْضِي   أَقْرَ مِنْ بَعْضِ السَّلَامِ لِبَعْضِي
إِنَّ جِئْتِ كَمَا تَرَاهُ بِأَرْضِي   وَ نُؤَادِي وَ مَالِكِيهِ بِأَرْضِي
قَدْ قَضَى الدَّهْرُ بِالْفِرَاقِ عَلَيْنَا   فَعَسَى بِاجْتِمَاعِنَا سَوْفَ يَقْضِي 2

"Ey ülkeme yolculuk eden binici! Benden bazı yakınlarıma selam ilet.

Gördüğün gibi vücudum bir yerde, kalbim ve sahipleri ise başka bir yerdedir.

1 al-Maqqarî, Nafh'l-tîb, Kahire, H.1279, C.II, s.716

2 Aynı eser, C.II, s. 707

Zaman, bizim için ayrılığı takdir etti. Belki birgün kavuşmamızı takdir eder."

Eğitim ve kültür faaliyetlerinde bütün kaynaklar, doğuda yazılan eserlerden oluşuyordu. Bu eserler, gerek doğuyu ziyaret eden Endülüslüler ve gerekse Endülüs'e gelip yerleşen doğulu alimler tarafından yarımada taşınıyordu. Bu konuda, dilci Abū 'Alī al-Kālī'nin (ö. 356/967) yaptığı hizmet önemlidir. Bağdat'tan Endülüs'e giderken, dil ve edebiyatla ilgili temel kaynakları ve birçok ünlü şairin divanını Endülüs'e taşımıştır.¹ Bağdat'taki Nizamiye Medresesi ve Kahire'deki al-Azhar Üniversitesi'nden önce Kurtuba'da bir üniversite kurulmuş ve Abū 'Alī al-Kālī, tarihçi ve gramerci İbn'l-Kūṭiyya (ö. 367/977) gibi alimler, burada ders vermişlerdir.

Endülüs'ün ilk dönemlerinde doğuya olan bağlılık ve hayranlık, taklit derecesine varmıştır. Bu durum, şiirde de görülmektedir. Endülüs şairlerine, doğuda ve özellikle Abbasi Devri'nde yetişen bazı şairlerin isimlerinin takılması, doğuluları üstün görüp onları örnek almanın açık bir delilidir. Mesela, İbn Zaydūn'a Endülüs'ün Buhturi'si, İbn Darrāc'a Endülüs'ün Mutenebbi'si, İbn Hafāca'ya Endülüs'ün Sanavbari'si ve al-Ruşāfi'ye Endülüs İbn Rūmi'si denirdi.²

'Abd'l-ʿAzīz ʿAtīk, doğuya bağlı oluşun nedenlerini ve bu bağlılığın ne derece taklit olduğunu şöyle açıklar:³

"Şiirde doğululara uymak ve onları taklit etmek hasıl olmuşsa da bu, şairlerin ortaya yeni birşey koyamamalarından

1 İbn Ḥayr, al-Fahrāsa, Kahire, 1382/1963, s.398 vd.

2 al-Rāfi'i, Muṣṭafā Şādık, Tārīḫ ādāb'l-arab, C.III, s.254

3 ʿAtīk, 'Abd'l-ʿAzīz, al-Adab'l-arabi fī'l-andalus, s.159.

değil, sadece asıllarına bağlı kalıp onu sürdürmeyi istemele-
rindendir. Önce şiirde şekil meselesini ele alalım. Kaside,
hangi devirde olursa olsun, Arap şiirinin vazgeçilmez kalıbı-
dır. Dolayısıyla kaside geleneğini sürdürmek taklitçilik sa-
yılmaz. Konuya gelince, gazel, methiye, mersiye gibi klasik
konuları işlemek de taklitçilik değildir. Önemli olan, bu ko-
nuları güzelce işlemek ve zamanın şartlarına göre gelişme
gösterebilmektir."

Ahmad Haykal da, Endülüslülerin, ilk dönemlerde doğulu-
ları taklit etmelerinin haklılığını şöyle savunur:¹

"Araplar, yeni bir ortama girmelerine rağmen atalarının
yaşadığı efsanevi yerler zihinlerinden silinmemiştir. Onlara
göre çöl, kum tepelikleri, deve ve beyaz ceylanlarla dolu bir
ortamda yaşayanların oluşturdukları edebiyat, örnek alınacak
en mükemmel edebiyattı. Nitekim Avrupalılar da klasik dönemde,
Yunan ve Latin edebiyatlarını örnek almışlar ve onlarla fark-
lı çağlarda ve değişik ortamlarda yaşamalarına rağmen kendile-
rinden etkilenmişlerdir. Aynı şekilde Latin Amerikan edebiya-
tının öncüleri de, İspanyol edebiyatını en mükemmel edebiyat
olarak kabul etmişler ve ondan ilham almışlardır."

Endülüs edebiyatı, doğudaki Arap edebiyatının bir devamı
ve uzantısı olduğu için şiirin geleneksel kalıp ve konuları
varlığını sürdürmüştü; ancak zamanla Endülüs'e has ürünler ve-
rilmeye başlanmıştır. Bunların en önemlisi, muvaşşah denilen
bir şiir türü geliştirip kalıp, vezin ve kafiye yenilik yap-
maktadır. Endülüs'de ortaya çıkıp gelişen, şarap, aşk gibi konu-
ları işleyen ve eğlence meclislerinin ayrılmaz bir parçası
olan muvaşşah, bestelenebilen bir şiir türüydü. İlk olarak,
Emir Abdullah b. Muḥammad al-Marvānī'nin (öl. 300/912) şair-
lerinden Muḫaddam b. Mu'āfā (öl. 300/912) tarafından ortaya

---

1 Haykal, Ahmad, al-Adab al-Andalusī, Kahire, 1986, s.85

Kāmil Kīlānī'ye göre, muvaşşah Endülüslüler tarafından icad edilmeseydi bile doğulu Araplar tarafından birgün mutlaka ortaya konacaktı.¹ Abbasi Devrinde birçok şehirde kurulan şarki ve eğlence meclislerinin buna zemin hazırlayacağını hatırlatan Kīlānī, delil olarak, şair ve bir günlük halife İbn'l-Mu'tazz'ın (öl. 295/908) divanında bulunan şu muvaşşahayı gösterir:

أَيُّهَا السَّاقِي إِلَيْكَ الْمُشْتَكِي قَدْ دَعَوْنَاكَ وَإِنْ لَمْ تَسْمَعْ
وَ نَدِيمٍ هَمَّتْ فِي فُرْتِهِ
وَ شَرِبْتُ الرَّاحَ مِنْ رَاحَتِهِ
كُلَّمَا اسْتَيْقَظَ مِنْ نَوْمَتِهِ 2

"Ey saki, sikayet sanadır. Sen duymasan bile biz seni çağırдық.

Yüzündeki parlaklığa aşık olduğum ve her uykudan uyanışında elinden şarap içtiğim bir içki arkadaşı."

Ne var ki bu muvaşşaha, aslında Endülüslü tabip ve şair İbn Zuhr'a (öl. 595/1199) aittir ve Endülüs üzerine yazılan birçok kaynak eser de buna işaret eder.³ Bu şiir, İbn'l-Mu'tazz'ın divanına sonradan sokulmuş olmalıdır. Çünkü, ne kaynaklarda doğulu Arapların muvaşşah türü şiir söylediklerine dair bir bilgi aktarılmış ve ne de divanlarında bu şiirlere rastlanmıştır.

Endülüs Emevi Devrinin ünlü şairleri arasında, Yaḥyā al-Ġazāl (öl.250/864), Yūsuf b. Hārūn al-Ramādī (öl. 403/1012),

1 Kīlānī, Kāmil, Nazarāt fī tāriḥ'l-adab'l-andalusī, s.273

2 Dīvān İbn'l-Mu'tazz, Mısır, 1891, C.II, s. 53

3 Bkz. İbn Abī Uşaybi'e, 'Uyūn'l-anbā' fī ṭabakāt'l-aṭibbā', C.II, s. 72; İbn Sa'id, al-Muğrib fī hulā'l-mağrib, C.II, s. 267-268; Yākūt, Mu'cam'l-udabā', C.XVIII, s. 219

İbn Hânî (öl. 362/973), İbn Darrâc al-Şaşallî (öl. 422/1030) ve İbn 'Abd Rabbihi (öl. 328/940) başta gelir. İbn 'Abd Rabbihi, aynı zamanda, seçkin bir edebi eser olan al-İkd al-farîd'in de yazarıdır. Bu devirde nesir türünde yazılan bir diğer önemli eser de, İbn Şuhayd'ın (öl. 427/1035) al-Tavâbi' va'l-zavâbi' adlı risalesi olup cinler alemine yapılan bir yolculuğu konu alır ve üslup olarak Abbasi şairi Abu'l-Âlâ al-Ma'arrî 'nin Risâlat'l-gufrân adlı eserine benzer. Ayrıca İbn Hâzım'ın (öl. 456/1064) aşk konusunda kaleme aldığı Tavk'l-Ħamâm adlı eseri de önemlidir.

Endülüs'de, Emevi hakimiyeti döneminde meydana gelen önemli siyasi gelişmeler arasında emirlikten hilafete geçiş vardır. al-Nâşır lakabıyla tanınan Emir 'Abdurrahman III, doğuda Abbasi hilafetinin zayıflayıp etkinliğini kaybetmesi üzerine kendisini halife ilan eder ve Endülüs'de Emiru'l-Muslimin ünvanını alan ilk kişi olur.¹ Böylece Emevi sultanları, 317/929 yılından itibaren Emir yerine Halife ünvanını kullanmaya başlarlar.

Emevi Hilafeti döneminde, yönetim kademesinde haciblerin ortaya çıktığı görülür. Hacibler, halifelerin emirlerini ve zirlere ulaştıran ve böylece bir nevi mabeynci görevi yapan kişilerdi. Daha sonra, vezirlerin üstünde bir konuma gelmişlerdir.² Yine bu dönemde verilmeye ^{başlanan} Zü'l-Vizâratayn ünvanı, hem kalem hem de kılıç sahibi anlamına gelirdi. Bu ünvan, Endülüs'ün son dönemlerine kadar kullanılmıştır.

---

1 İbn Haldûn, Kitâb'l-İbar, C.IV, s.118-120

2 al-Rikâbî, Cavdat; Fî'l-adab'l-andalusî, Kahire, ts, s. 52-53

Emevi Devrinin sonlarına doğru halifelerin zayıflayıp etkisiz hale geldikleri, hatta bazen idareyi kaybettikleri görülür. Halife al-Hakam al-Mustansır'dan (öl. 366/976) sonra Hacib İbn Abi 'Amir, küçük halife al-Hişâm al-Mu'ayyad'ı etkisiz hale getirir. Rakiplerini ortadan kaldıran ve yönetime tamamen hakim olan İbn Abi 'Amir, Emevilere ait olan al-Zahrâ' sarayının ihtisamını söndürmek için al-Madîna al-Zâhira denilen yeni bir yer kurar ve idare merkezini buraya taşır. al-Mansûr lakabını alan İbn Abi 'Amir'in hükümdarlığı, öldüğü 392/1002 tarihine kadar sürer.

Bir diğer gelişme de, hilafetin, Mâlaka (Malaga) şehri hakimi Hammudilerin eline geçmesidir. Kurtuba'ya bir süre 'Alî b. Hammûd (öl. 408/1017) ve oğulları hakim olur. Ancak daha sonra Abdurrahman al-Mustazhir'in halife tayin edilmesiyle idare tekrar Emevilere geçer.¹ Fakat bu, onları bekleyen kötü akibeti değiştirmeyecektir. Endülüs, bu sırada en karışık dönemlerinden birisini yaşamaktadır. Birbiri ardınca değişen halifeler, gittikçe artan isyan ve karışıklıklara karşı koyamazlar. Hilafet makamının görev yapamaması ve etkinliğini yitirmesi üzerine 422/1031 yılında toplanan bir heyet, son halife Hişâm al-Mu'tadd'ı (öl. 427/1036) tahttan indirir ve böylece Emevi hilafeti ve saltanatı son bulur.²

Emevilerden sonra Endülüs'de Mulûk al-Ṭavâ'if Devri başlar. Siyasi birlik dağılmış ve her şehirde bir aile veya bir hanedan bağımsızlığını ilan etmiştir. En önemlileri, İşbiliyye'de (Sevilla) Abbâdiler, Tulaytila'da (Toledo) Banu Zî'n-Nûn, Kurtuba'da Cahvariler, al-Mariyya'da (Almeria) Sumâdihlar,

1 al-Marrâkuşî, al-Mu'cib, (Yay. R.Dozy), Leiden 1881, s. 35-38

2 Aynı eser, s.41

Batalyus (Badajoz) ve civarı şehirlerde Aftasiler, Sarakusta'da (Zaragoza) Hüdiler, Málaka ve Gırnata'da (Granada) Barzâliler'dir.¹ Şehir hükümdarları, doğudaki Abbasi halife lakaplarını taklit ederek kendilerine Muktedir, Muntasır, Mustansır gibi isimler eklerler. Ünlü edebiyat eleştirmeni İbn Raşık al-Şay-ravānī (ö. 456/1064), bu durumu, şu beyitleriyle eleştirir:

مِمَّا يُزَقِّدُنِي فِي أَرْضِ أَنْدَلُسٍ   سَمَاعُ مَقْتَدِرٍ فِيهَا وَمَعْتَدٍ
الْقَابُ مَمْلُوكَةٌ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهَا   كَالِهَرِّ يَحْكِي أَنْتِفَاحًا مَوْلَةَ الْأَمَدِ²

"Endülüs ülkesinde beni sıkan şey, Muktedir ve Mu'tazid isimlerini duymaktır.

Layık olmadığı yerde kullanılan bu hükümdar lakapları, kedinin büyüklenip aslanın saldırışını taklit edişine benziyor.

Bu devir, siyasi birliğin dağılmasına ve bir asır bile sürmemesine rağmen edebiyatta ve özellikle şiirde büyük bir hareket ve canlılık devridir. Şehir krallarının, aralarındaki rekabet yüzünden şairleri kendilerine çekmeye çalışmaları, edebiyatın ve ediplerin değerini arttırmıştır. Ayrıca adet ve geleneklere olan bağlılık kalkmış ve daha önceki devirlerde görülmeyen bir fikir hürriyeti, bu döneme damgasını vurmuştur.³

Hükümdarların şairleri korumaları, şair sayısının artmasına yol açmıştı. Bir şair, yazdığı bir kıtalık şiiriyle vezirliğe yükslebiliyordu. Kendilerine olan talep arttıkça, şiirlerinin de ücreti artıyordu. Hükümdarlar, vezirler, elçiler ve diğer yüksek mevki sahibi kişiler, biribirleriyle olan yazışmalarını, manzum bir şekilde yapıyorlardı. Karşılıklı gönderilen

1 al-Marrakuşi, a.g.e., s. 50-52

2 Aynı eser, s. 50

3 Haykal, Ahmad, Dirāsāt adabiyya, Kahira 1980, s.267

hediyelere ilâştirilen pusulalara, davetiyelere, her türde şiirler yazılmaktaydı. Böylece bütün hayatları şiir olup çıkmıştı.¹

Bu devrin ünlü şairleri arasında, İşbiliyye hakimi al-Mu'tamid b. 'Abbād (öl. 489/1095), İbn'l-Labbāna (öl. 507/1113), İbn Zaydūn (öl. 463/1070), İbn Ḥamdīs (öl. 527/1132) ve İbn 'Ammār(öl. 477/1084) başta gelir. Şiirde konu olarak isti'taf (merhamet dileme) türünün gelişme gösterdiği dikkati çeker. Şairlerin, bağlı buldukları hükümdarların yanından ayrılıp daha iyi kazanmak amacıyla başkasının himayesine girmeleri; ancak daha sonra bundan pişmanlık duyup geri dönmeleri ve itizari şiirler yazmaları, sık rastlanan bir durumdur. Bu durum, bazen özür dilemekle kalmayıp yalvarma ve kendini acındırma, karşı tarafı da üstün nitelikleriyle övme şeklinde tezahür etmiştir. al-Mu'tamid b. 'Abbād'ın vezirlerinden şair İbn 'Ammār, bir fırsatı değerlendirerek al-Mu'tamid'e bağlı Mursiyya(Murcia) şehrini ele geçirir; ancak yakalanıp zindana atılır. Afedilmesi için al-Mu'tamid'e şu şiiri gönderir:

سَجَايَاكَ إِنِّ عَاقِبَتِ اَنْدَى وَ اَحَجُّ
وَ اِنْ كَانَ بَيْنَ الْخَطِيئِينَ مَرْيَةٌ
وَ هَبْنِي قَدْ اَعْقَبْتُ اَعْمَالَ مُفْسِدٍ
اَقْلِنِي بِمَا بَيْنِي وَ بَيْنَكَ مِنْ رِضَى
وَ عَقِّ عَلَى اَنْارِ جُرْمِ سَلَكْتَهَا
وَ عَذْرَكَ اِنْ عَاقِبَتِ اَجْلَى وَ اَوْحُ
فَاَنْتَ اِلَى الْاَدْنَى مِنْ اللّٰهِ تَجَنُّحُ
اَمَّا تَفْسُدُ الْاَعْمَالَ ثُمَّ تَطْلُحُ
لَهُ نَحْوُ رَوْحِ اللّٰهِ بَابٌ مُفْتَحُ
بِهَبَّةِ رَحْمَى مِنْكَ تَمْحُو وَ تَمْصَحُ²

1 Palencia, A.G., Tārīḥ'l-fikr'l-andalusī, (Çev. Ḥusayn Mu'nis), Kahire, 1955, s.79

2 al-Marrākuṣī, a.g.e., s. 88

"Eğer affedersen, daha mükemmel ve cömert bir karaktere sahip olursun. Cezalandırırsan, mazeretin zaten daha açık ve kesindir.

Bu ikisi (af ve ceza) arasında tercih edilecek bir meziyet varsa, sen, Allah'a daha yakın olanına layıksın.

Farzet ki ben, kötü işler yaptım. İşler, bozulduktan sonra düzelmez mi?

Aramızda bulunan ve bir kapıyla Allah'a açılan karşılıklı rızanın hatırı için beni bağışla.

Senin tarafından esecek bir rahmet rüzgarıyla, işlediğim suçun izlerini sil."

Ne var ki bu şiir, al-Mu'tamid'i yumuşatmak şöyle dursun, öfkesini arttırmaktan başka bir işe yaramamıştır. al-Mu'tamid, İbn 'Ammār'ı kendi eliyle öldürür.

Bu devrin önemli olayları arasında Zallaka Savaşı yer alır. Müslümanların zevk ve eğlenceye dalmaları, siyasi birlik ve dayanışmayı kaybetmeleri üzerine cesaret bulan İspanyollar, güneye doğru inerek Mulūk al-Ṭavā'if'i tehdit etmeye başlarlar. Bunun üzerine Mağrib'deki Murabıt hükümdarı Yūsuf b. Tāşfīn'den (öl. 500/1106) yardım istenir. Yūsuf b. Tāşfīn, Endülüs'e geçer ve 481/1086 yılında Batalyus şehri yakınlarında Zallāka denilen yerde İspanyolları bozguna uğratar.¹

Murabıtların Mağrib'e geri dönüşünden sonra Endülüs müslümanlarının yeniden zevk ve sefaya düşmeleri ve kendi aralarında çekişmeye başlamaları üzerine Mağrib ve Endülüs fakihlerinden oluşan bir heyet, Yūsuf b. Tāşfīn'e giderek Mulūk al-Ṭavā'if'i ortadan kaldırmasını isterler ve bu konuda ona fetva verirler. Yūsuf b. Tāşfīn de Endülüs'e girerek

---

1 İbn Haldūn, Kitāb'l-İbar, C.IV, s.186

Mulūk al-Ṭavā'if'i ortadan kaldırır ve burasını kendi ülkesine katar. Böylece Endülüs'de, 484/1091 yılından itibaren Murabıtlar Devri başlar.

Yūsuf b. Tāşfīn'in Endülüs'ü ilhak etmesinin sebepleri arasında, onun Endülüs'ün güzelliği karşısında büyülenişi de vardır. Çevresindekilere : "Ben de birşeye sahip olduğumu sanıyordum. Ama bu ülkeyi (Endülüs'ü) görünce, kendi ülkem gözümden düştü ve küçüldü." der ve Endülüs'ü ele geçirmek için çare aramaya başlar.¹

Endülüs'de Murabıtlar Devri, Mulūk al-Ṭavā'if Devri gibi bir asırdan daha azdır. Ancak onun gibi hareketli geçmediği ve kendisine özgü yenilikleri az olduğu için daha sonra başlayan Muvahhidler Devriyle birlikte mütalaa edilir. Muvahhidler, Murabıtları ortadan kaldırıp Mağrib'e hakim olmuşlardı. İlk emir 'Abd'l-Mu'min b. 'Alī (ö1.558/1163), 548/1153 yılında Endülüs'e geçer. Malaka, Kurtuba, İşbiliyye ve diğer şehirlerden gelen birçok kişinin kendisine biat etmesiyle Endülüs'de Muvahhidler Devri başlar.²

Bilimsel ve kültürel faaliyetlerin geliştiği Murabıt ve Muvahhid dönemlerinde Endülüs'de, felsefe öğreniminin yayılması ve büyük filozofların yetişmesi dikkati çeker. Daha önce Emeviler Devrinde İbn Masarra (ö1.318/931) yetişmiş; ancak Hacib al-Manşūr'un idareyi ele geçireşinden sonra fakihlerin teşvikiyle kütüphanelerdeki tüm felsefi eserler yakılmış ve bu ilim dalıyla uğraşmak yasaklanmıştı. Mağrib kökenli idarecilerin ve özellikle Muvahhidlerin, felsefe eğitimini hoşgö-

1 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s.97.

2 Aynı eser, s. 151

rüyle karşıladıkları bu dönemde, sadece Endülüs'ün değil, bütün İslam aleminin önde gelen filozoflarından İbn Ruşd (öl.595/1199), İbn Bâcca (öl.522/1128 veya 533/1138), İbn Tufayl (öl. 581/1185) yetişmişlerdir.

İbn Ruşd, aynı zamanda iyi bir doktordu. Ancak filozofluğu, doktorluğunu gölgede bırakmıştır. Tıp alanında daha çok şöhret yapanlar ise, Zuhr ailesinden Abū'l-Âla b. Zuhr (öl.525/1131), Abu Marvân Âbd'l-Malik b. Zuhr (öl.557/1162) ve Abū Bakr b. Zuhr'dur (öl.595/1199).

Bu dönemde, biyografik eser yazımının da hız kazandığı görülür. Daha önce İbn'l-Farazî (öl.404/1013) tarafından yazılan Tārîh'l-ulamâ' va'l-ruvât li'l-ilm bi'l-andalus adlı esere İbn Başkuvâl (öl.597/1183), al-Şıla fî tārîh a'immat'l-andalus adlı kitabını zeyl olarak yazmış; İbn'l-Abbâr da (öl.658/1260) İbn Başkuvâl'in kitabına al-Takmila li kitâb'l-şıla adlı eserini eklemiştir. Daha sonra İbn'l-Zubayr de (öl.708/1308) Şılat'l-şıla adlı kitabını kaleme almıştır. Aḥmad b. Yaḥyâ al-Zabbî'ye (öl.600/1203) ait olan Buḡyat'l-multamis fi tarih rical al-andalus adlı biyografik eser de bu dönemde yazılmıştır.

Şiir, eski önemini korumaya devam etmiş ve Mağrib kökenli hükümdarlardan ilgi görmüştür. Şair sayısında misli görülmemiş bir artış meydana gelmiştir. Muvahhid Emiri Abū Yūsuf Ya'küb al-Manşūr (öl.595/1199), 591/1195 yılında İspanyolları bozguna uğrattığı Erāk Savaşından dönüşünde oldukça kalabalık bir şair topluluğu tarafından karşılanır. Her şaire, sadece 2-3 beyitlik şiir okuyacak kadar süre verilir. Bir şair,

مَا أَنْتَ فِي أُمَّرَاءِ النَّاسِ كُلِّهِمْ   إِلَّا كَمَا حَبَّ هَذَا الدِّينِ فِي الرَّسْلِ
أَحْيَيْتَ بِالسَّيْفِ دِينَ الْهَائِمِيِّ كَمَا   أَحْبَاءُ جَدِّكَ عَبْدَ الْمُؤْمِنِ بْنِ عَلِيٍّ

"Senin emirler arasındaki yerin, bu dinin sahibinin (Hz. Muhammed'in) peygamberler arasındaki yeri gibidir.

Deden 'Abd'l-Mu'min b. 'Alî gibi sen de kılıcınla İslam dinini yaşattın."

beyitlerini okuyunca al-Manşūr, kendisine 2.000 dinar bağışlar ve diğer şairleri dağıtıp hepsini dinlemekten vazgeçer.¹

Bu dönemde şiirde meydana gelen yenilik, Zecel türünün ortaya çıkmasıdır. Muvaşşah gibi Endülüs'de geliştirilen zecel, gramer kurallarına uymayan, mahalli telaffuz ve kullanımları ihtiva eden bir şiir türüdür. Önde gelen temsilcisi Abū Bakr b. Ḳuzmān'dır(öl.555/1160). Zecel, kendisinden önce söylenmişse de, pek ilerleme kaydetmemiş ve onun elinde gelişmiştir.² İbn Ḳuzmān, bir zecelinde şöyle der:

فَجْرَنَ حَبِيبِي هَجْرًا   وَأَنَا لَسَ لِي بَعْدُ عَجْرًا
لَسَ حَبِيبِي إِلَّا وَدُودًا   قَطَعَ لِي قَمِيمًا مِنْ مَدُودًا
وَخَاطَ بِنَقْضِ الْعَهْدِ   وَحَبَّبَ إِلَيَّ السَّهْرَ
كَانَ الْكُتْبَانُ مِنْ شُجُونِ   وَالْأَبْرُ مِنْ سِهَامِ الْجُفُونِ
وَكَانَ الْمَقْمَرُ الْمَنُونِ   وَالْخَيْطُ الْقَطَا وَالْقَدْرُ 3

"Sevgilim beni tamamen terketti. Ben artık sabredemem. Sevgilim, çok seven birisidir. Benden yüz çevirerek bana gömleğimi yırttırdı.

Verdiği sözlerde durmayarak onu yeniden dikti. Bana gece uyumamayı sevdirdi.

1 al-Makkarî, Nafh'l-tîb, C.II, s.1079

2 İbn Haldûn, Mukaddime, C.III, s.307

3 'Atîk, 'Abd'l-'Aziz, al-Adab'l-'arabi fî'l-andalus, s.403.

Yüksüğü, gam ve üzüntü; iğneleri de göz kapaklarının oklarıdır(kirpikleridir).

Makası, bela ve musibet; ipliği de kaza ve kaderdir."

Bu dönemin ünlü şairleri arasında, İbn Hafāca(öl. 533/1138), İbn Zaqqāk (öl.528/1134), al-Ruşāfī(öl.572/1176), al-A'mā al-Tuḥlī(öl.520/1126) ve Abū'l-Şalt Umayya (öl.528/1134) bulunmaktadır.

Muvahhid Devleti, Tunus hakimi Meriniler tarafından 667/1269 yılında yıkılır. Endülüs'deki hakimiyetleri ise 609/1212 yılında bulmuştu. Muvahhidlerin zayıflamasından yararlanan Muḥammad b. Yūsuf b. Naşr(öl.671/1272), 629/1232 yılında, Endülüs'ün güneyinde Nasriler Devletini kurar. Banū'l-Aḥmar olarak da bilinen ve Gırnata'yı merkez edinen Nasriler, hıristiyanlarla bazen savaşarak, bazen barış yapıp onlarla yardımlaşarak ve ağır vergiler ödeyerek varlığını iki buçuk asır sürdürür. 897/1492 yılında Kastilya ve Aragonlulardan oluşan hıristiyan güçlerin Gırnata'yı teslim almasıyla Nasriler Devleti yıkılır.¹ Böylece Endülüs'de yaklaşık sekiz asır devam eden müslüman egemenliği sona erer.

Nasriler Devri, uzun sürmesine rağmen bilimsel çalışmalar bakımından Murabıt ve Muvahhid devirleri gibi parlak geçmemiştir. Bununla birlikte, tarih felsefesi ve anlayışı gelişme göstermiştir. Ünlü tarihçilerden Zū'l-Vizāratayn Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb (öl.776/1374), al-İḥāṭa fī aḥbār Ġirnāṭa, al-Lamḥat'l-badriyya, A'māl'l-a'lām adlı eserlerini; aslen Tunuslu olup bir müddet Endülüs'de görev yapan İbn Ḥaldūn da (öl. 809/1406) ünlü eseri Kitāb'l-İbar'ı bu dönemde yazmışlardır.

1 al-Makkarī, a.g.e, C.II, s.1286.

Lisān'l-Dīn İbn'l-Ḥaṭīb, aynı zamanda bu dönemin önde gelen şairlerindendir. Bir diğer önemli şair de İbn Zumuruk' dur (öl. 796/1393).

Bu dönemde şiir konuları arasında eğitici (didaktik) türün gelişme gösterdiği göze çarpar. Orijinal bilimsel eser yazma açısından sönük geçen bu dönemde, daha önceki dönemlerde geliştirilen bilim dallarına ait bilgiler manzum kalıplara dökülmüş ve böylece zevkle okunup ezberlenmesi kolaylaştırılmıştır. Muvahhidler Devrinde Abū'l-Ḥasan al-Cayyānī (öl. 593/1197), altın işleme sanatı üzerine bir manzume yazmıştı. Nasriler Devrinde Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, fıkıh alanında Alfiyya adlı bir şiir, tıp alanında da al-Ma'lūma adlı bir urcuza yazmıştır. Muḥammad b. Cābir al-Andalusī'nin de (öl. 780/1378) bedi sanatı üzerine bir manzumesi vardır. Gramer konusunda Alfiyya adlı ünlü manzum eserin yazarı İbn Mālik de (öl. 672/1273) sonradan doğuya gidip yerleşen Endülüs asıllı bir alimdir.

Gırnata fakihlerinden Abū 'Abdillāh Muḥammad al-Ḡassānī (öl. 619/1222), Arapların halk, kabile, aşiret gibi gruplara nasıl ayrıldığını konu alan bir şiirinde şöyle der:

الْشَّعْبُ نَمَّ قَبِيلَةٌ وَعِمَارَةٌ   بَطْنٌ وَفَخْدٌ وَالْفَمِيلَةُ تَابِعَةٌ
فَالشَّعْبُ مُجْتَمِعُ الْقَبِيلَةِ كُلِّهَا   نَمَّ الْقَبِيلَةُ لِلْعِمَارَةِ جَامِعَةٌ
وَالْبَطْنُ تَجْمَعُ الْعِمَارُ فَاعْلَمَنَّ   وَالْفَخْدُ تَجْمَعُ الْبَطُونُ الْوَاسِعَةُ
وَالْفَخْدُ يَجْمَعُ لِلْفَمَائِلِ مَا كَبَا   جَاءَتْ عَلَى نَسَقٍ لَهَا مُتَتَابِعَةٌ 1

1 al-Maḥḥarī, a.g.e., C.II, s.1153.

"Önce şa'b, sonra kabile ve imare gelir. Batn, fahz ve fasıla da onları izler.

Şa'b, kabilelerin bir araya gelişidir. Kabile de imarelerin birleşmesinden oluşur.

İmare, batnları bir araya toplar. Bunu böyle bil. Geniş batnlar da fahzları birleştirir.

Fahz, fasilaları bir araya getirir. Arka arkaya düzenli bir şekilde sıralanmaları işte böyledir."

Endülüs müslümanlarının¹⁾ Muvahhidler Devrinin sonlarından itibaren başlayıp Nasriler Devletinin düştüğü yıla kadar geçen süre içinde sürekli olarak düşman saldırılarına ve tehditlerine maruz kalmaları, edebiyata yansiyarak şiirde yeni konuların işlenmesine yol açmıştır. Bu konular arasında, yardım isteme (istiğāse, istincād veya istinsār) vardır. Endülüslüler, genellikle kendilerine en yakın olan Mağrib müslümanlarına seslenerek yardımlarını istemişler ve onları cihada teşvik etmişlerdir. Oldukça uzun söylenen bu şiirlere güzel bir örnek, şair ve yazar İbn'l-Abbār'a ait bir siniyyedir. Balensiya (Valencia) şehrinin 636/1238 yılında İspanyollar tarafından kuşatılması üzerine Tunus sultanı Abū Zakariyyā Yahyā b. Hafs'ın (öl.676/1277) huzuruna çıkarak okuduğu bu ünlü şiirinde şöyle der:

أَدْرِكُ بِخَيْلِكَ خَيْلَ اللَّهِ أَنْدَلًا   إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مَنَاجَاتِهَا دَرَمًا
وَهَبَّ لَهَا مِنْ عَزِيزِ النَّعْرِ مَا التَّمَسْتُ / فَلَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّعْرِ مُلْتَمَسًا
وَقَدْ تَوَاتَرَتْ الْأَنْبَاءُ أَنَّكَ مَنْ   يَحْيَى بِقَتْلِ مَلُوكِ الصُّفْرِ أَنْدَلًا
طَهَّرَ بِلَادَكَ مِنْهُمْ إِنَّهُمْ نَجَسٌ   وَلَا طَهَّارَةٌ مَا لَمْ تَغْفِرِ النَّجَمًا¹

"Allah'ın ordusu olan ordunla Endülüs'e yetiş. Onun kurtuluşuna uzanan yollar yok oldu.

1 al-Mağkari, a.g.e., C.II, s.1230-1232

İstediği değerli yardımını ona bağışla. Senden hâla bu yardım beklenmektedir.

.....

Ardarda gelen haberler senin, hıristiyan kralları öldürerek Endülüs'ü yaşattığını bildiriyor.

Ülkeni onlardan temizle, onlar pisliktir. Sen pisliği yıkamadıkça temizlik olmaz."

Endülüs'te müslümanların zor günler yaşamaları ve yavaş yavaş gerileyip toprak kaybetmeleri üzerine gelişmeye başlayan bir başka şiir türü de, şehirlere ve daha sonra ülkenin tamamına söylenen mersiyelerdir.

1. M E R S İ Y E

1.1. MERSİYENİN TANIMI

Mersiye (مَرَاثِي çoğ. مَرْتَبَةٌ) Arapça'da, "ölüye ağıt yaktı, ölüye ağladı" anlamına gelen رَتَى fiilinden türemiştir. Mersiye, manzum kalıba dökülmeden önce, ölüye ağlamak ve kendini paralamak sekindeydi. Böyle yapmak, ölüye duyulan saygının bir ifadesi sayılıyordu.

Riṣā' (رِثَاءٌ), Cahiliye Devrinde, ölüye ve onun meziyetlerine ağlamak anlamına gelirdi. Kocasına, bir yakınına veya saygı duyduğu bir kişiye ağlayan kadına Navvāḥa (نَوَّاحَةٌ) denirdi. Navvāḥa anlamında Raṣṣā' a (رِثَاءَةٌ) veya Raṣṣāya (رِثَاءَةٌ) da kullanılırdı. Ölüye ağlamak için kadınların bir araya toplanmasına ise Manāḥa (مَنَاحَةٌ) denirdi. Ağlamaya, kadınların saçlarını kesmeleri ve yakalarını yırtıp paralamaları da eşlik ederdi. Saçını kesen kadına Hālika (حَالِكَةٌ), yakasını ve bağırını paralayana da Şākka (شَاكَّةٌ) denirdi.¹ Kadınların ölülere ağlamaları, birkaç günlük iş değildi. Bu durum, bazen bir yıl hatta daha uzun sürerdi.²

Cahiliye Devrine ait olan bu ağlama şekli, İslam dininin ortaya çıkışından sonra yasaklanmıştır. Bu da, Hz. Muhammed'in şu hadisiyle gerçekleşmiştir:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ³

"Ölü için yanaklarını tokatlayan, yakalarını yırtan ve Cahiliye adeti üzere feryat eden kişi bizden değildir."

1 'Ali, Cavād, Tārīh'l-ʿarab kabla'l-islām, C.V, s.282-83

2 Aynı eser, C.V, s. 283; Żayf, Şavķi, Tārīh'l-adab al-ʿarabī al-ʿaṣr al-cāhilī, Kahire, ts, s. 207

3 Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, DİB Yayınları, Ankara 1981, C.IV, Cenaze Bahsi, s. 408

Yine Cahiliye adetleri arasında yer alan is'ād (الإسعاد), yani bir kadının, yakınıni kaybeden bir başka kadına ağlamada eşlik etmesi de İslam dininin gelisiyle yasaklanmıştır. Biat etmek için Hz. Muhammed'e gelen Ummu 'Atiyya adlı bir kadın, Cahiliyye Devrinde bir kadının, kendisine ağlamada eşlik ettiğini şimdi de kendisinin ona ağlamada yardım etmek istediğini söylemiş; Peygamber de bir defaya mahsus olmak üzere buna izin vermiş ve ağlama işini bitirip dönen Ummu 'Atiyya'nın biatını kabul etmiştir.¹ Ancak daha sonra yine kendisine biat etmek için gelen kadınlarla konuşurken,

لَا إِسْعَادَ فِي الْإِسْلَامِ

"İslamda, (ölü için birisine) ağlamada yardım etmek yoktur."

diyerek bu adeti ortadan kaldırmıştır.²

1.2. MERSİYEDE İŞLENEN KONULAR

1.2.1. Ağlama

Ölünün adını anarak onun için ağlamak, genellikle Nadb (النَّدْبُ) olarak bilinir. Cahiliye mersiyelerinde, o devirdeki ağlama şekillerinin ve adetlerin, beyitlerde tasvir edildiğini görmekteyiz. Mesela İbn Uhbān al-Fak'ası, bir mersiyesinde şöyle der:

عَلَى مِثْلِ هَمَامٍ تَشَقُّ جِيُوبَهَا وَتُعَلِنُ بِالنُّوحِ النَّيَاءُ الْفَوَاقِدُ 3

1 Sünen-i Nesei, İstanbul, 1981, C.VII, Bab: 18, Biat bölümü, s.206

2 Aynı eser, C.IV, Cenaze Kısmı, s. 405

3 Abū Tammām, Divān'l-Ḥamasa, Bağdat, 1980, No:378, s.304

"Dul kadınlar, Hammam gibisi için yakalarını yırtar ve yüksek sesle ağlarlar."

Rabī^c b. Ziyād da¹, kabilesinden Mālik b. Zuhayr için söylediği mersiyesinde şöyle der:

مَنْ كَانَ مَسْرُورًا بِمَقْتَلِ مَالِكٍ   فَلَیَاتِ نِسْوَتَنَا بِوَجْهِ نَهَارٍ
يَجِدُ النِّسَاءَ حَوَاسِرًا يَنْدَبْنَهُ   يَلْطَمْنَ أَوْجُهَهُنَّ بِالْأَسْفَارِ 2

"Malik'in öldürülmesinden dolayı memnun olan kişi, gündüz vakti kadınlarımızın yanına gelsin.

Seher vakti, kadınları, çıplak ve yüzlerini tokatlar bir halde Malik'e ağlarken görür."

Daha sonraki mersiyelerde, bu çılgınca ağlayış yerine daha sakin bir ağlayışın hakim olduğunu görürüz. Bunun da en güzel örneklerini Muhadramun şairlerinden al-Hansā³ vermiştir. Kardeşi Şahr için söylediği mersiyesinde şöyle der:

أَ عَيْنِي جُودًا   وَلَا تَجْمَدَا
أَلَا تَبْكِيَانِ لِضَرْبِ النَّدَى 4

"Ey gözlerim! bolca akın ve durmayın. Cömert Sahr için ağlamaz mısınız?"

Yine Sahr için söylediği bir başka mersiyesinde, ağlamanın, taskınlık yapma değil de belli bir ihtiyacı giderip rahatlamak için yapıldığını açıkça belirtir:

إِنَّ الْبُكَاءَ هُوَ الشِّفَاءُ   مِنَ الْجُوعِ بَيْنَ الْجَوَانِحِ 5

-
- 1 'Abs kabilesinin önde gelen kişilerindendir. Cahiliye Devrinde meydana gelen Dāhis ve al-Ğabrā' Savaşında ölmüştür.
  - 2 Abū Tammām, a.g.e., No: 348, s. 284
  - 3 Asıl adı Tumāzır bint 'Amr olup mersiyelerıyla ün yapmıştır. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde ölmüştür.
  - 4 Divān al-Hansā', s.8
  - 5 Aynı eser, s. 21

"Ağlamak, göğüs kafesinin içindeki yakıcılığa karşı şifa bulmaktır."

1.2.2. Sabır

Şairin, ölüm karşısında kendisini veya bir başkasını teselli edip sabra davet etmesi, hemen her mersiyede işlenen bir konudur. Sabır (السَّبْرُ) kelimesi ile birlikte Aza (الْمَزَاءُ) da kullanılır. 'Azā 'nın aslı "sabretmek" olup sonradan sadece ölüm karşısında sabretme anlamında kullanılmıştır.¹

Kardeşinin ölümü üzerine gözyaşlarına boğulan al-Hansā' bile, kendisini sabırlı olmaya zorlar:

وَلَكِنِّي رَأَيْتُ السَّبْرَ خَيْرًا   مِنْ النَّعْلَيْنِ وَالرَّأْسِ الْحَلِيقِ²

"Ama ben sabrı, iki ayakkabıdan ve traş edilmiş baştan daha iyi gördüm."³

Sabırla birlikte sabredememe de, mersiyelerde sık sık dile getirilir. Anonim bir mersiyede şöyle denir:

4   إِذَا مَا دَعَوْتُ السَّبْرَ بَعْدَكَ وَالْبُكَاءَ / أَجَابَ الْبُكَاءَ طَوْعًا وَلَمْ يَجِبِ السَّبْرُ

"Senden sonra sabrı ve ağlamayı çağırdığım zaman; ağlama, isteyerek karşılık verdi, sabır ise kabul etmedi."

1 Zayf, Şavki, al-Risā', Kahire, ts., s. 86

2 Divān al-Hansā', s. 53

3 Saçın traş edilmesine, mersiyenin tanımını yaparken değinmiştik. İki ayakkabıdan maksat ise, bir yakınıni kaybeden kadının, bir çift ayakkabıyla başına vurmasıdır. al-Mubarrad, al-Kāmil, Mısır, H.1308, C.II, s. 283.

4 Abū Tammām, a.g.e., No: 305, s. 253.

1.2.3. Övgü

Ölüvü, sahip olduğu meziyetlerle anıp övmek, Ta'bîn (التَّابِينَ) olarak bilinir. Ta'bîn, aslında ölü veya diri ayırımı yapmaksızın insanları övmek olup sonradan sadece ölüler için kullanılmıştır.¹ Eski Arap şiir eleştirmenleri mersiyeği tanımlarken, onun aslında ölüye yapılan bir övgü olduğunu ve ihtiva ettiği bazı lafızlar sayesinde yaşayan bir kişiye yapılan övgüden ayırdedildiğini söylerler.² Ancak bu, mersiyeğin tamamen övgüden ibaret olduğu anlamına gelmez. Övgü, mersiyeğin sadece bir bölümünü oluşturur.

Hassân b. Şâbit³, Hz. Muhammed için söylediği bir mersiyesinde onu şöyle över:

بِاللَّهِ مَا حَمَلَتْ أُنثَىٰ وَلَا وَضَعَتْ   مِثْلَ النَّبِيِّ رَسُولِ الرَّحْمَةِ الْهَادِي
وَلَا مَشَىٰ فَوْقَ ظَهْرِ الْأَرْضِ مِنْ أَحَدٍ   أَوْ نَسَىٰ بِنْتَهُ جَارٍ أَوْ بِمِيعَادٍ
مِنَ الَّذِي كَانَ نُورًا يُسْتَفَاءُ بِهِ   مُبَارَكُ الْأَمْرِ ذَا حِزْمٍ وَارْتَادٍ
مُمَدَّقًا لِلنَّبِيِّينَ الْأَيُّ سَلَفُوا   وَأَبْذَلُ النَّاسِ لِلْمَعْرُوفِ لِلْجَادِي⁴

"Allah'a and olsun ki, hiçbir kadın, doğrucyola ileten rahmet peygamberi gibi birisini ne karnında taşımış ve ne de doğurmuştur.

Yeryüzünde, kendisiyle aydınlanan bir ışık olan peygamberden, verdiği söze ve koruduğu kişiye daha vefalı kimse yürümemiştir.

Yaptığı iş bereketli olup ihtiyatlı ve doğrucyola sevkederek bir şekilde davranır.

1 Zayf, Şavkî, a.g.e., s. 54

2 İbn Raşîk, Kitâb al-umda, Mısır, 1325/1907, C.II, s.117; Kudâma b. Ca'far, Naqd'l-şi'r, İstanbul, H.1302, s.33

3 Peygamber Şairi olarak tanınır. Şiirleriyle onu övmüş ve düşmanlarını yermiştir. 54/674 yılında ölmüştür.

4 Divân Hassân b. Şâbit, Kahire, 1394/1974, s. 207-208

Daha önce geçen peygamberleri tasdik eder. Bağış isteyenlere karşı insanların en cömerdidir."

Labîd b. Rabî' a da¹, kardeşi Arbad'a ağıt yakarken şöyle der:

2 فَتَى عَارِفٌ لِلْحَقِّ لَا يُنْكِرُ الْقِرَى تَرَى رَفْدَهُ لِلثَّيْفِ مَلَانٌ مُتْرَعًا

"Öyle bir genç ki, hakkı bilir ve misafiri tanımazlıktan gelmez. Misafire sunduğu kadehini hep dolu görürsün."

1.2.4. Kader

Mersiyeler, Araplarda eskiden beri var olan kadercilik inancını yansıtan ifadeler de ihtiva eder. Herşeye hükmeden ve karşı gelinemeyen kader, genellikle "zaman" kelimesiyle temsil edilir. al-Ğaşammaş³, bir mersiyesinde şöyle der:

4 أَخْلَاءٌ لَوْ غَيْرَ الْحَمَامِ أَمَا بَكُمُ عَتَبْتُ، وَلَكِنْ مَا عَلَى الدَّهْرِ مَعْتَبٌ

"Ey dostlarım, eğer size ölümden başka birşey isabet etmiş olsaydı kınardım. Ama zamanı kınamak olmaz."

Munķiz al-Hilālî de bir mersiyesinde şöyle der:

الدَّهْرُ لَا أَمَّ بَيْنَ الْفِتْنَا وَكَذَاكَ فَرَّقَ بَيْنَنَا الدَّهْرُ
وَكَذَاكَ يَفْعَلُ فِي تَمْرِفِهِ وَالِدَّهْرُ لَا يَنَالُهُ وَتَرُ 5

1 Muallaka şairlerindendir. Müslüman olduktan sonra daha az şiir söylemiştir. 40/660 yılında ölmüştür.

2 Divân Labîd, Dār Şādır, Beyrut, 1386/1966, s. 91.

3 Cahiliye Devri şairlerindendir. Ölüm tarihi bilinmemektedir.

4 Abū Tammām, Divân'l-Hāmāsa, No: 361, s. 293.

5 Aynı eser, No: 370, s. 299

"Zaman önce aramızı düzeltti (bizi birleştirdi), sonra bizi biribirimizden ayırdı.

İşte zaman, yaptığı işlerde böyle davranır. Zamandan intikam almak olmaz."

Cahiliye Devri Araplarının, tabiat üstü bir güce boyun eğip onu zaman diye nitелеmeleri, Kur'an'da şöyle anlatılır:

1 وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّمْرُ

"Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler derler."

Araplar, İslam dininin getirdiği tek tanrı inancını benimseyip yukarıdaki ayette geçen ifadenin aksine, kendilerini Allah'ın yok ettiğine ve bu dünyadan başka bir dünyada da yaşayacaklarına inanmaya başladıktan sonra bile, özellikle kötü ve olumsuz işleri zamana yüklemekten geri kalmamışlardır. Ayrıca zaman kelimesi yerine, aynı güce sahip "gece, gündüz, günler" gibi yine zamanı ve dolayısıyla kaderi simgeleyen kelimeler de kullanmışlardır. Emevi Devrinin ünlü şairlerinden Carîr (öl.110/728), karısına ağıt yakarken, ayrılığa neden olan gücü şöyle dile getirir:

2 لَا يَلْبِثُ الْقَرْنَاءُ أَنْ يَتَفَرَّقُوا لَيْلٌ يَكْرُ عَلَيْهِمْ وَنَهَارٌ

"Eşler, üzerlerine saldıran gece ve gündüz yüzünden çok geçmeden birbirlerinden ayrılırlar."

Mersiyelerde, bu esas konulardan başka, belli dönemlere mahsus olup zamanla ortadan kalkan; ayrıca yeni bir devirle

1 Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, DİB Yay. No: 241, Ankara, 1987, XLV/24

2 'Abdullah, M.İ., Şarh Dîvân Carîr, Mısır, 1354/1935, s. 201

birlikte gelişen konular da bulunmaktadır. Bunları, iki grupta sınırlayabiliriz:

1.2.5. Cahiliye Devrine Özgü Konular

Bu devre ait en belirgin konu, öldürülen kişilere söylenen mersiyeelerde, ölünün intikamını almaya dair^{yemin} etmek ve düşmanı korkutup tehdit etmektir. Bunu yerine getirmemek ya da ölen kişi için ağlamamak, intikamını almaktan vazgeçmek ve onu aşağılamak demektir.¹

Bu konuyu en güzel işleyenler arasında 'Antara b. Şaddād² bulunmaktadır. Kendi kabilesinden Zuhayr b. Cuzayma adlı bir kişinin öldürülmesi üzerine söylediği mersiyesinde şöyle der:

وَكَانَ أَجَلَ النَّاسِ قَدْرًا وَقَدْ غَدَا
أَجَلَ قَتِيلٍ زَارَ أَهْلَ الْمَقَابِرِ³
وَكَيْفَ أَنَامُ اللَّيْلَ مِنْ دُونِ تَأْرِهِ
وَقَدْ كَانَ نُخْرِي نِي الْخُطُوبِ الْكَبَائِرِ

"İnsanların en değerlisiyken, şimdi mezardakileri ziyaret eden en değerli maktul oldu.

İntikamını almadan gece nasıl uyuyabilirim? O, büyük felaketlerde benim desteğimdi."

Yine onun için söylediği bir başka mersiyesinde, düşmana hitaben şöyle der:

1 Goldziher, İ., "Bemerkungen zur arabischen Trauerpoeise", Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, C.XVI, (1902), s. 307

2 Muallaka şairlerindedir. Cahiliye Devrinde yaşamıştır. Ölüm tarihi bilinmemektedir.

3 Divān 'Antara, Beyrut, ts., s. 47

يَا بَنِي عَامِرٍ سَتَلْقَوْنَ بَرْقًا مِنْ حَامِي يُجْرِي الدِّمَاءَ سَجَامًا
وَتَفْجُ النَّسَاءُ مِنْ خَيْفَةِ النَّبِيِّ وَتَبْكِي عَلَى الْعِنَارِ الْبِتَامِي 1
"Ey Amiroğulları. Kılıcımdan, parlayan ve oluk gibi kan akıtan bir şimşeğe çarpılacaksınız.

Kadınlarınız, esir alınmaktan korkup bağıracak, yetim kalan küçük çocuklara ağlayacaklar."

Cahiliye Devri Arapları, ölümden sonra insan ruhunun bir kuşa dönüşüp mezarının başında cesedi için ağladığına inanırlardı. ¹ *الْهَامَةُ* veya *الْعَدَى* denilen bu kuş, mezarlıklarda yaşar, ölünün çocuklarının ve geride bıraktığı diğer kişilerin yanına gidip sahibinin ölümünden sonra neler olup bittiğini öğrenir ve dönüp ona bildirirdi.² Bu inanç, mersiyelere de yansımıştır. Cahiliye şairlerinden Abū Du'ād al-İyādī (öl. 520), kabilesinden ölen kişiler için söylediği mersiyesinde şöyle der:

سَلَطَ الدَّهْرُ وَالْمَنُونُ عَلَيْهِمْ فَلَهُمْ فِي مَدَى الْمَقَابِرِ هَامٌ 3

"Zaman ve felaketler, onlara musallat oldu. Mezarlarının başında, öten kuşları vardır."

Bu inanç, İslam dininin gelişinden sonra ortadan kalkmıştır. Hz. Muhammed, bir hadisinde, bu kuşun ve bazı Cahiliye inançlarının birer hurafeden ibaret olduğunu söylemiştir:

لَا عَدْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَلَا هَامَةَ وَلَا مَفْرَ وَفَرٍّ مِنَ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفَرَّ

4 . مِنَ الْأَمَدِ .

"(İslamda) Ne hastalığın kendiliğinden bulaşıcı olması, ne uğursuzluk, ne ölüye ait öten baykuş ve ne de Safer ayının kötülük ve uğursuzlukla bir ilgisi vardır. Cüzamlı kişiden, arslandan kaçtığın gibi kaç."

1 Divān Antara, s. 95

2 al-Nuvayrī, Nihāyat'l-arab, Kahire, ts., C.X, s. 286

3 al-Aşma'ī, al-Aşma'ıyyāt, Mısır, ts., No: 65, s. 216

4 Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, C.XII, Kitabu'l-Tıbb, s. 84

Bununla birlikte bu inanç hemen yok olmamış ve bir müddet varlığını hissettirmiştir. Emevi Devri şairlerinden Tavba b. al-Ḥumayyir (öl.80/699), ölümden sonraki hayatını tasvir ettiği bir şiirinde, yine bir şair olan sevgilisi Laylā al-Ahyaliyya'nın (öl.88/707) gelip mezarını ziyaret edişini anlatırken şöyle der:

وَلَوْ أَنَّ لَيْلَى الْأَخْلَبِيَّةِ سَلَّمَتْ
عَلَى وَدُونِي تَرَبَةً وَصَفَائِحُ
سَلَّمَتْ تَحْلِيمَ الْبَهَائِقِ أَوْ زَقَا
إِلَيْهَا مَدَى مِنْ جَانِبِ الْقَبْرِ مَائِحُ¹

"Eğer Layla'l-Ahyaliyya, aramızda toprak ve taşlar varken bana selam verirse, onu gülümseyerek selamlardım veya çığlık atan bir kuş, ona seslenirdi."

1.2.6. İslamiyetten Sonra Gelişen Konular

İslam dini, Cahiliyeye ait inanç ve adetleri yasaklayıp yerine yeni bir inanç ve düşünceyi ikame etmişti. Bu inanç, toplumun yaşayış şeklini ve zamanla edebi ürünlerini de etkilemiştir. Mersiyeler de, İslamın ilk günlerinden itibaren bu dinin getirdiği Allah, ahiret, şehadet, cihad vs. kavramlarını ihtiva etmeye başlamıştır. Müslümanlar ile Mekke müşrikleri arasında 3/625 tarihinde meydana gelen Recî' savaşında esir edilerek Mekke'ye götürülen ve orada işkenceye uğrayan Ḥubayb b. 'Adiyy'in, ölmeden önce kendisi için söylediği mersiyesi, bunu açıkça göstermektedir:

إِلَى اللَّهِ أَشْكُو كَرِيَّتِي ثُمَّ غَرِيَّتِي / وَمَا أَرْمَدَ الْأَحْزَابُ لِي عِنْدَ مِصْرَعِي

1 İbn Kütayba, al-Şi'r va'l-su'arā, s. 102

فَذَا الْعَرْشِ صَبْرِنِي عَلَى مَا يُرَادُ بِي / فَقَدْ بَضَعُوا لَحْمِي وَقَدْ يَأْسَ مَطْمَعِي
.....

وَقَدْ خَيْرُونِي الْكُفْرَ وَالْمَوْتَ دُونَهُ وَقَدْ هَمَلْتُ عَيْنَايَ مِنْ غَيْرِ مَجْزَعٍ
فَوَاللَّهِ مَا أَرْجُو إِذَا مِتُّ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ جَنْبٍ كَانَ فِي اللَّهِ مَرَعِي
فَلَسْتُ بِمَبْدٍ لِلْعَدُوِّ تَخَشُّعًا وَلَا جَزَعًا إِتَى إِلَى اللَّهِ مَرْجَعِي¹

"Gurbette oluşumu, sıkıntımı ve ölümüm esnasında toplulukların bana yaptıklarını Allah'a şikayet ederim.

Ey arşın sahibi, bana vapmak istedikleri şeye karşı sabır ver. Etimi parçaladılar ve artık ümidim kalmadı.
.....

Üzülmeksizin gözlerimden yaşlar boşalırken onlar, beni inkarcı olmak ve ölmek arasında muhayyer bıraktılar.

Allah'a and olsun ki, müslüman olarak ölürsem, Allah yolunda ölümümün ne şekilde olacağını artık dert etmem.

Düşmana boyun eğmeyeceğim ve üzülmeceğim. Dönüşüm mutlaka Allah'adır."

Mersiyelerde, İslam diniyle ilgisi olmayan, ancak bu devirden sonra ortaya çıkıp gelişen konular arasında taziye-kutlama vardır. Emeviler Devrinden itibaren hilafetin babadan oğula veya aynı aileden bir başka ^{kişiyeye} geçmesiyle, üzüntü ve sevincin aynı çatı altında aynı anda yaşandığı bir dönem başlamış oldu. Şairler, halifeler için söyledikleri mersiyelerde ailelerine taziyetlerini sunarken, yerine geçen kişileri de kutlamışlardır. Bu usulü başlatan ilk şairin, Abdullah b. Hammām al-Salulî olduğu rivayet edilir. Mu'âviya'nın ölüp yerine oğlu Yazîd'in halife olması üzerine şu şiiri söylemiştir:

أَصْبَرَ يَا بَزِيدُ فَارْقَتَ ذَا نَقَعٍ وَاشْكُرْ حَيَاءَ الَّذِي بِالْمَلِكِ حَابَاكَ

1 İbn Hişām, al-Sırat'l-nabaviyya, Mısır, 1355/1936, C.III, s. 185-186

لَا رِزْءَ أَصْبَحَ فِي الْأَقْوَامِ قَدْ عَلِمُوا / كَمَا رُزِيتَ وَلَا عَقْبِي كَعَقْبَاكَ
أَصْبَحْتَ رَاعِي أَهْلِ الدِّينِ كُلِّهِمْ / فَأَنْتَ تَرَعَاهُمْ وَاللَّهُ يَرَعَاكَ ¹

"Sabret ey Yazid, sen güvenilir bir kişiden ayrıldın. Sana saltanatı bahşeden Allah'a şükret.

Topluluklar içinde, senin uğradığın felaket gibi bir felaketin yaşandığı bilinmemektedir. Senin akibetin gibi akibet de yoktur.

Bütün din ehlinin (müslümanların) çobanı oldun. Sen onları gözetiyorsun, Allah da seni gözetсин."

Abbasi Devri şairlerinden Abū Nuvās da (öl. 195/811), Halife Hārūn al-Rašīd'in ölüp yerine oğlu al-ʿAmīn'in geçmesi üzerine al-Faʿzl b. Rabīʿ² hitaben şöyle der:

تَمَزَّ أَبَا الْعَبَّاسِ عَنْ خَيْرِ مَا لَكَ / بِأَكْرَمِ حَيٍّ كَانَ أَوْ هُوَ كَائِنٌ
حَوَادِثُ أَيَّامٍ تَدُورُ مَرُوفَهَا / لَهِنَّ مَسَاوِ مَرَّةً وَمَحَايِنٌ
وَفَى الْحَيِّ بِالْمَهْتِ الَّذِي غَبَّ الشَّرَى / فَلَا أَنْتَ مَغْبُونٌ وَلَا الْمَوْتُ غَابِنٌ ³

"Ey Abū'l-Abbās, ölen en hayırlı kişiye karşı sağ olup yaşayan en saygın kişiyle teselli bul.

Günlerin getirdiği felaketler dönüp durur. Kötülüğü de var iyiliği de.

Yaşayan kişi (al-ʿAmīn), toprağın gizlediği ölüye (al-Rašīd'e) bağlı kalmıştır. Ne sen aldatılmışsın, ne de ölüm aldatmıştır."

Bu üslup dışında mersiyede üzüntü ve ağlamanın yanısıra sevinç ve ümidin işlenmesi, kural ve gelenek olarak mümkün değildir. Bazı istisnalar varsa da bu, şairin o anda içinde

1 al-Cāhiz, al-Bayān va'l-tabyīn, Mısır, 1395/1975, C.II, s. 132

2 Abbasi Devleti vezirlerindendir. al-Ma'mūn'un halife olmasından sonra görevden alınmıştır. 208/823 yılında ölmüştür.

3 Dīvān Abū Nuvās, Mısır, H.1332, s. 109

bulunduğu özel duruma veya şiiri kendi garip zevklerine göre işlevişine bağlıdır. Abū Hīrāş Huvaylid b. Murra'nın¹ bir şiiri, buna güzel bir örnektir. Abū Hīrāş, kardeşi² Urva'nın yılan tarafından sokulup ölmesi, oğlu Hīrāş'ın ise aynı tehlikeyi atlatıp kurtulması üzerine söylediği şiirinde, hem kardeşine ağıt yakar, hem de Hīrāş'ın yaşamasına sevinir:

حَدَّثُ إِلَهِي بَعْدَ عُرْوَةٍ إِذْ نَجَا   خِرَاشٌ وَبَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ
فَوَاللَّهِ لَا أَنْسَى قَتِيلًا رُزِقْتَهُ   بِجَانِبِ قَوْمِي مَا مَشَيْتُ عَلَى الْأَرْضِ²

"Urva'dan sonra Hiraş'ın kurtulmasından dolayı Allahı-
ma hamdettim. Kötülüğün bazısı, bazısından iyidir.

Allah'a and olsun ki, yeryüzünde yürüdüğüm süre boyunca, kendi kavmimin yanında kaybettiğim ölüyü unutmaya-
cağım."

Muhadramun şairlerinden Durayd b. al-Şimma da (öl.9/630), kardeşi Abdullah için söylediği mersiyesine nesiple başlamıştır. Durayd'ın, kardeşinin ölümü üzerine çok üzülüp ağlamasına dayanamayan karısı Ummu Ma'bad onu kınamış ve Abdullah'ı kötülemiştir. Bunun üzerine Durayd, Ummu Ma'bad'ı boşamış; daha sonra Abdullah'a ağıt yakarken önce karısının ayrılışını anmış, sonra ölen kardeşini övmüştür:

أَرَّتْ جَدِيدُ الْجَبَلِ مِنْ أُمَّ مَعْبَدٍ   بِعَاقِبَةٍ وَاخْلَفَتْ كُلَّ مَوْعِدٍ
وَإِنَّ يَكُ عَبْدُ اللَّهِ خَلَى مَكَانَهُ   نَمَا كَانَ وَقَانًا وَلَا طَائِشَ الْبَيْدِ³

1 Huzayl kabilesine mensup olup şiirlerinin az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Hz.Ömer'in hilafeti döneminde ölmüştür.

2 İbn Kütayba, al-Şi'r va'l-su'arā, s. 157

3 al-Aşma'i, al-Aşma'ıyyāt, No: 28, s. 111-113

"Ummu Ma^cbad ile olan yeni bağımız sonunda eskidi ve kendisi, verdiği hiçbir sözde durmadı.
.....

Abdullah, yerini boş bırakıp gitmişse de o, ne savaş-
tan geri kalırdı, ne de eli(nin fırlattığı sey) boşa
giderdi."

1.3. MERSİYELERE KONU OLAN KİŞİ VE VARLIKLAR

Mersiye, ölen veya öldürülen her insan için söylenmiş-
tir. Ancak ölen kişinin, ağıt yakan kişiye olan yakınlığı ve
aralarındaki ilişki; ayrıca sahip olduğu bazı değer ve mezi-
yetler, duyulan acıların boyutunu ve ifade edilen duyguların
samimiyet derecesini etkilemektedir.

Abū^c Ubayda diyor ki: Bir bedeviye, en iyi şiirlerinin
hangisi olduğunu sordum. Dedi ki: "Babalarımıza ve çocukları-
mıza ağıt yaktığımız şiirler. Çünkü bunları söylerken yüreği-
miz yanıyor."¹

Aile fertleri arasında, çocuklara yakılan ağıtlar baş-
ta gelir. Çocuklar, henüz övgüye değer meziyetlerin oluşmadı-
ğı bir dönemde öldükleri için konu, bolca ağlama ve sabredeme-
me etrafında yoğunlaşmaktadır. Anonim bir mersiyede bir baba,
çocuğunun ölümü üzerine üzüntüye kapılıp kendine hakim olama-
yışının kınanmaması gerektiğini şöyle dile getirir:

الأمُّ عَلَى تَبْغِيهِ وَالْمَهْ فَلَا أَجْدَهُ

1 al-Bayhaqī, al-Mahāsin va'l-masāvi, Leipzig 1902, s.373

فَكَيْفَ يَلَامُ مَحْزُونٌ   كَبِيرٌ فَاتَهُ وَلَدُهُ¹

"Ona çok ağladığım için kınanıyorum. Ona dokunuyor (onu arıyor) ama bulamıyorum.

Çocuğunu kaybetmiş üzüntülü bir büyük, nasıl olur da kınanır?"

Abbasi şairlerinden İbn al-Rūmī (öl. 283/896), çocuk mersiyelerinin en güzel örneklerini vermiştir. Çocuklarını kaybeden İbn al-Rūmī'yi, özellikle ortanca oğlu Muhammed'in ölümü çok etkilemiştir. Onun için söylediği mersiyesinde, al-Ḥansā'nın etkisinde kalarak gözlerine hitap ederken, ağlamanın fayda getirmediğini, ama çocuğa karşı sabretmenin de mümkün olmadığını şöyle ifade eder:

بَكَوْكُمْ بَشْفِي وَإِنْ كَانَ لَا يَجِدِي / نَجُودَا ، فَقَدْ أَوْدَى نَظِيرُكُمْ عِنْدِي
عَجِبْتُ لِقَلْبِي كَيْفَ لَمْ يَنْفَطِرْ لَهُ / وَلَوْ أَنَّ أَقْسَى مِنَ الْحَجَرِ الْمَلْدُ
أَعْيَنِي جُودَا لِي ، فَقَدْ جَدْتُ لِلثَّرَى / بِأَنْفَسٍ مِمَّا تُسْتَلَانِ مِنَ الرَّفْدِ²

"Ağlamanız fayda vermese de şifa verir. Bolca gözyaşı dökün. Benim nezdimde, sizin gibi değerli olan kişi öldü.

Kalbime şaşıyorum. En katı taştan daha sert olmasına rağmen nasıl olur da onun için yarılmıyor?

Ey gözlerim, bana cömert davranın. Çünkü ben, toprağa cömert davrandım ve sizden istenen yardımın daha değerlisini ona yaptım." (Oğlumu gömerek, sizin gözyaşlarıyla yapacağınız yardımın daha iyisini toprağa yaptım.)

1 Abu Tammām, Divān'l-Ḥamāsa, No: 304, s. 253

2 Divān İbn al-Rūmī, Kahire, 1342/1924, s. 29-30

Kadınlar ise, aynı ilgiden bazen mahrum kalmışlardır. Kadını hiçe sayma ve değer vermeme yüzünden onlara ağıt yakmayı, yaksa bile ağlamayı düşkünlük ve yüzkarası sayan şairlere rastlamaktayız. Mesela Emevi Devri şairlerinden al-Farazdağ (öl.110/728), ölen karısına mersiye söylemekten kaçınır ve bazı dostlarının, "Onun mezarını ziyaret etmiyecek misin" diye sormaları üzerine şu şiiri söyler:

يَقُولُونَ زُرْ حَدْرَاءَ وَالتُّرْبُ دُونَهَا   وَكَيْفَ بَشَىٰ عَهْدَهُ قَدْ تَقَطَّمَا
وَلَسْتُ - وَإِنْ عَزَّتْ عَلَيَّ - بِزَائِرٍ   تَرَابًا عَلَىٰ مَرْمُوسَةٍ قَدْ تَضَعَمَا
وَإِهْوُونُ مَفْقُودٍ إِذَا الْمَوْتُ نَالَهُ   عَلَىٰ الْمَرْءِ مِنْ أَصْحَابِهِ مَنْ تَقَطَّمَا 1

"Diyorlar ki, toprağın altındaki Hadra'yı ziyaret et. Zamanı geçmiş (ve benimle ilgisi kalmamış) bir kişi nasıl ziyaret edilir?

Benim için değerli bile olsa, bir kadının üzerine yığılmış toprağı ziyaret edecek değilim.

İnsan için, ölen dostları arasında en değersiz kayıp, peçe takmış kişidir."

Abbasi şairlerinden al-Buhturî(öl.284/897), bir dostunun kızına ağıt yakmış; ancak kadınlar için ağlamaktan utanç duyduğunu söyleyerek bu mersiyei adeta dostunun hatırı için içten gelmeden söylediğini ima etmiştir:

أَتُبْكِي مَنْ لَا يُنَازِلُ بِالسَّبِّ (م) فِ مُنْبِغًا وَلَا يَهْزُ اللَّوَاءُ
وَلَعَمْرِي مَا الْعَجْزُ عِنْدِي إِلَّا   أَنْ يَبِيتَ الرَّجَالُ يَبْكِي النِّسَاءَ 2

1 al-Mubarrad, al-Kāmil, C.II, s.267

2 Dīvān al-Buhturī, Dār'l-Ma'ārif, Kahire, ts., C.I, s. 40-41

"Arkasındakileri korumak için kılıçla savaşmayan ve sancak taşımayan kişiye mi ağlarsın?

Ömrüme and olsun ki, benim yanımda acizlik, erkeklerin kadınlar için ağlamalarıdır."

Yine Abbasi şairlerinden olan al-Mutanabbî (öl.354/965), kadınlara ağıt yakmama konusunda bu kadar katı değildir. Ancak bazı beyitleriyle onları küçümsemekten geri kalmaz. Mesela, Halep'deki Hamdani Emiri Sayf'l-Davla'nın (öl.356/967) büyük kızkardeşi için söylediği mersiyesinde der ki:

وَإِنْ تَكُنْ خُلِقْتَ أَنْتَى، قَدْ خُلِقْتَ / كَرِيمَةً غَيْرَ أَنْتَى الْعَقْلِ وَالْحَبِيبِ¹

"Kendisi, dişi olarak yaratılmışsa da, akli ve soyu, dişi değil saygın olarak yaratılmışlardır."

Emevi şairlerinden Carîr ise, kadına değer veren ve onu sayan bir kişiydi. Karısına ağıt yakarken şöyle der:

لَوْلَا الْحَيَاءُ لَعَادَنِي اسْتِعْبَارٌ وَ لَزَرْتُ قَبْرَكَ وَالْحَبِيبُ يَزَارُ²

"Eğer utanmasaydım, gözyaşlarına boğulur ve mezarını ziyaret ederdim. Sevgili, ziyaret edilir."

Carîr'in, karısının mezarını ziyaret edip ona ağlamaktan çekinmesi, rakibi olan şairlerin diline düşüp alay konusu olma korkusudur. Çünkü o devirde, kadınların mezarı başında durup ağlamak, alışılmış birşey değildi. Dolayısıyla Carir de bundan kaçınmıştır.³

1 Divân al-Mutanabbî, s. 20

2 'Abdullah, M.İ., Şarh Divân Carîr, s. 199

3 al-Bustânî, Buṭrus, Udabā' al-'arab fi'l-cāhiliyya va şadr'l-islām, Beyrut, 1934, s. 400

Erkeklerin bu tutumuna karşılık, kadınların kocalarına karşı daha vefalı davrandıkları dikkati çeker. Özellikle Cahiliyye Devri, kadınların mersiyede en başarılı oldukları dönemdir. Tamamen erkeksi karakter taşıyan bu mersiyelerde, aşka az, ölüme çok yer verilmiştir.¹ Esed kabilesinden bir kadına ait aşağıdaki mersiyede, eski mutlu günleri anıp hasret çekme yerine hamasi duygularla ölüyü övmek tercih edilmiştir:

خَلِيلِي عَوْجًا إِنَّهَا حَاجَةٌ لَنَا عَلَى قَبْرِ هُبَّانَ، سَقَتَهُ الرَّوَاعِدُ

فَتَمَّ الْفَتَى كُلَّ الْفَتَى كَانَ بَيْنَهُ / وَبَيْنَ الْمَرْجِي نَغْفًا مُتْبَاعِدُ

إِذَا انْتَضَلَ الْقَوْمُ الْأَحَادِيثَ لَمْ يَكُنْ / عَيْبًا وَلَا رِيًّا عَلَى مَنْ يُقَاعِدُ 2

"Ey iki dostum, durun. Hubban'ın mezarının başında durmaya ihtiyacımız var. Gökgürültüsü çıkaran bulutlar, o mezarı sulasın.

Orada, en mükemmel genç yatmaktadır. Onunla korkak kişi arasında, iki dağ arasındaki mesafe vardır.

Topluluklar, söze başlayıp övündükleri zaman o, ne konuşmaktan acizdir, ne de birlikte oturduğu arkadaşına karşı kibirlidir."

Kadınların kocalarını unutmayıp onlar için mersiyelerin en güzel örneklerini vermesi, sonraki devirlerde de devam etmiştir. al-Aşma^ci (öl.216/831), çölde, yanağını kocasının mezarının üstüne koyarak ağlayan bir kadının sövlediği şu mersiye-yi rivayet eder:

خَدِّي تَقِيكَ خُشُونَةَ اللَّحْدِ وَ قَلْبِيَةَ لَكَ سَبْدِي خَدِّي

1 Nicholson, A., A Literary History of The Arabs, s.126

2 Abū Tammām, Dīvān'l-Hamāsa, No: 340, s. 278

يَا سَاكِنَ الْقَبْرِ الَّذِي بَوَّأْتَهُ عَمِيَّتٌ عَلَيَّ مَالِكُ الرَّشِدِ
اسْمِعْ ابْنُكَ عَلَيَّ فَلَمَعْنِي أَطْفَى بِذَلِكَ حَرَقَةَ الْوَجْدِ¹

"Yanağım, seni mezarın sertliğine karşı korur. Yanağım senin için az bile efendim.

Ey mezara yerleşen ve ölümüyle doğru yola giden yolları kaybettiğim kişi,

Kulak ver, sana derdimi anlatayım. Belki böylece hasretin yakıcılığını söndürürüm."

Muştafâ Şâdık ar-Râfi^c i, mersiyeden söz ederken, Arapların savaşta ölen kimselere ağıt yakmadıklarını söyler. Çünkü onlar, zaten ölmek için yola çıkmışlardır. Dolayısıyla onlara ağlamak, onları hicvetmek sayılır. Ağıt, savaş dışında eceliyle ölenlere yakılır.²

al-Râfi^c i'nin bu sözleri oldukça gariptir ve neye dayanarak söylediği belli değildir. Bu konuda herhangi bir delil getirmeyen al-Râfi^c i'nin iddiasının aksine, Arap edebiyatı, savaşta ölenlere söylenen mersiyelelerle doludur. Mesela Hassân b. Şâbit, Bedir'de şehit düşen müslümanlara söyle ağıt yakar:

مَبَابَةٌ وَجَدِ نَكَرْتَنِي أَحَبَّةٌ وَقَتْلَى مَفْوًا فِيهِمْ نَفِيعٌ وَرَافِعٌ
وَ سَعْدٌ فَأَضْحُوا فِي الْجِنَانِ وَأَوْحَشَتْ / مَنَازِلَهُمْ وَالْأَرْضُ مِنْهُمْ بَلَّاقٌ
وَفَوَا يَوْمَ بَدْرِ لِلرُّسُولِ وَفَوْقَهُمْ³ ظِلَالُ الْمَنَابِيَا وَالسُّبُوفُ اللَّوَامِعُ

"Hasretin yakıcılığı bana, aralarında Nufay^c, Râfi^c ve Sa'd'ın bulunduğu bazı dostları ve şehitleri hatırlattı.

1 İbn Abd Rabbihi, al-İkd al-farîd, Mısır, H. 1305, C.II, s. 23

2 al-Râfi^c i, M.Ş., Tārîh âdâb al-ârab, Beyrut, 1394/1974, C.III, s. 106

3 Divân Hassân b. Şâbit, s.241

Onlar, şimdi cennettedirler. Evleri, onlardan sonra ıssızlaşmış ve yeryüzü boşalmıştır.

Bedir günü, üstlerinde ölümün gölgesi ve parlayan kılıçlar olduğu halde Allah'ın elçisine bağlı kalmışlardır."

İslam dininin yayılışından sonra mersiyelerde konu olarak taziye-kutlama, önemli bir gelişme olurken, kişi ve karakter olarak da ilim adamları dikkati çekmektedir. Bazı ilim dallarının gelişmesi ve ilim adamlarının yetişmesi üzerine mersiyeler, daha önce görülmemiş bir tarzda bilimsel deyim ve terimler ihtiva etmeye başlamışlardır. Böylece kişi olarak yeni bir karakterin ortaya çıkması, o karaktere söylenen mersiyeyi en azından dil açısından ayrıcalıklı kılmıştır. Ancak bu durum, birdenbire meydana gelmemiştir. Mesela, İmam Mâlik b. Anas (öl.179/795) için Abū'l-Mu'āfā tarafından söylenen mersiyede, fıkıhla ilgili herhangi bir terime rastlayamayız:

أَلَا قُلْ لِقَوْمٍ سَرَّهُمْ فَقَدْ مَالِكُ   أَلَا إِنَّ فَقْدَ الْعِلْمِ إِذْ مَاتَ مَالِكُ
وَمَا لِي لَا أَبْكِي عَلَى فَقْدِ مَالِكٍ / إِذْ أَعَزُّ مَفْقُودٍ مِنَ النَّاسِ مَالِكُ
وَمَا لِي لَا أَبْكِي عَلَى فَقْدِ مَالِكٍ / وَفِي فَقْدِهِ سَدَّتْ عَلَى الْمَالِكِ¹

"Malik'in ölümüne sevinen topluluğa söyle, Malik'in ölümüyle ilim de kaybedilmiş oldu.

Nasıl olur da Malik için ağlamam? Çünkü o, insanlar arasında en değerli kayıptır.

Onun ölümüyle, yön bulacağım yollar bana kapandıktan sonra nasıl olur da Malik için ağlamam?"

---

1 İbn Farhūn, al-Dibāc al-muzhab fi ma'rifat a'yān'ulamā' al-mazhab, Mısır H.1351, s. 29

Bilimsel terimler ve eser isimleri, kısa mersiyelerle yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamış ve genellikle övgü amacıyla kullanılmıştır. Ünlü müfessir, dilci ve belâğat bilgini al-Zamahşarî(öl.538/1143), Arap gramerinin en büyük ismi Sibavayh'a (öl.177/793 veya 180/796) ağıt yakarken şöyle der:

أَلَا مَلَى الْإِلَهَ مَلَاةً حِدَقِ   عَلَى عَمْرِ بْنِ عُمَانَ بْنِ قَنْبَرٍ
فَإِنَّ كِتَابَهُ لَمْ يَغْنَنَّ عَنْهُ   بَنُو قَلَمٍ وَلَا ابْنَاءُ مَنْبَرِهِ 1

"Allah gerçek salatı, 'Amr b. 'Usmān b. Qanbar'ın üzerine ne olsun.

Onun Kitabından, ne eli kalem tutanlar, ne de minberde hutbe verenler yüz çevirip müstağni kalmışlardır."

Aruz ilminin kurucusu al-Halîl b. Aḥmad da(öl.170/786), hocası 'Īsā b. 'Umar al-Şakafî'yi(öl.149/766) eserleriyle birlikte anar:

بَطَلَ النَّوْءُ جَمِيعًا كُلُّهُ   غَيْرَ مَا أَحَدَتْ عَيْسَى بْنُ عَمْرِ
ذَاكَ إِكْمَالٌ وَهَذَا جَامِعٌ   فَهَمَا لِلنَّاسِ شَمْسٌ وَقَمَرٌ 2

"Gramer, İsa b. Umar'ın ortaya koyduğu şeyler dışında hükmünü yitirmiştir.

O İkmāl, bu da Cāmi' 'dir. Her ikisi de, insanlar için güneş ve aydır."

İnsanlar, bazen de kendileri için mersiye söylemişlerdir. İbn Qutayba(öl.276/889), kendisine ağıt yakan ilk kişinin, Cahiliye Devrinde yaşayan Yazîd b. Ḥazzāk adlı biri olduğunu rivayet eder. Ölümün yaklaştığını hisseden İbn Ḥazzāk, mersiyesinde, öldükten sonra kendisi için yapılan merasimi tasvir eder:

1 al-Suyūṭî, Buğyat'l-vu'āt, C.II, s. 230

2 Aynı eser, C.II, s. 238

هَلْ لِلْفَتَى مِنْ بَنَاتِ الدَّهْرِ مِنْ وَاقِي / أَمْ هَلْ لَهُ مِنْ حِمَامِ الْمَوْتِ مِنْ رَاقِي
قَدْ رَجَّلُونِي وَلَمْ أُرْجَلْ مِنْ شَعْتِ / وَالْبُسُونِي اثْوَابًا غَيْرَ اخْلَاقِ
وَأَرْسَلُوا فَتِيَّةً مِنْ خَيْرِهِمْ حَسَبًا / لِيَسُنِدُوا فِي ضَرْحِ التُّرْبِ أَطْبَاقِي 1

"Genci zamanın felaketlerine karşı koruyacak ya da onu ölüme karşı efsunlayacak birşey var mı?

Sıklığından dolayı daha önce taramamış saçlarımı taradılar ve bana yıpranmamış elbiseler giydirdiler.

Kemiklerimi mezara dayamak için en soylu gençlerden bir grup gönderdiler."

Mersiye, sadece insanlar için söylenmemiştir. İnsanın sevip, saydığı canlı-cansız herhangi bir varlığın kaybedilmesi veya büyük bir felakete uğraması üzerine onlara da ağıt yakılmıştır. Tıpkı insanlar için yapıldığı gibi, meziyet ve özellikleri övülmüş ve onlar için gözyaşı dökülmüştür.

Bağdatlı edip Abū Bakr al-Ḥasan b. 'Allāf(öl.318/930), komşusuna ait güvercin yavrularını yiyen ve bu yüzden öldürülen kedisi için uzun bir mersiye söylemiştir. Giriş kısmı şöyledir:

يَا هَرُّ فَارَقْتَنَا وَلَمْ تَعُدْ / وَكُنْتَ عِنْدِي بِمَنْزِلِ الْوَلَدِ
فَكَيْفَ نَنْفَكُ عَنْ هَوَاكَ وَقَدْ / مَرَّتْ لَنَا عُدَّةٌ مِنَ الْعُدَدِ
تَطْرُدُ عَنَّا الْأَدَى وَتَحْرُسُنَا / بِالْغَيْبِ مِنْ حَيْثُ وَ مِنْ جُرْدِ 2

"Ey kedi, bizi terkettin ve dönmedin. Benim yanımda, evin çocuğu gibiydin.

Sen bizim için gerekli bir malzeme iken nasıl olur da senin sevginden vazgeçeriz?

1 İbn 'Abd Rabbihi, al-İkd al-farid, C.II, s. 8

2 İbn'l-İmād, Şazarāt'l-zahab, Kahire, H. 1350, C.II, s. 278-279

Sıkıntıyı başımızdan defediyor ve bizi yılan ve fareye karşı koruyordun."

Rivayete göre bu mersiye, Abbasi halifelerinden al-Muqtadir tarafından öldürülen şair ve halife İbn al-Mu'tazz için söylenmiş; ancak İbn Allaf, al-Muqtadir'in korkusundan bunu bir kediye söylenmiş gibi gösterip üstü kapalı bir şekilde İbn'l-Mu'tazz'a ağlamıştır.¹ Bir başka rivayete göre ise, al-Muqtadir'in vezirlerinden 'Alî b. 'İsâ'nın cariyesi, İbn Allaf'ın bir kölesine aşık olmuş; bunu farkedene 'Alî b. 'İsâ, her ikisini de öldürerek derilerini yüzdürmüş ve içlerini samanla doldurmuştur. İbn 'Allâf da kedisini bahane ederek kölesi için ağlamıştır.² Böylece mersiyeler, iktidar ve nüfuz sahibi kişilerin korkusundan dolayı tariz yoluyla söylenebilmiştir.

Yukarıdaki rivayetler doğru olduğu takdirde, İbn 'Allâf'ın, aynı mersiyede kedisini öldürenler için söylediği hiciv, al-Muqtadir'e veya 'Alî b. 'İsâ'ya yöneltilmiş olmalıdır:

مَادُوكَ غِيظًا عَلَيْكَ وَانْتَقَمُوا مِنْكَ وَزَادُوا وَمِنْ بَعْدِ بَعْدٍ
لَمْ يَرْحَمُوا مَوْتَكَ الضَّمِيمِ كَمَا لَمْ تَرْتِ مِنْهَا لِعَوْتِهَا الْغُرْدِ
وَكَنتَ بَدَدْتَ شَمْلَهُمْ زَمَانًا فَاجْتَمَعُوا بَعْدَ ذَلِكَ الْبَدَدِ 3

"Sana olan öfkelerinden dolayı seni avladılar ve intikam alıp daha beterini yaptılar. Ava giden avlanır.

Sen, güvercinlerin öterken çıkardığı sese nasıl acımadıysan, onlar da senin zayıf sesine acımadılar.

Sen, bir ara onların birliğini dağıtmıştın. Bu dağılmadan sonra bir araya gelip toplandılar."

1 İbn'l-İmād, a.g.e., C.II, s. 277

2 Aynı eser, C.II, s. 277

3 Aynı eser, C.II, s. 278

Halife al-Ma'mûn devrinde yaşayan al-Kâsım b. Yûsuf adlı bir şair de, sevdiği bazı hayvanların ölümü üzerine kısa mersiyeler söylemiştir.

Bir keçi için:

1 عَيْنُ ابْنِي لِعَيْنِنَا السَّوْدَاءِ كَالْعُرُوسِ الْأَدْمَاءِ يَوْمَ الْجَلَاءِ

"Ey göz! düğün günü siyahlara bürünmüş gelin gibi olan kara keçiye ağla."

Bir kedi için:

2 أَلَا قُلْ لِمَجَّةٍ أَوْ مَارِدَةٍ تَبْكِي عَلَى الْهَيْرَةِ الْعَائِدَةِ

"Mecce'ye ya da Marida'ya söyle, avcı kediye ağlasın."

Bir güvercin için:

3 هَلْ لِأَمْرِي مِنْ أَمَانٍ مِنْ طَارِقِ الْحَدَثَانِ

"Ansızın çıkıp gelen felakete karşı insanın bir güven-cesi var mı?"

Cansız varlıklar arasında en çok ağıt yakılanı, şehirlerdir. Şehirlerin saldırıya uğrayıp hasar görmeleri ya da düşman tarafından zaptedilip elden çıkmaları üzerine kendilerine mersiyeler söylenmiştir. İbn'l-Rûmî, Basra şehrinin 257/871 yılında Zenci saldırısına uğrayıp yağmalanması üzerine uzun bir mersiye söylemiş ve burada, hem şehir halkının maruz kaldığı zulme, hem de şehrin sahip olduğu güzelliklerin yok olmasına

1 al-İşfahânî, Abū'l-Farac, Kitâb'l-ağânî, C.XX, s. 56

2 Aynı eser, C.XX, s. 57

3 Aynı eser, C.XX, s. 57

ağlamıştır:

أَيُّ نَوْمٍ مِنْ بَعْدِ مَا حَلَّ الْبَمْرَةَ مَا حَلَّ مِنْ هِنَاتِ عِظَامٍ
أَيُّ نَوْمٍ مِنْ بَعْدِ مَا انْتَهَكَ الزَّمَّ (م) نَجَّ جِهَارًا مَحَارِمَ الْأَسْلَامِ
.....

لَهْفُ نَفْسِي عَلَيْكَ يَا مَعْدِنَ الْ (م) خَيْرَاتٍ، لَهْفًا يُعْضِي إِبْهَامِي
لَهْفُ نَفْسِي عَلَيْكَ يَا قُبَّةَ الْأَسْمَاءِ (م) لَامٍ، لَهْفًا يَطُولُ مِنْهُ غَرَامِي
.....

كَمْ ضَمِينٍ بِنَفْسِهِ رَامَ مَنْجًا فَتَلَقَّوْا جِبِينَهُ بِالْحَمَامِ
كَمْ أَخٍ قَدْ رَأَى أَخَاهُ مَرِيحًا تَرَبَّ الْخَدَّ بَيْنَ صَرَعَى كِرَامِ
كَمْ رَضِيحٍ هُنَاكَ قَدْ فَطَمُوهُ بِشَبَا السَّيْفِ قَبْلَ حِينِ الْفِطَامِ
كَمْ فَتَاةٍ مَمُونَةٍ قَدْ سَبَّوْهَا بَارِزًا وَجْهَهَا بِغَيْرِ لِثَامِ
.....

رَبِّ بَيْتٍ هُنَاكَ قَدْ أَخْرَبُوهُ
1 كَانَ مَأْوَى الْغُفَاةِ وَالْإِيْتَامِ 1

"Basra'nın başına gelen büyük felaketlerden sonra nasıl uyurum?"

Zencilerin, İslamın mahrem şeylerini açıkça ihlal etmelerinden sonra nasıl uyurum?

.....
Üzüntüm sanadır ey iyiliklerin kaynağı, bana parmağımı ısırtan üzüntü.

Üzüntüm sanadır ey İslamın kubbesi, hasretimi uzatan bir üzüntü.

.....
Canına düşkün olan ve kurtulmak izteyen nice kişinin alnına kılıç indirdiler.

Nice kişiler kardeşlerini, saygın kişilerle birlikte yere düşmüş ve yanağı toprağa yaslanmış halde gördü.

Orada nice bebeği, henüz vakti gelmeden önce kılıçlarının ucuyla süttten kestiler.

---

1 Divān İbn'l-Rūmī, s. 419-424

Nice iffetli genç kızı, yüzü peçesiz ve açık bir şekilde esir aldılar.

.....

Orada, zavıfların ve yetimlerin sığınağı olan nice evi yıkmışlardır."

Abbasi halifelerinden al-'Amīn ve al-Ma'mūn arasındaki iktidar çekişmeleri, zamanla sıcak savaşa dönüşmüş ve Bağdat' da çatışmalar çıkmıştır. Bu dönemde vuku bulan Dār'l-Raḳīḳ çatışmasında, sehrin mancınıklarla dövülüp hasar görmesi ve birçok kişinin ölmesi üzerine şu anonim mersiye söylenmiştir:

بَكَتْ عَيْنِي عَلَى بَغْدَادَ لَمَّا   فَقَدْتُ غُضَارَةَ الْعَيْشِ الْأَنْبِقِ
تَبَدَّلْنَا عَمُومًا مِنْ بَعْدِ رُرُورٍ   وَمِنْ سَعَةٍ تَبَدَّلْنَا بِضِيقِ
أَمَابَتْنَا مِنَ الْحَادِ عَيْنٌ   فَأَفْنَتْنَا أَمَلَهَا بِالْمَنْجَبِيقِ
فَقَوْمٌ أَحْرَقُوا بِالنَّارِ قَمْرًا   وَنَائِحَةٌ تَنُوحُ عَلَى غَرِيقِ¹

"Bağdat, güzel yaşamın rahatlığını kaybedince gözlerim onun için ağladı.

Sevincimiz üzüntüye, bolluk ve bereketimiz de darlığa dönüştü.

Bizi kıskananların nazarına uğradık. O nazar, Bağdat halkını ^{mancınıkla} yok etti.

Bir topluluk, bir sarayı ateşe verirken, bir kadın da boğulan bir kişiye ağlıyordu."

Soyut varlıklar arasında ise, gençliğe mersiye söylenmiştir. Bu mersiyelerde, akıl ve gücün en mükemmel dönemini yaşadığı gençlik günlerine övgü ve ona duyulan hasret, yaşlılıktan ise şikayet vardır.

1 al-Mas'ūdī, Murūc'l-zahab, Beyrut, 1406/1986, C.III, s.494

al-Marzubānī'nin (öl.380/990) rivayetine göre, gençliğine ağlayan ilk şair, 'Amr b. Kāmī'a'dır.¹ Şöyle der:

قَد كُنْتُ فِي مَيْعَةٍ أُسْرُ بِهَا أَمْنَعُ ضَيْمِي وَأَهْبِطُ الْعَمَمَا

2 يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى الثَّيَابِ وَلَمْ / أَنْقِدْ بِهِ - إِذْ فَقَدْتُهُ - أَمَّا

"Mutlu olduğum gençliğin ilk yıllarında, kendimi zulümden korur ve havada uçan kuşu yere indirirdim.

Vah gençliğime. Onu kaybettiğim zaman, az şey kaybetmedim."

---

1 Cahiliye şairlerinden olan 'Amr b. Kāmī'a, ünlü muallaka şairi İmru'l-Ğays'ın Bizans'a yaptığı yolculukta kendisine eşlik etmiş ve 540 yahut 550 yılında ölmüştür.

2 al-Marzubānī, Mu'cam'l-şu'arā', s. 4

2. ENDÜLÜS MERSİYELERİNDE İŞLENEN GENEL KONULAR

2.1. HAYAT VE ÖLÜM

Bu iki kavramdan mersiyeleri asıl ilgilendiren ölümdür. Çünkü mersiyeler, ölüm ve onun getirdiği olgu ve duyguları konu alır. Bununla birlikte ölümü, karşıtı olan hayatla birlikte ele alıp karşılaştırma yapmak, - her mersiyede rastlanmamakla birlikte - ibret ve öğüt vermeye yönelik bir temanın oluşmasına yol açmıştır. Bu öğüt ve ibret verme işi, kişinin ya sahip olduğu dünya görüşü ve felsefesi doğrultusunda, ya da mersiye-yi söylediği anda elde olmaksızın kapıldığı duyguların etkisi altında gerçekleşmektedir.

Ölüm karşısında etkilenip duygusal davranmanın en güzel örneklerinden birisini, şair İbn Hānī 'de görmekteyiz. Kendisi, bir müddet yanında kaldığı Kuzey Afrika'daki Zāb şehri emiri Ca'far b. 'Alī'nin(öl. 364/974) annesi için söylediği mersiyesinde şöyle der:

أَيُّ الْحَيَاةِ الَّذِي عِشْتَهَا   مِنْ بَعْدِ عِلْمِي أَنَّي بَشْرٌ 1

"İnsan olduğumu bildikten sonra hangi hayatı yaşamaktan zevk alayım?"

Bu sözler, adeta fani hayattan zevk almayan ve dünyadan elini eteğini çeken zahit bir kişinin hayat felsefesidir. Ancak durum, hiç de görüldüğü gibi değildir. İbn Hānī, hayatı seven, zevk ve eğlenceye düşkün bir kişiydi. Gerek bu alışkanlıkları ve ağzının bozuk oluşu ve gerekse inanç konusunda beğenilmeyen bazı görüşlere sahip olması nedeniyle nefret kazanmış ve Endülüs'ü terketmek zorunda kalmıştır. İyi bir hayat yaşamak için

1 Dīvān İbn Hānī, Beyrut, 1886, s. 71

önce Mağrib'de Sicilya asıllı komutan Cavhar, sonra Zâb şehri emiri Ca'far b. 'Alî ve kardeşi Yaḥyâ ve daha sonra Fatimi halifesi al-Mu'izz'in (öl. 365/975) yanına gidip sığınmıştır.¹ Bu şekilde diyar diyar dolaşan ama umduğunu bulamayan şair, himayesinde olduğu ve kendisinden saygı gördüğü Ca'far b. 'Alî'nin annesinin ölümünü iyi değerlendirerek hayatın boş ve anlamsız olduğunu ifade etmek istemektedir. Ancak, yukarıdaki beyiti takip eden şu beyitler dikkat çekicidir:

مَا أَتَاهَا كَأْسٌ بِشِعْتٍ بِهَا   لَا مَلْجَأَ مِنْهَا وَلَا وَزَرَ
أَفْتَتَرَكَ الْأَيَّامَ تَفْعَلُ مَا   ثَاءَةٌ وَلَا تَسْطُو فَتَنْتَمِرُ
عَلَّا بِأَيْدِينَا اسْتِنَّا   فَيِ حِينَ نَقْدِفُهَا فَتَنْتَجِرُ²

"İşte o (ölüm), tiksiniş içemediğim bir kadehtir. Ondan ne kaçacak, ne de sığınılacak bir yer var."

Günleri, sana dilediğini yapar halde bırakacak ve saldırıp galip gelmeyecek misin?

Keşke elimizde mızraklar olsa da, onları fırlattığımız anda savaş kızılsa."

Hayattan zevk almadığını ifade eden birisinin, ölüm kadehini içmekten tiksiniş ve yaşamak için ölüme karşı bütün gücüyle karşı koyması, onun bu görüşlerinde ne derece gerçekçi olduğu ve yapmacıktan uzak kaldığı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Ca'far b. 'Alî'nin torunu için söylediği bir diğer mersiyesinde de ölümün tatsızlığını söyle dile getirir:

كَلْنَا نَبْعُ مِنْ كَأْسِ الرَّدَى   غَيْرَ آتَا لَا نَرَانَا نَسْتَبِدُ³

1 İbn Hallikān, Vafayāt'l-a'yān, C.IV, s. 49

2 Divān İbn Hānī, s. 71-72

3 Aynı eser, s. 54

"Hepimiz ölüm kadehini içmekten kaçınıyoruz. Ama ondan kurtulduğumuzu da göremeyiz."

Çağdası şairlerden İbn Darrāc al-Şaştallî de, Sarakusta şehri hakimi Munzir b. Yahyâ al-Tucîbî (öl. 412/1022) için söylediği mersiyesinde şöyle der:

1 وَ قَلَّبَتِ الدُّنْيَا قُلُوبًا وَّ اَنْفُسًا / فَلَا الْعَيْشُ مَجْبُوبٌ وَلَا الْمَوْتُ مَكْرُوهٌ

"Dünya, kalpleri ve canları tersine çevirdi. Ne yaşam sevilir, ne de ölümden nefret edilir."

İbn Darrāc da zahit değildi. Düşkün olduğu ailesine iyi bir hayat vasatmak için çabalamış ve bu uğurda bazı hükümdar ve yöneticilere yanaşmıştır. Şiirlerinde, çocuklarına olan sevgi ve şefkatini, onlardan ayrı kalırken duyduğu üzüntüyü dile getiren ve bu yüzden "Aile Sevgisi Şairi" (شاعر الحب الأسري)² diye tanınan İbn Darrāc'ın, yukarıdaki beyitinde ölümü güzel, hayatı da çirkin göstermeye çalışması, İbn Hânî'de olduğu gibi, himayesinde bulunduğu hükümdar ailesinin acılarını paylaşmak ve bu arada onlara hoş görünmekten başka birşey değildir.

Bu ve benzeri ifadeler, zühdiyyat türü şiirlerde işlenen konulara benzemekteyse de, onlarla aynı derecede gerçekçi olduğu söylenemez. Çünkü zühd şiirinde hayatın tatsızlığı, karamsarlık gibi duygular, ölüm gelmeden çok önce söylenmiştir.

1 Divân İbn Darrāc'l-Şaştallî, Şam, 1961, s.239

2 Bir şiirinde, onlardan ayrı kalışını şöyle dile getirir:

شَدَّ الْجَلَاءُ رِحَالَهُمْ فَتَحَمَّلَتْ أَفْلاذُ قَلْبٍ بِالْهَمِّ مَبْدَدٌ

"Ayrılık, onların yüklerini toplayıp bağladı ve kederlerle darmadağın olmuş bir kalbin yavruları göçüp gitti."

Haykal, Ahmad, Dirāsāt adabiyya, Kahire, 1980, s.259-260

Mesela anonim bir Endülüs zühd şiirinde şöyle denir:

اسْتَعِدِّي يَا نَفْسُ لِلْمَوْتِ وَاسْعِي لِنَجَاتِهِ ، فَالْحَازِمُ الْمُسْتَعِدُّ
قَدْ تَبَيَّنَتْ أَنَّهُ لَيْسَ لِلْحَدِّ (م) فِي خُلُودٍ وَمَا مِنَ الْمَوْتِ بَدْ
أَتَى مُلْكٍ فِي الْأَرْضِ أَوْ أَتَى حَظًّا لِأَمْرِي حَظُّهُ مِنَ الْأَرْضِ لِحَدِّ
كَيْفَ يَرْجُو أَمْرًا لِدَانَةِ آتَا (م) عَلَيْهِ الْأَنْفَاسُ فِيهَا تَعَدُّ 1

"Ey nefis, ölüme karşı hazırlıklı ol ve kurtuluş için gayret sarfet. Akıl ve tedbir sahibi kişi, hazırlıklıdır.

Açıkça bellidir ki, yaşayan için kalıcılık yok. Ölümden de kaçamak yok.

Tek şansı, toprakta bir mezar olan insan için dünyada hangi mülk veya hangi şans olabilir?

İnsan, nefeslerin (parmakla) sayıldığı günlerin zevk-li olmasını nasıl ümit edebilir?"

Kişinin kendisi için söylediği mersiyeleler, hayattan kopmanın ve hiç de hoşlanılmayan ölüme doğru yönelmenin ne denli zor olduğunu en iyi şekilde tasvir eder. Burada artık yapmacık ve başkasına yaranma yoktur. Mesela vezir ve edip Abū Ca'far al-Lamā'i, yakalandığı hastalığın ilerleyişi ve artık yaşama ümidinin kalmayıışı üzerine kendisine ağıt yakarken şöyle der:

عَظَّمَ الْبَلَاءُ فَلَا طَبِيبَ يَرْتَجَى مِنْهُ الشِّفَاءُ وَلَا دَوَاءَ يَنْجِعُ
لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ لَمْ أَعْلَجْهَا بِهِ طَمَعِ الْحَيَاةِ وَأَيْنَ مَنْ لَا يَطْمَعُ 2

"Musibet büyüdü. Ne kendisinden şifa beklenen bir doktor, ne de faydası umulan bir ilaç var.

Yaşama isteğim yüzünden başvurmadığım yol kalmadı. Yaşamayı kim istemez ki?"

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ al-Ṭīb, C.I, s.64

2 İbn Bassām, al-Zahīra fi maḥāsin ahl'l-cazıra, Kahire, 1361/1942, Böl.I, C.II, s. 136

İbn Hānī ve İbn Darrāc'dan sonra gelen şairler, mersi-yelerinde bu konuları daha gerçekçi bir şekilde işlemişlerdir. İnsanın hayata olan bağlılığı ve ölümden sürekli kaçıışı, ancak sonunda ona yenik düşüşü, gayet makul ifadelerle dile getirilmiştir.

Edib Abū Muḥammad Ğānim (öl.470/1077), Gırnata hükümdar ailesinden Buluḫḫin b. Bādīs (öl.456/1064) için söylediği mer-siyesinde, insanın ölümden sürekli kaçışını şöyle ifade eder:

1 نَغَالِبُ أَجْنَادَ الرَّدَى الدَّهْرَ بِالْمُنَى / كَمَا غَالَبَ الْحَقَّ الْمُرَّحَ بَاطِلٌ

"Hayat boyunca, emellerimiz uğruna ölümün askerleriyle savaşıyoruz. Batılın, açık olan hakla (yanlışın doğruyla) sürekli savaşması gibi."

İbn Ḥamdīs de, Tunus'un Sfaks şehrinde ölen halası için söylediği mersiyesinde, ölümün kaçınılmazlığı ve ona çare aranmanın anlamsızlığı üzerinde durur:

بِكَأْسِ آبِينَا آدَمٍ شَرِبْنَا الَّذِي / تَخَمَّنَ مَكْرَ الْمَوْتِ، يَا لَكَ مِنْ شَوْبِ

2 إِذَا وَرِثَ الْمَوْلُودُ مَلَّةَ وَالِدٍ / فَعَدَّ بِهِ عَنْ حِيلَةِ الْبُرِّ وَالطَّبِّ

"Ölümün sarhoşluğunu içeren içeceğimizi, babamız Adem'den devraldık. Ah, sen ne biçim içeceksin."

Doğan çocuk bir kez babasının hastalığını miras aldı mı, artık onu iyileştirip tedavi etmekten vazgeç."

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, yanında vezir olarak görev yaptığı Gırnata sultanlarından Abū'l-Ḥaccāc Yūsuf b. İsmā'īl (öl. 755/1354) için söylediği mersiyesinde hayat ve ölüm konusunu

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.II, s.359

2 Dīvān İbn Ḥamdīs, (Yay. Celestino Schiaparelli), Roma, 1897, s. 30

işlerken, adeta vaaz vermektedir:

العَمْرُ نَوْمٌ وَالْمَنَى أَحْلَامٌ   مَاذَا عَسَى أَنْ يَسْتَمِرَّ مَقَامٌ
وَإِذَا تَحَقَّقْنَا لِشَيْءٍ بَدَأَةٌ   فَلَهُ بِمَا تَقْضَى الْعُقُولُ تَمَامٌ
وَالنَّفْسُ تَجْمَعُ فِي مَدَى آمَالِهَا / رَكْضًا وَتَأْتِي ذَلِكَ الْآيَامُ
مَنْ لَمْ يُصَبِّ فِي نَفْسِهِ ، فَمُصَابُهُ / بِحَبِيبِهِ نُقِذَتْ بِذَا الْأَحْكَامُ
بَعْدَ الشَّبَابِ كِبَرَةٌ وَوَرَاءَهَا هَرَمٌ   وَمِنْ بَعْدِ الْحَيَاةِ حِمَامٌ¹

"Ömür bir uyku, arzular ise rüyadır. "Makam belki kalıcı olur ve sürer" diye düşünmek niye?

Birşeyin başlangıcını incelediğimiz zaman, makul olarak onun bir sonunun olduğunu anlarız.

Nefis, emelleri uğrunda hep ileri gitmek ister. Günler ise bu isteği kabule yanaşmaz.

Kendisi felakete uğramayan kişi, sevdiğinin uğradığı felaketten dolayı dertlidir. Hükümler, böylece uygulanmaktadır.

Gençlikten sonra yaşlılık ve ondan sonra çöküntü vardır. Hayattan sonra da ölüm gelir."

Ölüm karşısında metanetini kaybetmeyen ve gelişigüzel söz söylemekten kaçınan kişiler, hangi devirde olursa olsun, hayat ve ölüm konusunu ele alırken hikmetli sözlerle vaaz vermişlerdir. Mesela muallaka şairlerinden Labîd, kardeşi Arbad için söylediği mersiyesinin giriş kısmında, gayet serinkanlı ve tecrübe dolu bir tarzda söyle der:

فَلَا جَزَعُ أَنْ فَرَّقَ الدَّهْرُ بَيْنَنَا / وَكُلُّ فَتَى يَوْمًا بِهِ الدَّهْرُ فَاجِعٌ
وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشَّهَابِ وَضَوْئِهِ / بِحُورٍ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هُوَ سَاطِعٌ

1 al-Makkarî, Nafh'1-Tîb, C.III, s.43

وَمَا الْمَالُ وَالْأَهْلُونَ إِلَّا وَدِيعةٌ² وَلَا بَدَّ يَوْمًا أَنْ تَرَدَّ الْوَدائعُ¹

"Zaman bizi ayırdı diye üzülmeye gerek yok. Her genç, bir gün zamanın felaketine uğrar.

İnsanlar, ateşe ve onun ışığına benzerler. Parlayıp yandıktan sonra küle dönüşür.

Mal ve insanlar, sadece birer emanettir. Birgün bu emanetler mutlaka geri alınacaktır."

Labid'den yaklaşık dört yüz yıl sonra yaşayan Endülüslü İbn Hamdis, bu son beyitten etkilenerek cariyesi Cavhara için söylediği mersiyesinde şöyle demiştir:

وَإِنْ تَرَدَّتْ مِنْ قَبْلِنَا أُمَّمٌ² فَهِيَ نَفْسٌ رُدَّتْ عَوَارِيهَا¹

"Eğer bizden önce bazı milletler ölmüşse, onlar, emanet olarak verilip geri alınan canlılardır."

Eski mersiyelerden etkilenme konusunda dikkati çeken asıl şey, ölümden sonra insan ruhunun bir kuşa dönüşmesidir. Bu Cahiliye inancı, İslam dininin gelişiyile yasaklanarak gerek toplumsal hayatta ve gerekse edebiyatta önemini giderek yitirmiştir. Endülüs mersiyelerinde ölüm konusu işlerinken, bu kuştan çok az da olsa söz edilmiştir. Bu durum, Endülüslülerin böyle bir hurafeye inandıkları anlamına gelmez. Sadece, eski mersiyelerin, gerek lafız ve gerek mana bakımından sonraki devirlerde söylenen mersiyele için daima en güzel örnek olması şeklinde düşünülebilir. Anavatanlarından uzakta farklı bir ortamda yaşayan Endülüs arapları, İslam öncesi devreye ait bazı inançları yeniliyerek mersiyelerini süsleme yoluna gitmişlerdir.

İbn Şuhayd, kendisi için söylediği mersiyesinde, yakın dostu İbn Hızam'a hitaben şöyle der:

1 Dīvān Labid, s. 88-89

2 Dīvān İbn Hamdis, s. 461

عَسَىٰ هَامَتِي فِي الْقَبْرِ تَسْمَعُ بَعْضَهُ / بَتَرَجِيحِ شَادٍ أَوْ بَتَطْرِيْبِ طَارِقٍ¹

"Belki de sen, ruhumun (kuşumun) mezarda ötüşünü ya da gece coşku içinde şarkı söyleyişini duyacaksın."

Bu ifadeler, İbn Şuhayd'ın hurafe kabilinden inançlara sahip olduğu anlamına gelmez. Kendisi, Allah'a ve ahiret gününe inanan birisiydi. Nitekim, aynı mersiye'nin son beyitinde şöyle der:

وَإِنِّي لَأَرْجُو اللَّهَ فِيمَا تَقَدَّمْتُ ذُنُوبِي بِهِ مِمَّا دَرَىٰ مِنْ حَقَائِقِي²

"Yaşadığım gerçekleri (çektığım zorlukları) bildiği için, geçmiş günahlarımdan dolayı Allah'tan (beni bağışlamasını) dilerim."

İbn Labbâna da, İşbiliyya şehri hakimi al-Mu'tamid b. 'Abbâd için söylediği mersiyesinde, ondan sonra boş ve ıssız kalan saraylarını tasvir ederken şöyle der:

تَجِيبُ بِهَا الْهَامَ الْعَدَىٰ وَ لَطَالَمَا أَجَابَ الْقَبَانُ الظَّائِرَ الْمُتَرْتِمَا³

"Orada şimdi kuşa dönen ruha, yankılar cevap veriyor. Halbuki daha önce şarkı söyleyen cariyeler, öten kuşlara nice karşılıklar vermişti."

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu ifadeler, bir inancın ürünü olmayıp sadece lafızda kalmıştır. Bunun yerine ölüm sonrası hayatı, İslami inanç doğrultusunda tasvir eden ifadeler kullanılmıştır.

İbn Hâmdîs, 'Abd'-Ġanî b. 'Abd'l-'Azîz adlı Sicilya asıllı bir komutan için söylediği mersiyesinde, inancını su

1 al-Makkarî, Nafh'l-Tîb, C.II, s.867

2 Aynı eser, C.II, s. 867

3 Aynı eser, C.II, s. 1126

beyitleriyle ortaya koyar:

قَدْ دَفِنْنَا إِلَى حَيَاةٍ وَمَوْتٍ   وَنُشِورٌ إِلَى إِلَهِ الْعَلِيِّ
وَدَوَامُ الْبَقَاءِ فِي دَارٍ أُخْرَى   وَمُجَازَاةٌ فَاجِرٍ وَتَفِيٍّ
كَمْ مَلِيكَ وَسُوقَةٍ وَشَجَاعٍ   وَجَبَانٍ وَطَائِعٍ وَعَمِيٍّ
نَشَرْتَهُمْ حَيَاتَهُمْ أَيْ نَشَرٍ   وَطَوَّاهُمْ حَيَاتَهُمْ أَيْ طَى
فَهُمْ فِي حَتَا الْفَرِيحِ سَوَاءٌ   وَلَقَدْ كَانَ ذَا لِنَا غَيْرَ سِيٍّ¹

"Biz, yaşamaya, ölmeye ve sonra yüce ilahın yanında bir araya getirilmeye sevk edildik.

Hayatın devamı, azgın kişi ile Allah'tan sakınan kişinin yaptıklarının karşılığını görmeleri, bir başka dünyadadır.

Nice kral ve köle, cesur ve korkak, itaatkar ve isyankar kişi vardır ki,

Önce hayatları onları yaymış, sonra da ölümleri onları dürmüştür.

Şimdi onlar, mezarın bağrında biribirlerine esittirler. Halbuki daha önce, şu diğerinden farklıydı."

2.2. KADER VE ZAMAN

Endülüs mersiyelerine, daha önceki devirlerde olduğu gibi kaderci bir görüş hakimdir. İslam dininin getirdiği inanç ve düşünce şeklinin de bunu pekiştirmesi ve dolayısıyla Allah'ın insan için yazdığı kaza ve kadere boyun eğme geleneği, hemen her mersiyei etkisi altına almıştır. Mersiyeler, kaderin değişmezliğini kabullenmenin yanısıra, ona karşı gelmenin imkansızlığını ve anlamsızlığını inandırıcı bir üslupla ifade eden birçok

1 Divan İbn Hamdîs, s. 468-469

beyit ihtiva etmektedir. Böylece "Hayat ve Ölüm"le birlikte "Kader ve Zaman" da, öğüt verme ve ibret alma yoluyla dinleyen-i düşünmeye ve eğitmeye teşvik eden bir konu haline gelmiştir.

Abū Muḥammad Ḡānim, Buluḳḳīn b. Bādīs için söylediği mersiyesinde, kaderin gücünü ve insanların onun karşısındaki acizliğini öz bir şekilde anlatır:

وَاحْوَالُنَا بَيْنَ الْحَيَاةِ وَفِيهَا تَمَرُّفٌ وَالْأَقْدَارُ فِيهَا الْعَوَامِلُ
عَلَىٰ ذَا تَقَمَّىٰ عَالَمٌ بَعْدَ عَالَمٍ وَلَمْ تَخْتَلِفْ فِيهِ الْقُرُونُ الْأَوَائِلُ¹

"Bizim durumumuz, hayat ve onun zıddı (ölüm) arasında değişip durmaktadır. Bunda rol oynayan da kaderlerdir.

Alemler, birbiri ardınca bu şekilde gelip geçti ve ilk nesillerde de farklı birşey olmadı."

İbn Ḥafāca, Vezir Abū Rabī'a'ya ağıt yakarken, insanın irade sahibi olduğunu ama daha büyük bir irade karşısında güçsüz kaldığını şöyle belirtir:

وَإِنَّا خَضَعْنَا لِلْمَقَادِيرِ عَنُودًا / كَمَا خَضَعْتَ تَحْتَ السُّيُوفِ رِقَابُ
وَلَوْ أَنَّ غَيْرَ اللَّهِ كَانَ أَمَامَهُ / لَجَاءَتْ نَفُوسٌ لَا تُقَادُ مِصَابُ²

"Biz, ister istemez kaderlere boyun eğmişiz. Tıpkı boyunların, kılıçlar önünde eğilişi gibi.

Eğer onu Allah'tan baskası öldürmüş olsaydı, karşı konulmaz güçlü canlar coşup harekete geçerdi."

İbn Hānī de Ca'far b. 'Alī'nin annesi için söylediği mersivesinde, insanın aynı yüce irade karşısında aciz ve

1 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s.359

2 Divan İbn Ḥafāca, Mısır, H. 1286, s. 29

hiçbirşey iddia edemez durumda kalışını bir beyitle ifade eder:

خَرَسَتْ لَعَمْرُ اللَّهِ السَّنَا لِمَا تَكَلَّمَتْ فَوْقَنَا الْقَدْرُ¹

"Allah'a andolsun ki, üstümüzde kader konuştuğu için dilimiz tutulmuştur."

Mersiyelerde, insan hayatını kontrolü altına alıp yöneten başka bir irade ve güçten söz edilmez. Sadece "kader" yerine aynı gücü temsil eden bazı varlıklara delalet eden kelimeler kullanılır. Kullanım oranı "kader"den daha fazla olan bu kelimelerin başında **الدَّهْرُ** "zaman" gelir. Ayrıca "gece, günler, dünya" gibi isimler de kullanılır. Hepsi de Türkçe'deki "felek, devran" kelimelerinin karşılığıdır.

Bu kelimelerin tercih edilmesinin sebebi, kişinin, boyun eğdiği kader hakkında ileri geri konuşup ağır sözlerle ona hakaret etme korkusudur. Dolayısıyla şairler, kendisinden dert gördükleri ve şikayetçi oldukları kaderi, - biraz da kelime oyunu yaparak - başka bir varlık olarak tasavvur etmişler ve ona saldırmışlardır. Bu varlığın veya kavramın tesbiti konusunda bir birlik olmayıp sadece şairin kendi seçimi söz konusudur. Ancak bunlar arasında **الدَّهْرُ** (zaman), diğerlerinden ayrıcalık kazanır. O, adeta kaderin ta kendisidir ve kendisine karşı gelinmez. Diğer varlıklar ise aynı saygıyı görmez. Buna en güzel örneklerden birisi, İbn Abdūn'un (öl. 529/1134) Batalyus şehri hakimi Aftasiler için söylediği mersiyesidir. İlk beyiti şöyledir:

الدَّهْرُ يَفْجَعُ بَعْدَ الْعَيْنِ بِالْأَثَرِ / فَمَا الْبُكَاءُ عَلَى الْأَبْحَاحِ وَالْعَوْرِ²

1 Dīvān İbn Hānī, s. 71

2 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s. 53

"Zaman, birşeyin kendisinden sonra izlerine de felaket getirir. O halde, hayallere ve görüntülere ağlamak da niye?"

İbn 'Abdūn burada, insanlara felaket getirmeye muktedir olan gücün "zaman" olduğunu açıkça belirtmektedir. Ama yaptıklarından dolayı ona beddua edeceği zaman, ağız değiştirip "geceler"e yönelmektedir:

مَا لِلَّيَالِيِ أَقَالَ اللَّهُ عَشْرَتَنَا مِنْ اللَّيَالِيِ وَفَالَتْهَا بِدُ الْغَيْرِ
فِي كُلِّ حِينٍ لَهَا فِي كُلِّ جَارِحَةٍ مِنَّا جِرَاحٌ وَإِنْ زَاغَتْ عَنِ الْبَصَرِ 1

"Ne oluyor gecelere? Allah, gecelerin getirdiği felaketlerden bizi kurtarsın ve musibetlerin eli, onu yok etsin.

Gözden kaçsa bile her zaman, bizim her uzvumuzda onun açtığı bir yara vardır."

Felaket getiren zamana karşı sabretmek ve ağlamamak tavsiye edilirken, aynı felaketi getiren ve yaralayan gecelere beddua etmek dikkat çekicidir. İbn 'Abdūn, Abū Marvān 'Abd al-Malik b. Sirāc² için söylediği bir başka mersiyesinde de aynı güce sahip "zaman" ve "geceler"den söz ederken, birincisini kendisinden sakınılan, ikincisini ise çekinmeden beddua edilen bir varlık olarak görür:

نَعْمَ هُوَ الدَّهْرُ مَا أَبَقَتْ غَوَائِلُهُ عَلَى جَدِيْسٍ وَلَا طَمَمٍ وَلَا عَادٍ
.....
لَا دَرَّ دَرٌّ لِيَالٍ غَوْرَتِكَ وَلَا سَقَى صَدَاهَا غَرِيْبُ الرَّاحِ الْغَادِي 3

1 al-Marrākuṣī, a.g.e., s. 54

2 Endülüs'ün önde gelen alimlerindendir. Tefsir, hadis, dil, şiir, rivayet ve nesep konularında yetki sahibi bir kişiydi. 400-489/1009-1096 yılları arasında yaşamıştır.

3 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 314

"Evet o zamandır. Felaketleri, ne Cedis'e, ne Tasm'a ve ne de Ad'a acımıştır."

.....

Seni yerin altına batıran gecelerin sütü bol olmasın (hayır görmesin) ve sabah akşam yağın yağmurların bol suyu, onun susuzluğunu gidermesin."

Böylece **الدَّهْرُ** dışında kalan varlıklar, her türlü kötü söze ve aşağılanmaya maruz kalmışlardır. İbn Hâmîs, Abū Hâfıs 'Omar'ı-Zakramî¹ için söylediği mersiyesinde, insanları felakete sürükleyen gücü **زَمَنٌ** olarak belirtir ve kuduz köpeğe benzetir:

رَأَيْتُ الْخَلْقَ مَرَضَى لَا يَدَاوَى لَمْ كَلَبْ مِنَ الزَّمَنِ الْعَضُوضُ²

"İnsanları, tedavi edilmez halde hasta gördüm. Hepsi, ısırın zaman tarafından kuduza uğratılmıştır."

İbn Zaydūn da, al-Mu'tazid b. 'Abbād'a³ ağladığı mersiyesinde, zamanın karakterini şöyle anlatır:

أَبَّادُ يَا أَوْفَى الْمُلُوكِ لَقَدْ عَدَا / عَلَيْكَ زَمَانٌ مِنْ سَجِيئَةِ الْفَدْرِ⁴

"Ey Abbad, ey kralların en vefalısı. Karakteri ihanet olan bir zaman sana saldırdı."

Aynı anlama gelen **الدَّهْرُ**'in bu tür sözlerden uzak tutulmasının nedeni, Hz.Muhammed'in bazı hadislerindeki ikaz ve emirleridir. Özellikle Cahiliye Arapları arasında, işlerin kötü gittiği bir sırada bizzat **الدَّهْرُ** kelimesini esas alarak

1 Endülüs şairlerindedir. Biyografisini veren tek yazar olan Yâkût al-Rûmî, şairin ölüm ve doğum tarihlerini vermez. Bkz. Mu'cam al-udabâ, C.X, s. 218-19

İbn Hâmîs'in çağdaşı olduğuna göre H.6/M.12. yüzyılda yaşamıştır.

2 Divan İbn Hâmîs, s. 258

3 İşbiliyye şehrinin Mulūk al-Ṭavā'if dönemindeki ilk hakimi olup al-Mu'tamid b. 'Abbād'ın babasıdır. (öl.462/1069)

4 Divān İbn Zaydūn, Beyrut, ts., s. 33

zamana beddua etmek, yaygın bir adetti. Mesela anonim bir mersiyede şöyle denir:

لَحَا اللَّهُ دَهْرًا شَرُّهُ قَبْلَ خَيْرِهِ تَقَاضَى وَلَمْ يُحْسِنِ إِلَى التَّقَاضِيَا¹

"Kötülüğü iyiliğinden önce gelen; isteyen ama isteğime güzelce karşılık vermeyen zamanı Allah kahretsin."

Labîd b. Rabî'a da, kardeşi için söylediği bir mersiye-
de şöyle der:

لَحَا اللَّهُ هَذَا الدَّهْرَ اِتَى رَأَيْتَهُ / بِمِثْرًا بِمَا مَاءَ ابْنِ آدَمَ مُوَلَمًا²

"Allah, bu zamanı kahretsin. Ben onun, insanoğluna kötülük yapmaya düşkün olduğunu açıkça gördüm."

Hz. Muhammed, zamana yöneltilen bu ve benzeri sözler konusunda müslümanları şöyle uyarır:

وَلَا تَقُولُوا خِيَبَةُ الدَّهْرِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ³

"Vah şu dehrin mahrumiyet ve hüsrânına demeyiniz. Çünkü dehir, Allah'dır."

Bir diğer hadiste de şöyle denir:

قَالَ اللَّهُ ، سَبُّ بَنِي آدَمَ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ ، بِيَدِي اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ⁴

"Allah der ki: İnsanoğlu dehre söver. Halbuki dehir benim. Gecenin ve gündüzün idaresi benim elimdedir."

Endülüs mersiyelerinde, kaderden şikayetçi olanlar, hakkında ağır suçlamalardan kaçınıp başka kelimelerle duygularını ifade etme yolunu seçerken, pek az sayıda şair de buna

1 Abū Tammām, Divān'l-Ḥamāsa, No: 384, s. 308

2 Divān Labîd, s. 91

3 Sahih-i Buhari, C.XII, Kitabu'l-Edeb, s. 159

4 Aynı eser, C.XII, s. 159

aykırı davranıp içlerinden geçeni dışa vurmaktan çekinmemişlerdir. İşbiliyye şehrinde saygın bir hükümdar iken, Murabıtlar tarafından tahttan indirilen ve Mağrib'in Ağmat şehrinde zindana atılan al-Mu'tamid b. 'Abbād, kendisi için söylediği bir mersiyesinde, ömrünün son günlerini kendisine yakışmayan bir sefalet ve düşkünlük içinde geçirdiğine üzülüp zamana şöyle çatar:

قَبِحَ الدَّهْرُ مَاذَا مَنَعَنَا   كَلَّمَا أَعْطَى نَفِيًّا نَزَعًا¹

"Çirkin olası zaman, ne yaptı? Ne zaman güzel birşey verdiyse geri aldı."

Abū Muḥammad b. Ğānim de, iki kardeşine ağıt yakarken zamana beddua etmekten kendini alamaz:

رَزَقْتُ فِي الدُّنْيَا يَدَيَّ نِعْمَتِي / يَا دَهْرُ بَتًّا لَكَ مَا أَفْجَعَكَ²

"Bana dünyada yardımcı olacak iki elimi kaybettim. Kahrolası zaman, ne fecisin."³

2.3. AĞLAMA

Ölüye ağlama, her mersiyeinin vazgeçilmez konusudur. Ancak, sadece gözyaşı dökmekten ibaret olduğu için diğer konular gibi geniş kapsamlı ve derin anlamlı olamamaktadır.

1 al-Marrākuṣī, al-Mu'cib, s. 102.

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s.357

3 تَبَّتْ fiili, "kopmak, kesilmek" anlamındadır. Burada, beddua etmek ve kötülemek için kullanılan تَبَّتْ fiilinin yanlış istinsah edilmiş şekli olabilir. Mesela bir ayette şöyle denir:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

"Ebû Leheb'in iki eli kurusun, kurudu da"

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, CXI/1

Bu yüzden şairler, ağlama konusunu işlerlerken monotonluktan kurtulmak için kendi aralarında bir tasvir yarışına girerler. Böylece anlamdan çok lafızlar ön plana çıkar.

Ibn H̄amdīs halasına ağıt yakarken dikkati, anlamdan çok tasvirdeki gücüne çeker:

فَدَائِمَةُ السُّقْبَا سَاءٌ مَدَامِي لِغَدِي، وَارْضُ الْخَدِّ دَائِمَةُ الشُّرْبِ¹

"Gözyaşı pınarlarımın göğü yanağımı sürekli olarak sulamakta, yanağımın yeri de onu devamlı içmektedir."

Abū Muḥammad Gānim de kardeşlerine ağıt yakarken, aşırı bir şekilde ağlayışını şöyle ifade eder:

وَلَا تَعْجَبُوا مِنْ وَكَفِّ الْقَطْرِ أَنَّهُ / دُمُوعٌ مَرَّاقَتْهَا السَّحَابُ الْهَوَاطِلُ²

"Damlaların bolca dökülmesinden dolayı şaşmayın. Bunlar, bol yağmur yağdıran bulutların döktüğü gözyaşlarıdır."

Mersiyelerde, ağlama konusunu zenginleştirmek ve monotonluğu gidermek için istiareler yaparak ölünün hayatta iken sevdiği ve uğraştığı seyleri ağlatmak da sık rastlanan bir durumdur. Abū Marvān 'Abd'l-Malik b. Sirāc'a ağıt yakan öğrencilerinden Vezir ve fakih Ca'far b. Muḥammad al-Ḳaysī (öl.535/1140), bu üsluba güzel bir örnek verir:

لَوْ كَانَ عِلْمُ الدِّينِ يَبْكِي مَيْتًا / لَبَكَى الْحَدِيثُ عَلَيْهِ وَالْتَنَزِيلُ³

"Eğer din ilmi bir ölüye ağlayacak olsaydı, hadis ve Kur'an ona ağlardı."

1 Divan İbn H̄amdīs, s. 33

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 359

3 Aynı eser, Böl.I, C.II, s. 312

İbn H̄amdīs de, Abū'l-Ḥasan 'Alī b. Ḥamdūn adlı bir komutan için söylediği mersiyesinde, savaş araç ve gereçlerini ağlatır:

1 وَقَدْ نَدَبَتْكَ الْبَيْزُ وَالسَّمْرُ فِي الْوَعَى / وَعَدَدَكَ التَّأْيِيدُ وَالْحَسْبُ الْعَدَى

"Savaştaki kılıç ve mızraklar sana ağladı. Güç ve soyluluk sana ağıt yaktı."

al-Mu'tamid b. 'Abbād ise kendisine ağıt yakarken, bir zamanlar içinde oturduğu saraylarının, acısını kendisiyle paylaşmalarını tasvir eder:

2 بَكَى الْمُبَارَكُ فِي إِثْرِ ابْنِ عَبَّادٍ / بَكَى عَلَى إِثْرِ غَزْلَانٍ وَأَمَّادٍ
بَكَى الْوَحِيدُ بَكَى الزَّاهِي وَقَبْتَهُ وَالنَّهْرُ وَالنَّجَّاحُ كُلُّ ذَلِكَ بَادٍ

"al-Mubāarak, İbn 'Abbād'ın arkasından ağladı. Ceylanların ve aslanların (Abbadilerin kadınlarının ve erkeklerinin) arkasından ağladı.

al-Vahīd, az-Zāhī sarayları ve kubbesi ona ağladı. Nehir ve taç da ona ağladı. Hepsinin zilleti açıkça ortadadır."

Endülüs mersiyeleleri, ağlama konusunda doğu mersiyelelerinde eskiden beri işlenen bir motiften etkilenmişlerdir. Bu da, dalları birbirine karışmış, sarmışak türü bir ağacın ((أَيْكَةُ) çoğ. أَيْكَةٌ) üstünde öten ve aslında ağlayan bir insanı sembolize eden güvercindir. İbn 'Abd Rabbihi, bir bedviden rivayetle, insanların ağlayışını sembolize etmek için güvercinin tercih edilmesi konusunda şu bilgiyi verir:³

1 Dīvān İbn H̄amdīs, s. 146

2 al-Makḫarī, Nafh'l-Tīb, C.II, s.1135

3 İbn 'Abd Rabbihi, al-İkd'l-Farīd, C.III, s. 143

"Güvercin öter, cıvılda, terennüm eder. Onun bu anlaşılmayan sesleri, üzgün kişi için ağlama; sevinçli kişi için de sarkıdır."

Umayya b. Abi'l-Şalt¹, Bedir Savaşında ölen Mekkeliler için söylediği mersiyesinde şöyle der:

أَلَا بَكَيتَ عَلَى الْكِرَامِ (م) مِ بَنِي الْكِرَامِ أُولَى الْمَادِحِ
2 كَبُكَأَ الْحَمَامِ عَلَى فُرُو (م) عِ الْأَيْكَ فِي الْغُصْنِ الْجَوَانِحِ

"Saygın insanların oğulları olan övgüye değer saygın kişilere ağlamadın mı?

Sarmaşığın eğik dalları üzerinde ağlayan güvercinin ağlayışı gibi."

Endülüs şairleri arasında mersiyelerinde güvercinden en çok söz eden şair, İbn Hafāca'dır. Mağrib'in Ağmat şehrinde ölen yeğenine ağıt yakarken şöyle der:

3 تَرَانِي إِذَا أَعُولْتُ حَزْنَا حَمَامَةً تَرِنُ وَطَوْرًا أَيْكَةً تَتَرَجُّ

"Üzüntüden dolayı ağladığım zaman beni bazen inleyen bir güvercin, bazen de salınan bir sarmaşık olarak görürsün."

Kime söylediği belirtilmeyen bir başka mersiyesinde de şöyle der:

4 وَقَدْ أَذْكَرْتَنِي الْعَهْدُ بِالْأَنْسِ أَيْكَةً / فَأَذْكَرْتَهَا نَوْحَ الْحَمَامِ الْمَطْوِقِ

1 Cahiliye Devri şairlerindedir. İslamın ilk yıllarında ölmüştür.

2 İbn Hişām, al-Sıra al-nabaviyya, C.III, s. 31

3 Dīvān İbn Hafāca, s. 40

4 Aynı eser, s. 94

"Dostluk günleri, bana bir sarmaşık ağacını hatırlattı.
Ben de ona tasmalı güvercinin ağlayışını hatırlattım."

Güvercinin, yanık sesinin yanısıra çocuklarına bağlı olan ve onları kaybettiği zaman üzüntüsünü hemen belli eden bir kus olması, onun insanlar tarafından taklit edilmesine ayrı bir sebep teşkil etmiştir. Bu durum, çocuk mersiyeleleri incelendiğinde daha iyi anlaşılır. Mesela al-Ḥuşrî¹, çocuğu için söylediği mersiyesinde, yalnız kalışını ve içinde bulunduğu zor durumu tasvir etmek için güvercinden ilham alır:

أَنَا فَرْدٌ بِلَا خَلِيبٍ (م) لِي وَلَا ابْنٍ وَلَا أَخٍ

أَنَا كَأَلْوَرَقٍ ائْتَكِي بَعْدَ وَكْرٍ وَأَفْرَحُ 2

"Ben, dostsuz, çocuksuz ve kardeşsiz yalnız bir kişiyim.

Ben, güvercin gibi, yuvadan ve yavrulardan uzak kalmaktan şikayet ediyorum."

al-Mu'tamid b. 'Abbād'ın, bir güvercinin hüzünlenişine bizzat şahit olup kendi çocuklarına ağıt yaktığı rivayet edilir. Bir güvercin, bir yuvada neşe içinde ötüşen bir çift kuş görür ve kaybettiği eşini hatırlayarak hüzünlü bir şekilde ötmeye başlar. Bunu gören al-Mu'tamid, Murabıtlar tarafından öldürülen iki oğlu al-Ma'mūn ve al-Rāzî'yi hatırlar ve ağlayarak şu mersiyeleleri söyler:

بَكَتْ أَنْ رَأَتْ الْغَبِينَ فَمَهَّمَا وَكْرٌ / مَسَاءً وَقَدْ أَخْنَى عَلَى الْغَيْهَا الدَّهْرُ

1 Kayravan asıllı olup tam adı, Abū'l-Ḥasan 'Abd'l-Ġanī al-Ḥuşrī'dir. Endülüs'e yerleşip birçok hükümdara mersiye ve methiyeler söylemiştir. 488/1095 yılında ölmüştür.

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.IV, C.I, s. 213

وَنَاحَتْ فَبَاحَتْ وَاسْتَرَاحَتْ بِسِرِّهَا / وَمَا نَطَقْتُ حَرْفًا يَبَاحُ بِهِ سِرُّ
بَكَتْ وَاحِدًا لَمْ يُشْجِبْهَا غَيْرُ فَقْدِهِ / وَأَبْكِي لِأَلْفِ عَدِيدِهِمْ كَثْرًا¹

"Akşam vakti, bir yuvada bulunan iki eşi görünce ağladı. Zaman, onun eşini yok etmişti."

Ağlayıp sırrını açığa vurdu ve rahatladı. Ben ise sırrımı açıklayacak bir harf bile söylemedim.

O, sadece bir kişi için ağladı ve ondan başka acısı yoktur. Ben ise, sayıları oldukça çok olan sevgililere ağlıyorum."

Ağlama konusunda dikkati en çok çeken beyitler, Sarakusta şehri hükümdarı al-Muqtadir b. Hüd'un (öl. 474/1081) Yahyâ adlı bir veziri için söylediği mersiyesinde mevcuttur. al-Muqtadir, sadece vezirine ağlamakla kalmamış, onun ölümlüyle kendisinin de çok şey kaybettiğini söyleyerek kendisine de ağlamıştır:

يَا كَوْكَبًا خَرَّ مِنْ أُنْزَانِ (م) جُمِّي وَأَنْفِي رَاغِمٌ
بَكَتْ عَلَيَّ وَشَقَّتْ جُيُوبُهُنَّ النَّمَائِمُ
قُلْ لِلْحَمَائِمِ إِنِّي اصْبَحْتُ أَحْكِي الْحَمَائِمُ²

"Ey yıldızlarım arasından kayan yıldız. Burnum yere sürtündü (zelil ve düşkün oldum).

Bulutlar bana ağladılar ve yakalarını benim için yırttılar.

Güvercinlere söyle, artık ben de güvercinleri taklit etmeye başladım."

1 al-Makkarî, Nafh'l-tib, C.II, s. 1122

2 Aynı eser, C.II, s. 967

2.4. SABIR

Sabır, mersiyelerin en güzel islenen konuları arasındadır. Endülüs şairleri, bu konuyu gayet ciddi ve kararlı bir şekilde ele almışlar ve hitap ettikleri kişileri sabır ve teselliye davet ederken, gerektiğinde onları kınayıp ikaz etmekten geri kalmamışlardır. Böylece sabır, gerçekçi ve abartılı ifadelerin en az olduğu bir konu olarak diğer konulardan ayrıcalık kazanmıştır.

İbn Zaydün, Abū'l-Valīd b. Cahvar'ın¹ annesi için söylediği mersiyesine, Abū'l-Valīd'e öğüt ve ikazlarda bulunarak başlar:

هُوَ الدَّهْرُ فَاصْبِرْ لِلَّذِي أَحْدَثَ الدَّهْرُ فَمِنْ شِيمِ الْإِبْرَارِ، فِي مِثْلِهَا ، الصَّبْرُ
سَتَصْبِرَ مَبْرَ بِأَسِ أَوْ صَبْرَ حِسْبَةٍ فَلَا تُؤْثِرِ الْوَجْهَ الَّذِي مَعَهُ الْوِزْرُ
حِذَارَكَ مِنْ أَنْ يَعْقِبَ الرَّزُّ فِتْنَةً يَخِيقُ لَهَا عَنْ مِثْلِ أَخْلَاقِكَ الْعُدْرُ²

"Zaman budur işte, zamanın yaptığına karşı sabret. İyi kişilerin karakteri, böyle durumlarda sabretmektir."

Ümitsiz bir şekilde ya da sevap elde etmek için sabredeceksin. Sakın, günaha yol açacak yolu seçme.

Sakın bu felaket, mazeretine, senin karakterinde birisinin katlanamayacağı bir karışıklığa yol açmasın."

Ölüm felaketi karşısında sabredip sevap kazanmak varken, üzüntü ve telaşa kapılıp elde olmayarak günaha sürüklenmeye karşı insanı sakındıran İbn Zaydün, benzeri bir ikazı da al-Mu'tamid b. Abbād için söylediği mersiyesinde oğlu al-Mu'tamid b.

1 Mulūk al-Ṭavā'if Devrinde, Kurtuba şehrinde yönetimi ele geçiren Cahvar Ailesindedir. 443/1051 yılında ölmüştür.

2 Dīvān İbn Zaydün, Beyrut, ts., s. 29

Abbad'a vapmaktadır:

1 وَمَا الرَّزُّ فِي أَنْ يُوَدَّعَ التُّرْبَ هَالِكٌ / بَلِ الرَّزُّ كُلُّ الرَّزِّ أَنْ يَهْلِكَ الْأَجْرُ

"Felaket, ölünün toprağa verilmesi değildir. Asıl felaket, sevabın yok olup gitmesidir."

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, Āmir b. Muḥammad al-Hintānī adlı Mağrib asıllı bir dostunu kardeşinden dolayı taziye ederken, İbn Zaydūn'da olduğu gibi mersiye'nin henüz giriş kısmından itibaren ölünün yakınını, kendisine yakışmayacak davranışlarda bulunmaya karşı sakındırır:

أَبَا سَابِئٍ كُنْ فِي الشَّدَائِدِ ثَابِتًا / أَعِيذُكَ أَنْ تَلْقَى حَوْدَكَ ثَامِتًا

2 عَزَاؤُكَ عَنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ هُوَ الَّذِي يَلْبِقُ بَعْزًا مِنْكَ، أَعْجَزُ نَاعِتًا

"Ey Abū Sābit, zorluklar karşısında metin ol. Seni kıskanan kişiyle, (başına gelenden dolayı) seni alaya alarak karşılaşmana karşı sakındırırım."

'Abdulaziz'e karşı sabretmen, senin şerefine yakışan ve seni niteleyen kişiyi aciz bırakan bir davranıştır."

Böylece felaketler karşısında sabır ve metanet göstermek, kişinin sahip olduğu meziyetlerle bağdaştırılmış ve o kişinin erdem ve karakteri, bununla ölçülmüştür. Endülüslü şair Muḥammad b. Mas'ūd al-Baccānī(öl.400/1009), bir şiirinde şöyle der:

عَلَى قَدَرٍ فَضْلِ الْمَرِّ تَأْتِي خُطُوبُهُ / وَيَعْرِفُ عِنْدَ الْقَبْرِ فِيمَا يَنْوِبُهُ
وَعَاقِبَةُ الْقَبْرِ الْجَمِيلِ مِنَ الْفَتَى إِلَى فَرَجٍ مِنْ ذِي الْجَلَالِ يُنْبِئُهُ

1 Divan İbn Zaydun, s. 25

2 al-Maḥkarī, Nafh'l-Tib, C.IV, s.549

اِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَحْبَبْ اِلَى الْهَوْلِ ذَيْلَهُ / وَلَمْ تَعْتَرَكَ بِالْحَادِثَاتِ جُفُونُهُ
1 فَقَدْ خَسِرَ فِي الدُّنْيَا مِنَ الْمَالِ حَقَّهُ / وَقَلَّ مِنَ الْاٰخِرَى - لَعْمَرَى - نَصِيْبُهُ

"Kişinin başına gelen felaketler, onun erdemine göre-
dir. O, uğradığı felakete karşı gösterdiği sabırla
tanınır (Nasıl biri olduğu, felaket karşısında gös-
terdiği sabırla belli olur).

Gencin güzelce sabretmesinin akibeti, yücelik sahibi
Allah'ın, kendisine sevap olarak vereceği sevinçtir.

İnsan, korkudan kaçar ve tehlikeler karşısında müca-
dele vermezse,

Dünyada maldan yana payı değersiz olur. Ahirette de
- ömrüme and olsun ki - kısmeti azalır."

İbn Hānī'de teselli, biraz daha yumuşak bir dille yapıl-
maktadır. Ca'far b. 'Alī'yi torunundan dolayı teselli ederken,
üzüntüye kapılmasını mazur görür ve sonra şöyle der:

2 لَا أَنْتَ مَلُومٌ فِي بَعْضِ الْأَسَى غَيْرَ أَنَّ الْعُرَّ أَوْلَى بِالْجَدِّ

"Sen, biraz üzülmeyle kınanacak değilsin. Ancak sabır,
hür kişiye daha çok yakışır."

Endülüs mersiyelerinde sabır konusu, eski devirlerde ya-
şamış büyük kişilerin ve özellikle peygamberlerinin ve ailele-
rinin hayatlarından getirilen örneklerle süslenmiştir. Örnek
gösterilen kişinin, ölen kişiyle hemcins ve yaşıtlı olmasına
özen gösterilmiştir. Mesela İbn Hāmdīs yeğenine ağıt yakarken,
babası Abū'l-Ḥasan'a hitaben şöyle der:

أَوْلَيْسَ إِبْرَاهِيمُ نَجْلٌ مُحَمَّدٍ بِالذَّنِّ مَارَ إِلَى بِلَى وَ نَفَادٍ

1 al-Ḥumaydī, Cazvat'l-muḫtabis, Kahire, 1372/1952, s. 86

2 Dīvān İbn Hānī, s. 52

رَدَّ التُّبَىٰ عَلَيْهِ تَرِبَةً لَّحْدِهِ   بِيَدِ النَّبُوءَةِ وَهِيَ ذَاتُ أَيَادِي
فَتَأْتِ فِي أَبْنِكَ بِأَبْنِهِ وَخَلَالِهِ   تَنْحَلُّكَ بِأُسُوتِهِ سَبِيلَ رِشَادٍ 1

"Hz. Muhammed'in çocuğu İbrahim, gömülerek yokluk diyarına gitmedi mi?

Peygamber, mezarının toprağını, mübarek peygamberlik elleriyle üstüne döktü.

Sen de oğlun için, onun oğlu ve meziyetleriyle teselli bul. Onu örnek almakla doğru yola ulaşırsın."

İbn Zaydūn, Abū'l-Valīd b. Cahvar'ı annesinden dolayı teselli ederken şöyle der:

تَمَرٌ بِحَرًّا أَلَّتِ الْخَلْقُ مِنْ نَحْلِهَا / فَمِنْ دُونِهَا فِي الْعَمْرِ يَتَّبِعُهُ الْعَمْرُ
نِسَاءُ النَّبِيِّ الْمُطْفِئَةِ أُمَّهَاتِنَا   نَوِينُ، فَمَعْنَاهُنَّ مَذَّ حُبِّ قَفْرٍ 2

"İnsanların, onun soyundan geldiği Havva ile teselli bul. Ondan sonra çağlar biribirini kovalamıştır.

Seçkin peygamberin (Hz. Muhammed'in) hanımları olan annelerimiz de ölmüşlerdir. Evleri, uzun zamandan beri boştur."

İbn Zümruk da, Gırnata'daki Nasriler sülalesinden Muhammed al-Ġani Billāh³ için söylediği mersiyesinde, kendisini ve ölen emirin ailesini şu beyitiyle teselli eder:

وَفِي مَوْتِ خَيْرِ الْخَلْقِ أَكْبَرِ أُسُوةٍ / تَصِيرُ أَحْرَارَ النَّفْسِ وَتُسَلِّبُهَا 4

"Yaratılanların en iyisinin (Hz. Muhammed'in) ölümünde, hür kişilere sabır verip onları teselli eden en büyük örnek var."

1 Dīvan İbn Hamdīs, s. 104

2 Dīvān İbn Zaydūn, s. 31

3 Muhammed V olarak da bilinir. 793/1391 yılında ölmüştür.

4 al-Makḳarī, Azhār'l-riyāz, Kahire, 1359/1940, C.II, s. 156

İbn Zaydün, al-Mu'tazid b. 'Abbād'ı kızından dolayı taziyeye ederken yine aynı üslubu izler:

إِنَّمَا بُكِبْنَا الْحُزْنَ   عَنَاءٌ لَا غِنَاءَ
فَتَأْسَ إِنْ ذَاكَ   الْخُطْبَ غَالِ الْأَنْبِيَاءِ 1

"Üzüntü bize fayda değil sıkıntı kazandırır.

Teselli bul, bu felaket peygamberleri bile tuzağa düşürdü."

Mersiyelerde, sabır ve teselliye davet eden ve bu amaçla ikna edici ve öğüt verici bir üslup ihtiva eden ifadelerin yanı sıra, sabretmenin mümkün olmadığını dile getiren beyitler de vardır. Bu beyitler, sayıca diğerlerinden daha az olup genellikle şairin, çok sevdiği bir yakınını kaybetmesi üzerine söylenmiştir.

al-Ḥuşrî, çok sevdiği oğluna ağıt yakarken şöyle der:

وَكَيْفَ الْمَبْرُ أَمْ كَيْفَ التَّمَرِي   وَمِنْ عَرِينِهِ وَلَدِي ذَبِيحٌ 2

"Çocuğum burnundan kesilip öldürülmüşken nasıl olur da sabreder ve teselli bulurum?"

İbn Ḥamdîs de, cariyesinin ölümü üzerine şöyle der:

لَا صَبْرٌ عَنْكَ وَكَيْفَ الْمَبْرُ عَنْكَ وَقَدْ / طَوَاكِ عَنِ عَيْنِي الْمَوْجُ الَّذِي نَشْرَكَ 3

"Sana karşı sabredemem. Dalgalar seni sürükleyip gözümün önünden ayırmışken nasıl olur da sabrederim?"

1 Divān İbn Zaydün, s. 41

2 İbn Bassām, al-Zahîra, Böl. IV, C.I , s. 213

3 Divān İbn Ḥamdîs, s. 181

Şairin, kendi yakını olmayan kişilerin ölümü karşısında sabredememesi ise, yaşanan acının boyutunu gösterebilmek ve bu arada onu övüp yüceltmek demektir. Abd'l-Malik b. Sirac'a ağıt yakan öğrencisi Abū'l-Abbās Aḥmad al-Kinānī (öl.495/1102) şöyle der:

رَزُّ طَلَبَتْ فِيهِ الْقَبْرَ فَاْمْتَنَّا   وَرَمْتُ دَمْعِي عَلَى التَّسْكِينِ فَاْنَدَفَعَا
حَدِيثُ مَدَقٍ نَعَى النَّاعِيِ الَّذِي ضَعِيَ / فَزَعَتْ فِيهِ إِلَى التَّكْذِيبِ حِينَ نَعَى¹

"Öyle bir felaket ki, ona karşı sabır istediğim zaman, sabır bunu kabullenmeyip kaçtı. Gözyaşlarımı da durdurmak istedim, ama boşalıverdi.

O, kuşluk vakti ölüm habercisinin bana bildirdiği gerçek bir sözdü. Ben ise, gelen bu haberi yalanlamaya kalkıştım."

al-Kinānī'nin burada, ölüme inanmama ve sabırdan kaçınma şeklindeki sözleri, ölüyü yüceltmek içindir. Aslında onun da sabırdan başka sığınacak birseyi yoktur. Nitekim bir sonraki beyitte bunu açığa vurur ve hocasının oğluna hitaben söyle der:

صَبْرًا سِرَاجٌ فَمَا يُبْقِي الرَّدَى أَحَدًا / كُلُّ سَيِّجِرَةٍ مِنْ كَأْسِهِ جُرْمًا

"Sabret ey Sirāc, ölüm kimseyi sağ bırakmayacak. Herkes, onun kadehinden yudumlayacak."

Daha sonra, sabra davet edişinin olaydan etkilenmediği anlamına gelmemesi için kendisini şöyle savunur:

أَقُولُ مَبْرًا كَأَنِّي فَبِرٌ مُكْتَرِبٌ / وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّا مُوجَعَانِ مِمَّا²

"Sanki hiçbir şeye aldırımıyormuşum gibi "sabredin" diyorum. Allah biliyor ki, her ikimiz de incinmişizdir."

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.II, s. 318

2 Aynı eser, Böl.I, C.II, s. 318

2.5. ÖVGÜ

Ölüye yapılan övgü, mersiye içinde en uzun işlenen konular arasındadır. Mersiyelerin genellikle orta veya son bölümlerinde olan övgü, abartılı ifadelerin de en çok bulunduğu konudur.

Ḳudāma b. Ca'far(öl.295/906), mersiyede ölünün meziyetlerine ağlayarak onu övmeyi izah ederken, övgünün **كَانَ** ve benzeri fiillerle yapılmadığını söyler. Mesela ölen bir kişi cömertliğiyle övülecekse, **كَانَ جَوَادًا** (Cömert idi) denmez. Bunun yerine, **ذَهَبَ الْجُودُ** (Cömertlik gitti) veya **مَنْ لِلْجُودِ** (Kim var cömertlik yapacak?) gibi ifadeler kullanılır.¹

Gelenek haline gelen bu iki övme üslubu, Endülüs mersiyelerinde de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Mesela İbn Ḥamdīs, 'Ali b. Aḥmad al-Fihri adlı bir dostuna ağıt yakarken, onunla birlikte cömertliğin ve bağışın da öldüğünü şöyle ifade eder:

وَسَدَّ عَنِ الْعَافِينَ مَبِيئَهُمُ إِلَى مَكَارِمَ كَانَتْ مِنْ أُنَامِلِهِ تَصْدَى
2 فَقُلْ لِبَنِي الْأَمَالِ اخْفَقَ سَعْيُكُمْ فَقَدْ حَسِرَ الْبَحْرُ الَّذِي لَكُمْ مَدَا

"Onun parmaklarından süzülen cömertliğe uzanan yollar, bağış isteyenler için artık kapanmıştır.

Ümit içinde olanlara söyle: Çabanız boş yeredir. Size uzanan denizin suyu çekilmiştir."

"Kim var ...?" şeklinde yapılan övgünün güzel bir örneğini de, İbn Zaydūn'un Kadı Abū Bakr b. Zākvan (öl.435/1043) için söylediği mersiyesinde görmekteyiz:

1 Ḳudama b. Ca'far, Nakd'l-si'r, s. 33

2 Divān İbn Ḥamdīs, s.138

مَنْ لِلْعُلُومِ ، فَقَدْ هَوَى الْعِلْمُ الَّذِي / وَوَسَّتْ بِهِ أَنْوَاعَهَا الْأَغْفَالُ
مَنْ لِلْقَضَاءِ يَعْزُ فِي أَثْنَانِهِ / أَيضًا مُظْلَمَةٌ لَهَا إِشْكَالُ
مَنْ لِلْيَتِيمِ تَتَابَعَتْ أَرْزَاؤُهُ / عَلَيْكَ الْآبُ الْحَانِي وَظَاعَ الْمَالُ¹

"Kim var ilim sahibi? İlmin bilinmeyen yönlerini açıklayan ve yol gösteren dağ çökmüştür.

Zor ve içinden çıkılmaz bir meselenin izahı güçleştiği zaman, kim var hüküm verecek?

Ardarda gelen felaketlere uğrayan yetime kim var bakacak? Müşfik baba ölmüş ve servet kaybolmuştur."

Ancak şairler bu iki üslupla yetinmemişler ve övgü için birbirinden farklı ifadeler kullanmışlardır. Mesela İbn Zumuruk, Gırnata sultanlarından Muḥammad al-Ġanī Billāh'a ağıt yakarken, cömertliğini şöyle över:

وَيَا عَجِبًا مِنْ ذَلِكَ التُّرْبِ كَيْفَ لَا / يَفِيضُ بِيحْرِ اللَّسْمَاحَةِ مُزِيدُ²

"Hayret ediyorum bu toprağa(mezara). İçinde köpük köpük kabaran cömertlik denizi, nasıl oluyor da dışarı taşmıyor?"

İbn Şuhayd, Abū Bakr b. Zākavān için söylediği mersiyesinde, ölüm haberine inanmadığını söylerken aslında onun büyüklüğünü hatırlatıp övmektedir:

ظَنَّنَا الَّذِي نَادَى مُحِقًّا بِمَوْتِهِ - لِعِظَمِ الَّذِي أَنْجَى مِنَ الرَّزْءِ - كَانِبًا³

"Seslenerek ölümünü haber veren kişiyi, - büyüklüğünden dolayı ölümden kurtulur sanarak - yalanladık."

1 Dīvān İbn Zaydūn, s. 27

2 al-Maḳḳarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 153

3 al-Faḥḥ b. Hākān, Maḥmaḥ'l-anfus, s. 19

Ölüyü vüceltmenin bir başka yolu da, sahip olduğu birçok meziyeti sayıp dökmek ve hangisi için ağlayacağını bilememektir. Mesela İbn Hâmdîs, Aḥmad b. İbrâhîm b. Abî Burayda adlı bir komutan için söylediği mersiyesinde şöyle der:

أَيُّ فَضْلٍ نَبَّيْهِ مِنْكَ بِدَمْعٍ   مَا كَبِّ فِيهِ كُلُّ نَفْسٍ تَسِيلُ
أَعْفَانًا أَمْ نَجْدَةً كُنْتَ فِيهَا   قَسُورَ الْغَيْلِ وَالْكَرِيهَةِ غَوْلُ
أَمْ شَبَابًا كَأَنَّمَا كَانَ رَوْضًا   نَاضِرًا فَاغْتَدَى عَلَيْهِ الذُّبُولُ¹

"Bolca akan ve içinde herkesin sele kapıldığı gözyaşlarıyla, senin hangi meziyetine ağlayalım?"

İffetine mi yoksa savaş cin gibi çarpmış iken ininden çıkan arslan gibi yardıma koşmana mı?

Yoksa, taze bir bahçe gibi olup sabah erkenden solan gençliğine mi?"

İbn Burd'l-Asğar da², İbn Şuhayd'a ağıt yakarken, sahip olduğu meziyet ve yetenekleri şöyle sayar:

لَأَيِّ خَلْقَةٍ تَبْكِيكَ عَيْنِي   وَمَا لِي بِالْحَبَابِ لَهَا يَدَانِ
اللَّهِمَّ الْمَنُوطَةَ بِالْقُرْبَى   أَمْ التَّيْمَ الْمُهَيَّبَةَ الْجَانِ
أَمْ الْكُرَمَ الَّذِي مَا زَالَ يَجْرِي   مَعَ الْأَنْوَاءِ فِي طَلْقِ الرَّهَانِ
أَمْ الْقَلَمَ الَّذِي قَدْ كَانَ يَجْنِي   مِنَ الْقَرَطَانِ نُورَ الْبَيَانِ
أَمْ الرَّأْيَ الَّذِي مَا زَالَ يُغْنِي   عَنِ السَّيْفِ الْمُهَيَّبِ وَالْعِنَانِ³

"Gözlerim, senin hangi hasletlerine ağlasın? Bu hasletleri saymaya yetecek ellerim yok."

1 Divân İbn Hâmdîs, s. 352

2 Asıl adı Aḥmad b. Muḥammad b. Burd olup Kurtuba şairlerindendir. H.V./M.XI. yüzyılın ortalarına doğru ölmüştür.

3 İbn Bassâm, al-Zahîra, Böl.I, C.I, s. 289

Süreyya yıldızına ulaşan gayretlerine mi, yoksa güzel ve olgun karakterine mi?

Yarış meydanında yağmurlarla birlikte yarışan cömertliğine mi?

Kağıttan beyan çiçekleri deren kalemine mi?

Yoksa, mızrağı ve hint kılıcını devamlı geride bırakan keskin görüşüne mi?"

Emevi Devrinin ünlü haciblerinden al-Manşūr'un ise sade bir üslupla övüldüğü dikkati çekmektedir. Zeki bir idareci, cesur bir savaşçı ve şairleri koruyan cömert bir insan olarak tanınan al-Manşūr'un mezar taşına yazılan anonim bir mersiye-
de şöyle denmiştir:

أَنَارُهُ تُنَبِّئُكَ عَنْ أَخْبَارِهِ   حَتَّى كَأَنَّكَ بِالْعِيَانِ تَرَاهُ
تَاللَّهِ مَا يَأْتِي الزَّمَانَ بِمِثْلِهِ   وَلَا يَحْمِي الشُّعُورَ سِوَاهُ¹

"Geride bıraktığı eserler, onun haberlerini sana bildirir. Adeta onu gözlerinle görür gibi olursun.

Allah'a and olsun ki, zaman onun gibisini asla getirmez ve sınırları da onun gibi kimse koruyamaz."

Ölen kişiye vefa ve sadakat gösterme konusunda en güzel örneklerden birisini, Muḫaddam b. Mu'āfā vermiştir. Kendisini himaye eden ve aynı zamanda iyi bir şair olan Sa'īd b. Cūdī'den (öl. 284/897) sert muamele görmesine ve hatta dayak yemesine rağmen onun için söylediği mersiyesinde şöyle der:

مَنْ ذَا الَّذِي يُطْعِمُ أَوْ يَكْمُو   وَقَدْ غَدَا حِلْفَ النَّدَى الرَّمْسُ
لَا أَخْضَرَتِ الْأَرْضُ وَلَا أَوْرَقَ آلُ (م)   عَوْدُ وَلَا أَشْرَقَتِ الشَّمْسُ
بَعْدَ أَبْنِ جُودِي الَّذِي لَنْ تُرَى   أَكْرَمَ مِنْهُ الْجِنَّ وَالْإِنْسُ²

1 al-Nubāhī, Tārīḫ kuḫāt'l-andalus, Kahire, 1948, s. 82

2 al-Maḫḫarī, Nafḫ'l-tīb, C.II, s. 954

"Cömertlik, mezarın dostu olduktan sonra yedirip giy-
direcek kim var?

Cinlerin ve insanların, kendisinden daha cömert olma-
dıkları İbn Cüdi'den sonra ne yeryüzü yeşermiş, ne
ağaç yaprak açmış ve ne de güneş doğup parlamıştır."

Muqaddam b. Mu'âfâ'ya sorarlar: "Seni dövdüğü halde
ona ağıt mı yakıyorsun?" Mukaddam da, "O, işlediği günah ve
hatalarıyla bile bana faydalı olmuş ve onun eğitmesi, beni
içine düştüğüm birçok tehlikeden korumuştur. Şimdi ben, onun
hakkını gözetmeyeyim mi? Allah'a and olsun ki, ben bir kötü-
lükte bulunmadıkça o beni dövmemiştir." diye cevap verir.¹

Ölüye, sahip olduğu bazı değerleriyle abartmaksızın övgü-
de bulunup ahdine vefa göstermenin güzel örneklerini, hayvanla-
ra söylenen mersiyelerde de görmekteyiz. Grünebaum, hayvanlar
için söylenen ağıtların, mizahi bir üslup ve amaçla söylendiği
görüşündedir.² Ne var ki bazı mersiyeler, bu görüşü çürüte-
cek derecede ciddi bir ifade tarzına sahiptirler. Mesela Abū
Bakr Muḥammad b. Sīdārī³, bir atın ayakları altında ezilerek
ölen köpeği için söylediği mersiyesinde, onu sadakat ve vefa-
sından dolayı överken, aynı meziyetlere sahip olmayan bazı in-
sanları da zımnen yermektedir:

بَا مُجْهِدِ النَّفْسِ فِي ادْرَاكِ مَطْلُوبِي / وَمُسْعِدِي حِينَ ادْلَاجِي وَ تَأْوِيْبِي

1 al-Maḥḥarī, a.g.e., C.II, s. 954

2 Grünebaum, G.E.V., Kritik und Dichtkunst, Wiesbaden,
1955, s. 26

3 Endülüs'ün Uşbûna şehrine bağlı Kasr'l-Fath yerleşim
bölgesinin yöneticisi olup 609/1212 yılında ölmüştür.

وَيَا وَفِيًّا بِمَا خَانَهُ الرَّجَالُ بِهِ   وَرَأْتَهُ عَنِ مَطَاوِيعِ مَنَاجِبِ
كُنْتَ الْمُمْبِخَ لِأَمْرِي وَالْمُطِيعَ لَهُ   وَإِنْ تَعَرَّضَ فِيهِ كُلُّ مَرْغُوبٍ¹

"Ey istediğime ulaşmak için kendisini yoran ve gece ve gündüz yürüyüşlerimde beni mutlu eden.

Ey insanların ihanet ettiği şeye kendisi bağlı kalan ve bunu (vefasını), soylu ve itaatkar atalarından miras alan (köpeğim).

Kendisinden korkulan herkes (veya her hayvan) karşı gelse bile sen, benim sözüme kulak verir ve itaat edersin."

Endülüs'de oldukça az sayıda olan hayvan mersiyelerinden birisini de edip Abū Muḥammad 'Abdullah al-Azdī (ö. 750/1349), ölen horozu için söylemiştir. Övgü bölümü, yukarıdaki mersiye olduğu gibi etkili değildir. Ancak yine de hayvanın sahip olduğu özellik, güzel bir şekilde övülmüştür:

أُودِيَ بِهِنَّ الْحَتْفُ لَمَّا جَاءَهُ الْإِجْلُ   دَيْكًا فَلَا عَوْضَ مِنْهُ وَلَا بَدَلَ
قَدْ كَانَ لِي أَمَلٌ فِي أَنْ يَعِيشَ فَلَمْ   يَثْبُتْ مَعَ الْحَتْفِ فِي بَقِيَّاهُ لِي أَمَلٌ
.....
مُوقِتٌ لَمْ يَكُنْ يَعْزِي لَهُ خَطَأٌ   فِيمَا بَرَّتْ مِنْ وَرْدٍ وَلَا خَلَلٌ
يُرْحَلُ اللَّيْلَ بِحَيِّ بِالْعَرَاخِ فَمَا   يَمُدُّهُ كَلَلٌ عَنْهُ وَلَا مَلَلٌ²

"Ecel gelince ölüm, bedeli ve karşılığı olmayan bir horozu yok etti.

Onun uzun yaşamasını ümit ediyordum. Ancak ölüm, yaşaması için beslediğim ümitleri kesti.

.....

O, vakti ayarlayandır. Sürekli yaptığı bu işte ona hata ve arıza isnad edilemez."

1 İbn'l-Abbār, al-Ḥullat'l-siyarā', Kahire, 1963, C.II, s. 274

3 al-Makḥarī, a.g.e., C.III, s. 377

Geceyi dolaşıp öterek geçirir. Ne yorgunluk, ne de sıkıntı, onu bundan vazgeçiremez."

İbn Hānī ise, ölüye ağıt yakarken onu övmeye ölçüyü kaçıran ve ifrat derecesine varan bir sairdi. Ca'far b. 'Alī'nin annesi için söylediği mersiyesinde, onun mezarını ziyaret etmenin Hac farızasını yerine getirmeye bedel, hatta daha üstün olduğunu söyler:

وَمَا ضَرَّ مَنْ لَمْ يَطْفُ بِالْمَقَامِ إِذَا طَافَ بِالْجَوْقِ الْمَبْتَنِي
وَقَالُوا الْحَجُونَ، فَتَمَّ الْحَجُونَ وَتَمَّ الْحَطِيمُ وَتَمَّ الْعَقَا
لِذَلِكَ الصَّمِيدُ وَذَاكَ الْكَدِيدُ أَحَقُّ مِنَ الْخَيْفِ بِي أَوْ مِنِّي¹

"Kabe'yi tavaf etmeyen kişinin, -eğer Cavsak'daki mezarını ziyaret etmişse- bir kaybı yoktur.

Hacun diyorlar. Halbuki Hacun orada, Hatim ve Safa da orada.

O toprağı ve sert satıhlı yeri tavaf etmek, bana Mina'ya ve Hayf'a inmekten daha farzdır."

İbn Hānī'nin bu abartılı ve makul olmayan ifadelerini garip karşılamak gerekir. Çünkü kendisi, mersiye dışındaki şiirlerinde de benzeri ifaedelere, hatta daha aşırısına yer vermektedir. Mesela Fatimi halifelerinden al-Mu'izz'i övdüğü bir şiirinde şöyle der:

مَا شِئْتَ، لَأَمَا شَاءَتْ الْأَقْدَارُ / فَاحْكُمُ فَأَنْتَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
وَكَأْتَمَّا أَنْتَ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ وَكَأْتَمَّا أَنْتَ الْوَاحِدُ الْوَاحِدُ²

1 Divan İbn Hānī, s. 221

2 Aynı eser, s. 88

"Kaderlerin değil, senin dilediğin olur. Hüküm ver, tek ve üstün olan sensin.

Sen adeta Peygamber Muhammed'sin. Yardımcıların da adeta onun yardımcılarıdır (Ensardır)."

Divanında bulunmayan ve tarihçi İbn'l-Asîr (ö1.631/1234) tarafından ona ait kılınan bir başka şiirinde de al-Mu'izz'in, Kuzey Afrika'daki Rakkada şehrine gelişini şöyle tasvir eder:

حَلَّ بِرَقَادَةَ الْمَسِيحِ حَلَّ بِهَا آدَمُ وَنُوحُ
حَلَّ بِهَا اللَّهُ ذُو الْمَعَالِي فَكَلَّمَ عَنِّي سَوَاهُ رِيحٍ¹

"Rakkada'ya İsa Mesih geldi, oraya Adem ve Nuh geldi.

Oraya, yücelikler sahibi Allah geldi. Onun dışında herşey yeldir."

İbn Hânî'nin, vatani olan Endülüs'den uzaklaşmaya mecbur edilmesi, inanç konusunda böyle sapık fikirlere sahip olmasından ve nüfuz sahibi kişilerin gönlünü kazanabilmek için gerektiğinde bu fikirleri çekinmeden açığa vurmasından dolayıdır.

Bu şekilde ifadeler, mersiyelerin en kusurlu yönlerinden sayılmış ve daima eleştirilmiştir. al-Bayhaķı, mersiye kursurlarından söz ederken bunlar arasında aşırı ve makul olmayan övgülerin bulunduğunu söyler ve örnek olarak bir mezar taşına yazılan şu beyiti gösterir:

وَمَا نَارٌ بِمُحْرِقَةٍ جَوَادًا وَإِنْ كَانَ الْجَوَادُ مِنَ الْمَجُوسِ²

"Ateş, hiçbir cömerdi yakmaz. Cömert, mecusi bile olsa"

1 İbn'l-Asîr, al-Kâmil fi'l-târih, Kahire, H.1353, C.VII, s. 46

2 al-Bayhaķı, al-Maḥâsin va'l-Masâvî, s. 376

İbn Zumruk da, Muḥammad al-Ġanī Billāh için söylediği mersiyesinde, ilk bakışta hiç de makul gözükmeyen aşırı bir ifadeyle onu şöyle över:

وَهَلْ تَهْدُمُ الْأَيَّامُ بُنْيَانَ مَفْخَرٍ / تُشِيدُهُ آيُ كِرَامٍ وَ مَصَفٍّ¹

"Günler, Kur'an'ın ve değerli ayetlerin yükselttiği iftihar binasını yıkar mı?"

Ancak burada, Kur'an tarafından övüldüğü belirtilen kişiler aslında Hz.Muhammed'i Medine'ye gelişi sırasında ağırlayan ve onu destekleyen Ensar'dır. Gırnata'da hüküm süren Nasri-ler, Ensardan olan Hazrec kabilesine mensup oldukları için İbn Zumruk tarafından bu özellikleriyle övülmüşlerdir.

Mersiyelerde övgü, çok az da olsa, ölüden başka kişilere de yöneltilmiştir. Şairler bazen ölünün yanısıra, onun geride bıraktığı ailesine yardım elini uzatan ve onları koruyup gözetken kişileri de övmüşlerdir.

İbn Zaydūn, Kadı Abū Bakr b. Zākvan'a ağıt yakarken, ailesinin geçimini üstlenen Abū'l-Valīd b. Cahvar'ı şöyle över:

وَلَكِنْ اِذَاكَ بَعْدَ طَوْلِ صِيَانَةٍ / قَدْرٌ، فَكُلُّ مَعُونَةٍ سِيْدَالٍ
سِيْحُوْطُ مِنْ خَلْفَتِهِ مُسْتَبْرَأٌ / فِي حِفْظِ مَا اسْتَحْفَظْتَهُ، لَا يَأَلُوْ
كَفَلَ الْوَزِيْرُ اَبُو الْوَلِيْدِ بِجَيْرِهِمْ / اِنَّ الْوَزِيْرَ لِمِثْلِهَا فَعَالٌ
مَلِكٌ سَجِيْتُهُ الْوَفَاءُ فَمَا لَهُ / بِالْعَهْدِ فِي ذِي خَلْعٍ اِخْلَالَ²

1 al-Maḥkarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 105

2 Divān İbn Zaydūn, s. 28

"Kader, uzun süren bir koruma döneminden sonra seni alçaltmışsa, onun koruduğu herkes zaten alçalacaktır.

Geride bıraktıklarını gözetecek ve korunmasını istediklerini kollayıp bunda kusur etmeyecek birisi var.

Vezir Abū'l-Valīd, onların geçimini üstlenmiştir.

Vezir, böyle şeyleri iyi yapar.

O, karakteri vefa olan bir hükümdardır. Dostuna verdiği sözü bozmaz."

Böylece ölünün ailesine de sabır ve moral kazandırılmış olur.

İbn Sid¹, İşbiliyye vezirlerinden Abd'l-Malik b. Abd al-ʿAzīz için söylediği mersiyesinde, kendilerine bakacak yardımsever birisinin bulunduğunu söyleyerek ailesini teselli eder:

فَفِيكُمْ لِهَذَا الْقَدَحِ آسٍ وَجَابِرٌ   وَإِنْ كَانَ مَعْبَأَ آخُوهُ وَانْجِبَارُهُ
لَكُمْ شَرَفٌ أَرَسَى قَوَاعِدَ بَيْتِهِ   أَبُو بَكْرٍ النَّارِي الْبِكْمُ نَجَارُهُ
أَجَلٌ وَزَيْرٌ عَطَّرَ الْأَرْضَ ذِكْرُهُ   وَأَخْبَلَ زَهْرَ النَّبَاتِ فَخَارُهُ²

"Bu yaranızı sarıp tedavi etmek zor ise de, aranızda bunu yapacak birisi var.

Temelini, soyu size uzanan Abū Bakr'ın sağladığı bir şerefiniz var.

O, şöhreti yeryüzüne güzel kokular saçan; ihtişamı, parlak yıldızları bile utandıran en değerli vezirdir."

---

1 Asıl adı, Abdullah b. Muḥammad olan İbn Sīd, Endülüs'ün önde gelen alimlerindedir. al-İktizāb fi şarḥ adab al-kātib, al-Tanbīh ʿalā'l-asbāb'l-mūciba li'htilāf'l-umma, Şarḥ'l-Muvaḥḩa gibi eserleri vardır. 444-521/1052-1127 yılları arasında yaşamıştır.

2 al-Makḩarī, a.g.e., C.III, s. 127

İbn Hafāca da, bir mersiyesinde Vezir ve tabip Abū al-
'Alā b. Zuhr'u över. Bu kez acı çeken ve teselliye ihtiyacı olan,
şairin kendisidir. İbn Hafāca, ölen dostlarına ağıt yakmakta ve
onlarla geçirdiği güzel günlere hasret duymaktadır:

أَحَابِنَا بِالْعُدُوتَيْنِ صَمْتٌ   بِحُكْمِ اللَّيَالِي أَنْ تُجِيبُوا الْمُنَادِيَا
فَقَيْدَتْ شَكْوَى وَأَطْلَقَتْ عِبْرَتِي   وَخَفَضَتْ مِنْ مَوْتِي هُنَالِكَ شَاكِيَا
زَمَانٌ تَوَلَّى بِالْمَحَاسِنِ عَاطِرٌ   تَكَادُ لِيَالِيهِ تَحْمِيلُ غَوَالِيَا¹

"Ey her iki kıyıdaki (Endülüs ve Mağrib'deki) dostları-
mız. Gecelerin verdiği hüküm üzerine, size seslenen
kişiye cevap vermediniz. (Geceler sizi yok edip cevap
vermenizi engelledi)"

Ben de şikayetimi bağlayıp gözyaşlarımı salıverdim.
Oracıkta sesimi kısıp dert yandım.

Güzelliklerle kokan ve geceleri, adeta nefis kokular
halinde ortalığa yayılan bir zaman geçiverdi."

Yalnızlığını ve sıkıntısını uzun uzadıya anlatan şair,
daha sonra hayattan zevk almadığını söyler:

فَمَا اسْتَسِينُ الْمَاءَ يُعَذِّبُ ظَامِيَا   وَلَا اسْتَطِيبُ الظِّلَّ يُبْرِدُ حَاجِيَا²

"Ne susayan kişiyi kandıran suyu içebiliyorum. Ne de
güneşte yanan kişiye serinlik veren gölgeyi hoş bulu-
yorum."

Ancak bu beyitten hemen sonra, yaptığı iyilikler ve gös-
terdiği ilgi sayesinde kendisini hayata geri döndüren İbn Zuhr'u
hatırlayıp över ve karamsarlığını yenmeye çalışır:

1 Divān İbn Hafāca, s. 132

2 Aynı eser, s. 133

وَلَوْلَا أَمَانٌ عَلَّلتنِي عَلَى التَّوَى   بَلَقِيَا ابْنَ زُهْرٍ مَا عَرَفْتُ الْإِمَانِيَا
يَسَاجِلُ طَوْرًا كَفَّهُ النِّبْتَ غَادِيَا   وَبِحَمَلٍ طَوْرًا دَرَعَهُ اللَّيْتَ عَادِيَا
تَبَوًّا مِنْ رَسْمِ الْخِلَافَةِ رُتْبَةً   تَمَنَّى مَرَاقِبَهَا النُّجُومَ مَرَاقِيَا¹

"İbn Zuhr ile karşılaşarak gurbete ve ayrılığa karşı beni teselli eden ümitleri bulmamış olsaydım, ümitlerin ne olduğunu bilmeyecektim.

Bazen elleri, sabah yağmurlarıyla cömertlik yarışına girer; bazen de zirhı, saldıran bir aslan taşır.

Vezirlik göreviyle öyle bir mevkiye yükselmiştir ki, yıldızlar bile mevki olarak oraya ulaşmak isterler."

2.6. TAZİYE VE KUTLAMA

Mersiyede ölen kişiye ağıt yakıp üzölmek ve yerine geçen halefini kutlayıp sevinmek, ilk kez Emevi Devrinde ortaya çıkmıştı. Abdullah b. Hammām al-Salūli'nin, Mu'āviya'ya ağıt yakıp oğlu Yazid'i teselli ettiği ve kutladığı şiiri, bu yolda atılan ilk adım olmuştu. Bu tür mersiye, daha sonraki devirlerde gelişme göstermiş ve çok söylenmiştir. Bu gelişmenin sebebi, hilafetin, babadan oğula geçen saltanata dönüşmesi ve aynı aile içinde üzüntü ve sevincin bir arada yaşanması ve bu durumun, şairlere yeni konu ve melzeme temin etmesidir.

Bu tür mersiyeler, Endülüs'de çok söylenmiştir. Fetih-ten başlayıp Arap egemenliğinin sonuna kadar süren yaklaşık sekiz asırlık süre boyunca tamamen veraset sistemine dayalı

1 Divān İbn Hafāca, s. 133-134

yönetimlerin kurulması, bu tür mersiyelerin çok söylenmesi için uygun bir zemin hazırlamış; şiir ve şairlere misli görülmemiş bir şekilde gösterilen ilgi de, bu mersiyelerin, dar kalıplardan çıkıp değişik üsluplarda söylenmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Endülüs'de bu mersiyeler ilk olarak Emeviler için söylenmiştir. Emevi yönetiminin haciplerinden Abū Ḥafs 'Abd al-Karīm (öl. 209/824-25), 207/822 yılında Emir Ḥakam b. Hişām'ın ölümü ve yerine oğlu 'Abdurrahman al-Avsat'ın geçmesi üzerine su şiiri söyler:

كَانَ الزَّمَانُ مُرْزَاً بِخَلِيفَةٍ   أَوْدَى فَكَادَ نَهَارُنَا أَنْ يَظْلِمَا
حَتَّى إِذَا قَعَدَ الْأَمَامُ لِبَيْعَةٍ /   كَالغَيْثِ شَحَّ بِوَيْلِهِ ثُمَّ انْهَمَى
وَبَدَأَ كَمَثَلِ الْبَدْرِ يَنْصَدِعُ الدُّجَى   عَنْهُ وَيَكْشِفُ نُورَهُ مَا أَبْهَمَا¹

"Zaman, ölen halifeyle birlikte musibete uğradı. Gündüzümüz, neredeyse kararacaktı.

Tâ ki imam biat almak için oturuncaya kadar. Önce kesilen sonra boşalan yağmur gibi.

Dolunay gibi ortaya çıktı. Gecenin karanlığı onunla yarıldı. Işığı, karanlığın gizlediğini ortaya çıkardı."

Şair Mu'min Sa'id de (öl. 267/880-81), 'Abdurrahman al-Avsat'ın ölümü ve 238/852 yılında emirliğe oğlu Muḥammad'ın geçmesi üzerine söyle demiştir:

تَهَلَّلَ بطنُ الْأَرْضِ لَمَّا نَوَى بِهٖ   إِمَامُ الْهُدَى مُتَوَدِّعًا   بطنَ مَلْحَدِ

1 İbn'l-Abbār, al-Ḥullat'l-siyarā, C.I, s. 136

وَزَلَّزَلَهَا مَوْتُ الْأَمَامِ وَفَقَدَهُ   فَقَالَ لَهَا اللَّهُ : أَسْكِنِي بِمُحَمَّدٍ
لَقَدْ قَامَ بِالْمَلِكِ الْأَمَامُ مُحَمَّدٌ   وَقَالَ لِمَنْ رَجَى الْقِيَامَ بِهِ : أَقْعُدُ¹

"Hidayetin öncüsü mezara konunca, toprağın içi onun gelişinden dolayı parladı.

Önderin ölümü ve kaybı, toprağı sarstı. Allah da ona: "Muhammed ile huzur bul" dedi.

Saltanatı önder Muhammed devraldı ve onu ele geçirmek isteyene: "Otur" dedi."

Bu mersiyelerde görüldüğü gibi, önce ölen kişiye ağıt yakılmakta daha sonraki beyitlerde halef olan kişinin kutlanıp övülmesine geçilmektedir. Bu üslup, Emevilerin son günlerine kadar sürmüştür. Şair Abū Bakr 'Ubāda b. Ma' 'l-Samā' (öl.421/1030), Kurtuba şehrinde bir müddet idareyi elinde bulunduran 'Alī b. Hammūd'un 408/1017 yılında ölüp yerine oğlu Yahyā al-Mu'tallī'nin geçmesi üzerine aynı üslubu izleyerek şöyle der:

مَلَى عَلَى الْمَلِكِ الْقَهِيدِ مَلِيكُهُ   وَسَقَاءُ فِي ظِلِّ الْجِنَانِ الْكُوْتِرُ
مَا غَابَ بَدْرُ التَّمِّ إِلَّا رَيْنَمَا   جَلَى الدَّجَى عَنَّا الْمَبَاحُ الْأَزْهَرُ²

"Şehit hükümdara, hükümdarının (Allah'ın) salatı olsun ve cennetlerin gölgesinde Kevser pınarı onu sulasın.

Dolunay henüz yeni batmıştı ki parıldayan sabah, karanlığı yarıp üstümüze doğdu."

Mulūk al-Ṭavā'if ve onu izleyen devirlerde, bu üslubun yavaş yavaş değiştiğini görmekteyiz. Artık şairler, ilk beyitlerde ağıt yakıp daha sonra kutlamaya geçmemekte, onun yerine ilk beyitten itibaren her iki duyguyu, yani üzüntü ve sevinci

1 İbn Hayyān, al-Muktabas, Beyrut, 1393/1973, s. 122

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s.10

birlikte dile getirmektedirler. Şair İbn'l-Ḥannāṭ(öl. 437/1045), Mulūk al-Ṭavā'if Devrinde Kurtuba'da yönetimi ele geçiren Abū'l-Ḥazm b. Cahvar'ın 435/1043 yılında ölüp yerine oğlu Abū'l-Valīd b. Cahvar'ın geçmesi üzerine bu üsluba ait ilk örneklerden birisini verir:

إِنَّا إِلَى اللَّهِ فِي الرَّزَاءِ الَّذِي فَجَعْنَا / وَالْحَمْدُ لِلَّهِ فِي الْحُكْمِ الَّذِي وَقَعْنَا
وَلَى أَبُو الْحَزْمِ عَنْ مَلِكٍ تَقَلَّدَهُ أَبُو الْوَلِيدِ فَعَزَّ الْمَلِكُ وَامْتَنَعْنَا
أَبُ كَرِيمٍ غَدَا الْفَرْدُونَ مَكْنَهُ وَابْنُ نَجِيبٍ تَوَلَّى الْمَلِكَ وَافْطَلَعْنَا¹

"Acı veren musibetten dolayı Allah'a sığınırız. Verilen hükümden (Abū'l-Valīd'in başa geçmesinden) dolayı da Allah'a hamd olsun.

Abū'l-Ḥazm saltanattan ayrıldı ve onu Abu'l-Valid üstlendi. Saltanat, güçlendi ve sağlamlaştı.

Meskeni Firdevs cenneti olan saygın bir baba. İdareyi üstlenip yürüten soylu bir oğul."

Burada taziye ve kutlama işlemi, sade bir dille yapılmıştır. Bu üslupta yürüyen şairler, zamanla beyitleri daha coşkun ve sanatlarla dolu sözlerle süslemeyi tercih etmişlerdir. Bunun da ilk güzel örneğini, İbn Darrāc al-Ḳaṣṭallī'de görmekteyiz. Ünlü hacib al-Manşūr'un oğlu 'Abd'l-Malik al-Muẓaffar'ın 399/1008 yılında ölümü ve yerine kardeşi 'Abdurrahman al-Manşūr'un geçmesi üzerine söylediği şiirinde, ilk mısralardaki hüznü ve buruk havayı, ikinci mısralardaki sevinç ve ümit dolu sözleriyle gidermektedir:

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.I, s. 393

مَا كَادَ يَبْدُو الفُحَى بِالْحَزْنِ مُكْتَبًا / حَتَّى رَأَيْنَا الدُّجَى بِالْتَوْرِ مُنْبَلِجًا
رُزْءٌ حَتَّى كَظَمَ الأرواحَ اعقبه 1 وَصَحَّ اعَادَ إِلَى أوطانِهَا المَهَجَا

"Kuşluk vakti, hüznle tasalanır gibi olmuştu ki, gece karanlığının ışıkla hemen aydınlandığını gördük.

Üzüntüden dolayı canların suskunluğunu hatırlatan bir felaket, Arkasından gelen ve canları eski haline çevirir bir lütf."

Öyle görülüyor ki, ölümün verdiği üzüntüden ziyade tahta yeni bir kişinin oturmasıyla başlayan sevinç daha ağır basmaktadır. Nitekim şair, ölen kişinin ardından ne saltanatın ve ne de dinin zarara uğramadığını; aksine halefiyle bunun daha da güçlendiğini söyler. Artık şiirde, ölen kişiden söz etmek yoktur ve son beyite kadar yeni hükümdara övgü vardır:

فَأَصْبَحَ الْمَلِكُ لَرَبْتًا وَلا خَلًّا / وَأَصْبَحَ الدِّينُ لَأَمْتًا وَلا عَوْجًا
وَرَبَّ يَوْمٍ وَأَيَّامٍ كَشَفَتْ بِهَا عَنَا / وَعَنْ مَلِكِكَ الْمَازِقَ اللَّجْبَا
وَعَزْمَةً لَكَ يَوْمَ الرَّوْعِ صَادِقَةً / تَرَكْتَ مِمَّ الضَّنَا فِي جَوْهَا رَهْبًا
وَلا اتَّتَكَ وَفُودَ الْحَمْدِ عَامِدَةً / إِلا تَلَقَّتَكَ مَشْنُونًا بِهَا لَهْبًا
وَلا تَيَمَّمَكَ التَّامِيلُ مَبْتَكِرًا / إِلا وَوَأَفَاكَ بِالْأَنْعَامِ مَدْلَبًا 2

"Artık ne saltanat bozulup dağılmış, ne de din eğilip büzülmüştür.

Nice günler vardı ki, bizi ve iki hükümdarını (babam al-Mansur ve kardeşim al-Muzaffer'i) büyük sıkıntılardan kurtarıp rahatlatmıştın.

Korkulu günde yılmaz azminle sert kayayı olduğu yerde toza çevirirdin.

1 Divân İbn Darrâc, s. 457

2 Aynı eser, s. 457-458

Sana yönelerek gelen övgü heyetleri, senden büyük bir ilgi ve ihtimam görmüştür.

Sabah erkenden sana ümitle gelen, gece senden nimet ve iyilik görmüştür."

İbn Darrâc ile başlayan hüznü ve buruk sözleri azaltıp sevinç ve ümit dolu ifadeleri tercih etme eğilimi, sonraki devirlerde de sürmüştür. Nâsriiler Devrinde bu tür şiirin en iyi temsilcisi, İbn Zumuruk'dur. Muhammad al-ĠanîBillâh'ın 793/1391 yılında ölüp yerine oğlu Abû'l-Ĥaccâc Yûsuf'un geçmesi üzerine, taziye-kutlama türünde oldukça uzun şiirler söylemiştir. Bu şiirlerden birisi, şöyle başlamaktadır:

لَعْنُ غَرْبِ الْبَدْرِ الْمُنِيرِ مُحَمَّدٌ   لَقَدْ طَلَعَ الْبَدْرُ الْمَكْمَلُ يَوْسُفُ
وَإِنْ رَدَّ سَيْفُ الْمَلِكِ صَوْنًا لِنِعْمِهِ / فَقَدْ سَلَّ مِنْ غَمْدِ الْخَلِيفَةِ مَرْهَفُ
وَإِنْ نَضَبَ الْوَادِي وَجَفَّ مَعِينُهُ   فَقَدْ فَاضَ بَحْرٌ بِالْجَوَاهِرِ تَقْدِي
وَإِنْ صَوَّحَ الرَّوْضُ الَّذِي يُنْبِتُ الْغِنَى / فَقَدْ أَزْهَرَ الرَّوْضَ الَّذِي هُوَ يَخْلِفُ¹

"Işık veren ay Muhammed batmışsa da, dolunay Yusuf çıkmıştır.

Saltanat kılıcı korunmak için kınına geri konmuşsa da, hilafetin kınından keskin bir kılıç sıyrılmıştır.

Nehir çekilip akan suyu kurumuşsa da, mücevher çıkararak bir deniz coşmuştur.

Zenginlik üreten bahçe kurumuşsa da, verimli(geriye birşey bırakan) bahçe çiçek açmıştır."

İbn Zumuruk burada, aynı zamanda doğulu ünlü şairlerden Camâl'l-Dîn İbn Nubâta'nın etkisi altındadır. İbn Nubâta,²

1 al-Mağkarî, Azhâr'l-riyâz, C.II, s. 149

2 Aslen Meyyafariki'nidir. Suriye ve Mısır'da yaşamış, 768/1366 yılında ölmüştür.

Suriye'nin Hama şehrinde hüküm süren Eyyubi hanedanından 'Abd'l-Malik al-Mu'ayyad'ın 731/1331 yılında ölüp yerine oğlu al-Afzal'ın geçmesi üzerine söylediği şiirinde şöyle der:

هَنَا مَا ذَاكَ الْعَزَاءُ الْمَقْدَمَا   فَمَا عَيْسَ الْمَحْزُونُ حَتَّى تَبَسَّمَا
.....
فَإِنْ يَكُ مِنْ أَيُّوبَ نَجْمٌ قَدْ أَنْقَضَى   فَقَدْ أَطْلَعْتَ أَوْ مَانُكَ الْغُرَّ أَنْجَمَا
وَإِنْ تَكُ أَوْقَاتُ الْمُؤَيَّدِ قَدْ خَلَتْ   فَقَدْ جَدَدْتَ عَلِيَّكَ وَقْتًا وَمَوْسَمَا¹

"Bir sevinç, önceki üzüntüyü yok etti. Üzgün kişi, suratını asmaya başlamıştı ki hemen gülümseyiverdi."
.....

Eyyub'dan bir yıldız kaymışsa da, senin parlak vasıfların birçok yıldızlar doğurmuştur.

Mu'ayyad'ın devri geçmişse de, senin yüceliğin, yeni bir devir başlatmıştır."

Ölen kişinin ardından başka birisinin gelişi, kaderin, yaptığı hatayı düzeltmesi şeklinde yorumlanmıştır. İbn Zaydün, al-Mu'tazid b. 'Abbād'ın ölümünden sonra oğlu al-Mu'tamid'in yönetimi devralışını şöyle anlatır:

فَلَا يَتَمَنَّ الْكَاشِحُونَ ، فَمَا دَجَا   لَنَا اللَّيْلُ إِلَّا رَيْنَمَا طَلَعَ الْفَجْرُ
إِعَاءَةٌ دَعْرٌ أَحْسَنَ الْفِعْلِ بَعْدَهَا   وَذَنْبُ زَمَانٍ جَاءَ يَتَّبِعُهُ الْعَذْرُ²

"Düşmanlar ümitlenmesin. Gece, bizi karanlığa boğmuşsa da, hemen arkasından sabah doğmuştur.

Zamanın kötülük, sonra da iyilik yapması. Suç işleyip hemen arkasından özür dileyerek gelmesi."

1 Divān İbn Nubāta, Mısır, 1323/1905, s. 429-430

2 Divān İbn Zaydün, s. 23

Ahmad b. Muhammed al-Havlāni de¹, İşbiliyye vezirlerinden Abū'l-Valīd İsmā'il b. Ḥabīb'i (öl.440/1009) cariyesinin ölümünden dolayı teselli edip yeni doğan çocuğu için kutlarken aynı yorumu yapar:

أَوْ مَا رَأَيْتَ الدَّهْرَ أَقْبَلَ مُعْتَبًا / مَتَنَعِلًا بِالْعُزْرِ لِمَا أَذْنَبَا

2 بِالْأَمْسِ أَنْوَى فِي رِيَاظِكَ أَيَّةً وَالْيَوْمَ أَطْلَعُ فِي رِيَاظِكَ كَوْكَبًا

"Zamanın, işlediği suçtan dolayı kınanmış ve özür diler bir halde geldiğini görmedin mi?

Dün senin bahçende bir ağaç soldurdu. Bugün ise aynı yerde bir yıldız doğurdu."

Sevinç ve üzüntünün bir arada yaşanması, bu tür şiirlerin çok söylenmesine sebep olduğu gibi değişik üslupların gelişmesine de katkıda bulunmuştur. al-Ḥuşrī, al-Mu'tazid b. 'Abbād'ın ölümü ve yerine al-Mu'tamid'in geçmesi üzerine söylediği şiirinde oldukça sade ve ilginç bir dil kullanır:

مَاتَ عَبَادٌ وَلَكِنْ   بَقِيَ الْفَرْعُ الْكَرِيمُ

فَكَأَنَّ الْمَيِّتَ حَيًّا   غَيْرَ أَنَّ الْقَادَ مِيمٌ 3

"Abbād öldü ama, değerli dalı (oğlu) kaldı.

Ölen kişi, adeta yaşıyor. Sadece "Dād" yerine "Mim" harfi vardır."

1 İşbiliyye şairlerinden olup İbn'l-Abbār olarak da bilinir. H.V./M.XI. yüzyılın ortalarına doğru ölmüştür.

2 al-Zabbī, Buğyat'l-multamis, Madrid, 1884, s. 153

3 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.IV, C.I, s. 211; Yāqūt, Mu'cam'l-udabā', C.XIV, s.40

2.7. Hiciv

Hiciv, mersiye'nin ana temalarından değildir. İnsanlara sürekli zarar veren kaderden şikayette bulunanların, hınçlarını zaman veya diğer kavramlardan çıkarmaları ve bazen onlara karşı ağır hitaplarda bulunmalarını bir tarafa bırakacak olursak, bu tür şiirde hiciv söylemeyi gerektirecek bir sebep göremeyiz. Ancak, mersiye'ye konu olan kişinin öldürülmüş olması, ona ağıt yakarı ya da yakınlarını, düşmanlarıyla karşı karşıya getirebilmektedir. Bu durum, Cahiliye Devri mersiyelerinde, katili hicvetmek ve bununla da kalmayarak onu tehdit etmek ve intikamını almaya yemin etmek gibi bir konu oluşturmuştu. O devir Araplarının kendi başına buyruk kabileler halinde yaşamaları ve gerektiğinde hemen bir güç oluşturup savaşa hazır duruma gelmeleri, kendilerine, dilediklerini yerine getirme inancını ve güvenini kazandırmıştı.

İslam dininin yeni inanç ve kurallar getirmesi, otoriteyi ele geçiren merkezi yönetimlerin kurulması, adalet ve yargı işlerine bakan kurumların oluşmasıyla bu adetler yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı. Endülüs Araplarının bu yenilik ve gelişmelere ilaveten tabiat bakımından güzel bir ortamda yaşamaları ve her türlü bilim dalıyla uğraşmaları, onların, hamasi duygular yerine ince duygu ve zevklere sahip, kültür ve uygarlıkta diğer milletlere örnek olacak bir toplum haline gelmelerini sağlamıştır. Ayrıca tarımın istikrara kavuşup halkın toprağa bağımlı hale gelmesi ve bayındırlık faaliyetlerinin ilerlemesi, askeri ruhun zayıflamasına ve kabile^{asabiyyetinin}-belli bir oranda zayıflamasına yol açmıştır.¹

1 'Abbās, İhsān, Tārīh'l-adab'l-andalusī, s. 22

İnanç ve duygu bakımından böyle bir konuma gelen Endülüs Araplarının mersiyelerinde intikam, tehdit ve kin yerine hiciv vardır. Ancak bu bile, idari makamların korkusundan dolayı çok az söylenmekte ya da hiç söylenememektedir. Mesela, İşbiliyye şehrinde meydana gelen bir olay, buna güzel bir örnektir. Muvahhid emirlerinden al-Mustanşır (öl.620/1224), İbn Gālib adlı bir kişiyi cezalandırmış ve yüz kırbaç vurulmasını emretmiştir. Cezanın infazından sonra feci bir şekilde can veren İbn Galib'in cesedi dağılmış ve bir müddet gömülmeden ortada kalmıştır. Ona ağıt yakan oğlu Abū'l-Rabī', al-Mustanşır'ı hicvetmeye cesaret edememiş ve sadece babasının bu hazin akıbetini tasvir etmekle yetinmiştir:

فَاَضْتُ دُمُوعَكَ اَنْ قَامُوا بِاَعْظَمِهِ   وَقَدْ تَطَايَرَتْ عَنْهُ اللَّحْمُ وَانْتَشَرَا
طَاقَتْ بِهِنَّ الْاَرْضُ مِمَّا كَانَ حَمْلَهَا   مِنْ الْاَبَادِي فَمَلَّتْ عَلَيْهِ فَجْرًا
وَعَزَّ جِسْمَكَ اَنْ يَحْطَى بِهِنَّ كَفَنًا   فَمَا تَسْرَبِلُ اِلَّا الْقَمْسُ وَالْقَمْرَا¹

"Eti ayrılıp dağılmış bir halde sadece kemiklerini topladıkları zaman gözyaşların boşaldı.

Kemiklerinin ellerde taşınmasından dolayı toprak sıkıntından daralmış, cesedi de usanmıştır.

Vücudun, bir kefen bile kazanamamış, güneşten ve aydan (güneş ve ay ışığından) başka birşey giyememiştir."

al-Mu'tamid b. 'Abbād tarafından cezalandırılıp öldürülen İbn 'Ammār'a ağıt yakan İbn Vahbūn², bir taraftan dostuna ağlamakta, diğer taraftan ise al-Mu'tamid'in korkusundan dolayı

1 al-Maḳḳarī, Nafh'l-ṭīb, C.II, s. 840-41

2 İşbiliyye vezir ve şairlerinden olup 480/1087 yılında ölmüştür.

aşırı gitmemeye gayret etmekte ve hatta ona yaranmaktadır:

عَجِبًا لَهُ أَبْكِبُهُ مِنْ مَدَامَعِي وَأَقُولُ لَا ثَلَّتْ يَمِينُ الْقَاتِلِ¹

"Şaşılacak şey. Bir taraftan dolu gözlerle ona ağlıyorum, diğer taraftan da "Öldürenin elleri dert görmesin" diyorum."

Mersiyelerde, öldüren tarafın hicvedilebilmesi için uygun bir zamana ve güven dolu bir ortama ihtiyaç vardır. Endüslü edip Nāhiż b. Muḥammad (öl. 615/1218), Hz. Hüseyin'e ağıt yakarken Yazid b. Mu'aviya'yı kınayıp hicvetmekten çekinmez:

أَيُّزِيدُ لَوْ رَاعَيْتَ حُرْمَةَ جَدِّهِ لَمْ تَقْتَنِمْ لَيْتَ الْعَرِينِ الثَّقَانِي
أَتَرَوْمْ وَيْكَ شَفَاعَةَ مَنْ جَدِّهِ عِيَاهَاتٍ لَا وَمُدْبِرِ الْإِفْلَاقِ
وَلَحُوفٍ تَنْبِذُ فِي جَهَنَّمَ خَالِدًا مَا اللَّهُ ثَاءٌ وَلَا تَ حِينَ فَكَأَكِ²

"Ey Yazid, eğer dedesinin dokunulmaz hakkını gözetmiş olsaydın, ininde silahlı olan aslanı avlamazdın."

Vay senin haline, dedesinden şefaata mı isteyeceksin? Alemleri idare eden Allah'a and olsun ki, bu senden uzaktır.

Allah dilediği zaman sen, ebedi olarak cehenneme atılacaksın. Artık fidye verip kurtulma vakti geçmiştir."

Nāhiż b. Muḥammad, Yazid'den yüzyıllar sonra yaşadığı için onun hakkında böyle cüretli ifadeler kullanabilmiştir. Halbuki Hz. Hüseyin'e ağıt yakan ilk kişi olduğu rivayet edilen ve Emevi Devrinde yaşayan Sulaymān b. Katta al-Adavī,

1 Hāliš, Şalāh Muḥammad b. 'Ammār al-Andalusī, Bağdat, 1957, s. 166

2 al-Makḳarī, a.g.e., C.III, s. 98

Yazid'i ve Emevileri hicvetmeye cesaret edememiş; sadece Fırat nehri yakınlarında al-Ṭaff denilen yerde öldürülenlere ağlamıştır:

الَا اِنَّ قَتْلَى الطَّفِّ مِنْ آلِ هَاشِمٍ   اذَكَتْ رِقَابَ الْمُسْلِمِينَ فَذَلَّتْ
وَكَانُوا غِيَاثًا نَمَّ اضْحُوا رَزِيَّةً   لَقَدْ عَظُمَتْ تِلْكَ الرِّزَايَا وَجَلَّتْ¹

"al-Ṭaff'da öldürülen Haşimoğulları, müslümanların boynunu bükmüş ve (boyunlar da) bükülmüştür.

Onlar, insanın yardımına koşarlardı; sonra felakete uğradılar. Bu felaketler, çok büyük ve ağırdır."

Endülüs Emevi idaresinin vezirlerinden Hâşim b. Abd al-ʿAzîz (ö1.273/886), Emir Muḥammad b. Abdurrahmân al-Avsat için söylediği mersiyesinde, kendisini çekemeyen bazı düşmanlarını hicvetmiş ama isim belirtmemiştir:

أَعَزِّي يَا مُحَمَّدٌ عَنْكَ نَفْسِي   أَمِينَ اللَّهِ ذَا الْمِنَنِ الْجِيَامِ
فَهَلَّا مَاتَ قَوْمٌ لَمْ يَمُوتُوا   وَدَوَّنِعَ عَنْكَ لِي كَأْسُ الْجِيَامِ²

"Ey Allah'ın güvenilir kulu ve büyük lütufların sahibi Muḥammad. Sana karşı kendimi avutuyorum.

Keşke senin yerine, ölmeyen kişiler ölseydi ve ölüm kadehi, benim için (beni korumak için) sende uzaklaştırılırsaydı."

Veziri çekemeyenler, bu mersiyede ölmesi arzulanan ve hicvedilen kişinin yeni emir Munzir b. Muḥammad olduğunu ileri sürüp fitne çıkarmışlar; bunun üzerine Munzir, veziri zindana atmış ve sonra öldürtmüştür.³

1 Abū Tammām, Dīvān'l-ḥamāsa, No: 333, s. 274

2 İbn ʿİzâri, al-Bayān'l-muğrib, Beyrut, 1950, C.I, s.174

3 Aynı eser, C.I, s. 174

Bu şekilde hicvedilen kişinin adını gizlemek, ona karşı duyulan korkudan veya ondan gelebilecek bir tepkiden dolayıdır. Bunun yanısıra, genel olarak düşman diye nitelenen, ancak şahsi bir mesele ile ilgisi olmayan kişilere de beddua şeklinde hiciv yöneltilmiştir. Belirli kişiler olmayan bu düşmanlar, vatanın düşmanı olabileceği gibi kişinin sevmediği, sıfatı ve kimliği belirsiz insanlar da olabilir. Aḥmad b. Şafvān¹, Kadı Abū 'Amr 'Osmān b. Manẓūr (öl. 735/1334) için söylediği mersiyesinde, genel olarak düşman diye tanımladığı ve sevmediği kişiler hakkındaki duygularını şöyle dile getirir:

وَقَالُوا قِذَا الْمَوْتِ حَتْمٌ عَلَى الْوَرَى / يَذُوقُ صَغِيرٌ كَأَمَّهُ وَكَبِيرٌ
فَلَا تَنْتَمُ رِيحَ ارْتِيَا حٍ لِفَقْدِهِ / فَانْكَ عَنْ قَصْدِ السَّبِيلِ تَجُورُ
فَقُلْتُ بَلَى وَهَذَا الْمَنِيَّةِ شَامِلٌ / وَكُلُّ إِلَى رَبِّ الْعِبَادِ يَمِيرُ
وَلَكِنْ تَقْدِيمُ الْأَعَادِي إِلَى الرَّدَى / نَشَاطٌ يَعُودُ الْقَلْبَ مِنْهُ سُرُورُ
وَإِنَّ بَقَاءَ الْمَرْءِ بَعْدَ عَدُوِّهِ / وَلَوْ سَاعَةً مِنْ عُمُرِهِ لَكَثِيرٌ²

"Dediler ki: Ölüm, bütün insanlar için verilmiş kesin bir hükümdür. Büyük-küçük, herkes o kadehten içecek.

Onun kaybindan dolayı huzur rüzgarını koklamaya kalkma. Çünkü sen de bu yoldan sapacaksın.

Dedim ki: Evet, ölümün hükmü herkesi içerir. Herkes, insanların rabbine gidecek.

Fakat düşmanların daha önce ölmesi, kalbe sevinç veren bir canlılıktır.

İnsanın, düşmanının ölümünden sonra bir saat yaşaması bile çoktur."

1 Mälaka şehridendir. Dil, felsefe ve tarih alanlarında çalışma yapmıştır. 763/1362 yılında ölmüştür.

2 İbn'l-Haṭīb, al-İhāṭa fi ahbār Ġirnāṭa, Mısır, H.1319, C.I; s. 108-109

3. MERSİYELERE KONU OLAN KİŞİLER

Ortak bir dile ve konulara sahip olan mersiyeler, kendisine ağıt yakılan kişilere göre ele alınıp incelendiği zaman bazı farklılıklar ve ayrıcalıklar gösterirler. Ölen kişinin yaşı, cinsiyeti ve ağıt yakan kişiye olan yakınlığı, mersiye-lerde ifade edilen duygu ve düşünceleri etkilemekte; ayrıca bazı konuların tercih edilip daha çok işlenmesine sebep olmaktadır.

3.1. ÇOCUKLAR

Çocuklara söylenen mersiyeler, bu şiir türünün en acıklı olanlarıdır. Bir başkasına güzel görünme veya ondan çekinme gibi bir durumun olmadığı bu mersiyelerde, duygular samimi ve gerçekçi bir dille ifade edilmiştir. İbn 'Abd Rabbihi, çocuğuna ağıt yakarken, yaşadığı acının başka bir acıya benzemediğini ve çocuğu ölen babanın ne denli bir üzüntüye kapıldığını şöyle dile getirir:

مَا مَاتَ حَتَّى لَمِبَّتْ أَسْفَاً   أَعْذَرَ مِنْ وَالِدٍ عَلَى وَالدٍ¹

"Bir l için üzülüp ölen kişiler arasında, çocuğuna üzülen babadan daha mazur kimse olamaz."

İsmāil b. Badr², kendi elleriyle gömdüğü çocuğu için söylediği mersiyesinde, kendisini, oğlunu kaybeden Hz. Yakub ile karşılaştırarak şöyle der:

---

1 İbn 'Abd Rabbihi, al-İkd al-farid, C.II, s. 11

2 Halife 'Abdurrahmān al-Nāřır döneminin İşbiliyye şehri valisidir. H.IV./M.X. yüzyılın ikinci yarısında lmştir.

مَا حَزَنُ يَعْقُوبَ عَلَى يُوسُفَ   أَشَدَّ مِنْ حُزْنِي عَلَى أَحْمَدَ
أَحْمَدٌ مَلْحُودٌ ، فَهَلْ نَسْتَوِي   وَذَاكَ لَمْ يَقْبَرْ وَلَمْ يَلْحَدْ
وَكَانَ يَرْجُوهُ وَهَلْ أَرْتَجِي   هَذَا وَقَدْ غَمَّضَتْهُ بِالْيَدِ¹

"Yakub'un Yusuf'a olan üzüntüsü, benim Ahmed'e olan üzüntümden daha büyük değildir.

Nasıl aynı olabiliriz? Ahmed gömülmüş, o (Yusuf) ise gömülmemişti.

(Yakub) onun dönüşünden ümitliydi. Ben ise, kendi ellerimle gömdüğüm kişinin dönüşünü nasıl umabilirim?"

Çocuk mersiyeleleri genel olarak ele alındığı zaman, bu şiirlere kendine özgü bir konu bütünlüğünün hakim olduğu görülür. Diğer mersiyelelerde sık işlenen ve bazen o mersiyelelerin büyük bir bölümünü kaplayan hayat, ölüm, kader vs. konulara, felsefe ve hikmet dolu derin anlamlı ifadelerle çok az yer verilmiş; bütün sözler, çocuk ve onun ölümüyle gelen acı ve üzüntü etrafında yoğunlaşmıştır. Sabretme ve teselli bulma yerine ise genellikle sabredememe vardır. al-Mu'tamid b. 'Ab-bād, iki oğluna birden ağladığı mersiyesinin matlaından itibaren sabretmesinin mümkün olmadığını söyler:

يَقُولُونَ صَبْرًا لَا سَبِيلَ إِلَى الصَّبْرِ / سَابِكِي وَأُبْكِي مَا تَطَاوَلَ مِنْ عُمُرِي²

"Sabret diyorlar. Sabra mecal yok. Ömrüm süresince ağlayacağım ve ağlatacağım."

İbn Abd Rabbihi de şöyle der:

لَا صَبْرَ لِي بَعْدَهُ وَلَا جَلْدَ   فَجَعْتُ بِالصَّبْرِ فِيهِ وَالْجَلْدَ³

1 İbn'l-Abbār, al-Ḥullat'l-siyarā', C.I, s. 255

2 al-Faṭḥ b. Ḥākān, Kalā'id'l-ikyān, Mısır, H.1283, s. 12

3 İbn'Abd Rabbihi, a.g.e., C.II, s. 11

"Ondan sonra ne sabrım kaldı ne de metanetim. Onunla birlikte sabır ve metanetimi kaybettim.

Bununla birlikte çocuk mersiyeslerinde, sabredememeye karşılık olarak ihtisab yapmak da¹ işlenen konular arasındadır. Bu duruma, daha önce doğu mersiyeslerinde rastlamaktayız. Mesele bedevi bir kadın, oğluna ağıt yakarken şöyle der:

فَإِنْ أَحْتَسِبُ أُجْرًا وَإِنْ أَبْكُهُ أَكُنُّ / كَبَاكِبَةٍ لَمْ تُحِي مَبْتَأًا بُكَاءُهَا²

"Eğer ihtisab yaparsam, ecrini görürüm. Eğer ona ağlarsam, ağlamakla öleni diriltmeyen kadın gibi olurum."

İbn Hâmdîs de, yeğeni için söylediği mersiyesinde eniştesi Abū'l-Ḥasan'ı sabra davet ederken şöyle der:

فَاصْبِرْ يَا الْحَسَنُ أَحْتَسَابٌ مِّمْلِمٌ / لِّلَّهِ أَمْرٌ خَوَاتِمٌ وَمَبَادِي³

"Ey Abū'l-Ḥasan. Başta ve sonda bütün işleri Allah'a havale edip ecir bekleyen kişi gibi sabret."

Çocuklarının ölümü karşısında sabredemeyen ve çok ağlayan al-Mu'tamid b. 'Abbād bile, onlar için söylediği bir başka mersiyesinde, sabretmenin karşılığı olarak ahirette sevaba ereceğini ifade ederek teselli bulur:

مُخَفِّفٌ عَنِ فَوَادِي أَنْ تَكُلْكَمَا / مَنَقَّلٌ لِي يَوْمَ الْحَشْرِ مِيزَانًا
يَا فَتَحُ قَدْ فَتَحَتْ تِلْكَ الشَّهَادَةَ لِي / بَابَ الطَّمَاعَةِ فِي لِقْيَاكَ جَدَانًا

1 İhtisab, ölen çocuğa karşı sabredip metin olmak ve ecrini Allah'tan istemektir. فَإِنْ أَحْتَسِبُ فَلَانٌ وَلَدَهُ denir.

2 Şâlih, Muḥaymar, Risā' al-abnā' fī'l-şī'r'l-'arabī, s.105

3 Dīvān İbn Hâmdîs, s. 124

وَيَا يَزِيدُ لَقَدْ زَادَ الرَّجَا بِكَمَا / أَنْ يَشْفَعَ اللَّهُ بِالْإِحْسَانِ إِحْسَانًا¹

"Sizin kaybınızın haşir günü terazimi ağırlaştıracak olması, kalbimin acısını hafifletmektedir."²

Ey Feth. Bu şahadet bana, seninle sevinç içinde karşılaşmanın ümit kapısını açmıştır.

Ey Yezid. Sizin sayenizde, Allah'ın iyiliğe iyilikle şefa'at etmesini daha çok ummaktayım."

Endülüs Emevi hanedanından al-Ḥakam b. Aḥmad, oğlunun ölümünden büyük üzüntü duymasına rağmen herkesin ölümü tadacağını hatırlayarak teselli bulmaya çalışır:

عَيْنِي تَجُودُ بِمَكُوبٍ وَمَهْرَاقٍ فَالْحَمْدُ لِلَّهِ ، وَمَا لِلْمَوْتِ مِنْ بَاقِي³

"Gözüm, bol akan gözyaşlarıyla ağlıyor. Allah'a hamd olsun. Ölümün sağ bırakacağı hiçbirşey yok."

Kadı Sulaymān b. Ḥalaf al-Bāccī (öl.474/1081) ise, oğluna ağıt yakarken, kendisini üzen şeyin aslında başka bir felaket olduğunu söyleyerek acısını hafifletmeye çalışır:

وَرَزَيْتُ قَبْلَكَ بِالنَّبِيِّ مُحَمَّدٍ وَلَرَزَوُهُ أَدْمَى لَدَيَّ وَاعْظَمُ
فَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّيْ بِكَ لِأَحَقِّ مِنْ بَعْدِ ظَنِّي أَنَّيْ مُتَقَدِّمُ⁴

"Senden önce Peygamber Muhammed'i kaybettim. Onun felaketi, benim yanımda daha büyük ve daha fecidir.

1 al-Sa'īd, M.M., al-Sī'r fi ḡill Banī Abbād, Basra, 1972, s. 207

2 Sabretmekle sevap kazanacağını söyleyen al-Mu' tamid, burada şu ayete telmihte bulunmaktadır:

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ

"(Haşir günü) tartıları ağır gelen kimse, hoş bir hayat içinde olacaktır." (Kur'an, CI/6-7)

3 İbn'l-Abbār, al-Ḥullat'l-siyarā', C.I, s. 213

4 al-Makkarī, Nafh'l-tīb, C.I, s. 363

Senden önce öleceğimi sanıyordum. Şimdi ise biliyorum ki, ben sana kavuşacağım."

Çocuklar henüz övülmeye değer bir meziyet ve karaktere sahip olmadıkları bir yaşta öldükleri için onlara yapılan övgü, temiz kalpli, masum ve cennetlik oluşlarını belirtmekle sınırlı kalır. İbn Abd Rabbihi, masum olan çocuğunun hakkettiği rahmete kavuşması için şu niyazda bulunur:

يَا رَحْمَةَ اللَّهِ جَاوِرِي جَدًّا   دَفَنْتُ فِيهِ حَنَاشَتِي بِيَدِي
وَنَوْرِي ظُلْمَةَ الْقُبُورِ عَلَى   مَنْ لَمْ يَمِلْ ظُلْمَهُ إِلَى أَحَدٍ
مَنْ كَانَ غَلَوًا مِنْ كُلِّ بَاطِقَةٍ   وَطَيْبَ الرُّوحِ وَطَاهَرَ الْجَدِّ¹

"Ey Allahın rahmeti. Canımı kendi elimle içine gömdüğüm mezara komşu ol.

Kimseye zulmetmemiş, her türlü kötülükten arınmış, ruhu ve cesedi temiz olan kişinin mezarındaki karanlığı aydınlığa çevir."

al-Ḥuşrî, ölen çocuğuna ağıt yakarken onun cennette nimetler içinde bulunduğunu ima eder:

عَرَضْتُ لَهُ تَفَاحَةً نَقَّاحَةً   بَعْضُ الْإِمَاءِ فَرَدَّتْ بِالْأَيْمَاءِ
وَلَوْ اسْتَطَاعَ الْقَوْلُ قَالَ مُشَافِئًا   تَفَّاحَ جَنَاتِ الْخُلُودِ شِفَائِي²

"Cariyelerden birisi, ona güzel kokan bir elma sundu. O, (başıyla) işaret ederek bunu geri çevirdi.

Eğer konuşabilseydi, 'Benim şifam, ölümsüzlük cennetlerinin elmasıdır.' derdi.

1 İbn Abd Rabbihi, al-İkhd al-farid, C.II, s. 11

2 İbn Bassâm, al-Zahira, Böl. IV, C.IV, s. 212

Fakih Muḥammad b. Aḥmad b. al-Cayyāb da(öl. 749/1348), oğluna ağıt yakarken onunla cennette birlikte olmayı temenni ederek teselli bulur:

تَعَمَّدَكَ الرَّحْمَنُ بِالْعَفْوِ وَالرِّضَا وَكَرَّمَ مَشَاكِ الْجَدِيدِ وَقَدَّسَا
1 وَالْفَافَ مِنَّا الشَّمْلَ فِي جَنَّةِ الْعِلَّا / فَشَرِبَ تَسْنِيمًا وَنَلْبَسَ سُنْدُسًا

"Allah, seni affı ve rızasıyla esirgesin. Yeni yerini değerli kılsın ve kutsasın.

Yücelik cennetinde bizi bir araya getirsin. Orada tesnîm içip sundus giyelim."²

Bu mersiyelerin övgü bölümünde, çocuğun, ailesinin gücü, gururu ve ümidi oluşu, onun ölümüyle bu güç ve ümidin de yok oluşu, eski devirlerden beri geleneksel olarak işlenegelmiştir. Mesela anonim bir mersiyede bir baba, çocuğunun ölümüyle birlikte kendi gücünü ve prestijini kaybettiğini şöyle ifade eder:

وَكُنْتُ بِهٖ اَكْنَى فَاَصْبَحْتُ كَلْمًا كُنَيْتُ بِهٖ فَاَضَتْ دُمُوعِي عَلٰى مَدْرِي
3 وَقَدْ كُنْتُ نَا نَابٍ وَظَفْرٌ عَلٰى الْعِدٰى / فَاَصْبَحْتُ لَا يَخْشَوْنَ نَابِي وَ لَا ظَفْرِي

Onun adıyla künyeleniyordum. Şimdi onunla her künyelenişimde (beni onun adıyla her çağırışlarında), gözyaşlarım göğsüme akıyor.

Düşmana karşı diş ve tırnak sahibiydim (güçlüydüm). Şimdi ise dişimden ve tırnağımdan korkmaz oldular."

1 al-Makḥarî, Nafh'l-tîb, C.III, s. 230

2 Tesnîm: Cennette bir içecek.

Sundus: Cennette giyilecek olan ince ipekten yapılmış elbise.

3 Abū Tammām, Divân'l-hamāsa, No: 381, s. 306

Bir bedevi kadın da, ölen oğlunun ardından şöyle der:

أَيَقْنَتُ بَعْدَكَ أَتَى غَيْرُ بَاقِيَةٍ وَكَيْفَ يَبْقَى نِرَاعٌ زَالَ عَنْ عَضُدٍ¹

"Senden sonra yaşayamayacağımı anladım. Pazusu(gücü) giden bir kol nasıl yaşar?"

Çocuklar, Endülüs'de de gücün simgesi, ailenin gururu ve istikbalinin ümidi sayılmaya devam etmişlerdir. İbn 'Abd Rabbihi, çocuğunu elinden alan ölüme hitaben şöyle der:

وَإِنِّي سَاقٍ قَطَعْتُ مِنْ قَدَمٍ وَإِنِّي كَفٌّ أَزَلْتُ مِنْ عَضُدٍ²

"Bacaktan öylesine bir ayak kopardın ve koldan öylesine bir el ayırdın ki."

Bu zihniyet, al-Mu'tamid b. 'Abbād'da daha katı bir şekildedir. Ölen iki oğlu, ona sadece gücünü değil aynı zamanda kişiliğini de kaybettirmiştir. Onların ölümünden sonra aciz ve değersiz kalışını şöyle dile getirir:

هَوَى الْكُوكَبَانَ الْفَتْحِ ثُمَّ شَقِيقَهُ يَزِيدُ، فَهَلْ بَعْدَ الْكُوكَبِ مِنْ صَبْرٍ
هَوَى بِكُمَا الْمِقْدَارُ عَنِّي وَلَمْ أُمَّتْ وَأَدْعَى وَفِيًّا قَدْ نَكَمْتُ إِلَى الْغَدْرِ
تَوَلَّيْتُمَا وَالسِّنَّ بَعْدَ صَغِيرَةٍ³ وَلَمْ تَلْبَثِ الْأَيَّامُ أَنْ صَعُرَتْ قَدْرِي

"İki yıldız, Feth ve kardeşi Yezid kaydılar. Yıldızların kayışından sonra sabretmek mümkün mü?

Ölmediğim halde sizinle birlikte ben de düşüp kaydım. Vefalı olarak tanınırken, şimdi hain oluverdim.

Henüz küçük yaştayken ölüp gittiniz. Günler, çok geçmeden değerimi küçülttü."

1 İbn 'Abd Rabbihi, al-İkd'1-farid, C.II, s. 15

2 Aynı eser, C.II, s. 11

3 al-Fath b. Hākān, Kalā'id'1-ikyān, s. 12

3.2. KADINLAR

Kadınlara söylenen mersiyelerin, Arap edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Bu ayrıcalık, gerek mersiyede kullanılan dilden ve gerekse şairin kadına verdiği değeri ortaya koymasından doğmaktadır. Mersiyenin tanımını ve konularını ele aldığımız bölümde, Emevi Devri şairlerinden al-Farazdağ'ın eşine ağıt yakmayı reddettiğini, buna karşılık çağdaşı ve rakibi Carlir'in ölen eşi için ağladığını ancak mezarını ziyaret etmeyi göze alamadığını; Abbasi Devrinde de al-Buhturî ve al-Mutanabbî gibi şairlerin kadınlara mersiye söylemelerine rağmen onları küçümsediklerini görmüştük.

Endülüs Arapları ise, ne kadına ağıt yakmaktan utanç duymuşlar ve ne de onları küçümseme gibi bir davranışta bulunmuşlardır. Aksine, kadından ayrılmanın verdiği hüznün ve yalnızlık, birçok mersiyede dile getirilmiştir. Şair al-A'mâ al-Tuhtilî (ö. 520/1126), eşi Âmina'ya ağıt yakarken onu kaybetmenin verdiği ızdırabı şöyle anlatır:

أَمِنْ أَنْ أَجْزَعُ عَلَيْكَ فَاتِنِي   رُزِقْتِكِ أَحْلَى مِنْ شَبَابِي وَوَقْرِي
أَمِنْ لَا وَاللَّهِ مَا زِلْتُ مُوقِنًا   بِبَيْتِكَ لَوْ أَنَّي أَخَذْتُ لَهُ حَذْرِي
خُدِي حَدِيثِي هَلْ أَطَقْتِ عَلَى النَّوَى   أَحَدْنِكَ أَنِّي قَدْ ضَعُفْتُ عَنِ الصَّبْرِ
وَلِي مَقَلَّةٌ أَفْنَتْ بِهَا لِحَظَاتِهَا   إِلَى عِبْرَاتِ جَمَّةٍ وَكَرَى نَزْرِي
وَكَانَ حَرَامًا أَنْ تَجُودَ بِدِمْعَةٍ   وَقَدْ تَرَكْتَهَا الْحَادِثَاتُ بِلَا غَفْرِ¹

1 al-Sa'îd, Muḥammad Macîd, al-Si' r fi 'ahd'l-murābiṭin va al-muvahḥidîn bi'l-andalus, Kuveyt, 1980, s. 305

"Ey Āmina. Eğer sana karşı sabredemeyip üzülüyorsam bu, gençliğimden ve zenginliğimden daha tatlı olan seni kaybedişimdendir.

Ey Āmina. Hayır, Allah'a and olsun ki, ne kadar kaçınısam da sonunda senin ayrılığını kabulleneceğim.

Hadi bana ayrılığa dayanıp dayanamadığını anlat.

Ben de sana, sabrımın tükendiğini anlatayım.

Öyle bir gözüm var ki, bakışlarım onu bolca gözyaşı döküp az uyur hale getirmiştir.

Gözlerimin bolca gözyaşı dökmesi haramdı. Ama felaketler, sonunda onu gözkapaksız bıraktı."

İbn Hamdis de eşine ağıt yakarken onu şöyle över:

وَتَبَنَيْتِ مِنْ صَغِيرَةٍ بِتَمِّ	كَمْ تَكَلَّفْتِ مِنْ كَبِيرَةٍ سِنِّ
كَانَ يُحْيِي بِهِنَّ مَيِّتَ عَدَمِ	فَأَضَافَتْ بِدَاكِ مِنْ مَدَقَاتِ
قَدْ تَبَرَّاتِ فِيهِ مِنْ كُلِّ نَمِّ	كَانَ بَيْنَ الْإِنْسَانِ عُمُرُكَ حَمْدًا
لَمْ يَسِمِ أَرْضَهَا السَّحَابُ بِوَسْمِ	أَنْتِ فِي جَنَّةٍ وَرَوْحِ نَعِيمِ
وَمُعَابِي إِلَى مُعَابِكِ بِنَمِي	أَنْتِ لِي فِي الْوَدِّ تَحْقِيقُ وَفَاءِ
فِي نِعَابِ كَرِيمِ خَالٍ وَعَمِّ 1	أَنْتِ مِنْ مَفْوَةِ الْإِفَاضِلِ نَدْبِ

"Nice yaşlı kadının bakımını üstlenmiş ve nice küçük yetimi evlat edinmiştin.

Ellerin, fakirlikten dolayı ölmüş kişileri diriltiren nice bağışlarda bulunmuştu.

1 Divan İbn Hamdis, s. 427

İnsanlar arasında övgü dolu bir ömür geçirmiş ve her türlü kötülenmeden uzak kalmıştın.

Sen şimdi, toprağında bulutun hiçbir iz bırakmadığı bir cennette ve nimet bahçesindesin.

Sen, sevgide bana vefa gösteren kardeşsin. Senin felaketin, benim felaketimdir.

Sen, dayısı ve amcası saygın bir soydan gelen ve seçkin erdemli insanlar arasında mümtaz bir yere sahip olan kişisin."

Eşlerine ağıt yakarken onların manevi değerleri üzerinde duran ve bunları öven şairler, cariyelerine ağıt yakarken bu kez dil değiştirip güzelliği ve dış görünüşü ön plana almakta ve bunların yok olmasına ağlamaktadırlar. İbn Hâmdîs'in, yukarıda eşi için söylediği mersiye ile aşağıda cariyesi için söylediği mersiyesi arasında dil ve yaklaşım bakımından büyük farklar vardır. Şair, cariyesinin denizde boğulması üzerine dalgalara hitaben şöyle der:

مَا كَفَفْتَ أَجَابًا مِنْكَ عَنْ أَشْرٍ   مِنْ تَغْرِ لَمِيَاءٍ لَوْ لَا ضَعْفَهَا اسْرِكُ
مَا نَظَرْتَ إِلَيَّ تَفْتِيرَ مَقْلَتِهَا   إِنِّي لِأَعْجَبُ مِنْهُ كَيْفَ مَا سَرَكَ¹

Keşke tuzlu sularını, mor dudaktaki keskin dişlerden uzaklaştırsaydın. Keşke onun zerafeti seni esir alsaydı.

Keşke onun insanı esir alan gözlerine baksaydın. Şaşıyorum, seni nasıl büyülemedi?"

Abû'l-Kâsım b. Tufayl de cariyesine şöyle ağlar:

أَمْسَيْتُ أُنْدَبُ فِي الْفِرَاشِ مَكَانَهَا   وَكَأَنَّهُ مَا كَانَ مِنْهَا عَامِرًا

1 Divân İbn Hâmdîs, s. 182

وَكَأَنِّي لَمْ أَجِنِ مِنْهَا رَوْضَةً   وَكَأَنِّي لَمْ أَتَنِ غُصْنَا نَاهِرًا
وَكَأَنِّي وَاللَّيْلُ أَرْحَى سِتْرَهُ   لَمْ يُبِدْ لِي مِنْهَا هَلَالًا زَاهِرًا¹

"Akşam vakti, onun yataktaki yerine ağlamaya başladım, Sanki bu yatak, onunla hiç dolmamıştı.

Sanki ben o bahçeden hiçbir şey dermemiş ve ondan taze dal koparmamıştım.

Gece, perdelerini indirdiği zaman sanki bana ondan parlak bir hilal göstermemişti."

Kadınlara söylenen mersiyeler üzerine araştırma yapan 'Ātika al-Hazracī, şairlerin bu tutumunu şöyle eleştirir:²

"Şairlerin, kadının manevi değerlerinden çok fiziksel niteliklerine önem vermeleri ne kadar da üzücüdür. Çağlar boyunca Arap şiirinde kadınla ilgili sözler, değişikliğe uğramadan hep aynı kalmıştır. O daima, parlak yüzlü, iri ve güzel gözlü, kalın kirpikli, ince belli, pırıl pırıl dişleri olan, konuşması büyüleyici bir kişidir."

İbn Raşık, bir şair için söylenecek en zor şiirin, çocuklara ve kadınlara söylenen mersiyeler olduğunu belirtir.³ Bunun da nedeni, çocuklarda övgüye değer meziyetlerin henüz gelişmemiş olması, kadınlar hakkında ise münasip olmayacak bazı ifade ve tasvirlerde bulunma endişesidir. Bu yüzden şairler, özellikle başkasının eşine ağıt yakarken kadından çok az söz etmişler ve ailesine övgüde bulunmuşlardır. İbn Labbāna, bir vezir dostunun annesi için söylediği mersiyesinde şöyle der:

وَ كَمْ مَكَّبَتْ فِي أَوَانِي السُّجُودِ   مَدَامَ كَالْغَيْتِ لَمَّا أَنْسَكَبَ

1 İbn Sa'īd, al-Muğrib, Kahire, ts., C.II, s. 84

2 al-Hazracī, 'A., "Divān'l-vafā' fī marāşī'l-nisā'", Macalla Macma' al-luğat'l-'arabiyya, C.L, Cüz:II (1395/1975), s.360

3 İbn Raşık, Kitāb al-'umda, c.II, s.124

وَقَدْ خَلَّفَ وَلَدًا بَاسِلًا   فَمِيمًا إِذَا مَا قَرَأَ أَوْ خَطَبَ
يَغْلُ السُّيُوفَ بِأَقْلَامِهِ   وَيُكْسِرُ مِمَّ الْقَنَا بِالْقَمْبِ¹

"Secdeye varırken, boşalan yağmur gibi nice gözyaşları dökmüştü.

Geride, kahraman ve okuduğu veya nutuk çektiği zaman fasih konuşan bir çocuk bırakmıştır.

Kalemiyle kılıcı etkisiz kılar ve kamışıyla sert mızrakları kırar."

İbn Zaydün da, Abū'l-Valīd b. Cahvar'ın annesi için söylediği mersiyesinde Kurtuba hakimi Cahvar ailesini uzun uzadıya över:

بَنِي جَهْوَرٍ أَنْتُمْ سَمَاءُ رِيَاةٍ   مَنَاقِبِكُمْ فِي أَنْفِهَا أَنْجَمُ زَهْرٍ
تَرَى الدَّهْرَ: إِنْ يَبْطِئُ فَمِنْكُمْ يَمِينُهُ / وَإِنْ تَضَعُ الدُّنْيَا فَانْتُمْ لَهَا شَعْرٌ
وَكُمْ سَائِلٍ بِالْغَيْبِ اجْتَهُ   هُنَاكَ الْإِيَادِي الشَّقْعُ وَالْمُؤَدُّ الْوَتْرُ
عَطَاءٌ وَلَا مَنٌّ، وَحَكْمٌ وَلَا هَوَىٰ / وَحِلْمٌ وَلَا عَجْزٌ، وَعِزٌّ وَلَا كِبَرٌ²

"Ey Cahvaroğulları. Sizler hükümrانlığın göğüsünüz.

Övünülecek meziyetleriniz de o göğün ufkunda parlayan yıldızlardır.

Zaman darbe indirdiğinde, vuran sağ elinin sizin eliniz olduğunu görürsün. Dünya güldüğü zaman da, gülümseyen ağzı yine sizsiniz.

Sizi görmeden hakkınızda soran nice kişiye, "Yegane egemenlik ve çift cömert el işte orada" diye cevap vermişimdir.

Bağış var, minnet yok. İdare var, boş arzular yok. Azim var, çaresizlik yok. Yücelik var, kibir yok."

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ'l-ṭīb, C.II, s. 1112

2 Divān İbn Zaydün, s. 31

İbn Hānī ise, Ca'far b. 'Alī ve kardeşi Yahyā'nın anneleri için söylediği mersiyesinde onları övmenin yanısıra nasihat vermekten de geri kalmaz:

وَ أَنْتَ الْيَمِينُ فَصَلِّ بِالْشِّمَالِ   فَمَا بِيَدٍ عَنْ يَدٍ مِنْ غِنَى
وَلَيْسَ الرِّمَاحُ لِغَيْرِ السُّيُوفِ   وَلَيْسَ الْعِمَادُ لِغَيْرِ الْبِنَا
وَمَنْ لَا يُنَادِي أَخًا بِاسْمِهِ   فَلَيْسَ يُخَافُ وَلَا يَرْتَجَى¹

"Sen sağ elsin, sol elle birleş. Bir elin diğerine muhtaç olmaması düşünülemez.

Mızrak sadece kılıç içindir. Sütun da sadece binaya mahsustur.

Kardeşine adıyla seslenmeyen kişiden ne korkulur ve ne de birşey umulur.

3.3. İLİM ADAMLARI

İlim adamlarına mersiye söyleme, Arap edebiyatında geç dönemlerde ortaya çıkmıştır. Cahiliye Devrinde, edebiyat ve nesebe verilen önemi bir tarafa bırakacak olursak Arapların ilimden çok kabile hayatının ve sürekli savaşmanın verdiği cesaret, kahramanlık, övünme gibi konulara ilgi duyduklarını ve dolayısıyla mersiyelerinin de bu hayatın izlerini taşıdığını görürüz.

İslam dininin doğuşu ve yayılışıyla birlikte Araplar arasında bir taraftan yazının yayılışı, diğer taraftan da

---

1 Divān İbn Hānī, s. 223

gerek tefsir, hadis, fıkıh gibi dini ve gerekse sarf, nahiv, aruz gibi edebi ilimlerin gelişmesi, kültür seviyesinin yükselmesine ve bunun akislerinin edebiyatta ve dolayısıyla şiirde görülmesine zemin hazırlamıştır. Mersiye söylenen kişiler arasına ilim adamlarının da katılmasıyla bu tür şiirde geleneksel bir şekilde övülen ölüye ait meziyet ve değerlere başka meziyetler de katılmış ve mersiyeler en azından dil açısından zenginleşmiştir.

Endülüs Arapları, bir taraftan doğuda ortaya çıkıp gelişen ve sonraki nesillere örnek teşkil eden mersiye türünü ve üslubunu miras almışlar, diğer taraftan da kendileri her sahada başarılı ilim adamları yetiştirmişlerdir. Böylece Endülüs, ilim adamlarına mersiyelerin en çok söylendiği yerlerden biri olmuştur. Endülüs'de sadece dini, edebi ve diğer sosyal bilimlerde değil, aynı zamanda tıp, biyoloji, botanik, astronomi gibi alanlarda da büyük alimler yetişmesine rağmen bize ulaşan mersiyelerin hep fakih, nahivci, müfessir gibi sosyal bilimlerle uğraşan kişilere söylendiğini görürüz.

Bu mersiyeler, bazen çok uzun söylenmesine rağmen kişinin kendi yakınları için söylediği mersiyeler gibi etkili ve dokunaklı değildir. İlim hayatına katkıda bulunan ve birçok öğrenciye emeği geçen kişileri, bu gayretlerinden dolayı anıp yüceltmek esas alınmıştır. Abū Bakr b. Şibrīn¹, hocası İbn Hānī al-Laḥmī (ö1.733/1333) için söylediği mersiyesinde, onunla birlikte geçen güzel ders günlerine işaret eder:

لَمْ أَنَسُ حِينَ الْمَعَا (م) رَفُ بِأَسْمِهِ فِينَا تَشِيدُ

1 İbn Şirīn olarak da bilinir. Gırnata fakih ve ediplerinden olup İbn'l-Haṭīb'in hocalığını yapmıştır. (ö1.747/1346)

وَلَهُ صُوبٌ فِي طَلَا (م) بِالْعِلْمِ يَتْلُوهُ صَعْدٌ
لِلَّهِ وَقْتُ كَانَ يَنْدُ (م) عِظْمَانَا كَمَا نَظَمَ الْفَرِيدُ
أَيَّامَهُ نَخْدُو وَنَرُو (م) حُ وَسَعِينَا السَّعَى الْحَمِيدُ¹

"Bilgilerin, onun adını aramızda yüceltişini unutamiyorum.

İlim öğrenmek isteyenler için gayret sarfeder ve bu sayede yükselirdi.

İncinin aralıklarla dizilişi gibi bizi de (ders için) dizdiği vakitler ne güzeldi.

Sabah akşam gidip geldiğimiz, çabamızın övülen bir çaba olduğu o günler..."

Gözyaşının az döküldüğü, aynı şekilde sabrın da çok az işlendiği bu mersiyelerde ağırlık kazanan konu, övgüdür. Bu da klasik üslupla, ölen kişiyle birlikte mesleğinin ya da uğraştığı ilim dalının yok oluşunu belirterek yapılmaktadır. İbn Şuhayd, Kadı İbn Zākvan'a ağıt yakarken şöyle der:

² وَمَا نَهَبْتُ إِذْ حَلَّ فِي الْقَبْرِ نَفْسُهُ / وَلَكِنَّمَا الْأَسْلَامُ أَنْزَبَتْ نَاهِبًا

"Mezara girdiği zaman kendisi değil, aksine İslam ayrı-
lıp gitmişti."

'Abd'l-Malik b. Sirāc'a ağıt yakan öğrencisi Abū Bakr b. Hāzım(öl.496/1103), onun ölümüyle birlikte ilmin de öldüğünü şöyle haber verir:

فَيَا طَالِبًا لِلْعِلْمِ لَا تَطْلُبْنَهُ / بَطِيءَ الشَّرَى قَدْ غَادَرُوا الْعِلْمَ أَجْمَعًا

أَبَعْدَ أَبِي مَرْوَانَ تَبَصَّرَ حَالِمًا / نَبِيهَا لِأَنْوَاعِ الْعُلُومِ مُجْمَعًا³

1 al-Makkarî, Nafh'l-ṭib, C.IV, s. 459

2 Aynı eser, C.II, s. 865

3 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.I, C.II, s. 311

"Ey ilim tahsil etmek isteyen kişi, onu isteme. İlimi tamamiyle toprağın içine gömdüler.

Abū Marvān'dan sonra, çeşitli ilimleri kendisinde toplamış şöhret sahibi alim görüyor musun?"

İlim adamları, bilginin yanısıra eğer Arapların eskiden beri önem verdikleri cesaret, kahramanlık, cömertlik gibi hasletlere sahip iseler, bu durumda bu hasletleriyle övülmeleri tercih edilmiştir. Kadı Abū'l-Muṭarrāf Aḥmad b. 'Amīra(öl.656/1258), Abū'l-Rabī' Sulaymān b. Kulā'i¹ için söylediği mersiyesinde onun ilmi yönünü hiç ele almaz. Bu mersiyeenin, bir ilim adamı için söylendiğini, sadece şu beyitten anlayabiliriz:

فِيَا نُورَ عِلْمٍ تَبَدَّى لَنَا   شِهَابٌ لِنَاظِرِهِ نَاقِبٌ²

"Ey bize gözükken ilim ışığı ve bakan kişinin gözlerini ışığıyla alan parlak yıldız."

Bu beyit dışında "ilim" kelimesi zikredilmemektedir. Diğer beyitler, tamamen savaşta ölen kişinin kahramanlığını öven ifadelerle doludur:

وَذَاكَ سُلَيْمَانَ لَا غَائِبٌ   إِذَا الْأَمْرُ جَدُّ وَلَا لَاجِبٌ
فَأَيُّ أَمْرِيءٍ مَارَ نَحْوَ الرَّدَى   كَمَا صَمَّ الْقَارِمُ الْقَاضِبُ
وَإِيَّ مَنْاقِبٍ مِلءَ الزَّمَانِ   يُلِمُّ بِهَا بَعْدَهُ النَّادِبُ³

"O, Suleyman'dır. İş, şaka değil ciddi olduğu zaman ortadan kaybolmaz.

1 Endülüs'ün önde gelen fakih, hatip ve ravilerinden olup al-İktifā' fi siyar'l-nabī va'l-ṣalāṣat'l-hulafā' adlı bir eseri vardır. 634/1236 yılında, hıristiyanlar ile yapılan bir savaşta ölmüştür.

2 al-Ḥimyarī, Şifāt cazirat'l-andalus, Kahire, 1937, s.32

3 Aynı eser, s. 32

Hangi insan, keskin kılıcın ilerleyişi gibi azimle ölüme doğru ilerlemiştir?

Ağlayan kişi ondan sonra, zaman boyunca hangi övünülecek meziyetlere ağlayacaktır?"

İbn 'Abd Rabbihi de, cömertliği ve yardımseverliğiyle tanınan fakihlerden 'Ubaydullāh b. Yaḥyā al-Laysī (öl.298/910) için söylediği mersiyesinde, onun ölümüyle sadece islam dininin değil, kendisine ümit bağlayan nice kimselerin de felakete uğradığını söyler:

لَقَدْ فُجِعَ الْأَمَامُ مِنْهُ بِنَاصِرٍ   كَمَا فُجِعَ الْإِيْتَامُ مِنْهُ بِوَالِدٍ
بَكَتَهُ الْإِيْتَامَى وَالْأَيَامَى وَأَعْوَلَتْ / عَلَيْهِ الْأَسَارَى خَائِبَاتِ الْمَوَاعِدِ¹

"Onun ölümüyle, islam bir yardımcısını, yetimler de bir babayı kaybetmişlerdir.

Yetim çocuklar, dul kadınlar ve esirler, ümitlerini kaybetmişçesine ona ağlamışlardır."²

Konu olarak övgünün ağırlık kazandığı bu mersiyeler, dil bakımından bazı ilmi terimleri ihtiva etmeleriyle ayrıcalık kazanırlar. İbn 'Abdūn, 'Abd'l-Malik b. Sirāc'a ağıt yakarken onu şöyle över:

مَنْ لِلْعُلُومِ إِذَا ضَلَّ نَاصِدُهَا   فِي ظِلْمَةِ التَّكْبَرِ بَعْدَ التَّيْرِ الْهَادِي
مَنْ لِلْحَدِيثِ إِذَا فَاقَ حَامِلُهُ   ذُرْعًا بِمَتْنٍ وَإِبْطَاحٍ وَإِسْنَادِ³

"İlim arayan kişi, yol gösteren parlak yıldızın kayışından sonra şüphenin karanlığında aradığını kaybedip bulamazsa, kim var ilim öğretecek(ve yol gösterecek)?"

1 Divān İbn 'Abd Rabbihi, Beyrut, ts., s. 50

2 İkinci beyitin sonu, Kadı 'İyāz b. Mūsā tarafından şeklinde rivayet edilmektedir. Anlam bakımından bir farklılık yoktur. Bkz. Tartib'l-madārik, Rabat, 1390/1970, C.IV, s. 422

3 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.I, C.II, s. 315

Hadisle uğraşan kişi, bir metni okuyup açıklamaktan ve onu kaynağına isnad etmekten aciz kaldığı zaman kim var bu işi yerine getirecek?"

Yine 'Abd'l-Malik b. Sirâc için söylenen bir mersiyede öğrencilerinden Muḥammad b. Muḥammad al-Ḳuraşî¹ şöyle der:

وَكَمْ مُعْبٍ فِي النَّحْوِ رَاضٍ جَمَاعَهُ نَعَادَ زُلُولًا بَعْدَ مَا كَانَ قَدْ أَعْيَا
وَكَمْ مِنْ حَدِيثٍ لِلنَّبِيِّ أَبَانُهُ وَالْبَسَهُ مِنْ حُسْنِ مَنْطِقِهِ وَشَيْئًا²

"Gramerde nice zorluğun isyanını bastırmış ve bu yorucu zorluğu, kolay ve boyun eğer hale getirmiştir.

Peygamberin nice hadisini açıklamış ve güzel mantığıyla ona süslü bir elbise giydirmiştir."

Bu terimlerin mersiyelerde çok kullanılması, bu şiirlere hakim olan hüznü ve karamsar havayı dağıtmaktadır. Ayrıca dinleyici üzerinde etkili olmaktan çok onun dikkatini, şairin kelimeleri seçip bunları bir arada başarılı bir şekilde kullanmasına çekmektedir. Bu duruma güzel bir örnek, ünlü yazar Şalâh al-Dîn b. Aybak al-Şafadî'nin(öl. 764/1363) Abū Ḥayyân³ için söylediği mersiyesidir:

مَاتَ إِمَامٌ كَانَ فِي فِتْنِهِ يُرَى إِمَامًا وَالْوَرَى مِنْ وَرَا

1 Kurtuba fakih ve ediplerinden olup H.VI./M.XII. yüzyılın ilk yarısında ölmüştür.

2 İbn Bassam, aynı eser, Böl.I, C.II, s. 318

3 Asıl adı 'Aşîr'l-Dîn olup Gırnata'nın Mataḥşâraş köyünde doğmuştur. Dil, tefsir ve edebiyat alanlarında şöhret yapmıştır. Doğuya giden ve çeşitli şehirlerde ders veren Abū Ḥayyân, Türk Dili üzerine dört eser yazmış, bunlardan sadece Kitâb'l-İdrâk li lisân'l-atrâk günümüze kadar ulaşabilmiştir. 746/1345 yılında ölmüştür.

لَا فَعَلَ التَّفْضِيلَ مَا بَيْنَهُ   وَ بَيْنَ مَنْ أَعْرَفَهُ فِي الْوَرَى
لَا بَدَلَ عَنْ نَعْتِهِ بِالتَّقَى   فَعَمَلُهُ كَانَ لَهُ مَمْدَرًا
لَا يُدْغَمُ فِي اللَّحْدِ إِلَّا وَقَدْ   فَكَ مِنَ الصَّبْرِ وَتَبَقِ الْحَرَى
بَكَى لَهُ زَيْدٌ وَعَمَرُو فَمِنْ   امْتَلَأَ النَّحْوُ وَمِنْ فَرَا¹

"Sanatında öncü olup insanların onun peşinden gittiği bir kişi öldü.

Onunla tanıdığım diğer insanlar arasında tercih yapmam. (O zaten üstün olduğu için başkasıyla mukayese edemem)

Onun gibi Allah'tan korkan kimse yok artık. Yaptığı işin kaynağı(başlangıcı), Allah korkusu idi.

Mezara girerken, sınıksız bağlı sabrı da çözmüştür.

Onun için Zeyd, Amr, diğer gramer örnekleri ve okuyanlar ağlamıştır."

al-Şafadî burada, bir yandan Abū Ḥayyān'a ağlarken öte yandan kelime seçimi ve bunları uygun bir şekilde kullanmadaki maharetiyle ön plana çıkmaktadır. Beyitlerde geçen التَّفْضِيلُ (tercih etmek, üstün tutmak), بَدَلَ (karşılık), نَعْتٌ (nitelik), فَعَلٌ (iş), مَمْدَرٌ (kaynak), ادْغَمَ (girmek, kaynaşmak) ve فَكَ (çözmek) kelimeleri, aslında birer gramer terimi olup sırasıyla: üstünlük belirten ism-i tafdil, bedel, sıfat, fiil, mastar, harflerin kaynaşması(idgam) ve idgamın çözülmesi anlamlarına gelmektedir. Amr ve Zeyd ise, gramer örneklerinde kullanılan sembolik şahıs adlarıdır. Burada tevriye olmayıp kelimeler, en yakın anlamlarında kullanılmışlardır. Ancak özenle seçilmiş olmaları, mersiye için en azından dil açısından çekici kılmaktadır.

1 al-Şafadî, Nakt'l-himyān, fi nukat'l-'umyān, Mısır, 1329/1911, s. 284-285

3.4. HÜKÜMDARLAR VE YÖNETİCİLER

Endülüs'de irili ufaklı birçok devlet ve beyliğin kurulması nedeniyle çok sayıda hükümdar, emir, vezir gibi yöneticiler işbaşına gelmiştir. Dolayısıyla Endülüs, yönetici kadrosuna söylenen mersiyeler bakımından oldukça zengindir. Bunların bir kısmı, taziye-kutlama türünde iken, bir kısmı da sadece ölen kişi hakkında söylenmiştir. Bu mersiyeler, beyit sayısı bakımından bu türün en uzun söylenenleridir. Temel konuların çoğunun ele alındığı bu mersiyelerde övgü, en uzun işlenen konu olarak dikkati çeker. Hükümdarların, buldukları konum itibariyle birçok işle uğraşıp ilgilenmeleri, övülmelerine sebep teşkil eden meziyet ve hasletleri arttırmıştır.

Lisân'l-Din b. al-Haṭīb, Gırnata sultanlarından Abū al-Ḥaccāc Yūsuf için söylediği mersiyesinde, onun meziyetlerini şöyle sıralar:

يَا نَامِرَ الشَّغْرِ الْغَرِيبِ وَأَهْلِهِ وَالْأَرْضِ تَرْجُفُ وَالسَّمَاءُ قَتَامٌ
يَا مَاحِبَ الْمَدَقَاتِ فِي جَنَحِ الدُّجَى/ وَالنَّاسِ فِي فُرْشِ التَّعِيمِ نِيَامٌ
يَا حَافِظَ الْحَرَمِ الَّذِي بَطَّلَاهُ سُرَّ الْأَرَامِلُ وَاکْتَسَى الْأَيْتَامُ¹

"Ey yeryüzü sarsılıp gökyüzü toza bulanırken yalnız kalan sınır boylarına ve orada oturanlara yardıma koşan kişi.

Ey insanlar yataklarında rahatça uyurlarken gece karanlığında hayır dağıtan kişi.

Ey mahremi koruyan, gölgesiyle dul kadınların örtünüp yetimlerin giyindiği kişi."

---

1 al-Maḥḥarī, Nafh'l-tīb, C.III, s. 43

İbn Zumruk, yine Gırnata sultanlarından Muhammed al-Gani Billah'a ağıt yakarken, onun hıristiyanlara karşı kazandığı zaferleri coşkun bir şekilde över:

وَ فَتَحَ بِالسَّيْفِ الْمَمَالِكَ عَنُوةً   وَ مَدَّتْ لَهُ أَمْلَاكُهَا كَفَّ مُجْتَدِي
وَ كَثُرَ تِمْنَالُ الطَّلِبِ وَ أُخْرِصَتْ   نَوَاقِبُهُ كَانَتْ لِلْفَلَالِ بِمَرْصَدِ
وَ طَهَّرَ مِحْرَابًا وَ جَدَّدَ مِنْبَرًا   وَ أَعْلَنَ ذِكْرَ اللَّهِ فِي كُلِّ مَسْجِدٍ¹

"Kılıçla, bütün krallıkları kahrederek fethetti. Kral-
lar, dilenircesine ellerini ona uzattılar.

Haçı kırdı. Sapıklığı gözetleyen çan da dilsiz kılındı.

Mihrabı temizledi ve yeni bir minber kurdu. Allah'ın
adını bütün camilerde duyurdu."

Uzun ve abartılı sözlerle yapılan bu övgüler, bazen de içten gelen samimi duyguları ihtiva eder ve yerine getirilmesi gereken bir şükran borcunun ifadesi olarak yapılır. Şairler, dine, vatana ve insanlığa hizmet etmenin yanısıra kendilerini de himaye eden ve gözetten hükümdarları anarlarken, yaptıkları iyilikleri itiraf ederler. Abū Bakr b. Şibrin, 733/1333 yılında ölen Gırnata sultanlarından Muhammed b. İsmâ'îl b. Farac'a ağıt yakarken, önce onu uzun uzadıya över ve sonra mersiyesinin sonunda bunun bir görev olduğunu söyler:

ذَكَرَهُ قَدْ شَاعَ فِي الْأَرْضِ   (م)   فِي الْإِلَى أَقْصَى عَمَانَ
لَا تَرَاهُ الدَّفْرَ إِلَّا   حِلْفَ سَرْجٍ أَوْ عِنَانِ
عَنْ مَهْبِلِ الْخَيْلِ لَا يُبْدِ   (م)   سِبْهَ تَغْرَافِ الْقَبَانِ

1 al-Maḳḳarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 153

ذَاكَ جُهْدِي أَنْ أَحْسَا (م) نَ أَبِيهِ قَدْ غَدَانِي
وَمِيَ النَّعْمَةُ حَقًّا شُكْرًا فِي كُلِّ آنٍ 1

"Şöhreti yeryüzünde, Umman'ın en ücra yerlerine kadar yayılmıştır.

Onu sürekli eyer üzerinde ve elinde dizgin tutarken görürsün.

Cariyelerin çalıp oynaması, onu atların kişnemesinden (savaşmaktan) alıkoymaz.

.....

Yapabileceğim bu kadar. Babasının iyiliği beni beslemişti.

O, gerçekten, her zaman şükredilmesi gereken bir nimetti."

Abū Bakr b. Şibrīn, Zū'l-Vizāratayn İbn'l-Ḥakīm (öl.708/1308) için söylediği mersiyesinde de aynı samimi itirafı yaparak ölen vezire ağlamanın ve onu devamlı anmanın bir görev olduğunu şöyle ifade eder:

وَ كُنْتَ لِأَمَالِي حَيَاةً هَنِئَةً / فَغَادَرْتَ مِنِّي الْيَوْمَ قَلْبًا مُقْتَلًا
فَلَا وَأَبِيكَ الْخَيْرِ مَا أَنَا بِالَّذِي / عَلَى الْبُعْدِ بِنَسِيٍّ مِنْ نِمَامِكَ مَا خَلَا
فَأَنْتَ الَّذِي آوَيْتَنِي مُتَغَرِّبًا / وَأَنْتَ الَّذِي أَكْرَمْتَنِي مُتَطَقِّلًا
فَأَلْبَيْتُ لَا يَنْفَكُ قَلْبِي مُكَمَدًا / عَلَيْكَ وَلَا يَنْفَكُ دَمْعِي مُسْبَلًا 2

"Sen, benim ümitlerim için sevinç dolu bir hayattın.

Bugün benden geriye, paramparça bir kalp bıraktın.

Hayırlı babanın üzerine yemin ederim ki, ben, senden uzak kalmama rağmen geçmişte yaptıklarını unutacak değilim.

1 İbn'l-Ḥaṭīb, A'cāl'l-a'lām, Beyrut, 1956, s. 302-304

2 al-Makḳarī, Nafh'l-ṭīb, C.III, s. 288

Sendin garip olduğum zaman beni koruyan, sendin sığına-
cak bir yer aradığım zaman bana iyilikte bulunan.

Yemin ederim ki, kalbim senin için hep üzülecek,
gözyaşım da sürekli dökülecek."

Bu mersiyelelerin kendine özgü bir üslubu da, ölen kişiyi,
bağlı olduğu kabilesi veya geldiği soyu ile anıp övmektir. En-
dülüs'ün ilk günlerinde ve özellikle Valiler Devrinde mevcut
olan kabile asabiyeti, daha sonra Arapların yerleşik düzene
geçmeleri ve başka unsurlarla karışmaları ile yavaş yavaş or-
tadan kalkmış ve etkisini yitirmiştir. Bununla birlikte, övme-
yi ve övünmeyi gerektiren bir durum hasıl olduğu zaman, mensup
olunan kabilenin adı ve şöhreti gündeme getirilmiş ve ondan
destek alınmıştır.

Gırnata'da hüküm süren Nasrilerin soyu, Medine'ye yer-
leşen Yemen kökenli Hazrec kabilesinden olan ve peygamberin
sahabeleri arasında bulunan ensardan Sa'd b. 'Ubâda'ya dayan-
maktaydı. Bu hanedana mensup hemen her sultan için söylenen
mersiyede, onun Hazrec'den oluşu ve peygambere kucak açan bir
kişinin soyundan gelmiş olması vurgulanmıştır. Mesela, Naşr b.
Muhammad (öl.722/1322)'in mezar taşına yazılan anonim bir mer-
siyede şöyle denir:

¹ مِنْ خَزْرَجِ الْفَخْرِ الَّذِينَ مَقَامُهُمْ فِي نَصْرِ خَيْرِ الْخَلْقِ خَيْرُ مَقَامٍ

"O, insanların en hayırlısına (peygambere) yardım et-
mekle en iyi mevkiye sahip olan şerefli Hazrec'dendir."

Yūsuf b. İsmâ'îl b. Farac'ın (öl.755/1354) mezarına

---

1 İbn'l-Haṭīb, al-Lamḥat'l-badriyya, Beyrut, 1400/1980,
s. 77

yazılan anonim bir mersiyede de şöyle denir:

إِمَامُ الْهُدَى غَيْثُ النَّدى دَافِعُ الْعَدَى / بَعِيدُ الْمَدَى فِي حَوْمَةِ الْمَجْدِ وَالْفَخْرِ
سَلَالَةُ سَعْدِ الْخَزْرَجِ بْنِ عَبَادَةَ وَحَبِيبِكَ مِنْ بَيْتِ رَفِيعٍ وَقَدْرِ¹

"O, hidayet yolunun öncüsü, bereket ve cömertlik yağmuru, düşmanları defeden kişidir. Soy ve şeref bakımından çok uzak bir yere, Hazrecli Sa'd b. 'Ubāda'ya uzanır. Yüce bir evden ve değerden geliyor olması sana yeter."

Abū Bakr b. Şibrīn de, ağıt yakıp kendisine bağlılığını ifade ettiği mersiyesinde Sultan Muḥammad b. İsmā'il b. Farac için şöyle der:

ذُو نِجَارٍ خَزْرَجِيٍّ أَلِ (م) مَنَّعِي سَامِي الْمَكَانِ²

"O, Hazrec'e uzanan bir soydandır. Mevkii yücedir."

Bu tip övgüyü en coşkulu ve içten bir şekilde yapan kişi, denilebilir ki, İbn Hānī'dir. Bir müddet yanında barındığı ve kendisinden lütuf ve ilgi gördüğü Zab şehri hakimi Ca'far b. 'Alī'nin ailesinden bazı fertlere söylediği mersiyelerinde, onların Yemen kökenli araplardan yani Kahtanilerden olduklarını hatırlatarak kendilerini övmüş; bu arada kendisi için de övünç payı çıkarmıştır. Çünkü İbn Hānī de Yemen kökenli Ezd kabilesindendi. Kahtanileri överken, Adnaniler olarak bilinen kuzey araplarını küçümsemekten de geri kalmamıştır. Ca'far b. 'Alī'nin annesi için söylediği mersiyesinde onu şöyle över:

فَاذَا سَمِعْتَ بِذِكْرِ سُوْدِدِهَا لَيْلًا آتَاكَ الْفَجْرُ بِنَفْجِرٍ

1 İbn'l-Haṭīb, a.g.e., s. 112

2 İbn'l-Haṭīb, A' māl'l-a' lām, s. 302

وَلَقَدْ تَكُونُ وَمِنْ بَدَائِعِهَا   حِكْمٌ وَمِنْ آيَاتِهَا سِيرٌ
مِنْ بَعْدِ مَا ضَرَبْتَ بِهَا مَثَلًا   قَحْطَانٌ وَاسْتَحَيْتَ لَهَا مَضْرُ
حَتَّى تَوَلَّيْتَ غَيْرَ عَاتِبَةٍ   لَمْ يَبْقَ فِي الدُّنْيَا لَهَا وَطَرٌ¹

"Geceleyin onun soyluluğundan söz edildiğini duyduğun zaman, ortalık aydınlığa dönüşür.

Onun eşsiz ve harikulade işlerinden hikmetler, geçirdiği günlerden ise siyer oluşturulur.

Kahtan onu en(üstün örnek) olarak gösterip Mudar da buna karşı mahcup düştükten sonra,

kimseye gücenmeden ve dünyada artık hiçbir ihtiyacı kalmadan çekip gitti."

Mudarlıların, böyle bir kadınları olmadıkları için Kahtaniler karşısında utandıklarını söyleyen şair, Ca'far b. 'Alî'nin torunu için söylediği mersiyesinde de, yine Adnanilerden olan Nizarlıların bu genç kişiyi kıskandıklarını söyler:

فَتَى وَدَّتْ نِزَارٌ كُلُّهَا   لَوْ أَنَّهُ مِنْهَا ، وَلَمْ يَعْقِبْ أَحَدٌ²

"Öyle bir genç ki, bütün Nizarlılar, onun kendilerinden olmasını arzulamışlardır. O, geride hiçkimse bırakmadan ölmüştür."

Böylece Adnanilerin kendilerine denk olamayacaklarını belirten İbn Hânî, aynı mersiyede, zamanın ve dolayısıyla kaderin bile böyle değerli insana sahip olamadığını ve onu ancak korkaklara yakışır bir tarzda alt ettiğini söyler:

نَافَسَ الدَّهْرُ عَلَيْهِ بِعَرَبًا   وَرَأَى مَوْضِعَ حَقْدٍ فَحَقْدٌ

1 DİVÂN İBN HÂNİ, s. 73

2 Aynı eser, s. 53

هَابَ أَنْ يَجْرِيَ عَلَيْهِ حُكْمُهُ فَنَوَى الْغَدْرَ لَهُ يَوْمَ وُلِدَ
حَيْثُ لَمْ يَنْظُرْ بِهِ رِيْعَانَهُ إِنَّمَا اسْتَعْجَلَهُ قَبْلَ الْآمَدِ¹

"Zaman, onun için Ya'rub ile yarıştı. (Elde edemeyince) ona kin beslemeye başladı.

Onun kendisi üzerinde hakimiyet kurmasından korktu ve doğduğu günden itibaren ona bir hainlik yapmaya niyet etti.

Henüz gençlik çağına ulaşmadan ve ecel gelmeden önce elini çabuk tutup ona saldırdı."

Hükümdar ailelerine mensup olmayan kişilere söylenen mersiyelerde ise, bu şekilde övgüye çok az rastlanır. Bunların birisinde İbn'l-Cayyâb, Fakih' Omar b. 'Alî al-Şuraşî'ye (ö1.744/1343) ağıt yakarken, onun övülecek yönleri arasında Kureyş kabilesinden ve Haşimoğullarından oluşunu da vurgular:

قُرَشِيٌّ هَاشِمِيٌّ مُنْتَقِيٌّ مِنْ صَمِيمِ الشَّرَفِ الْمُطَهَّرِ
بَشْهَدِ اللَّيْلِ عَلَيْهِ أَنَّهُ دَائِمُ الذِّكْرِ طَوِيلُ السَّهْرِ²

"O, Kureyş'tendir ve Haşimoğullarındandır. Temiz ve şerefli bir soya mensup seçkin bir kişidir.

Gece, onun devamlı zikir içinde olduğuna ve (ibadet için) uzun süre uykusuz kaldığına şahitlik eder."

Hükümdarlara ağlama, bazen de onlardan sonra boş kalan veya tahrip edilen ve yıkılan saraylarına ağıt yakma tarzında yapılır. Özellikle Hacib al-Mansûr tarafından yaptırılan al-Zâhira sarayından sonra Emevilerin Kurtuba'da oturdukları al-Zahrâ' sarayının terkedilip görkemini yitirmesi ve bu arada Emevilerin de eski güçlerini kaybedip etkisiz ve silik bir

1 Divan İbn Hani, s. 50

2 al-Makkari, Nafh'l-tib, C.III, s. 239

duruma düşmelerinden sonra şairler, al-Zahrā' sarayının önünde durup geçmişte kalan günlere ağıt yakmışlardır. al-Şumays¹, bu ağıtların birisinde şöyle der:

وَقَفْتُ بِالزَّهْرَاءِ مُسْتَعْبِرًا   مَعْتَبِرًا اَنْدَبُ اَشَاتَا
فَقُلْتُ يَا زَهْرَا الْاِنَارِجِي   قَالَتْ وَهَلْ يَرْجِعُ مِنْ مَا تَا
فَلَمْ اَزَلْ اَبْكِي وَابْكِي بِهَا   هَيْهَاتَ يُغْنِي الدَّمْعَ هَيْهَاتَا
كَأَنَّمَا اَنَارُ مَنْ قَدْ مَفَى   نَوَادِبُ يَنْدُبِنَ اَمَوَاتَا ²

"al-Zahrā' 'da durup gözyaşlarına boğuldum ve dağılan birliğe ibretle ağladım.

Dedim ki: Ey Zahrā, geri dönsene. Dedi ki: Ölen geri döner mi?

Orada sürekli ağlıyor ve onu da(sarayı) ağlatıyorum. Heyhat, gözyaşı fayda vermez.

Gidenlerin geride bıraktıkları izler, adeta ölümlere ağlayan kadınlar gibidirler."

Abū'l-Āṣī Gālib b. Umayya da³, al-Zahrā' sarayının karşısına oturup şöyle der:

يَا قَمْرُ كَمْ اَلْفَتْ مِنْ مَلِكِ   دَارَتْ عَلَيْهِمْ دَوَائِرُ الْفَلَكَ
يَا قَمْرُ كَمْ حَوَيْتِ مِنْ نَعْمِ   عَادَتْ لِقَىٰ فِي عَوَارِضِ الْحِكْكَ
اِنْفِ بِمَا شِئْتَ، كُلُّ مُتَّخِذٍ   يَعُودُ يَوْمًا لِحَالِ مُتْرَكٍ ⁴

1 Enevi Devrinin sonlarına doğru yaşamış bir şair olup hayatı hakkında fazla birşey bilinmemektedir.

2 al-Makkarī, a.g.e., C.I, s. 250

3 Enevi Devrinin sonlarına doğru yaşamış bir ediptir. Biyografisini veren yazarlar, doğum ve ölüm tarihlerini belirtmezler. Bkz. al-Ḥumaydī, Cazvat'l-muktabis, s. 305; al-Zabbī, Buḡyat'l-multamis, s. 426

4 al-Ḥumaydī, Cazvat'l-muktabis, s. 305

"Ey Saray! Sen nice kralları bir araya getirmiştin. Hepsi feleğin musibetine uğradılar.¹

Ey Saray! Senin içinde nice nimetler vardı. Hepsi, tarlayı süren demirin dişleri arasına atıldı.

Dilediğin kadar yüksel. Her edinilen (yerleşilen) yer, birgün tamamen terkedilir hale gelir.²

Ölen hükümdarla birlikte sarayına da ağlamayı, doğu mersiyelerinde de görmekteyiz. Mesela Abbasi şairlerinden al-Buhturî, aşağıdaki mersiyesinde hem Halife al-Mutavakkil'e ve hem de al-Kâṭül'da³ bulunan ve kendisinden sonra harabeye dönen al-Ca'farî adlı sarayına ağlamaktadır:

مَحَلٌّ عَلَى الْقَاطُولِ أَخْلَقَ دَائِرَهُ / وَعَادَتْ صُرُوفُ الدَّهْرِ جِيئًا تَخَاوَرَهُ
تَغْيِيرٌ حَسَنٌ الْجَعْفَرِيِّ وَأَنَّهُ / وَقَوْضٌ بَادِي الْجَعْفَرِيِّ وَحَاضِرُهُ
تَحَمَّلَ عَنْهُ مَا كُنُوهُ فُجَاءَةً / فَعَادَتْ سِوَاءَ دُورِهِ وَقَبُورِهِ

1 İbn'l-Abbār ve al-Maḳḳarî, bu beyiti şöyle rivayet ederler:

يَا قَمْرُ كَمْ حَوَيْتَ مِنْ مَلِكٍ / دَارَتْ عَلَيْهِ دَوَائِرُ الْفَلَكِ

"Ey Saray. Sen nice kralları içine almıştın. Hepsi feleğin musibetine uğradılar."

Bkz. al-Takmila, C.II, s. 698; Nafh'l-tib, C.I, s. 258

2 Bu beyit, al-Maḳḳarî'de şöyledir:

مَا شِئْتَ فَابْقِ، فَكُلُّهُ مَتَّخِذٌ / يَوْمًا يَعُودُ بِحَالٍ مُتْرَكٌ

"Dilediğin kadar kal. Her edinilen(yerleşilen) yer, birgün tamamen terkedilir hale gelir."

3 al-Kâṭül: Samarra şehri yakınlarında Dicle nehrine karışan kollardan biri

إِذَا نَحْنُ زُرْنَاهُ أَجْدًا لَنَا الْأَمَىٰ وَقَدْ كَانَ قَبْلَ الْيَوْمِ يَبْهَجُ زَاهِرُهُ
كَأَنَّ لَمْ تَبِتْ فِيهِ الْخِلَافَةُ / طَلَقَةً / بِشَاشَتِهَا ، وَالْمَلِكُ يُشْرِقُ زَاهِرُهُ
وَلَمْ تَجْمَعْ الدُّنْيَا إِلَيْهِ بِهَاءِهَا / وَبِهَجَّتْهَا وَالْعَيْشُ غَفْرًا مَكَاسِرُهُ
وَإَيْنَ عَمِيدِ النَّاسِ فِي كُلِّ نَوْبَةٍ تَنْوُبُ ، وَنَاهِي الدَّهْرِ فِيهِمْ وَأَمْرُهُ¹

"al-Kāṭūl'daki yerin silinen izi eskidi. Zamanın felaketleri, ona saldıran bir orduya dönüştü.

al-Ca'farî sarayının güzelliği ve aşına olunan tarafı değişti. al-Ca'farî'nin içi ve dışı yıkıldı.

Sakinleri oradan aniden göçtüler. Evleri ve mezarları, biribirinden farksız oldu.

Orası, kendisini ziyaret ettiğimizde üzüntümüzü yeniler. Halbuki daha önce ziyaret eden kişi sevinç içinde olurdu.

Saltanatın yıldızı parlarken, sanki hilafet orada gülüryüzlü bir şekilde hiç gecelememişti.

Ve hayatın dalları taze iken, dünya, sanki güzelliğini ve sevincini orada toplamamıştı.

Nerede her felakette insanlara destek olan ve onlar için zamana emreden ve nehyeden kişi?"

Endülüs'de Mulūk al-Ṭavā'if Devri, Emevi ve Nasriler devirlerinden çok daha kısa sürmesine rağmen birçok krallık ve beyliğin kurulduğu ve çok sayıda hükümdarın işbaşına geldiği hareketli bir dönemdi. Bu dönemde bir müddet egemenliklerini sürdüren iki hanedana söylenen mersiyeler, sadece Endülüs'ün değil, bütün Arap edebiyatının en önemli mersiyeleri arasındadır. Bu iki hanedan, İşbiliyye şehri hakimi Abbadiler ile Batalyus'da hüküm süren Aftasilerdir.²

1 Dīvān'l-Buhturī, C.II, s. 1045-1047

2 Banū'l-Muẓaffar veya Banū Maslama olarak da bilinirler.

3.4.1. Abbadiler

Endülüs'de merkezi Kurtuba şehri olan Emevi Hilafeti'nin yıkılmasından sonra İşbiliyye şehrinde idareyi ele geçiren Abbadilerin soyu, Lahm kabilesinden olan Hire hükümdarlarına uzanır.

İşbiliyye hükümdarı al-Mu'tazid b. 'Abbād'dan sonra yerine geçen al-Mu'tamid b. 'Abbād döneminde, özellikle edebiyat alanında büyük bir canlılık ve hareketlilik meydana gelmiştir. al-Marrākuşî(ö1.647/1249), al-Mu'tamid'in sarayında, daha önce Endülüs'de hiçbir hükümdarın sarayında bir araya gelmemiş çok sayıda şairin toplandığını belirtir.¹ al-Mu'tamid'in de aynı zamanda bir şair oluşu, onun şairleri himaye etmesine ve onlara saygı göstermesine yol açmıştır. Abbadiler, edebiyata önem verip edipleri himaye etme konusunda doğuda hüküm süren Hamdanilerden aşağı kalmazlar. Filozoflar için Kurtuba ne idiyse, şair, müzisyen ve diğer sanatçılar için de İşbiliyye aynı şeydi.²

Mağrib hakimi Murabıtların 484/1091 yılında Endülüs'ü ilhak etmeleri ve bu arada İşbiliyye'yi de ele geçirmeleri üzerine Abbadilerin egemenliği sona erer. al-Mu'tamid ve ailesi, esir edilerek Mağrib'e götürülür ve Ağmat şehrinde zindana atılır. Onların, saltanatı kaybedip esarete düşmeleri, kendilerini tanıyan-tanımayan birçok kişiyi üzüntüye boğar. Bu üzüntü, gerek onların sağlığında ve gerekse ölümlerinden sonra söylenen birçok mersiyede dile getirilmiştir.

---

1 al-Marrākuşî, al-Mu'cib, s. 71

2 Goldziher, I., "Arabic Literature in Western Islam", Islamic Culture, XXXII (1958), s. 138

Abbadilere ağıt yakan ilk şair, aynı zamanda onlara en çok bağlı olan İbn Labbāna'dır. Uğradıkları felaketin hemen akabinde söylediği mersiyesinde, saltanatlarının yıkılışını şöyle tasvir eder:

تَبْكِي السَّمَاءُ بِمُزْنِ رَائِحِ غَادٍ عَلَى الْبَهَائِلِ مِنْ ابْنَاءِ عِبَادٍ
عَلَى الْجِبَالِ الَّتِي هَدَّتْ قَوَاعِدَهَا / وَكَانَتْ الْأَرْضُ مِنْهُمْ ذَاتَ أَوْتَادٍ
عَرِيْسَةً دَخَلَتْهَا النَّائِبَاتُ عَلَى أَسَاوِدٍ لَهُمْ فِيهَا وَأَسَادٍ¹

"Gökyüzü, sabah ve akşam bulutlarından yağan yağmurlarla, Abbadoğullarının büyük kişilerine ağlıyor.

Temelleri yıkılan dağlara ağlıyor. Yeryüzü, onlarla birlikte sapsağlamdı.

Onları koruyan aslanların ve yılanların bulunduğu bir in olmasına rağmen oraya felaketler girdi."

İbn Labbāna, daha sonra onların kapılarında umutla bekleyen kişilere şöyle seslenir:

يَا ضَيْفُ اقْفَرِ بَيْتَ الْمُكْرَمَاتِ فَخُذْ فِي مَمِّ رَحْلِكَ وَاجْمَعْ فَعَلَةَ الزَّادِ
وَيَا مُؤَمِّلَ وَاوَدِيهِمْ لِيَسْكُنَهُ خَفَ الْقَطِينُ وَجَفَّ الزَّرْعُ بِالْوَادِي
وَأَنْتَ يَا فَارِسَ الْخَيْلِ الَّتِي جَعَلْتَ / تَخْتَالُ فِي عُدَدٍ مِنْهُمْ وَاعْدَادِ
الْقِ السَّلَاحِ وَخَلَّ الْمَشْرِفِيُّ فَقَدْ / أَصْبَحَتْ فِي لِهَوَاتِ الْقَيْمِ الْعَادِي²

"Ey Misafir. Saygınlık ve yücelik evi boşaldı. Hadi, yükünü bağla, fazla eşyanı topla (ve git).

Ey onların vadilerinde umutla bekleyen kişi. Vadide oturan kalmadı ve ekin kurudu (bereket bitti).

1 al-Marrākuşī, a.g.e., s. 103

2 Aynı eser, s. 103

Ve ey onların desteği ve savaş aracı olmaktan dolayı gururlanan atın binicisi,

Silahlı at ve meşrefi kılıcını bırak.¹ Sen artık, saldıran aslanın ağzında yemsin."²

Bu mersiye, esir alınan Abbadilerin gemilere bindiriliş Mağrib'e götürülme işlemini ayrıntılı bir şekilde anlattığı ve böylece tarihi bilgilere katkıda bulunduğu için ayrıca değerlidir. Meydana gelen olayları bizzat müşahede eden İbn Labbāna, bu mersiyei sonradan okuyanlara, bu olayları sahne sahne tasavvur etme imkanı vermektedir:

نَسِيتُ إِلَّا غَدَاةَ النَّهْرِ كَوْنَهُمْ فِي الْمُنْشَاتِ كَأَمْوَاتٍ بِالْحَادِ
وَالنَّاسِ قَدْ مَلَّوْا الْمَبْرِينَ وَاعْتَبَرُوا / مِنْ لَوْلُو طَافِيَاتٍ فَوْقَ أَرْبَادِ
حَطَّ الْقِنَاعُ فَلَمْ تَحْتَرِ مُخَدَّرَةٌ وَمَزَقَتْ أَوْجُهُ تَمْرِيقِ أَبْرَادِ
حَانَ الْوِدَاعُ فَضَجَّتْ كُلُّ مَارِخَةٍ وَمَارِخٍ مِنْ مُفَدَّاتٍ وَفَادِ
سَارَتْ مَفَانِيهِمْ وَالنُّوحُ يَتَّبَعُهَا كَأَنَّهَا إِبِلٌ يَخْدُو بِهَا الْحَادِي
كَمْ مَالٍ فِي الْمَاءِ مِنْ دَمْعٍ وَكَمْ حَمَلَتْ / تِلْكَ الْقَطَائِعُ مِنْ قِطَعَاتِ الْكِبَادِ³

"Herşeyi unuttum. Sadece sabah vakti nehirdeki gemilerin içinde, mezarlardaki ölümler gibi duruşları (aklımdan çıkmıyor).

Halk, nehrin iki yakasını doldurmuş ve nehrin köpüren suları üzerindeki incileri (Abbadilerin kadınlarını) ibretle seyretmekteydi.

1 Keskin bir kılıç türüdür. al-Maşārif denilen bir yerde imal edildiği için bu adla anılır.

2 Son iki beyit, al-Marrākuşî'de olmayıp al-Makkarî tarafından nakledilmiştir. Bkz. Nafh'l-İb, C.II, s. 1102

3 al-Marrākuşî, a.g.e., s. 104

Peçeler indirilmiş ve yüzü örtülü kadın kalmamıştır. Yüzler, ipek elbisenin yırtılışı gibi yırtılmıştır. Ayrılık vakti geldi ve kadın-erkek fedakar herkes çığlık attı.

Gemiler, ağlama eşliğinde yola koyuldu. Onlar adeta, nağme ve şarkı eşliğinde yürüyen deve sürüsüdür.

Suya (nehire) nice gözyaşları akmış ve bu kabileler nice ciğer parçalarını taşımışlardır."

Abbadilere söylenen mersiyelerin ayırıcı özelliği, bu şiirlerin henüz ölmemiş kişilere yakılan ağıtlar oluşudur. Kendilerini bekleyen akibetin ne olduğunu iyi bilen şairler, üzüntü duyduklarını belirten ama ümitlerinin de henüz kaybolmadığını gösteren şikayet türü şiirler yerine gerçekçi olup tıpkı giden ve bir daha geri gelmesi umulmayan ölüye ağladıkları gibi mersiye söylemişlerdir. İbn Hâmîs, al-Mu'tamid için söylediği mersiyesinde, bu durumu şöyle ifade eder:

1 وَأَمْنَعُ نَفْسِي مِنْ حَيَاةٍ هَنِيفَةٍ لِأَنَّكَ حَتَّى تَسْتَحِقَّ الْمَرَانِيَا

"Kendimi rahat bir hayattan alıkoyuyorum. Çünkü sen, sağ olup mersiye hak eden bir kişisin."

İlk mersiyesinde, - yaşanan olayların da etkisiyle - gayet heyecanlı olan ve karamsar tablolar çizen İbn Labbâna, daha sonra söylediği mersiyesinde sabırlı ve metin olmaya çalışır ve henüz ilk beyitten itibaren hüznün yerine ibret ve öğüt dolu ifadeler kullanmayı tercih eder:

2 لِكُلِّ شَيْءٍ مِنَ الْأَشْيَاءِ مِيقَاتٌ وَلِلْمُنَى مِنْ مَنَايَاهُنَّ غَايَاتٌ

1 Divan İbn Hâmîs, s. 476

2 al-Marrâkuşî, a.g.e., s.102

"Herşeyin bir süresi var. Arzu ve emellerin de ölümlerle biten bir sonu var."

Daha sonra, ibret temasını pekiştirmek ve biraz da teselli bulmak için şöyle der:

1 أَنْكَرْتُ إِلَّا التَّوَاتَاتِ الْقُبُودِ عَلَيْهِ / وَكَيْفَ تَنْكَرُ فِي الرُّوَاحِ حَيَاتِ

"Kelepçelerin onu sarıştı dışında herşeyi garipsedim ve tanımazlıktan geldim. Bahçelerde yılanlar, nasıl olur da garip karşılanır?"

Böylece şair, saltanatla birlikte onu tehdit eden tehlikelerin de var olduğunu ve böyle akibetlere karşı hazırlıklı olmanın gerekliliğini ima etmiş olur. Ağlama ve elem dolu ilk mersiyesinde ise, sabır ve teselli verecek sadece bir beyit vardı:

2 أَنْ يَخْلَعُوا فَبَنُوا الْعَبَّاسِ قَدْ خَلَعُوا / وَقَدْ خَلَّتْ قَبْلَ حِمِصِ أَرْضِ بَغْدَادِ

"Eğer tahttan indirilmişlerse, Abbasiler de tahttan indirilmişlerdir. Hims'dan önce Bağdat boşalmıştır."³

İbn Labbāna, al-Mu'tamid için söylediği bir başka mersiyesinde yine metin bir şekilde ibrete ağırlık verip insanları düşünmeye ve sahip oldukları şeylere güvenmemeye davet eder:

4 فِي أَمْرِهِ لِمُلُوكِ الدَّهْرِ مُعْتَبِرٌ / فَلَيْسَ يَغْتَرُّ ذُو مَلِكٍ بِمَا مَلَكَ

1 al-Marrakūşī, a.g.e., s. 103

2 al-Marrākūşī'de olmayan bu beyit, al-Makḡarī tarafından nakledilmiştir. Bkz. Nafh'l-tib, C.II, s. 1102

3 Araplar, Endülüs şehirlerine, asıl adlarından başka doğudaki şehirlerden birinin adını da ekliyorlardı. Bu ikinci ad, Endülüs şehirlerine iskan ettirilenlerin doğunun hangi şehirden veya bölgesinden olduklarına bakılarak veriliyordu. İşbiliyye'ye yerleşenler, Suriye'nin Hims şehirden oldukları için bu şehre Endülüs'ün Hims'i denmiştir. Bkz. Tāhā, A.Z., Tārīḡ'l-fath va'l-istikrār'l-islāmī..., s.251

4 al-Makḡarī, Nafh'l-tib, C.II, s. 1135

"Onun bu durumunda, zamanın kralları için ibret vardır. Hiçbir saltanat sahibi, sahip olduğu şeye aldanmasın."

Abbadilere ve özellikle al-Mu^ctamid'e söylenen mersiye-ler, alışılmış şiirlerden çok destanlara benzer.¹ Kendisine yakın olan şairlerden Abū Bahr b. 'Abd'l-Şamad, bir bayram günü onun Ağmat şehrindeki mezarını ziyaret eder ve yüzünü toprağına sürüp ağlayarak uzun bir mersiye söyler.² Giriş kısmı şöyledir:

مَلِكِ الْمُلُوكِ أَسْمَعُ فَأُنَادِي   أَمْ قَدْ عَدَّتْكَ عَنِ السَّمْعِ عَوَادُ
لَمَّا خَلَّتْ مِنْكَ الْقُمُورُ فَلَمْ تَكُنْ / فِيهَا كَمَا قَدْ كُنْتَ فِي الْأَعْيَادِ
أَقْبَلْتُ فِي هَذَا الثَّرَى لَكَ خَافِعًا   وَتَخَذْتُ قَبْرَكَ مَوْضِعَ الْأَنْشَادِ
قَدْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ تَبْرُدَ أَدْمِي   نِيرَانُ حُزْنٍ أَضْرَمْتُ بِفُؤَادِي
فَإِنَّا بِدَمِي كُلَّمَا أَجْرَيْتَهُ   زَادَتْ عَلَيَّ حَرَارَةَ الْأَكْبَادِ

"Ey krallar kralı. Sana sesleniyorum, duyuyor musun? Yoksa seni duymaktan alıkoyan şeyler mi var?"

Sarayların senden boşaldığını ve bayram günlerinde olduğu gibi orada bulunmadığını görünce,

Bu toprağına gelip sana boyun eğdim ve mezarını şiir okuma yeri edindim.

Kalbimi yakan üzüntü ateşinin, gözyaşımı kurutacağını umuyordum.

Halbuki gözyaşım her akışında ciğerimin yanışını daha çok arttırıyor."

1 Hâliš, Şalâh, al-Mu^ctamid b. 'Abbād, Bağdat, 1958, s. 225

2 İbn'l-Asir, bu mersiye'nin İbn Labbāna tarafından söylendiğini kaydeder. Bkz. al-Kāmil fi'l-tārīh, C.VIII, s. 177. Gerçekte ise İbn 'Abd'l-Şamad'a aittir ve Endülüs kaynakları da buna işaret eder. Bkz. İbn'l-Hatīb, A^c māl'l-a^c lām, s.165-170; al-Makkarī, Nafh'l-tīb, C.II, s.1108; al-Fath b. Hākān, Kalā'id'l-ikyān, s. 31

İbn 'Abd'l-Şamad, daha sonra al-Mu'tamid'i övmeye başlar. Bu bölümde üstünde en çok durduğu meziyet, al-Mu'tamid'in eşsiz cömertliğidir:

مَنْ نَا يَمْدُ عَلَى الْعَفَاةِ ظِلَالُهُ وَ يَبْلُغُ الْأَمَالَ كُلَّ مُرَادٍ
مَنْ يَبْدُلُ الْآلَافَ لِلزُّوَارِ وَالْ (م) مُدَاحِ وَالْقُعَادِ وَالرُّوَادِ
يَا سَاكِنَ الْقَبْرِ الَّذِي نَقَدَانَهُ قَتَلَ الرَّجَاءَ وَفَتَى الْأَعْضَادِ¹

"Kim gölgesini fakirlerin üstüne gelecek ve arzuları hedeflerine ulaştıracak?

Binlerce parayı ziyaretçilere, hükümdarı övenlere ve kapısına gelenlere kim dağıtacak?

Ey mezara giren ve ölümüyle ümidin de ölüp insanların güçsüz ve çaresiz kaldığı kişi."

al-Mu'tamid'in cömertliğinin bu şekilde övülmesi, diğer hükümdarlara söylenen mersiyelerdeki övgülere benzemekten de, gerçek bir cömertliği ve iyilikseverliği kastettiği için onlardan ayrıcalık kazanır.

al-Mu'tamid, sadece zengin olduğu saltanat günlerinde değil, fakir olup sıkıntıya düştüğü esaret günlerinde bile cömertliğini elden bırakmamış ve bu davranışının onu daha fazla sıkıntıya düşürmesine aldırış etmemiştir. Tahttan indirildiği ilk günlerde Mağrib'e götürülürken yolda karşısına Kayravan asıllı şair al-Ḥuşrî çıkar ve ondan bağış ister. al-Mu'tamid, onu boş çevirmeyi kendine yedirmez ve saltanatının kaybedilişine üzülüp ağlamayan bu şaire, yanındaki paranın yarısını verir.² Bir başka rivayete göre ise, sahip

1 İbn'l-Hatîb, A'mâl'l-a'lâm, s. 167

2 İbn Bassâm, al-Zahîra, Böl.IV, C.I, s. 211

olduğu paranın tamamını ona vermiş ve kısa bir şiirle, bu paranın azlığından dolayı da özür dilemiştir.¹

al-Mu'tamid'in bu cömertliği, hapsedildiği Ağmat'ta da sürmüştür. Kendisini ziyarete gelen İbn Labbāna'ya bir miktar para ve iki elbise sunar ve kabul etmesini diler:

إِلَيْكَ التَّرُّرُ مِنْ كَفِّ الْأَسِيرِ   فَإِنْ تَقَبَّلَ تَكُنْ عَيْنَ الشُّكُورِ
تَقَبَّلَ مَا يَذُوبُ لَهُ حَيَاءٌ   وَإِنْ عَذَّرْتَهُ حَالَاتُ الْفَقِيرِ²

"Esirin elinden sana verilen az birşey. Eğer kabul edersen çok memnun olur.

Fakirin durumu, onun azlığına mazeret olsa bile sen, utanıp eriyerek sunduğu şeyi kabul et."

Ancak İbn Labbāna hediyeleri reddeder.³

al-Mu'tamid'in, saltanatıyla birlikte servetini de kaybedip fakirleştiği, sürgünde iken söylediği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Çok sayıda şairin bağış umuduyla kendisine gelmesi üzerine şöyle der:

شِعْرَاءُ طَنْجَةَ كُلِّهِمُ وَالْمَغْرِبِ   ذَهَبُوا مِنَ الْأَفْرَابِ أَبْعَدَ مَذَهِبِ
سَأَلُوا الْعَسِيرَ مِنَ الْأَسِيرِ وَآتَهُ   بِسُؤَالِهِمْ لِأَحَقِّ فَاغْجَبَ وَآعْجَبِ
لَوْلَا الْحَبَاءُ وَعِزَّةٌ لَخَمِيَّةٌ   طَى الْحَنَا مَاوَاهُمْ فِي الْمَطْلَبِ⁴

"Tanca ve Mağrib'in bütün şairleri, doğrusu çok garip birşey yaptılar.

1 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s. 101

2 Aynı eser, s. 110

3 Aynı eser, s. 110

4 Aynı eser, s. 101-102

Esirden zor şeyi (bağışı) istediler. Halbuki o, bağışa onlardan daha muhtaçtır. Şaşır, şaşır bakalım."

Eğer utanma ve Lahm kabilesinin şerefi olmasaydı, açlıktan karnı büzüşen(ben), onlarla birlikte bağış dilenecektim."

Bir başka şiirinde de, bir bayram günü kızlarını yıpranmış elbiseler içinde yarı aç halde görüp duygulanışını şöyle tasvir eder:

فِيمَا مَضَى كُنْتُ بِالْأَعْيَادِ مَرُورًا   فَسَاءَكَ الْعَبْدُ فِي أَغْمَاتِ مَا سُورًا
تَرَى بَنَاتِكَ فِي الْأَطْمَارِ جَائِعَةً   يَنْزِلْنَ لِلنَّاسِ مَا يَمْلِكْنَ قَطْمِيرًا
بَطَّانَ فِي الطِّينِ وَالْأَقْدَامُ حَافِيَةٌ   كَاتِبًا لَمْ تَطَأْ مِسْكًَ وَكَافُورًا¹

"Önceleri bayramlarda mutluydun. Şimdi ise bayram, seni Ağmat'ta esir olarak yakalamış ve üzmüştür.

Kızlarını, eski elbiseler içinde aç bir halde görüyorsun. (Para kazanmak için) halka iplik eğiriyorlar ve(karşılığında) hiçbirşey elde edemiyorlar.

Çıplak ayaklarla çamura basarak yürüyorlar. O ayaklar, sanki daha önce misk ve kafur üzerine basıp yürümemişlerdi."

İşte böyle bir sefalete rağmen saygınlığını ve cömertliğini elden bırakmayan al-Mu^ctamid için gerek sağlığında ve gerekse ölümünden sonra birçok mersiye söylenmiş ve burada, onun eşsiz hayırseverliği ve bunun ödenmesinin mümkün olmayışı dile getirilmiştir. İbn Abd'l-Şamad, uzun mersiyesini böyle bir ifadeyle bitirir:

إِنِّي نَظَمْتُ لَكُمْ لَأَلِي قَوْلِي   عَرَضْتُ عَلَى الْأَيَّامِ صَفْوًا وَوَدَادِي

1 al-Maḳḳarī, Nafh'l-tīb, C.II, s. 1135

وَلَقَدْ تَمَازَجَ حُبُّكُمْ بِجَوَانِحِي كَتَمَازَجِ الْأَرْوَاحِ بِالْأَجَادِ
وَلَقَدْ رَتَبْتُ وَمَا قَضَيْتُ حَقَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا بَكِنَ فُؤَادِي¹

"Sizin için sözden inciler dizdim ve sevgimin saflığını günlere sundum.

Sizin sevginiz, benim içime yerleşti. Ruhla cesedin birleşip kaynaştığı gibi.

Size ağıt yaktım, ama hakkınızı ödeyemedim. Kalbimde gizli olanı Allah biliyor."

Mulūk al-Ṭavā'if Devrinin en popüler hükümdarı olan al-Mu'tamid, sadece cömertliği ile değil, kahramanlığı ve sahip olduğu şövalye ruhu ve kültürü ile de ün salmış ve bu özellikleri onu, bir sonraki kuşağın aydın tabakası arasında da yüksek bir mevkiye ulaştırmıştır. Halk, onun geçirdiği maceraları ilgi ile izler; şiirde ve dilde, şehirde oturanlara nazaran daha üstün bir durumda olan bedeviler bile onu merci kabul ederler ve kendisine hayranlık duyarlardı.²

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, 761/1360 yılında, yani al-Mu'tamid'in ölümünden 273 yıl sonra onun Ağmat'taki mezarını ziyaret edip ağıt yakar ve onunla aynı devirde yaşamamış olmanın üzüntüsünü dile getirir:

قَدْ زَرْتُ قَبْرَكَ عَنْ طَوْعٍ بِأَغْمَاتٍ رَأَيْتُ ذَلِكَ مِنْ أَوْلَى الْمَهْمَاتِ
لِمَ لَا أَزُورُكَ يَا أُنْدَى الْمَلُوكِ يَدًا / وَيَا سِرَاجَ اللَّيَالِي الْمُدْلِهْمَاتِ
وَإِنَّتَ مَنْ لَوْ تَخَطَّى الدَّفْرَ مَضْرَعُهُ / إِلَى حَيَاتِي، لَجَادَتْ فِيهِ أَبْيَاتِي³

1 Ibn'l-Ḥaṭīb, A'māl'l-a'lām, s. 170

2 Dozy, R., Histoire des Musulmans d'Espagne, Leyde, 1861, C.IV, s. 282

3 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.II, s. 1041

"Senin Ağmat'taki mezarını içimden gelerek ziyaret ettim. Bunu; en önemli görevlerden biri olarak gördüm.

Niçin seni ziyaret etmeyeyim ey kralların en cömerdi ve ey karanlık gecelerin ışığı!

Sen, eğer zaman onu öldürmeyip yaşadığım güne kadar getirmiş olsaydı, kendisine güzel şiirler söyleyeceğim kişi olurdun."

3.4.2. Aftasiler

Mulūk al-Ṭavā' if Devrinde Batalyus sehrinde hüküm süren Aftasiler, Abbadiler kadar ün yapmış bir hanedan değillerdi. Asıl ünlerini, ölümlerinden sonra kendileri için söylenen bir mersiyeyle borçludurlar. Hanedanın son hükümdarı olan ve al-Mutavakkil lakabıyla tanınan¹ Umar b. al-Muzaḫaffar, 487/1094 yılında Murabıtlara yenik düşer ve saltanatını kaybeder. Kendisi ve iki oğlu, al-Faḫl ve al-Abbās, Murabıtlar tarafından öldürülürler. Yanlarında katip olarak görev yapan Abd'l-Macīd b. Abdūn(öl. 520/1126 veya 529/1135), onlar için uzun bir mersiye söyler. İbn Abdūn, Zu'l-Vizāratayn ünvanına da sahipti.¹

al-Bassāma veya al-Başşāma adıyla tanınan bu mersiye, sahip olduğu dil ve üslup özellikleri sayesinde diğer mersiyelerden ayrıcalık kazanmış ve sadece Endülüs'ün değil, bütün Arap edebiyatının sözü en çok edilen mersiyeleri arasına girmiştir. 75 beyittten oluşan bu mersiye, konu itibariyle üç bölüme ayrılır. 1-9. beyitlerde kaderin acımasızlığı ve ona

---

1 İbn'l-Zubayr, Şılat'l-şıla, Rabat, 1938, s. 42

karşı gelmenin anlamsızlığı konu edilir. 10-47. beyitlerde, eski çağlardan başlayıp şairin yaşadığı günlere kadar süren zaman süresi içinde yaşamış ve tarihe mal olmuş İskender, Dara gibi önemli şahsiyetlerin, Ad, Tasm gibi eski Arap kavimlerinin, birçok halife, sahabe ve hükümdarın uğradığı feci akibet anlatılmıştır. Bu anlatımda, kronolojik sıraya uyulmuştur. 48-75. beyitler ise, Aftasilere yakılan ağıdı ve şairin kendi mersiyesini övüşünü ihtiva eder.

Geçmiş kavimlerin ve tarihi şahsiyetlerin ölümü, birer beyitte veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Olayların böyle veciz oluşu ve anlaşılması için tarihi bilgiye ihtiyaç duyulması yüzünden bu mersiyeye sonradan bazı şerhler yazılmıştır. Bunlar arasında en ünlüsü, 'Abd'l-Malik b. Badrūn¹ tarafından kaleme alınan ve Kamāmat'l-zahr ve farīdat'l-dahr adıyla tanınan şerhtir. Ayrıca İsmā'īl b. Aḥmad b. al-'Asīr(öl.699/1300) ve Camāl'l-Dīn b. al-Cavzī de (öl. 596/1200) birer şerh yazmışlardır.²

Basit bahrinde yazılan bu mersiye, eski Arap yazarlarının beğenisini kazanmıştır. Mersiyei ilk nakleden yazarlardan olan al-Marrākuşī (öl.647/1249), ondan, "Lafız ve manaları güzel, insanı büyüleyen ve sarap gibi sarhoş eden, eşi ve benzeri olmayan, herkes tarafından parmakla gösterilen, ... kaside" diye söz eder.³ İbn Diḥye (öl.633/1235) ise bu mersiyei "Eşsiz Kaside" olarak nitelemekle birlikte al-Marrākuşī gibi

---

1 En ünlü şarih olan İbn Badrūn, Şilb (Silves) şehrinden olup hitabet ve belağat sahibi bir edipti. H.VII./M.XIII. yüzyılın başlarında ölmüştür.

2 Katip Çelebi, Kasf al-Zunun, C.II, s. 1329

3 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s. 53.

süslü sözlerle abartmaz ve "Tarih ve nesepleri ihtiva eden, hikmet ve edebiyat dolu, akıl sahiplerinin ibret aldığı şiir" diye tanıtır.¹

Çağdaş araştırmacılar - ve özellikle oryantalistler - ise, bu mersiyeyle ilgi duymakla birlikte, adeta ağız birliği etmişçesine onu, "Dil bakımından sağlam ve iyi işlenmiş, ancak anlam bakımından kuru, soğuk; gereksiz kelime oyunları ile dolu, bilgiçlik taslayan, manevi yönü zayıf eğitici bir şiir" olarak nitelerler.²

Mersiye, şu beyitle başlamaktadır:

الدَّهْرُ يَفْجَعُ بَعْدَ الْعَيْنِ بِالْأَثَرِ   فَمَا الْبُكَاءُ عَلَى الْأَبْحَاحِ وَالصُّورِ³

"Zaman, birşeyin kendisinden sonra izlerine de felaket getirir. O halde hayallere ve görüntülere ağlamak da niye?"

10. beyitten itibaren eski kavim ve milletleri, ünlü kişileri zikredip nasıl öldüklerini anlatır:

هُوتَ بَدَارًا وَقَلَّتْ غَرْبَ قَاتِلِهِ   وَكَانَ عَضْبًا عَلَى الْأَمْلَاحِ ذَا أَثَرِ
وَاسْتَرْجَعَتْ مِنْ بَنِي سَامَانَ مَا وَهَبَتْ/وَلَمْ تَدْعُ لِبَنِي يُونَانَ مِنْ أَثَرِ
وَالْحَقُّ أَخْتَهَا طَمًا وَعَادَ عَلَى   عَادٍ وَجُرْهُمُ مِنْهَا نَاقِضُ الْمَرْرِ
وَلَمْ يَرُدَّ عَلَى الظَّلِيلِ مَحْتَهُ⁴   وَلَا تَنْتَ أَسَدًا عَنْ رَبِّهَا عَجْرُ⁴

1 İbn Dihya, al-Muṭrib, Hartum, 1954, s. 31

2 Bkz. Dozy, R., Commentaire Historique sur le Poème d'Ibn 'Abdūn, Leiden, 1846, s. 3; Brockelmann, G., GAL, Suppl., Leiden, 1937, C.I, s. 480; Palencia, A.G., Tārīḥ al-fikr al-andalusī, s. 16, 46

3 al-Marrākūşī, al-Mu'cib, s. 53

4 Aynı eser, s. 54-55

"(Geceler), Dara'yı alaşağı etmiş ve onu öldüren kişinin kılıcını da köreltmıştır. Halbuki o, krallar üzerinde parlayan bir kılıçtı.

Sasanilere verdiğini geri almış, Yunanlılardan da geriye hiçbir iz bırakmamıştır.

Tasm'ı kardeşine ulaştıran ve bağlanan sıkı düğümü çözen (gücü yok eden) gece, Ad ve Curhum'a da saldırmıştır.

Sapığa sağlığını geri vermemiş, Esed'i de efendisi Hucr'dan uzaklaştıramamıştır."

Bu beyitler, mersiyei anlamak için şerhe ihtiyaç duymanın haklılığını ortaya koymaktadır. İlk beyitte geçen Dara, son Pers kralı Daryus; onu öldüren ve krallar üzerinde parlayan bir kılıç olan ama daha sonra kendi kılıcı da körelen yani ölen kişi de Makedonyalı Büyük İskender'dir. Geceler, eski Arap kavimlerinden olan Tasm'ı yok etmiş ve onu kardeşinin yanına göndermiştir. Bu kardeş, yine eski kavimlerden olan Cedis'dir. Sapık diye söz edilen kişi, babasının intikamını almak için yollara düşen ünlü muallaka şairi İmru'l-Şays'tır. Hucr şairin babası, Esed ise Hucr'a isyan edip onu öldüren kabiledir. Sağlıktan maksat ise, Bizans imparatorunun, kızı ile kendisinden yardım istemeye gelen İmru'l-Şays arasında bazı ilişkiler olduğu söylentisi üzerine ona zehirli bir elbise vermesi ve bunu giyen şairin, hastalanarak ölmesidir.

İbn Abdūn, - yukarıdaki beyitlerde de açıkça görüldüğü gibi - dinleyicinin dikkatini Aftasilere ağlamaktan çok sahip olduğu tarihi bilgiye ve bu bilgiyi sanatıyla birleştirerek bir beyitte gayet ustaca özetlemesine çekmektedir. Ancak anlaşılabilmesi için olaylar hakkında bilgiye sahip olmak gerekmektedir ki, bu da olmadığı takdirde dinleyiciyi yormakta ve

onun üzerinde daha az etkili olmaktadır. İbn Abdun'un bu anlamında tamamen tarafsız kalmayıp bazı olaylara yorum getirdiği ya da onları eleştirdiği gözlemlenmektedir. Mesela, Emevi halifelerinden olan al-Valid b. al-Yazid'in öldürülmesinden söz ederken, eğlence ve içkiye düşkün olan bu halifenin ölmesiyle hilafetin de kurtulduğunu ima eder:

وَاطْفَرْتُ بِالْوَلِيدِ بْنِ الْيَزِيدِ وَلَمْ تَبْقِ الْخِلاَفَةُ بَيْنَ الْكُأْسِ وَالْوَتْرِ¹

"(Geceler) al-Valid b. al-Yazid'i de yakalamış ve hilafeti kadeh ve saz telleri arasında bırakmamıştır."

Aşağıdaki beyitlerde ise, Hz. Ali ve ailesinden bazı fertlerin öldürülmelerinden dolayı duyduğu üzüntüyü gizlemez:

وَاجْرَتْ سَيْفَ اشْقَامَا اَبَا حَسَنِ
وَأَمَكَنْتُ مِنْ حُسَيْنٍ رَاحَتِي شَمِيرَ
وَلَيْتَهَا إِذْ فَدَتْ عَمْرًا بِخَارِجَةَ
فَدَتْ عَلِيًّا بِمَنْ شَاءَتْ مِنَ الْبَشَرِ
وَاحْرَقَتْ شَلُوَ زَيْدٍ بَعْدَ مَا أَحْتَرَقَتْ / عَلَيْهِ وَجَدًا قُلُوبَ الْآيِ وَالسُّورِ²

"En mutsuz kişinin kılıcına Abu Hasan'ı (Hz. Ali'yi) kurban olarak sunmuş, Şamir'in iki eline de Hüseyin'i öldürme imkanı vermiştir.

Hārīca'yı feda edip 'Amr'ı kurtardığı zaman keşke insanlardan dilediği bir kişi feda edip Ali'yi de kurtarsaydı.

Zeyd'in cesedini yakmış, ayetlerin ve surelerin kalbi de Zeyd için üzülp yanmıştır."³

1 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s. 57

2 Aynı eser, s. 56-57

3 Hz. Ali'yi öldüren kişi, 'Abdurrahmān b. Mulcam'dır. Şamir b. al-Cavşan ise, Kerbela'da Hz. Hüseyin'i öldüren kişidir. Amr, Hz. Ali ve Muaviye ile birlikte öldürülmeleri planlanan ancak kendi yerine Hārīca b. Gānim'in öldürüldüğü 'Amr b. 'Aş'dır. Zeyd ise, Hz. Ali'nin torunlarından olup Emevi halifelerinden Hişam tarafından öldürülmüş ve cesedi yakılmıştır.

Hız. Ali ve ailesine olan sevgisini ve uğradıkları musibetlerden dolayı duyduğu üzüntüsünü gizlemeyen İbn Abdūn, Emevilerin aynı akibete uğrayışını farklı bir dille anlatmaktadır. Yukarıda, al-Valid'in ölmesiyle hilafetin, adeta içine düştüğü bataklıktan kurtulduğunu ima eden şair, son Emevi halifesi Marvan'ın ilk Abbasi halifesi al-Saffāh tarafından öldürülmesini de hakkedilmiş bir ceza olarak görür ve yardımcılarını da birer azgın ve günahkar olarak niteler:

وَلَمْ تُعَدِّ قُضْبَ السَّاحِ نَابِئَةً¹ عَنْ رَأْسِ مَرْوَانَ أَوْ أَشْيَاعِهِ الْفَجْرُ¹

"al-Saffah'ın kılıçlarını, Marvan'ın ve onun azgın taraftarlarının kafasından uzaklaştırmadı."

İbn Abdūn, mersiyesinin son bölümünde Aftasilerden söz eder. Bu bölüm, farklı bir özellik taşımayıp onlar için geleneksel bir üslupla yapılan övgüyü ihtiva etmektedir:

بَنِي الْمَطَرِ وَالْأَيَّامِ - لَا نَزَلَتْ -
مَرَّاحِلُ وَالْوَرَى مِنْهَا عَلَى سَفَرِ
سُحْقًا لِيَوْمِكُمْ يَوْمًا وَلَا حَمَلَتْ
بِمِثْلِهِ لَيْلَةٌ فِي غَابِرِ الْعُمَرِ
مَنْ لِلْأَسْرَةِ أَوْ مَنْ لِلْأَعْنَةِ أَوْ
مَنْ لِلشَّرِّ يَهْدِيهَا إِلَى الشَّرِّ
مَنْ لِلْبِرَاعَةِ أَوْ مَنْ لِلْبِرَاعَةِ أَوْ
أَوْ دَفَعُ كَارِثَةٍ أَوْ رَدَعُ رَادِفَةٍ
أَوْ قَمْعُ حَادِثَةٍ تَعْيَى عَلَى الْقَدْرِ
وَيْبَ السَّمَاحِ وَوَيْبَ الْبَاسِ لَوْ سَلِمَا
وَحَسْرَةُ الدِّينِ وَالْدُنْيَا عَلَى عُمَرِ
سَقَتْ تَرَى الْفُخْلِ وَالْعَبَّاسِ هَامِيَةً²
تُعْزَى إِلَيْهِمْ سَمَاحًا لَا إِلَى الْمَطَرِ²

1 al-Marrākūşī, a.g.e., s. 57

2 Aynı eser, s. 58-59

"Ey Muzafferoğulları! Günler, -yaşanmaz ve yerleşilmez olaydı- konak konak olup insanlar da onun üzerinde yolculuk yapıyorlar.

Bu gününüz yok olsun. Hiçbir gece, gelecekte de böyle bir günün benzerini getirmesin.

Kim var saltanat sahibi, kim var dizginleri elinde bulunduracak? Kim var mızrakları cepheye yöneltip savaşacak?

Kim var kalem sahibi, kim var üstün ve yetenekli kişi? Kim var cömertlik yapacak, fayda ve zarar verecek?

Veya bir felaketi defedecek, musibeti engelleyecek, güç yetirilemeyen kötü bir durumu yok edecek kim var?

Vah cömertliğin ve gücün başına gelenlere, keşke kurtulsalardı. Vah dinin ve dünyanın 'Omar'a olan üzüntüsüne.

al-Fa'zıl ve al-Abbās'ın mezarlarını, bol yağan yağmurlar sulasın. Cömertlik ve bereket, yağmura değil onlara aittir."

Brockelmann, bu mersiye'nin Aftasilere hiç de hakketmedikleri bir şöhret kazandırdığı görüşündedir.¹ Bu görüşe şunu da eklemek gerekir: Bu mersiye, yalnız Aftasilere değil, İbn 'Abdūn'a da büyük bir şöhret kazandırmıştır. Kendisi, bilgi ve sanatıyla temayüz edip mersiyede muhteva olarak değişiklik yapmakla yetinmemiş, dil açısından da yenilikler getirmek istemiştir. Kavimlerin ve kişilerin yok oluşlarını tasvir eden beyitlerde kullandığı دَوَّخَتْ (zelil kıldı), اَهْلَكَتْ (yok etti), مَزَّقَتْ (parçaladı), اَجْرَرَتْ (kurban olarak sundu), اَنْزَلَتْ (indirdi), اَعْشَرَتْ (ayağını kaydırtdı), اَظْفَرَتْ (yakaladı) ve اَرَدَتْ (ortadan kaldırdı) gibi değişik fiillerin hepsiyle aslında "öldürdü" anlamını kastetmiştir. Böylece kalıplaşmış fiil ve

1 Brockelmann, C., Tārīh al-şu'ub al-islāmiyya, (Çev.

Nabih A. Fāris-Munir al-Ba' albakkī), Beyrut, 1984, s.310

isimler kullanma yerine farklı kelimeler kullanıp monotonluğu gidermeye çalışmıştır. Nitekim mersiyesinin son beyitlerinde kasidesini şöyle över:

قَرَطْتُ أَذَانَ مَنْ فِيهَا بِفَاضِحَةٍ عَلَى الْحِمَانِ حَمَى الْيَاقُوتِ وَالذَّرَرِ
سِبَّارَةً فِي أَقَامِي الْأَرْضِ قَاطِمَةً شَقَاقَةً هَدَرْتُ فِي الْبَدْوِ وَالْحَضَرِ
مُطَاعَةَ الْأَمْرِ فِي الْأَلْبَابِ قَاضِيَةً مِنَ الْمَسَامِعِ مَا لَمْ يُقَضَّ مِنْ وَطَرِ¹

"Burada adı geçenlerin kulaklarını, inci ve yakutu kandanların gözünde değersiz kılacak güzel bir şiirle süsledim.

Yeryüzünün en ücra köşelerine gidecek, şehirde ve çölde yapılan boş konuşmaları ve sözleri kesecek(bir şiir).

Akıl ve zihinleri itaati altına alacak. Kulaklarda giderilmemiş olan (güzel bir şiiri) dinleme ve beğenme ihtiyacını da gidermiş olacak."

Genel olarak varılan kanaat, İbn 'Abdūn'un, ağıt yaktığı Aftasilerin başına gelen felakete gerçek ve içten gelircesine üzülmediğidir. Bunun da delili, onlardan sonra Murabıtların hizmetine girmiş olmasıdır.² Dozy de bu görüştedir. İbn 'Abdūn'u ve mersiyesini eleştirirken şöyle der:³

"Ben, bu mersiyei öven yazarlarla aynı kanaati taşıyorum. Bazı güzel beyitlerine rağmen bu matem şarkısında, kelime oyunları, anlaşılması zor, sıkıcı ve yorucu imajlar vardır. Şair, heyecan ve coşku vereceğine, yaldızlı sözlerle bilgiçlik taslamaya yöneliyor. Hem eski efendilerine ağıt yakıyor, hem de onları öldürenlerin hizmetine giriyor. Hatası açıkça bu olmuştur."

1 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s. 60

2 al-Dakkāk, 'Umar, Malāmiḥ'l-şī'r'l-andalusī, Beyrut, ts. s. 287

3 Dozy, R., Commentaire Historique sur le..., s. 3-4

Bu eleştirilerin yanısıra, İbn 'Abdūn'un samimiyetine inanan ve onu eleştirmekten çok öven araştırmacılar da vardır. Nykl, "Bu kaside, derin bir hissin ve tarihi bilginin eşsiz bir birleşimidir. Dozy ve onun gibi bu mersiye-yi kuru ve soğuk bu- lanların aksine o, Araplar arasında büyük bir şö-hret elde et- meye tamamen layıktır." der.¹ Monroe'ya göre de İbn 'Abdūn'un Aftasiler için ağladığı son bölüm, mersiye-nin en samimi ve içten gelerek söylenmiş bölümüdür. Şairin ümitsizliği ve duyduğu acı, bu bölümde en yüksek noktaya ulaşmıştır.²

Nykl ve Monroe'nun belirttikleri gibi, İbn 'Abdūn, Afta- siler için ağlamış ve onlara karşı olan vefa borcunu yerine ge- tirmiştir. Ancak bu vefa ve samimiyeti, Aftasilerin çağdaşı olan ve yine Murabıtlar tarafından zulme uğratılan Abbadilere söyle- nen mersiyelerdeki ifadelerle karşılaştırdığımız zaman, Abba- dilerde gösterilen bağlılığın daha farklı olduğunu görürüz. Şair- ler, Abbadilere çok sayıda mersiye söylemekle kalmamışlar, ay- nı zamanda dürüstlüklerini ve samimiyetlerini ispatlamak için kendilerini zorlamışlardır. Bu da, Abbadilere söylenen mersiye- leri, diğerlerinden ayıran belirgin özelliklerden birisidir.

İbn Hamdis, al-Mu'tamid b. 'Abbād'a ağıt yakarken, sami- miyetini ispat etmek için şöyle der:

³ وَإِنْ لَمْ أَبَارِ الْمَزْنَ قَطْرًا بِأَنْمَعٍ / عَلَيْكَ، فَلَا سَقَبَتْ مِنْهَا الْغَوَادِبَا

"Eğer gözyaşı dökerek bulutlarla damla yarışına girme- diysem (eğer senin için ağlayarak bulutlarla yarışma- dıysam), o bulutların sabah yağmur yağdırana beni su- lamasın."

-
- 1 Nykl, A.R., Hispano-Arabic Poetry, Baltimore, 1946, s. 176
2 Monroe, T.J., Hispano-Arabic Poetry, California, 1974, s.38
3 Divān İbn Hamdis, s. 473

İbn Abd'l-Şamad da, İbn Hâmdîs gibi kendisine beddua edercesine şöyle der:

اِنْ لَمْ تَطِبْ فِيكَ الْمَرَاتِي وَالْتَنَا / مَتِي فَلَسْتُ بِطِيبِ الْمِيلَادِ¹

"Eğer senin için yaptığım övgüler ve söylediğim mersiyeler iyi değilse, ben de bu dünyaya iyi gelmiş olmayayım."

İbn Labbāna, al-Mu^c tamid'in ölümünden sonra bile ona bağlı kalacağını şöyle belirtir:

اِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ كَوْنِي فَلَا سَعَةَ / لِلرِّزْقِ عِنْدِي وَلَا لِلْأَنْسِ سَاعَاتُ²

"Eğer ben onun yanında olmayacaksam, ne rızıkta bolluk ve bereket gelsin, ne de hoşça güzel saatler geçireyim."

İbn Labbāna, al-Mu^c tamid ve ailesine en çok bağlı olan sairdir. Ölümünden sonra onu sık sık anmış ve ailesini ziyaret ederek acılarını paylaşmıştır. Birgün çarşıda, al-Mu^c tamid'in oğullarından birisini bir kuyumcunun yanında çırak olarak çalışırken görür. Saltanat günlerinde Fahr'l-Davla lakabıyla anılan bu çocuk, şimdi ustasının yanında ateş yakmak için körüğe üfleme görevini yürütmektedir. Oldukça duygulanan İbn Labbāna, göz yaşlarına hakim olamaz ve su siiriyle şikayette bulunur:

اَنْكِيَ الْقُلُوبَ اَسَى ابْنِي الْعِيُونَ دَمَا / خَطْبٌ وَجَدْنَاكَ فِيهِ بِشْبُهُ الْعَدَمَا
شَكَاتْنَا لَكَ يَا فخرَ الْعَلَا عَظُمَتْ / وَالرَّزْءُ يَعْظُمُ فِيمَنْ قَدْرُهُ عَظْمَا
طَوَّقَتْ مِنْ نَائِبَاتِ الدَّهْرِ مِخْنَقَةً / ضَاقَتْ عَلَيْكَ وَكَمْ طَوَّقْتَنَا نِعْمَا
مَرَقَتْ فِي آلَةِ الصَّوَاغِ اَنْمَلَةٌ / لَمْ تَدْرِى اِلَّا النَّدَى وَالسَّيْفَ وَالْقَلَمَا

1 İbn'l-Hatib, A^c māl'l-a^c lām, s. 169

2 al-Faḥ b. Hākān, Ḳalā' id'l-ikyān, s. 30

1 يَدُ عَهْدِكَ لِلتَّقْبِيلِ تَبَسُّطًا فَتَسْتَقِلُّ الشَّرِيًّا أَنْ تَكُونَ فَمَا

"Seni, yokluğa benzer bir felaket içinde görmemiz, kalbi üzüntüyle yaktı, gözleri de kan dökerek ağlattı.

Sana olan şikayetimiz büyüktür ey yüceliğin iftiharını. Değeri büyük olan kişinin uğradığı musibet de büyük olur.

Zamanın felaketlerinden bir tasma seni sıkıştırıp boğdu. Halbuki sen bizi nice nimetlere boğmuştun.

Cömertlik, kılıç ve kalemden başka birsey tanımayan parmaklarını kuyumcu aletinde harcadın.

Öyle bir el ki, onu hep öpmek için uzattığına alışmıştım. Süreyya yıldızının bile(onu öpmek için) ağız olamayacağı bir el."

Sağlığında al-Mu'tamid'in yanında yer alan şairler, onun ölümünden sonra İbn' Abdūn gibi Murabıtların hizmetine ve himayesine girmemişlerdir. Aksine, Murabıtlardan korkmadan ve kendi geleceklerini düşünmeden al-Mu'tamid'e ağlamışlardır.²

---

1 al-Marrākuşî, al-Mu'cib, s. 113

2 Peres, Henri, La Poésie Andalouse en Arabe Classique au XIe Siecle, Paris, 1953, s. 105

4. KENDİNE MERSİYE SÖYLEME

Arap edebiyatında kendine mersiye söyleme, ürünlerini Cahiliye Devrinden itibaren vermeye başlamıştır. Bu mersiye-ler, Endülüs'de sayı bakımından yüksek bir dereceye ulaşmıştır. Bu sayının çokluğunun nedeni, bu tür mersiyeleri söylemeyi gerektirecek durum ve sebeplerin sıkça meydana gelmesidir. Ayrıca kişinin, son nefesini verirken kendisi için söylediği mersiyesinin kaydedilip sonraki nesillere ulaştırma konusunda gösterilen çaba ve itinalar da, bu sayının artmasına yol açmıştır.

Kendine mersiye söyleme, kişinin, ölümün yaklaştığını hissetmesi ya da onun ne zaman vuku bulacağını iyi bilmesi üzerine gerçekleşmiştir. Bu da genellikle zindanda ölümlü bekleme, idam sehvasına götürülme veya yakalanılan amansız bir hastalığın siddetlenmesi üzerine yaşamdan ümit kesilmesi gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Bu tür mersiyelerin sayıca çok oluşu, şiire dilden çok muhteva bakımından zenginlik kazandırmaktadır. Duygu ve düşüncelerin farklı bir üslupta ifade edildiği bu mersiyelerde, geleneksel konular değişik yaklaşımlarla ele alınmakta, bazen de alışılmamış yeni konular işlenmektedir.

4.1. ÖLÜM KORKUSU

Bu mersiyelerde göze ilk çarpan ve samimiyetinden şüphe edilmeyen duygular arasında, ölüm korkusu gelir. İnsanoğlu ne kadar zahit olursa olsun veya kendisini bazı gerçeklere ne kadar telkin ederse etsin, yine de dünya sevgisi kalbinde yer

etmiş ve bu dünyadan ayrılmak ona zor gelmiştir. Kendilerine ağıt yakanlar da bu duygularını gizlememişler ve bazıları, daha şiirin başından itibaren ölmeyi hiç arzulamadıklarını dile getirmişlerdir. Endülüs'ün ünlü filozoflarından olan ve İbn'l-Şā'îğ lakabıyla tanınan Abū Bakr Muḥammad b. Bācca (öl. 522/1128 veya 533/1138), son şiirinde kendisini sabır ve tahammül konusunda telkin etmekte, ancak ölmeyi hiç istemediğini de açığa vurmaktadır:

اقولُ لِنَفْسِي حِينَ قَابَلَهَا الرَّدَى / فَرَاعَتْ فِرَارًا مِنْهُ يُعْرَى إِلَى يُعْنَى
1 قَفِي تَحَمَّلِي بَعْضَ الَّذِي تَكْرَهِيهِ نَقْدًا طَالَمَا أَعْتَدْتِ الْفِرَارَ إِلَى الْأَمْنَى

"Ölümlle karşılaştığı zaman ondan korkup sağa sola kaçan nefsim dedi ki:

Dur, sevmediğin bazı şeylere tahammül et. Sen hep güzel ve rahat olana kaçmaya alışmışsın."

Şair ve nahivci Abū Bakr Muḥammad b. Aşbağ da (öl.355/966), ölüm döşeğinde kendisine ağıt yakarken duygularını şöyle dile getirir:

اتِي دُعِيْتُ لِوَرْدٍ مَا لَهُ مَدْرٌ وَجَاءَ مَا كُنْتُ أَخْتَأُ وَانْتَهَرْتُ
2 لَوْ كَانِ يُّعْنَى فِرَارًا مِنْهُ أَوْ وَزَرَ لَكَانَ عِنْدِي مَفْرًا مِنْهُ أَوْ وَزَرَ

"Ben, döntüşü olmayan bir su yoluna çağrıldım. Korkup beklediğim şey gelip çattı."

Eğer kaçmak ve sığınmak fayda verseydi, ölümden kaçır ve biryere sığınırdım."

1 İbn Hallikān, Vafayāt'l-a'yān, C.IV, s. 58

2 al-Zubaydī, Ṭabakāt'l-naḥviyyīn va'l-luğaviyyīn, Mısır, 1373/1954, s. 333

Ölüm korkusu, tabip ve edip Abū'l-Ḥakam' Ubaydullāh b. al-Muẓaffar'da (öl. 549/1154) daha fazla yer etmiştir. Kendisi için söylediği mersiyesine, hayattan ayrılmanın verdiği burukluğu uzun uzun anlatarak başlar:

نَدِمْتُ عَلَى مَوْتِي وَمَا كَانَ مِنْ قَصْدِي / فَبَا لَيْتَ شِعْرِي مَنْ بَرَثِيكُمْ مِنْ بَعْدِي
وَإِنِّي لَأَخْتَارُ الرَّجُوعَ لَوْ أَنَّي / أَرَدْتُ وَلَكِنْ لَا سَبِيلَ إِلَى الرَّدِّ
وَلَوْ كُنْتُ أَدْرِي أَنَّي غَيْرُ رَاجِعٍ / لَمَّا كُنْتُ قَدْ اسْرَعْتُ سَيْرًا إِلَى اللَّحْدِ
إِلَّا هَلْ مِنَ الْمَوْتِ الْمُفْرَقِ مِنْ بَدِّ / وَهَلْ لِرِزْمَانٍ قَدْ تَخَلَّفَ مِنْ رَدِّ¹

"Öldüğüme pişman oldum. Halbuki ona kendi isteğimle yönelmemiştim. Bir bilebilsem, benden sonra size kim ağıt yakacak?

Eğer geri döndürebilseydim dönmeyi tercih edirdim. Ama dönüş mümkün değil.

Geri dönmeyeceğimi bilmiş olsaydım mezara hızla yürümezdim.

Ayıran ölüme karşı bir çare var mı? Geçen zaman için yeniden dönüş var mı?"

4.2. DÜŞMANA HITAP

Başkalarına ağıt yakarken geride kalan ailelerini ve yakınlarını uzun ve süslü sözlerle sabra davet eden ve bu amaçla güzel örnekler verip hikmetli sözler sarfeden insanlar, kendilerine ağıt yakarken aynı konuyu uzun uzadıya işleme takati bulamamaktadırlar. Hayattan ayrılan ve ölümü tadan

1 İbn 'Abî Uşaybi'e, 'Uyūn'l-anbā' fī ṭabakāt'l-aṭibbā', C.II, s. 155

kişiler bu kez kendileri oldukları için sabırla ilgili alışlagelmiş ve kalıplaşmış sözlerle tatmin olmamakta ve kendilerini avutmak için başka bir yol aramaktadırlar. Bu durumda en çıkarlı yol, sevilmeyen ve düşman olarak nitelenen insanlara seslenip birgün kendilerinin de ölümü tadacaklarını onlara hatırlatmaktır. Böylece kişiler, hem ölümlerine sevinen düşmanları susturmuş ve hem de kendileri sabır ve teselli bulmuş olurlar.

Endülüs Emevi yönetiminin vezirlerinden olan Hâşim b. 'Abd'l-Azîz, bir iftira sonucu düştüğü zindanda ölüm cezasının infazını beklerken söylediği mersiyesinde, şu beyitleriyle huzur bulmaya çalışır:

سَأَرْضَى بِحُكْمِ اللَّهِ فِيمَا بَيْنُونِي   وَمَا مِنْ قَضَاءِ اللَّهِ مِنْ مَهْرَبٍ
فَمَنْ يَكُ أَمْسَى شَامِتًا بِي فَاتَهُ   سِبْنَهُلْ مِنْ كَأْمِي وَشِيكًا وَيَثْرُبُ¹

"Başıma gelenden dolayı Allah'ın hükmüne rıza göstereceğim. İnsan için, Allah'ın takdirinden kaçış yok.

Başıma gelenden dolayı benimle alay edip gülen kişi, çok yakında benim içtiğim ölüm kadehinden yudumlayacak."

Zu'l-Vizāratayn Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, kendisini çekemeyenlerin uydurduğu dinsizlik iddiaları üzerine yakalanıp hapse atılır ve daha sonra boğularak öldürülür. Ölmeden kısa bir süre önce kendisi için söylediği mersiyesinde, düşmanlarının dikkatini şöyle çeker:

فَقُلْ لِلْعِدَى نَهَبَ ابْنُ الْخَطِيبِ   وَفَاتَ، وَمَنْ ذَا الَّذِي لَا يَفُوتُ

1 Ibn'İzārî, al-Bayān al-Muğrib, C.II, s. 174-75

وَمَنْ كَانَ يَفْرَحُ مِنْهُمْ لَهُ¹ فَقُلْ يَفْرَحُ الْيَوْمَ مَنْ لَا يَمُوتُ¹

"Düşmanlara de ki: İbn'l-Haṭīb öldü ve gitti. Ölmeyecek kim var ki?

Onlardan kim (benim ölümüne) seviniyorsa, de ki: Bugün, hiç ölmeyecek olan kişi sevinsin."

Bu iki beyitin şu şekilde olduğu da rivayet edilir:

وَقُلْ لِلْعَدَىٰ مَعَىٰ ابْنِ الْخَطِيبِ² وَفَاتَ فَسَبْحَانَ مَنْ لَا يَفُوتُ²
فَمَنْ كَانَ يَشْتُمُ مِنْكُمْ بِهِ² فَقُلْ يَشْتُمُ الْيَوْمَ مَنْ لَا يَمُوتُ²

"Düşmanlara de ki: İbn'l-Haṭīb öldü ve geçip gitti. Ölümsüz olan Allah'ı tenzih ve takdis ederim.

Aranızda onunla alay eden biri varsa, de ki: Bugün, hiç ölmeyecek kişi gülüp alay etsin."

Nahivci Muḥammad b. İbrāhīm al-Şilbī, kendisine ağıt yakarken, daha önce yaşamış büyük insanların öldüğünü hatırlayarak ve bu arada kendisini çekemeyenlere hitap ederek sabır elde etmeye çalışır:

لَسُنْ نَقْدُ الْقَدْرِ السَّابِقِ³ بِمَوْتِي كَمَا حَكَّمَ الْخَالِقُ³
فَقَدْ مَاتَ وَالِدَنَا آدَمُ³ وَمَاتَ مُحَمَّدٌ الْعَادِقُ³
وَمَاتَ الْمَلُوكُ وَأَشْيَاعُهُمْ³ وَلَمْ يَبْقَ مِنْ جَمْعِهِمْ نَاطِقُ³
فَقُلْ لِلَّذِي سَرَّهُ مَهْلِكِي³ تَأْتِبُ فَاتَكَ بِي لِأَحَقِّ³

"Ölümüm hakkında yaratan Allah'ın çok önceden takdir buyurduğu hüküm yerini getirilmiş ise,

1 al-Maḥḥarī, Nafh'l-tīb, C.III, s. 60

2 Aynı eser, C. III, s. 60

3 al-Suyūṭī, Buḡyat'l-vu'at, C.I, s. 17

"Babamız Hz. Adem ve dürüst insan Hz. Muhammed de ölmüştür.

Krallar ve taraftarları da ölmüş ve topluluklarından geriye, konuşabilen bir tek kişi bile kalmamıştır.

Ölümümün kendisini sevindirdiği kişiye de ki: Hazırlıklı ol, sen de bana katılacaksın."

Ölmekten dolayı büyük üzüntü duyan ancak ağlamanın bir fayda getirmeyeceğini anlayan Abū'l-Hakam^U Ubaydullāh da, mer-siyesinin sonlarına doğru düşmanlarına hitap eder. Ancak bu hitap, onlara diğerlerinden farklı bir mesaj sunarak ölen kişiyi rahatlatır:

لَئِنْ كُنْتُ قَدْ افْرَحْتُكُمْ بِمَنِّيَتِي   وَ سَرَّكُمْ مَوْتِي وَ اَنَسَكُمْ فَقَدِي
فَدَقِيوْا تَلْمِيْذِي عَلَيْكُمْ خَلِيْفَتِي   رَضِيْتُ بِهٖ فِي الْهَزْلِ بَعْدِي وَالْجِدِّ¹

"Eğer ölümüm sizi sevindirmiş ve kaybım size rahatlık vermiş ise,

İste size halefim olarak bırakacağım öğrencim Dakyūs. Benden sonra, şaka ve ciddi (her işte) ondan razıyım."

4.3. AZAP KORKUSU - RAHMET ÜMİDİ

Kendine ağıt yakan bazı kişilerin, ölüm anında büyük endişelere kapıldıkları görülür. Ancak bu, daha önce gördüğümüz gibi hayattan ayrılmanın verdiği hüznün olmayıp sadece ölüm sonrası hayatta insanı nasıl bir geleceğin beklediği kaygısıdır. Ahiret hayatı ve orada verilecek azap veya sevap inancı,

¹ İbn 'Abî Uşaybi'a, 'Uyün'l-anbā' fî tabakāt'l-atibbā', C.II, s. 155

insan zihnini öylesine meşgul etmiştir ki, insanlar bazen son nefeslerini verirlerken, kendilerini bekleyen yeni hayatın telaşına düşmüşler ve öldüklerinden dolayı ağlayıp üzölmeye fırsat bulamamışlardır. Bu telaşın nedeni de yeni hayat hakkında var olan bazı tereddütlerdir. Tabip ve filozof Abū'l-Şalt Umayya b. 'Abd'l-'Aziz (öl.528/1134), kendisine ağıt yakarken ölümin kendisi için sürpriz olmadığını söyler ve asıl endişesinin, nasıl bir akibete uğrayacağını bilmemesi olduğunu belirtir:

سَكَنتُكَ يَا دَارَ الْفَنَاءِ مُعَدَّةً   بِأَتَى إِلَى دَارِ الْبَقَاءِ أَمِيرُ
وَأَعْظَمُ مَا فِي الْأَمْرِ أَتَى مَا ثَرُّ   إِلَى عَادِلٍ فِي الْحُكْمِ لَيْسَ يَجُورُ
فَيَا لَيْتَ شِعْرِي كَيْفَ الْقَاءُ عِنْدَهَا   وَزَادِي قَلِيلٌ وَالذُّنُوبُ كَثِيرُ
فَإِنَّكَ أَكْ مُجْزِيًّا بِذَنْبِي فَاتِي   بِشَرِّ عِقَابِ الْمُذْنِبِينَ جَدِيرُ
وَإِنَّ بِكَ عَفْوَةً نَمَّ عَنِّي وَرَحْمَةً   فَتَمَّ نَعِيمٌ دَائِمٌ وَسُرُورٌ¹

"Ey yokluk diyarı. Birgün ebediyet diyarına gideceğime inanarak sende yaşadım.

İşin en büyük yönü, zulmetmeyen ve verdiği hükümde adil olan Allah'a gidiyor olmamdır.

Bir bilebilsem, günahım çok ve azığım(sevabım) az iken orada onunla nasıl yüzyüze geleceğim?

Eğer günahımdan dolayı cezaya çarptırılırsam, zaten ben günahkarların uğrayacağı cezaya layığım.

Eğer benim için bir af ve rahmet varsa, o zaman orada nimet dolu bir yaşam ve sürekli bir sevinç var demektir."

1 al-Maqqarî, Nafh'l-tîb, C.I, s. 379; İbn 'Abî Uşaybi'a, a.g.e., C.II, s. 54

Ancak öyle görülüyor ki, Allah'ın merhameti ve bağışlaması ağır basmakta ve bu da azap ve cezadan korkan kişileri rahatlatmaktadır. Şatiba (Jativa) şehri fakihlerinden Abdurrahmān b. Muḥammad b. Muḡāvir al-Sulamī (öl.587/1191), mezarının üstüne yazılmasını vasiyet ettiği son şiirinde şöyle der:

أَيُّهَا الْوَاقِفُ أَعْتَبَارًا بِقَبْرِى
اَسْتَمِعْ فِيهِ قَوْلَ عَظَمَى الرَّحِمِى
أَوَدَّعُونِى بَطْنِ الضَّرِيحِ وَخَافُوا
مِنْ ذُنُوبِ كَلُومِهَا بِأَدِيمِى
قُلْتُ : لَا تَجْزَعُوا عَلَيَّ فَاتَى
حَسَنُ الظَّنِّ بِالرَّؤْفِ الرَّحِمِى
وَأَتْرَكُونِى بِمَا أَكْتَسَبْتُ رَهِينًا
فَلِقَ الرَّهْنُ عِنْدَ مَوْلَى كَرِيمِى¹

"Ey mezarımın başında ibretle duran kişi. Mezarda çürüyen kemiğimin sesini dinle:

Beni mezarın içine koydular ve yaraları, vücudumun üzerinde olan(yaraları derimi kaplayan) günahlarımdan dolayı korktular.

Dedim ki: Benim için endişelenmeyin. Çünkü ben, acıyan ve merhamet eden Allah'a karşı hüsnu zan sahibiyim.

Kazandıklarımla (günahlarımla ve sevaplarımla) beni rehin olarak bırakın. Rehin, kerem sahibi Rabb'in yanında güvenilir bir yeredir."

Edip Abū'l-Ḥaccāc al-Mansifī de kendisine ağıt yakarken güzel bir akibete kavuşacağından emin olduğunu söyleyerek sakin ve sabırlı olmaya çalışır:

قَالَتْ لِي النَّفْسُ اتَاكَ الرَّدى
وَانتَ فِي بَحْرِ الخَطَايَا مُقِيمِى

1 İbn'l-Abbār, al-Takmila,(Yay. Franciscus Codera), Madrid, 1887, C.II, s. 579

هَلَّا ادَّخَرْتَ الزَّادَ قُلْتُ، اقْصِرِي لَا يَحْمَلُ الزَّادُ لِدَارِ الْكَرِيمِ¹

"Nefsim bana dedi ki: Sen günah denizinde yüzerken ölümün gelip çattı.

Keşke (öbür dünya için) azık hazırlasaydın. Dedim ki: Kısa kes. Kerem sahibi Allah'ın yanına azık taşınmaz."

Duyguların saf ve açık olduğu bu mersiyeler, dil bakımından da büyük bir sadelik gösterirler. Süslü sözler ve sanatlar kullanılmamış ve duygular, en açık ve anlaşılır bir dille ifade edilmiştir.

Öbür dünyaya giderken duydukları endişe ve telaşı Allah'ın merhameti ile yenmeye çalışanlar, bazen buna peygamberin şefaatinde de eklerler. Kadı Muhammed b. Aḥmad al-Vādīāşī (öl.694/1295), kendisini şöyle teselli eder:

وَإِنْ كُنْتُ وَافِيَتَهُ مُجْرِمًا   فَآتِي فِي عَفْوِهِ اطْمَعُ
وَكَيفَ أَخَافُ ذُنُوبًا مَضَتْ   وَأَحْمَدُ فِي زَلَّتِي يَخْفَعُ²

"Allah'ın karşısına suçlu olarak çıkmış olsam bile, yine de onun bağışlamasını dilerim.

Ahmed (Hz.Muhammed), hatalarımdan dolayı bana şefaate ederken ben nasıl olur da geçmiş günahlarımdan dolayı korkarım?"

Edip Abū 'Abdillāh Muḥammad al-Şāṭibī al-Balansī (öl. 864/1460), ölüm anında söylediği şiirinde, azaptan kurtulmak için tek ümidinin ne olduğunu şöyle dile getirir:

حَانَ الرَّجِيلُ فَوَدِعَ الدَّارَ الَّتِي   مَا كَانَ سَاكِنَهَا بِهَا بِمُخَلِّدِ

1 al-Maḥḥarī, Nafh'l-ṭib, C.II, s. 983

2 al-Suyūṭī, Buḡyat'l-vu'āt, C.I, s. 42

وَأُخْرِعَ إِلَى الْمَلِكِ الْجَوَادِ وَقُلْ لَهُ عَبْدٌ بِيَابِ الْجُودِ أَصْبَحَ يَجْتَدِي
لَمْ يَرْضَ غَيْرَ اللَّهِ مَعْبُودًا وَلَا دِينًا سِوَى دِينِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ¹

"Göç vakti geldi. Oturanın içinde ebedi olmadığı diyardan ayrıl.

Cömert hükümdara (Allah'a) yalvar ve de ki: Bir kul, cömertlik kapısının önünde bağış diliyor.

O kul, Allah'tan başkasına tapmaya rıza göstermemiş ve Muhammed'in dininden başka bir din edinmemiştir."

Katip ve edip Abū 'Abdillāh b. Bāk da (öl.752/1351), kendisine ağıt yakarken, peygambere duyduğu sevginin kendisine yardımcı olacağından emindir:

وَإِنِّي بِفَضْلِ اللَّهِ أَوْثَقُ وَأَثِقُ وَحَبِيبِي - إِنْ أَدْنَبْتُ - حُبُّ نَبِيِّهِ²

"Allah'ın yapacağı iyiliğe en çok güvenen kişiyim. Günah işlemiş olsam bile, peygamberini sevmiş olmam yeter."

4.4. UNUTULMA KORKUSU VE DOSTLARA HİTAP

İnsan için en zor şeylerden birisi, ölürken yanbaşında dostlarından ve yakınlarından kimsenin bulunmayışı ya da öldükten sonra unutulup hatırlanmayışıdır. Böyle bir durumu yaşamaktan endişelenen kişiler, kendilerine ağıt yakarlarken dostlarına hitap ederek onlardan ilgi beklemekte ve birlikte geçirilen güzel günlerin unutulmamasını istemektedirler. Unutulma ve ilgisizlik endişesi bazı insanların kalbinde öylesine

1 al-Makkarî, a.g.e., C.I, s. 512

2 Aynı eser, C. IV, s. 467

yer etmiştir ki, onlara ahireti ve azabı adeta unutturmuş ve bütün dikkat ve çabalarını bu endişeyi giderme etrafında yoğunlaştırmıştır. Fakih Abū Muḥammad b. Ubaydillāh al-Ḥacarī (öl.591/1195), ölüm döşeğinde kendisine ağıt yakarken, öldüğüne değil, kendisi için üzülen kişilerin çok az oluşuna ağlamaktadır:

لَعْمَرِكَ مَا حَمَلْتُ عَلَى خَطِيرٍ   مِنْ الدُّنْيَا وَلَا ادْرَكْتُ شَيْئًا
وَمَا أَنَا خَارِجٌ مِنْهَا سَلِيبًا   أَقْلَبُ نَادِمًا كَلْنَا بَدِيًّا
وَأَبْكِي ثُمَّ أَعْلَمُ أَنَّ مَبْكَأَ (م)   لَا يَجْدِي فَأَمْسَحُ مَقْلَتِيًّا
وَلَمْ أَجْزَعْ لِهَوْلِ الْمَوْتِ لَكِنْ   بَكَيْتُ لِقَلَّةِ الْبَاقِي عَلَيَّا
وَإِنَّ الدَّفْرَ لَمْ يَعْلَمْ مَكَانِي   وَلَا عَرَفَتْ بَنُوهُ مَا لَدِيًّا¹

"Ömrüne and olsun ki, dünyada ne önemli birşey elde ettim, ne de birşeye kavuştum.

İşte ben, soyulmuş ve pişmanlıktan dolayı ellerimi birbirine vurur halde dünyadan ayrılıyorum.

Ağlıyorum ve biliyorum ki, ağlayışım fayda vermeyecek. Bu yüzden gözyaşlarımı siliyorum.

Ölüm korkusundan dolayı üzülüyorum. Sadece bana ağlayanların azlığından dolayı ağlıyorum.

Ne zaman yerimi(değerimi) bildi, ne de insanlar bende olanların (meziyetlerimin) değerini bildiler.

Hem yaşarken gördüğü ilgisizliğe, hem de ölürken başucunda pek az kişinin bulunmasına çok kırılan ve buna layık olmadığını açıkça belirten al-Ḥacarī, böyle yaşamaktansa ölüp başka bir alemden yaşamanın daha sevindirici olacağını söyleyerek mersiyesini bitirir:

¹ İbn'l-Abbār, al-Takmila, C.II, s. 497

زَمَانٌ سَوْفَ أَنْشُرُ فِيهَا نَشْرًا إِذَا أَنَا بِالْحِمَامِ طُوِبْتُ طَيًّا
أَسْرُ بِأَتْنِي سَاعِيشُ مَيْتًا بِهِ وَيَوْعُنِي أَنْ مِتُّ حَيًّا¹

"Eğer ecel beni katlamış ise, öyle bir zaman gelecek ki, beni açıp yayacak (ve diriltecektir).

Orada ölü olarak yaşamak beni sevindirir. Dünyada sağ olarak ölmek ise beni üzer."

Şair İbn Zaqqāk (öl. 528/1134), kendisine ağıt yaktığı son şiirinde dostlarına şöyle seslenir:

أَخَوَانِنَا وَالْمَوْتُ قَدْ حَالَ دُونَنَا / وَاللِّمُوتِ حَكْمٌ نَأْفِذُ فِي الْخَلَائِقِ
سَبَقْتُمْ² لِلْمَوْتِ وَالْعَمْرُ طَيَّةٌ وَأَعْلَمُ أَنَّ الْكُلَّ لَا بُدَّ لِأَحْيَى
بِعَيْشِكُمْ أَوْ بِأَفْطَجَاعِي فِي الشَّرَى أَلَمْ نَكُ فِي مَفْوٍ مِنَ الْعَيْشِ رَائِقِ
فَمَنْ مَرَّ بِى فَلْيَمْنِ لِي مُتَرَجِمًا وَلَا يَكُ مِنْمِيًّا وَقَاءُ الْأَمَادِقِ²

"Ey kardeşlerim, ölüm bizi ayırdı. Ölümün, bütün yaratıklar üzerinde geçerli bir hükmü var.

Sizden önce öldüm. Ömür, dürülüp katlanacak. Biliyorum ki, herkes mutlaka bana katılacak.

Hayatınız veya benim toprakta yatışım üzerine yemin edip söyleyin: Hepimiz birlikte güzel ve saf bir hayat yaşamadık mı?

Bana (mezarıma) uğrayan kişi, rahmet dileyerek geçsin. Dürüst kişilerin vefası unutulmasın."

Endülüs'ün divan sahibi şairlerinden İbn Hafāca, dostlarına son derece bağlı olan ve onlarla birlikte bulunmaktan zevk alan birisiydi. Döneminin diğer ünlü şairleri, menfaat amacıyla hükümdarlara ve nüfuz sahibi kimselere yanaşırken

1 İbn'l-Abbār, a.g.e., C.II, s. 497

2 al-Maqqarī, Nafh'l-tıb, C.II, s. 1168

o bundan kaçınmıştır. Elini hayatın meşgalelerinden çeken ve resmi hiçbir görev üstlenmeyen İbn Hafāca, kendisini güzelliklere, duygu ve düşüncelerini de zevke ve hayale adamıştır.¹ Değer verip kaybetmekten korktuğu iki şey vardı: Dostları ve gençliği. Bu ikisinden birini kaybedip ağıt yaktığı zaman diğerini de mutlaka hatırlar ve ona da ağlardı. Mesela dostu Vezir Abū Muḥammad b. Rabī'a'ya ağıt yakarken şöyle der:

فَبِمَ التَّجَمُّلُ فِي زَمَانٍ بَزَنِي نَوْبَ الثَّبَابِ وَحِلْيَةَ النَّبْلَاءِ²

"Benden gençlik elbisesini ve soyluların süsünü alıp kaçan zamanla nasıl iyi geçineyim?"

Yine onun için söylediği bir başka mersiyesinde der ki:

أَقْمِرْ، فَلَا ذَاكَ الْخَلِيلُ بِأَيِّبٍ يَوْمًا وَلَا ذَاكَ الثَّبَابُ يُعَادُ³

"Kısa kes. Ne o dost döner, ne de o gençlik günleri geri döndürülür."

Gençlik günlerine ağladığı bir mersiyesinde de dostlarını anarak şöyle der:

أَلَا إِنَّ دَهْرًا قَدْ تَقَاضَى شَبِيبَتِي / وَمَجْبِي لَدَهْرٍ قَدْ تَقَاضَى الْمَرَازِيَا⁴

"Gençliğimi ve dostlarımı isteyen zaman, felaket getirmek isteyen zamandır."

İbn Hafāca, dostlarına sadece mersiyelerinde ağlamamıştır. Diğer şiirlerinde de bir vesileyle onları hatırlamış ve

1 al-Zayyāt, Aḥmad H., Tārīḥ'l-adab'l-ʿarabī, Kahire, ts, s. 339; al-Rikābī, Fi'l-adab'l-andalusī, s. 106

2 Divān İbn Hafāca, s. 13

3 Aynı eser, s. 46

4 Aynı eser, s. 132

ağıt yakmayı ihmal etmemiştir. Mesela, sevgilisi Ummu Mâlik'e hitap ettiği bir gazeline şöyle başlar:

أَفِي مَا تُؤَدِّي الرِّيحُ عَرَفَ سَلَامٍ   وَمِمَّا يَنْبُؤُ البُرْقُ نَارُ غَرَامٍ
يَطُولُ عَلَيَّ اللَّيْلُ يَا أُمَّ مَالِكٍ   وَكُلُّ لَيَالِي الصَّبِّ لَيْلٌ تَمَامٍ¹

"Rüzgarın getirdiğinde esenlik kokusu mu var? Şimşegin çakışında aşkın ateşi mi var?

Gece bana uzun geliyor ey Ummu Mâlik. Her hasret gecesi, bitmez bir gecedir."

Sıkıntılı bir gece geçiren ve bunalan şair, buluta seslenerek yardım ister. Ancak bunun da fayda sağlamayacağını, çünkü sevgilisinden önce dostlarından ayrı kaldığını ve onlara olan hasretinin daha büyük olduğunu hatırlatır ve şöyle ağıt yakar:

أَمَا لَكَ مِنْ ظِلِّ يَبْرُدُ مَجْعِي   أَمَا لَكَ مِنْ ظِلِّ يَبْلُ أَوْامِي
وَأَيُّ نَدَى أَوْ بَرْدٍ ظِلِّ لِمَزْنَةٍ   عَلَى عَقَبِ اتْرَابٍ رُزْنِ كِرَامٍ
وَقَفْتُ وَقُوفَ الشَّكِّ بَيْنَ قُبُورِهِمْ   اعْظُمَا مِنْ اعْظُمٍ وَرِجَامٍ
وَأَنْدَبُ اشْجَى رَنَّةٍ مِنْ حَمَامَةٍ   وَأَبْكِي وَأَقْضِي مِنْ نِمَامٍ رِمَامٍ²

"Yattığım yeri serinletecek bir gölgen, susuzluğumu giderecek bir yağmurun yok mu?

Kaybedilen saygın dostlardan sonra bir bulutun vereceği hangi gölge ya da ıslaklık fayda verir

Dostlara ait olan ve çoğu kemik ve taşlardan oluşan mezarların arasında şüpheyle durdum.

1 Dīvān İbn Hafāca, s. 110

2 Aynı eser, s. 111

Güvercinin ötüşünden daha dokunaklı bir sesle ağlıyor ve çürümüş kemiklere karşı görevimi yerine getiriyorum."

Dostlarına bu denli bağlı olan ve gazel söylerken bile onları hatırlayıp ağıt yakmayı ihmal etmeyen İbn Hafāca, ölüm döşeğindeyken kendisi için söylediği mersiyesinde haklı olarak aynı ilgiyi beklediğini ifade eder:

خَلِيلِي هَلْ مِنْ وَقْفَةٍ بِتَأَلَّمِ عَلَى جَدَّتِي أَوْ نَظْرَةٍ بِتَرَحُّمِ
وَإِنَّا حَبِينَا أَوْ رَدِينَا لِأَخْوَةٍ فَمَنْ مَرَّ بِسِي مِنْ مُسْلِمٍ فَلْيَسَلِمِ
وَفَاءً لِأَثْلَاءٍ كَرُمَنَّ عَلَى الْبَلِيِّ فَعَاجَ عَلَيْهَا مِنْ رُفَاتٍ وَاعْظَمِ
بِرَدْدٍ طَوْرًا آهَةَ الْحَزَنِ عِنْدَهَا وَبِذَرْفٍ طَوْرًا عِبْرَةَ الْمُتَرَحِّمِ¹

"Ey iki dostum. Mezarımın başında acı çekerek durur veya acıyıp merhamet dileyerek bakar mısınız?

Biz, kardeşlerimiz için yaşadık ve (onlar için) öldük. O halde, bana uğrayan her müslüman, vefa gösterip kemik ve kalıntı haline gelmiş cesedimin başında dursun ve beni selamlasın.

Bazen üzüntüden arka arkaya âh diye inlesin, bazen de merhamet dileyen gözyaşları döksün."

Abū'l-Bakā' al-Rundī de (öl.684/1285), kendisine ağıt yakarken ölümden sonra rahmete ihtiyacı olduğunu söyler ve bu rahmete vesile olacak dostlarına şöyle seslenir:

خَلِيلِي بِالْوَدِّ الَّذِي بَيْنَنَا آجَمَلًا إِذَا مَتَّ قَبْرِي عُرْفَةً لِلتَّرَحُّمِ
عَسَى مُسْلِمٌ يَدْنُو فَيَدْعُو بِرَحْمَةٍ فَاتِّي مُحْتَاجٌ لِدَعْوَةِ مُسْلِمٍ²

1 İbn'l-Abbār, al-Mu'cam fī aṣḥāb'l-kāzī'l-imām Abī 'Alī al-Şadafī, (Yay.Franciscus Codera), Madrid, 1886, s.61-62

2 İbn'l-Hatīb, al-İḥāṭa, C.III, s. 375-76

"Ey iki dostum. Aramızdaki sevginin hatırı için, ben öldükten sonra mezarımı, gelip rahmet dilenecek bir yer edinin.

Ola ki bir müslüman gelir ve rahmet (bulmam için) dua eder. Ben, müslümanın duasına muhtacım."

Endülüs Emevi Hilafeti Devrinin sonlarına doğru yaşayan edip İbn Şuhayd (öl.427/1035), dostlarına seslenip onlardan kendisini unutmamalarını istediği mersiyeleriyle ünlüdür. Tanınmış bir aileden gelen ve küçük yaştan itibaren sarayda ve özellikle Hacib al-Mansur ve oğllarının himayesinde yetişen İbn Şuhayd, iyi bir eğitim görmesine rağmen uzun süreli resmi görevlerde bulunmamış ve hayatını daha ziyade dostlarıyla birlikte eğlence meclislerinde geçirmiştir. Geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalmayan ve kendisini zevke, içkiye ve edebiyata veren İbn Şuhayd'i bu yaşantıdan ve güzel edebi ürünler vermekten, o sırada Kurtuba'yı ve Endülüs'ü sarsan siyasi çalkantılar ve karışıklıklar bile alıkoyamamıştır.¹

İbn Şuhayd, dostlara bağlılık konusunda İbn Hafaca'dan daha üstün değildi. Ancak kendisine birden fazla mersiye söylemiş olması, onun, ölümünden çok dostlardan ayrıldığına ağlayan bir şair olarak temayüz etmesine yol açmıştır. Çok sayıda mersiye söyleme fırsatını da, ölümün aniden olmayıp yavaş yavaş gelişi sayesinde bulmuştur. Yakalandığı amansız hastalığın ilerlemesi ve ağrılarının artması üzerine yaşamaktan ümidini kesen İbn Şuhayd, nefes darlığı çekmeye de başlayınca tamamen karamsar bir duruma düşmüş ve intihar etmeye bile yeltenmiştir. Bir mersiyesinde, evin içinde bastonla bile dolaşamaz hale

---

1 Haykal, Aḥmad, al-Adab'l-andalusī, s. 369

geldiğini ve bu duruma daha fazla dayanamayacağını şöyle ifade eder:

أَنُوحُ عَلَى نَفْسِي وَأَنْدَبُ نَبَلَهَا   إِذَا أَنَا فِي الْفَرَاءِ أَزَمَعْتُ قَتْلَهَا
رَضِيْتُ قَفَاءَ اللَّهِ فِي كُلِّ حَالَةٍ   عَلَى وَأَحْكَامًا تَبَقَّنْتُ عَدْلَهَا
1 أَظِلُّ قَعِيدَ الدَّارِ تَجَنَّبُنِي الْعَمَاءُ   عَلَى ضَعْفِ سَاقٍ أَوْ هَنِّ السُّقْمِ رَجُلَهَا

"Zorluk ve sıkıntı çektiğim bir sırada öldürmeye karar verdiğim kendime ve soyluluğuma ağlıyorum.

Her durumda, Allah'ın benim için takdir ettiği kadere ve adaletinden emin olduğum hükümlere razı oldum.

Eve kapanıp oturur hale geldim. Baston, hastalığın zayıflatıp gevşettiği ayağıma yardımcı olmayıp benden uzaklaşıyor."

Bir başka mersiyesinde de, çektiği acıları anlatabilmek için şöyle der:

2 خَلِيلِي مَنْ نَاقَ الْمَنِيَّةَ مَرَّةً   فَقَدْ نَقَتَهَا خَمْسِينَ قَوْلَةَ صَادِقٍ

"Ey iki dostum. Kim ölümü bir kez tattıysa, doğru söylüyorum, ben elli kez tattım."

İbn Şuhayd gibi ağır bir hastalığa yakalanan ünlü yazar ve şair İbn 'Abd Rabbihi, üzüntüye ve karamsarlığa kapılmamış ve en azından şuurunu kaybetmemiş olmaktan dolayı mutlu görünmeye çalışmıştır. Ölümünden on bir gün önce söylediği şiirinde

1 Dīvān İbn Şuhayd (Yay. Ya'küb Zakī), Kahire, ts, s. 145

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.I, s. 282

Bu beyit, al-Makkarī tarafından şöyle rivayet edilir:

خَلِيلِي مَنْ رَامَ الْمَنِيَّةَ مَرَّةً   فَقَدْ رَمَتَهَا خَمْسِينَ قَوْلَةَ صَادِقٍ

"Ey iki dostum. Kim ölümü bir kez arzuladıysa, doğru söylüyorum, ben elli kez arzuladım."

Nafh'l-tib, C.II, s. 867

içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır:

وَلَسْتُ أَبَالِي عَنْ تَبَارِيحِ عِلَّتِي إِذَا كَانَ عَقْلِي بَاقِيًا وَ لِسَانِي
هُمَا مَا هُمَا فِي كُلِّ حَالٍ تَلَمُّ بِي / فَذَا مَارِمِي فِيهَا وَ ذَاكَ سِنَانِي¹

"Aklıma ve dilime birşey olmamışsa, hastalığımın ağır-
laşmış olmasına aldırış etmem.

O ikisi (aklım ve dilim), başıma gelen her türlü musibette dayanağımdır. Bu kılıcım, diğeri de mızrağımdır."

İbn Şuhayd ise, aynı metaneti gösterememiştir. Dostlarıyla bir daha birlikte olamama ve meclislerine katılamama endişesi onu çok sarsmış ve bu durum, bütün mersiyelerine yansımıştır. Onlara seslenirken, kendisini unutmamalarını ister. İntihar etmeye kalkıştığını ifade ettiği mersiyesinde şöyle der:

فَمَنْ مَبْلَغُ الْفِتْيَانِ أَنْ أَخَاهُمْ أَخَوْفَتَكَ شِنَاءَ مَا كَانَ يَكْلِبُهَا ؟
عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مِنْ فَتَى عَقْفِهِ الرَّدَى وَ لَمْ يَنْسَ عَيْنًا اثْبَتَتْ فِيهِ نَبْلَهَا²

"Kim gençlere, kardeşlerinin çok kötü bir bela içinde olduğunu bildirecek, hem de nasıl bir bela?

Ölüm tarafından ısırılan ve okunu kendisine isabet ettiren nazarı unutmayan gençten size selam olsun."

Yakın dostu İbn Hızam'a hitaben söylediği mersiyesinde de şu ricada bulunur:

فَمَنْ مَبْلَغُ عَنِّي ابْنِ حَزْمٍ وَ كَانَ لِي / يَدًا فِي مِلْحَاتِي وَ عِنْدَ مَخَابِقِي

1 al-Humaydi, Cazvat'l-muktabis, s. 96; İbn Dihya, al-Muṭ-rib, s. 156

2 Divān İbn Şuhayd, s. 145

عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ اِتَى مُفَارِقٌ   وَحَسْبُكَ زَادًا مِنْ حَسْبِ مُفَارِقٍ
فَلَا تَنْسَ تَأْبِينِي اِذَا مَا فَقَدْتَنِي   وَتَذَكَارَ اَيَّامِي وَفَضْلَ خَلَائِقِي
فَلِي فِي اَذْكَارِي بَعْدَ مَوْتِي رَاحَةٌ   فَلَا تَمْنَعُونِيهَا عِلَالَةٌ زَاهِقٌ¹

"Kim benim durumumu İbn Hâzım'a ileticek? O, başıma gelen musibet ve sıkıntılarda bana yardımcıydı.

Allah'ın selamı üzerine olsun, ben ayrılıyorum. Ayrılan bir sevgiliden azık olarak sana (bu selam) yeter.

Beni kaybettiğin zaman benim için ağlayıp övmeyi, geçirdiğim günleri anmayı ve meziyetlerimin üstünlüğünü unutma.

Ölümünden sonra hatırlanmam, bana rahatlık verecektir. Hastalığı tedavi edecek bu şeyi(beni anmayı) benden esirgemeyin."

Bu mersiyyeden etkilenen İbn Hâzım, şu şiiriyle onu teselli eder:

أَبَا عَامِرٍ نَادَيْتَ خَلًّا مُصَافِيًّا   يُفَدِّيكَ مِنْ دُغْمِ الْخُطُوبِ الطَّوَارِقِ
شَدَائِدُ يَجْلُوهَا الْإِلَهُ بِلَطْفِهِ   فَلَا تَأْسَ، إِنَّ الدَّهْرَ جَمُّ الْمَخَاطِقِ
وَرَبِّ اسِيرٍ فِي يَدِ الدَّهْرِ مَطْلُوقٌ   وَمُنْطَلِقٌ وَالِدَّهْرِ اسَوْقٌ سَائِقٌ²

"Ey Abū 'Āmir. Başına gelen kötü musibetlere karşı kendisini sana feda edecek halis bir dostu seslendin.

Bunlar, Allah'ın lütfü sayesinde ortaya çıkan felaketlerdir. O halde üzülme. Zaman, sıkıntılarla doludur.

Esir olduğu halde zamanın eliyle serbest bırakılmış nice kişiler vardır. Nice hür kişiler de, zaman tarafından en kötü şekilde sürülüp köleleşmişlerdir."

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ'l-ṭib, C.II, s. 867

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.I, s. 283

İbn Şuhayd, ölümünden sonra dostları tarafından hatırlanacağından emin olmaya başlayınca biraz rahatlar ve onlar için hayırduada bulunur:

سَقَى اللَّهُ فِتْيَانًا كَأَنَّ وُجُوهُهُمْ
وَجْوهٌ مَّاصِيحِ النُّجُومِ الزَّوَاهِرِ
إِذَا ذَكَرُونِي وَالثَّرَى فَوْقَ اعْظَمِي
بَكَوْا بِعَيْونِ كَالسَّحَابِ الْمَوَاطِرِ
يَقُولُونَ : قَدْ أَوْدَى أَبُو عَامِرٍ الْعَلَا
أَقْلَوْا ، نَقْدِمًا مَاتَ أَبَاءُ عَامِرٍ¹

"Allah, yüzleri parlak yıldızların ışığı gibi parlayan gençleri (rahmetiyle) sulasın.

Toprak, kemiklerimin üstünde iken beni hatırlayınca bol yağmur yağdıran bulutlar gibi ağladılar.

Ve derler ki: Yüceliklerin Abū 'Amir'i öldü. Kısa kesin, daha önce nice Abū 'Amirler ölmüştür."

Bundan sonra söylediği mersiyeler birer vedalaşma olup İbn Hâzım'da olduğu gibi belli kişilere değil bütün dostlara yöneltilmiştir. Ancak beyitler arasına bazı özel hitaplar ve selamlar serpiştirilmiştir:

اِقْرَأِ السَّلَامَ عَلَى الْأَصْحَابِ أَجْمَعِينَ / وَخُتْمَ عَمْرٍَا بِأَرْكَى نَوْرِ تَسْلِيمِ
عِشْنَا الْبَيْتِينَ فِي بَرِّ الْهَوَى زَمْنَا / حَتَّى رَقَى بِنَوَانَا طَائِرُ السُّؤْمِ²

"Bütün dostlara selam götür. 'Amr'a, selamın en güzelini özellikle ilet.

Uğursuzluk, efsun yapıp ayrılığımıza sebep oluncaya kadar, sevgi diyarında bir müddet iki eş gibi yaşadık."

X X X X X X

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.I, s. 285

2 Aynı eser, Böl.I, C.I, s. 285

اَسْتَوْدِعُ اللّٰهَ اِخْوَانِيَّ وَ مِشْرَتَهُمْ وَ كَلَّ خِرْقِ اِلَى الْعَلِيَّاءِ سَبَّاقٍ
كُنَّا الْبَيْنِ خَانَ الدَّمْرِ الْفِتْنَا وَ اَيُّ حَرِّ عَلَى صَرَفِ الرَّدَى بَاقِي¹

"Kardeşlerimi, topluluklarını ve yüceliğe doğru koşan bütün cömert kişileri Allah'a emanet ediyorum.

İki eş gibiydik, zaman beraberliğimize ihanet etti. Hangi özgür insan, ölüm felaketi karşısında baki kalacak?"

X X X X X X X

هَذَا كِتَابِي وَ كَفُّ الْمَوْتِ تَزْعِجِي عَنِ الْحَيَاةِ وَ فِي قَلْبِي لَكُمْ ذِكْرُ
لَهْفِي عَلَى نَبْرَاتٍ مَا صَدَعَتْ بِهَا إِلَّا وَ اَظْلَمَ مِنْ اَفْوَاهِهَا الْقَمْرُ
فَاقْرَأِ السَّلَامَ عَلَى الْمَنْصُورِ اَفْضَلَ مَنْ سَمَى لِتَارِ بَنِي الْاِسْلَامِ فَانْتَمَرُوا²

"Ölümün eli beni hayattan koparıırken, kalbimde sizin anılarınız olduğu halde bu yazımı yazıyorum.

Parlayan ışıklara (dostlarıma) üzülüyorum. Gece onlarla yürüdüğüm zaman ışıkları, ayı karanlıkta bırakırdı."

Müslümanların intikamını almak için çabalayıp zafer elde edenlerin en iyisi olan al-Manşūr'a selamımı ilet."

Son mersiyesinin, mezarının üzerine yazılmasını vasiyet eder. Yanına gömülmesini vasiyet ettiği arkadaşı Abū'l-Valīd al-Zaccālī³ ile aralarında geçen hayali bir konuşmayı ihtiva eden bu mersiyede İbn Şuhayd, dünyadayken dostlarıyla birlikte geçirdiği güzel günlerin anısı ve hasretiyle doludur. Daha sonra

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.I, s. 286

2 Aynı eser, Böl.I, C.I, s. 285

3 al-Maḳḳarī, İbn Şuhayd'ın bu arkadaşını Abū Marvān olarak zikreder. Bkz. Nafh'l-ṭib, C.I, s. 302

Allah'a karşı olan kulluğunda kusur ettiğinden dolayı rahmet diler:

يَا مَاجِي قُمْ فَقَدْ اَظْلَنَّا
اَنْحَنُ طُولَ الْمَدَى هَجُودُ
فَقَالَ لِي : لَنْ نَقُومَ مِنْهَا
مَا دَامَ مِنْ فَوْقِنَا الصَّعِيدُ
تَذَكَّرُ كَمْ لَيْلَةٍ لَهَوْنَا
فِي ظِلِّهَا وَالزَّمَانُ عِيدُ
وَكَمُ سُرُورٍ هَمَى عَلَيْنَا
سَحَابَةٌ ثَرَّةٌ تَجُودُ
كُلُّ كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ تَقْفَى
وَشُومُهُ حَاضِرٌ عَتِيدُ
يَا وَيْلَنَا اِنْ تَنَجَّبْنَا
رَحْمَةٌ مِنْ بَطْئِهِ شَدِيدُ
يَا رَبُّ عَفْوًا فَانْتَ مَوْلَى
قَعَرَ فِي اَمْرِكَ الْعَبِيدُ¹

"Ey dostum kalk, çok yattık. Böyle uzun süre yatacak mıyız?

Bana dedi ki: Üstümüzde toprak olduğu sürece asla kalkamayız.

Hatırlar mısın, zamanın bayram olduğu nice geceler vardı ki gölgesinde eğlenmiştik.²

Nice sevinç ve mutluluklar, bol yağmur yağdıran bulutlar gibi üstümüze yağmıştı.

Hepsi, sanki hiç yaşanmamış gibi gelip geçti. Kötü ve uğursuz olanı ise yanımızda (ve bizden ayrılmıyor).³

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.I, s. 287

2 al, Maḳḳarī, bu beyiti şöyle rivayet eder:

تَذَكَّرُ كَمْ لَيْلَةٍ نَعَمْنَا
فِي ظِلِّهَا وَالزَّمَانُ عِيدُ

"Hatırlar mısın, zamanın bayram olduğu nice geceler vardı ki, gölgesinde nimet içindeydik."

3 al-Maḳḳarī'de şöyledir:

فَخَيْرُهُ مُسْرَعًا تَقْفَى
وَشُومُهُ حَاضِرٌ عَتِيدُ

"İyi olanı hızla geçip gitti. Kötü ve uğursuz olanı ise yanımızda(ve bizden ayrılmıyor)."

Nafḥ'l-ṭīb, C.I, s. 302

Darbesi (azabı) şiddetli olanın rahmeti bizden uzaklaşsınsa vay halimize.

Ya Rab. Bizi affet, sen efendimizsin. Kulların, emrettiklerini yapmada kusurlu davrandılar."

4.5. YÜCELİKTEN SONRA DÜŞKÜNLÜĞE AĞLAMA

Hükümdar, vezir gibi saltanat ve yüksek mevki sahibi kimselerin çeşitli nedenlerle mevki ve nüfuzlarını kaybedip geçmişe oranla çok kötü ve düşük bir konuma düşmeleri ve bu halde ölmeleri, kendilerine söyledikleri mersiyelerde diğerlerinden farklı bir konuya ağırlık vermelerine yol açmıştır. Bu kişiler, ölüm, ölüm sonrası hayat, azap gibi konular üzerinde durmayıp -veya çok az durup- daha ziyade içine düştükleri duruma üzülmüşler; onur ve kişiliklerinin zedelenmesine ağlamışlardır. İnsanlara yaptıkları cömertliğe, iyiliğe ve onları himaye etmelerine karşılık şimdi hiç de hakketmedikleri bir muameleye uğramaları, kendilerini mazilerine ağlar hale getirmiştir.

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, hapsedildiği zindanda öldürülmeden önce kendisine ağıt yakarken, eski durumu ile şimdi yaşadıklarını karşılaştırır ve şöyle der:

وَكُنَّا نَقُوتُهَا نَحْنُ قُوتُ	وَكُنَّا عِظَامًا فَمَرْنَا عِظَامًا
وَنُؤَالِبَخِتِ كَمْ خَذَلْتَهُ الْبُخُوتُ	فَكَمْ جَدَلْتُ نَا الْحَسَامِ الطَّبَا
فَتَى مَلِثْتُ مِنْ كَسَاهُ التَّخُوتُ ¹	وَكَمْ سَبَقَ لِلْقَبْرِ فِي خُرْقَةٍ

1 al-Maḥḥarī, a.g.e., C.III, s. 60

"Büyük kişiler idik, şimdi kemiğe dönüştük. Başkasına azık verip doyururken şimdi biz azık olduk

Kılıçlar, nice kılıç sahibini yere yıkmış; talihler de nice talihli kişiyi yalnız ve çaresiz bırakmıştır.

Giydiği elbiseler sandıkları dolduran nice gençler vardır ki, bir bez parçası(kefen) içinde mezara sürüklenmişlerdir."

Kurtuba'daki Emevi yönetiminin vezirlerinden Abū'l-Ḥasan Ca'far b. 'Osman al-Muşhafî (öl.372/982), hayatını hazin bir akibet ile noktlayan kişiler arasındadır. Halife al-Ḥakam al-Mustanşir zamanında hacibliğe yükselen ve bu görevini al-Ḥakam'ın oğlu Hişâm al-Mu'ayyad zamanında da bir müddet sürdüren al-Muşhafî, daha sonra al-Manşûr'a yenik düşer ve mevkiini kaybeder. O sırada henüz küçük yaşta olan Halife al-Hişâm'ı göz altına alıp etkisiz hale getiren ve yönetimi tamamen ele geçiren al-Manşûr, al-Muşhafî'yi hapseder ve öldürmeye karar verir. Eski Hacib al-Muşhafî, Emevi hanedanının ileri gelenlerinden yardım isterse de bir sonuç alamaz. Sonunda bir şiirle bizzat al-Manşûr'a yalvarıp ondan kendisini bağışlamasını diler:

هَيْبِنِي أَمَّا فَابْنَ الْعَفْوِ وَالْكَرَمِ   إِذْ قَادَنِي نَحْوَكِ الْإِذْمَانُ وَالنَّدَمُ
يَا خَيْرَ مَنْ مَدَّتْ الْإِيْدِي إِلَيْهِ أَمَا   تَرْنِي لِشَيْخٍ رَمَاهُ عِنْدَكَ الْقَلَمُ
بَالَغَتْ فِي الْحِطِّ فَاصْفَحْ مَفْحَ مَقْتَدِرٍ / إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا مَا اسْتَرْحَمُوا رَحِمُوا¹

"Farzet ki sana kötülük ettim. Nerede senin affın ve keremin? Pişmanlık ve boyun eğme, beni sana sürükledi.

1 al-Makkarî, a.g.e., C.I, s. 193

"Ey ellerin kendisine uzandığı en iyi kişi. Kalemin sana getirdiği yaşlı kişiye acımız mısın?

Şansın bol olsun. Güçlü kişinin affedişi gibi affet. Krallar, kendilerinden merhamet dilendikleri zaman merhamet ederler."

Ancak bu şiir, al-Mansūr'un öfkelerini ve kinini daha da arttırır. Aynı vezin ve kafiyede söylediği bir şiirle onu şu haberi gönderir:

الآن يا جاهلاً ذلت بك القدمُ   تبغى التَّكْرَمَ لَمَّا فَاتَكَ الْكَرَمُ
أغریت بی ملکاً لو لا تثبتہ   ما جاز لی عنده نطقٌ ولا کلمٌ
فأياس من العیش اذ قد مررت فی   طبقٍ / ان الملوك اذا ما استنقموا نقموا
نفسی اذا سخطت لیست براضیة   ولو تشفع فیك العرب والعجم¹

"Ey cahil, işte şimdi ayağın kaydı. Saygınlığını kaybedince (başkasından) saygı beklemeye başladın.

Bir kralı (al-Hisām'ı) bana karşı kıskırttın. Eğer o, gerçeği araştırıp öğrenmemiş olsaydı, onun yanında konuşmak bana düşmezdi.

Yaşamaktan ümidini kes, çünkü artık zindandasın.

Krallar, kınanıp ayıplandıkları zaman cezalandırırlar.

Öfkelendiğim zaman (seni affetmeye) razı olamam. Arap olan ve olmayanlar senin için şefaate bile."

Bu cevap, al-Muşhafî için tam bir yıkım olmuştur. Bu yıkımın nedeni, sadece ölüm değildir. Emri altında görev yaparken şimdi efendisi olan birisi tarafından hapsedilmesi ve arkasından kendisine yapılan yalvarış ve yakarışın sonuç vermiyip üstelik hakaretle mukabele edilmesi, al-Muşhafî'yi manen

1 al-Makkarî, a.g.e., C.I, s. 193

çökertmiştir. al-Muşhafî, kendi eliyle böyle bir duruma düş-
tüğünden dolayı büyük ızdırıp duyar. al-Mansûr'dan merhamet
dilemenin aslında utanç verici bir hareket olduğunu itiraf
ederek kendisini şöyle kınar:

وَلَقَدْ أَرَانِي وَاللَّبُوتُ تَخَافُنِي   فَأَخَافُنِي مِنْ بَعْدُ ذَاكَ التَّعَلُّبُ
حَبُّ الْكَرِيمِ مَذَلَّةٌ وَنَقِيبَةٌ   أَلَا يَزَالُ إِلَى لَيْبِمٍ يَطْلُبُ
وَإِذَا أَنْتَ أَعْجُوبَةٌ فَاصْبِرْ لَهَا   فَالَّذَهُرُ يَأْتِي مَا هُوَ أَعْجَبُ¹

"Aslanların benden korktuğunu görürdüm. Şimdi ise bu
tilki beni korkutmaya başladı.

Hâla aşağılık birisinden af istemek, saygın kişiye
zillet ve ayıp olarak yeter.

Tuhaf birşey olduğu zaman ona karşı sabret. Çünkü za-
man, daha tuhaf olanını yapacaktır."

al-Muşhafî'nin al-Mansûr'u "aşağılık birisi" olarak ni-
telemesi, kendisine yaptığı zulüm ve hakarettten çok, etkisiz
hale getirdiği küçük halifeye bağılıymış gibi görünerek, "Onu
bana karşı kıskırttın. Eğer o, gerçeği araştırıp öğrenmemiş
olsaydı, onun yanında konuşmak bana düşmezdi" deyişinden do-
layıdır. Gerçekte ise al-Mansûr, kimseye boyun eğmek zorunda
olmayan ve yönetimde tek söz sahibi olan bir kişiydi ve bu
saltanatı ölümüne kadar sürmüştü. "Tilki" olarak nitelemesi
ise, al-Mansûr'un, dehası sayesinde katiplikten hacibliğe yük-
selmesi ve daha sonra türlü entrikalarla muhaliflerini safdı-
şı bırakması ya da onlar hakkında kamuoyunda kötü izlenimler
yaratması yüzündendir. al-Muşhafî de, bu entrika ve iftirala-
rın kurbanı olmuştur. al-Mansûr'un kurnazlıklarından dolayı

¹ İbn'l-Abbar, al-Ḥullat'l-siyarā, C.I, s. 267

tilkiye benzetilmesi, sadece al-Muşhafî'ye mahsus değildir. Mesela anonim bir şiirde, eski güçlerini kaybeden ve aciz durumu düşen Emevilere şöyle seslenilir:

أَبْنِي أُمِّيَّةَ أَيَّنَ أَقْمَارُ الدُّجَى   مِنْكُمْ وَأَيَّنَ نَجُومَهَا وَالْكَوَاكِبُ
غَابَتْ أَسْوَدٌ مِنْكُمْ عَنْ غَابَتِهَا   فَلِذَلِكَ حَارَ الْمَلِكُ هَذَا التَّعْلَبُ¹

"Ey Emeviler. Nerede gece vakti doğan parlak ve yıldızlarınız ve aylarınız?

Aslanlarınız, kaybolup ormandan ayrıldılar ve bu yüzden saltanatı bu tilki ele geçirdi."

Kurtulma ümidi kalmayan al-Muşhafî, daha sonra kendisine ağıt yakmaya başlar:

تَأَمَّلْتُ مَرَفَ الزَّمَانِ فَلَمْ أَزَلْ   أَرَاهَا تُوَافِي عِنْدَ مَقْصِدِهَا الْحُرَا
فَلِلَّهِ أَيَّامٌ مَخْتٌ لِسَبِيلِهَا   فَانِي لَا أَنْسى لَهَا أَبَدًا زِكْرًا
وَمَا هَذِهِ الْأَيَّامُ إِلَّا سَحَابٌ   عَلَى كُلِّ حَالٍ تُمْطِرُ الْخَيْرَ وَالشَّرَا²

"Zamanın felaketine bakıp iyice düşündüm ve sadece özgür kişilere isabet ettiğini gördüm.

Ah, neydi o geçen günler. Onların anısını asla unutmayacağım.

Bu günler, bulutlardan başka birşey değildir. Her durumda, iyilik de yağdırır kötülük de."

Son mersiyesinde ise, al-Manşūr'a yalvarışının ve karşılık olarak gördüğü muamelenin verdiği burukluk vardır. Ölümden çok, kişiliğinden taviz verip eski bir memuruna boyun

1 al-Makkarî, Nafh'l-tîb, C.I, s. 281

2 İbn'l-Abbâr, a.g.e., C.I, s. 265

eğişine ağlamaktadır:

مَبْرَتٌ عَلَى الْأَيَّامِ حَتَّى تَوَلَّتْ   وَالزَّمْتُ نَفْسِي مَبْرَهَا فَاسْتَمَرَّتْ
فَوَا عَجَبًا لِلْقَلْبِ كَيْفَا اعْتَرَفَهُ   وَلِلنَّفْسِ بَعْدَ الْعِزِّ كَيْفَا اسْتَدَلَّتْ
وَكَانَتْ عَلَى الْأَيَّامِ نَفْسِي عَزِيزَةً   فَلَمَّا رَأَى مَبْرِي عَلَى الذُّلِّ ذَلَّتْ
فَقُلْتُ لَهَا، يَا نَفْسُ مَوْتِي كَرِيمَةٌ   فَقَدْ كَانَتْ الدُّنْيَا لَنَا نَمًّا وَكَلَّتْ¹

"Günlere karşı sabrettim, sonunda gelip geçti. Kendimi sabretmeye zorladım, sürüp gitti.

Hayret, kalp nasıl boyun eğiyor? Hayret, nefis şeref-ten sonra nasıl aşağılanabiliyor?

Nefsim, geçmiş günlerde şerefli idi. Sabrımın düşük ve aşağılık hale geldiğini görünce o da düştü.

Ona dedim ki: Ey nefis, saygın olarak öl. Dünya önce bizimdi, sonra yüz çevirdi."

Kendisine söylediği mersiyelerde, ölümden çok şeref ve soyluluğunun zedelenmesine ağlayan ve layık olmadığı bir akibete uğradığını dile getiren al-Mu^ctamid b. 'Abbād, bu konuda Endülüs'de rakipsizdir. Murabıtlar tarafından saltanatına son verilen ve esir edilerek Mağrib'e götürülüp Ağmat şehrinde zindana atılan al-Mu^ctamid'in son günleri, - boyun eğip merhamet dileme dışında - al-Muşhafî'ninkine benzer. Önce kurtulma ve yaşamını sürdürme ümidi içinde olan al-Mu^ctamid, sonra karamsar ve ümitsiz bir döneme girmiş ve daha sonra gerçekleri kabullenip kendisini ölüme hazırlamış ve ağıt yakmaya başlamıştır.

Ancak al-Mu^ctamid, bir vezir değil, bir hükümdardı.

---

1 al-Makkarî, a.g.e., C.I, s. 286

Gerek iyi bir idareci ve gerekse edip ve sanatçıları ağırlayan ve himaye eden bir insan olarak tanınmış ve sevilmişti. Yaşadığı görkemli ve şatafatlı hayatı bir anda kaybedip esarete düşmesi ve zincire vurulması, ona çok ağır gelmekteydi. Zindana atıldığı ilk günlerde, bu durumu şöyle ifade eder:

تَبَدَّلْتُ مِنْ ظِلِّ عِزِّ الْبُنُودِ   بِذُلِّ الْحَدِيدِ وَثِقَلِ الْقِيُودِ
وَكَانَ حَدِيدِي سِنَانًا زَلِيقًا   وَعَنْبًا رَقِيقًا مَقْبِلَ الْحَدِيدِ
وَكَدَّ مَارَ ذَاكَ وَذَا أَدَمًا   يَعْتَرُّ بِسَاقِي عَنِّي الْأُسُودُ¹

"Bayrakların şerefinin gölgesinden ayrılıp kelepçelerin ağırlığına ve demirin verdiği düşkünlüğe uğradım. Halbuki benim demirim, kayan bir mızrak ve parlatılmış ince bir kılıçtı.

Her ikisi de, aslanların ısırışı gibi ayaklarımı ısırarak bir kelepçe oldular."

al-Mu^c tamid, daha sonra kendisini toparlamaya çalışır ve geleceğe ümitle bakar. Kendisine moral verdiği bir şiirinde şöyle der:

وَعَسَى اللَّيَالِي أَنْ تَعْتَى بِنِظْمِنَا   عَقْدًا، كَمَا كُنَّا عَلَيْهِ وَاجْمَلًا
وَلَرُبَّمَا نُشِرَ الْجَمَانُ تَعَمُّدًا   لِيَعُودَ أَحْسَنَ فِي النِّظَامِ وَاكْمَلًا²

"Belki de geceler, bizi eskiden olduğumuz gibi, hatta daha da güzel bir şekilde bir araya getirmek istemiştir.

Belki de inciler, daha güzel ve daha düzenli dizilmek için mahsus dağıtılmışlardır."

1 al-Şafadî, al-Vâfi bi'l-Vafayât, Şam, 1953, C.III, s.186

2 Aynı eser, C.III, s. 186

Ne var ki, uzayıp giden günler ne kendisini zindandan kurtarmış ve ne de dağılan ailesini bir araya getirmiştir. Bu sırada, Murabıtlara karşı mücadeleyi sürdüren iki oğlunun, al-Rāzī ve al-Ma mūn'un öldürüldüklerini haber alması onu oldukça sarsmıştır. Zindandayken onlar için şu ağıdı yakar:

فَلَوْ عَدْتُمْ لَأَخْتَرْتُمْ الْعَوْدَ فِي الثَّرَى / إِذَا أَنْتُمْ ابْمَرْتُمَنِي فِي الْأَسْرِ
مَعِيَ الْأَخْوَاتُ الْهَالِكَاتُ عَلَيْكُمَا   وَأَمَّكَامُ الثُّكُلَى الْمَفْرَمَةُ الْقَدْرِ
وَقَبْلُكُمَا مَا أَوْدَعَ الْقَلْبُ حَسْرَةً   تَجِدُّ طَوْلَ الدَّهْرِ نَكَلَ أَبِي عَمْرٍو¹

"Geri dönüp de beni esaret içinde görseydiniz, mezara dönmeyi tercih ederdimiz.

Yanımda, sizin için ölen kızkardeşleriniz ve yavrularını kaybedip bağı yanan anneniz var.

Sizden önce, kalbime yerleşen bir hasret daha var. Uzayıp giden zaman, Abū 'Amr'ın acısını yeniliyor."²

Önce iki oğlunu birden kaybeden ve daha sonra ailesiyle birlikte büyük bir sefaletle düşen al-Mu' tamid, büyük bir manevi çöküntüye uğrar ve yaşamaktan zevk almamaya başlar. Tabip İbn Zühr'un bir mektubunda kendisine uzun ömür dilemesi üzerine şöyle der:

دَعَا لِي بِالْبَقَاءِ وَكَيْفَ يَهْوَى   أَسِيرٌ أَنْ يَطُولَ بِهِ الْبَقَاءُ

1 al-Fath b. Hākān, Kalā'id'l-ikyān, s. 12

2 Bu mersiye de adigeçen Abū 'Amr, al-Mu' tamid'in al-Zāfir lakabıyla bilinen bir başka oğludur. Babasının hükümdarlığı sırasında öldürülmüş; ancak al-Mu' tamid o sırada işgalci Murabıtlara karşı koymakla meşgul olduğu için kendisine ağıt yakamamıştı. Daha sonra zindanda al-Rāzī ve al-Ma mūn için söylediği mersiyesinde Abū 'Amr'a da ağlar.

al-'Azzām, 'Abd'l-Vahhāb, al-Mu' tamid b. 'Abbād, Mısır, ts, s. 96

الْبَيْسَ الْمَوْتِ أَرْوَحَ مِنْ حَيَاةٍ   يَطُولُ عَلَى الشَّقِيِّ بِهَا الثَّقَاءُ
أَأَرْغَبُ أَنْ أَعِيشَ أَرَى بَنَاتِي   عَوَارِي قَدْ أَضْرَبَهَا الْحَفَاءُ¹

"Benim kalıcı olmam için dua etti. Bir esir, nasıl olur da kalıcı olmayı arzular?"

Ölüm, mutsuz kişinin mutsuzluğunun sürekli uzadığı bir hayattan daha rahat değil mi?

Yaşayıp da kızlarımı çıplak ve yalınayak yürümekten dolayı incinmiş bir halde görmek ister miyim?"

Bu isteksizlik, zamanla tam bir karamsarlığa dönüşür ve yaşam ümitlerinin sönmeye başladığı bir dönem başlar. al-Mu'tamid artık kendisini bazı gerçeklere hazırlama çabası içindedir. Şöyle der:

تَوَمَّلْ لِلنَّفْسِ الشَّجِيَّةِ فَرَجَةً   وَتَأَبَى الْخُطُوبَ السُّودَ إِلَّا تَمَادِيًا
نَعِيمٌ وَبُؤْسٌ ذَا لَذِيكَ نَاسِخٌ   وَبَعْدَهُمَا نَسَخُ الْمَنَابِيَا الْأَمَانِيَا²

"Acı çekmiş bir can için sevinç ve rahatlık ümidi içindedir. Kara felaketler ise bunu reddedip uzuyor.

Refah ve fakirlik. Birisi diğerini ortadan kaldırıyor. Daha sonra da ölümün ümitleri ortadan kaldırışı var."

Bu dönemden itibaren adeta gördüğü herşey, acılarını arttırmaya ve daha fazla gözyaşı dökmesine sebep olmuştur. Mesela yağmur duasına çıkan bir grup insanı görünce şöyle der:

خَرَجُوا لِيَسْتَسْقُوا فَقُلْتُ إِلَيْهِمْ   دَمْعِي يَنْوِبُ لَكُمْ عَنِ الْأَنْوَاءِ
قَالُوا حَقِيقٌ فِي دُمُوعِكَ مَقْنَعٌ   لَكِنَّا مَمْرُوجَةٌ بِدِمَائِهِ³

1 al-Marrākuṣi, al-Mu'cib, s. 109

2 al-Makḥari, Nafḥ'l-ṭib, C.II, s.1105

3 al-İṣfahāni, al-İmād, Harīdat'l-kaṣr, C.II, s. 25

"Yağmur duasına çıktılar. Onlara dedim ki: Gözyaşım, sizin için yağmur yerine geçer.

Dediler ki: Haklısın, gözyaşların bizi suya kandırır. Ama kanla karışık."

Yavrularıyla birlikte uçan bir kuş sürüsü görünce, kaybettiği çocuklarını ve dağılan yuvasını hatırlayıp duygulanır ve şöyle der:

بَكَيْتُ إِلَى سُرْبِ الْقَطَا إِذْ مَرَرْتُ بِسِي / سَوَارِحَ لَا سَجْنُ يَعْوُقُ وَلَا كَبْلُ
وَلَمْ تَكُ وَاللَّهِ الْمَعْبُدِ حَسَادَةً   وَلَكِنْ حَنِينًا أَنْ شَكَلِي لَهَا شَكْلُ
فَأَسْرَخُ فَلَا شَمْلٌ صَدِيعٌ وَلَا الْحَيَى   وَجِيعٌ وَلَا عَيْنَانِ بِيكَيْهِمَا شَكْلُ¹

"Ne hapsin ne de kelepçenin engellemediği kuş sürüsü hür bir şekilde üstümden uçup gidince ağladım.

Bilgi ve tecrübe sahibi Allah'a and olsun ki, bu ağlayışım kıskançlıktan dolayı değildir. Sadece benim durumumun onlara benzemesinden dolayıdır.

Serbestçe uç. Ne birlik dağılıp parçalanmış, ne için yanmış ve ne de çocukların kaybı gözleri ağlatmıştır."

al-Mu^ctamid, kendisini ve ailesini, üstünden uçup geçen kus sürüsüne benzeterек özgür oluşlarına imrenmiş ama şiirinde de belirttiği gibi kıskanmamıştır. Nitekim, onların bir arada oluşlarına sevinmiş ve şöyle esenlik dilemiştir:

هَنِينًا لَهَا إِنْ لَمْ يَفْرَقْ جَمِيعًا   وَلَا نَاقَ مِنْهَا الْبُعْدَ عَنْ أَهْلِ أَهْلِ
إِلَّا عَمَّ اللَّهُ الْقَطَا فِي فِرَاحِهَا   فَإِنَّ فِرَاحِي خَانَهَا الْمَاءُ وَالِظَّلُّ²

1 al-Faḥ b. Hākān, Ḳalā' id'l-ikyān, s. 28

2 Aynı eser, s. 28

"Sürüsü dağılmamış ve o sürüden birisi ailesinden uzak kalmayı tatmamış ise ne mutlu ona.

Allah kuşu koruyup yavrularına bağışlasın. Benim yavrularıma su ve gölge (saltanat ve refah) ihanet etti."

Aynı olgunluğunu ve insanlığını, kendisi ile birlikte zindanda kalan bazı kişilerin affedilip serbest bırakılmaları üzerine yapılan veda töreninde de gösterir ve onları kutlayarak şöyle der:

تَخَلَّمْتُمْ مِنْ سِجْنِ أَغْمَاتِ وَالتَّوْتُ عَلَى قَيْوُدٍ لَمْ يَحِنْ فَكَبَّهَا بَعْدُ
فَهَبْتُمْ النُّعْمَى وَدَامَتْ لِكُلِّكُمْ سَعَادَتُهُ إِنْ كَانَ قَدْ خَانَنِي سَعْدُ
1 خَرَجْتُمْ جَمَاعَاتٍ وَخَلَفْتُمْ وَاحِدًا وَلِلَّهِ فِي أَمْرِي وَأَمْرِكُمْ الْحَمْدُ

"Siz Ağmat zindanından kurtuldunuz. Beni ise, henüz çözülme vakti gelmemiş kelepçeler sarıyor.

Nimet dolu güzel bir hayat size kutlu olsun ve hepinizin mutluluğu sürsün. O mutluluk bana ihanet etmiş olsa bile.

Gruplar halinde çıktınız ve geriye bir tek kişi kaldı. Hem sizin, hem de benim durumumdan dolayı Allah'a hamdolsun."

al-Mu^c tamid, al-Muşhafî gibi yöneticilere yalvarıp onlardan af dilememiş ve böyle bir yola başvurması için yapılan teklifleri reddedip şöyle demiştir:

قَالُوا الْخُضُوعُ سِيَّاسَةٌ فَلَيْبَدُ مِنْكَ لَهْمُ خُضُوعٍ
2 وَالذَّاسُ مِنْ طَعْمِ الْخُضُوعِ (م) حِ عَلَى فَمِي السُّمُّ التَّقِيْعُ

1 al-Fatḥ b. Hākān, a.g.e., s. 28

2 İbn'l-Abbār, al-Ḥullat'l-siyarā', C.II, s. 65

"Diyorlar ki: Boyun eğmek siyasettir. Senin onlara boyun eğdiğin gözüksün.

En acı zehir bile benim ağızıma boyun eğmekten daha tatlı gelir."

Kendisine ağıt yakan yüksek mevki sahibi kişiler, genellikle al-Mu'tamid gibi boyun eğmenin ya da kaçmanın utanç verici birsey olduğunu belirtip buna yanaşmamışlar ve ölmenin daha şerefli olduğunu vurgulamışlardır. Mesela Kurtuba'daki Emevi yönetiminin vezirlerinden Hâşim b. 'Abd'l-'Azîz, kaçmasını teklif edenlere şu cevabı verir:

وَكَمْ قَاتِلٍ قَالَ: أَنْجُ وَبِحَكَ سَالِمًا   فَنَفْسِ الْأَرْضِ عَنْهُمْ مُسْتَرَادٌ وَمَذْهَبٌ
فَقُلْتُ لَهُ: إِنْ الْفِرَارَ مَذَلَّةٌ   وَنَفْسِي عَلَى الْأَسْوَأِ أَحْلَى وَأَطْيَبُ¹

"Nice kimseler bana demiştir ki: Sağsalım kaçıp kurtulsana. Yeryüzünde, onlardan kaçıp gidecek yerler var.

Ben de dedim ki: Kaçmak zillettir. Kötü kişilere karşı var olmam, daha tatlı ve daha hoştur."

Bu kararlı tutum, ilk örneğini Cahiliye mersiyelerinde vermiştir. Kabilesinin ileri gelen kişilerinden olan 'Abd Yağūs b. Vaqqās al-Ĥāriṣī, İkinci Kulāb (veya al-Şafka)Günü düşmana esir düşer. Kendisi için söylediği mersiyesinde düşmana hitap ederek öldürülmeyi şeref, serbest bırakılmayı ise zillet saydığını ifade eder:

وَلَوْ شِئْتُ نَجْتَنِي مِنَ الْخَيْلِ نَهْدَةً   تَرَى خَلْفَهَا الْحَوَّ الْجِيَادَ تَوَالِيَا
إِنْ تَقْتُلُونِي تَقْتُلُوا بِي سَيِّدًا   وَإِنْ تَطْلِقُونِي تَحْرُبُونِي بِمَالِيَا²

1 İbn 'İzārī, al-Bayān al-Muğrib, C.II, s. 174

2 al-Žabbī, al-Mufaẓẓal, al-Mufaẓẓaliyyāt, İstanbul, H.1300, s. 198-199

"Eğer dileseydim, soylu atlar ve arkasından peşisıra geldiğini gördüğün yağız atlar beni kurtarırdı.

Beni öldürürseniz, büyük bir kişiyi öldürmüş olursunuz. Serbest bırakırsanız, malımı (şerefimi) soymuş olursunuz."

Ölümü karşılamaya hazırlanan ve kendisine ağıt yakmaya başlayan al-Mu'tamid'in mersiyelerinde, böyle bir akibeti hazmedemeyişinin izleri vardır. Başına gelen felaketin, birçok kişiyi üzüp etkilediğini iyi bilen al-Mu'tamid, kendisiyle birlikte onları da ağlatmıştır:

فَأَحْرَقَ النَّجْعُ أَكْبَادًا وَأَنْفُسَةً   وَأَغْرَقَ الدَّمْعُ آمَاتًا وَاحِدَاتًا
أَتَى غُلِبْتُ وَكُنْتُ الدَّهْرَ ذَا ظَلَبٍ   لِلْغَالِبِينَ وَلِلْمَبْتَأِ سَبَاقًا
قُلْتُ: الْخَطُوبُ أَذَلَّتْنِي طَوَارِقُهَا   وَكَانَ غَرَبِي إِلَى الْأَعْدَاءِ طَرَاقًا
مَتَى رَأَيْتَ مَرُوفَ الدَّهْرِ تَارِكَةً   - إِذَا انْبَرَّتْ لِذَوِي الْأَخْطَارِ - أَرْمَاتًا¹

"Facia, kalpleri ve ciğerleri yaktı. Gözyaşları, gözpınarlarını ve gözbebeklerini boğdu.

Nasıl oldu da yenildim. Halbuki daima üstün gelenlere üstün gelmiş, (iyilik ve cömertlikte) yarışanları da geçmistim.

Dedim ki: Felaketlerin gelişi beni zelil kıldı. Oysa kılıcım, düşmanların üzerine inen bir felaketti.

Zamanın felaketleri işe koyuldukları zaman, önemli kişilerin canlarını almadıklarını gördün mü?"

Soyu, yüzyıllar önce Hire'de hüküm süren Munzir b. Mā'l-Samā' 'ya (öl.554) uzanan ve kendisi de mağrur bir kişiliğe sahip olan al-Mu'tamid, mersiyelerinde bu soyluluğunu ön plana

¹ al-Makkarī, Nafh'l-tib, C.II, s. 1105

çıkarıp ağlamıştır:

أَيُّهَا النَّاعِي الْبَيْنَا مَجْدَنَا   هَلْ يَفِرُّ الْمَجْدُ أَنْ خُطِبَ طَرِقُ
حَنَقَ الدَّهْرُ عَلَيْنَا فَحَطَّا   وَكَذَا الدَّهْرُ عَلَى الْحَرِّ حَنِقُ
وَ قَدِيمًا كَلِفَ الْمَلِكُ بِنَا   وَرَأَى مِنَّا شُمُومًا فَعَثِقُ
قَدْ مَضَى مُلُوكُ مِنَّا شَهْرُوا   شُهْرَةَ الشَّمْسِ تَجَلَّتْ فِي الْأُفُقِ
نَحْنُ أَبْنَاءُ بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ   نَحُونَا تَطْمَحُ الْحَاظُ الْحَدَقُ 1

"Ey bize şerefimizin ölüm haberini getiren kişi. Bir felaket geldi diye şerefe zarar dokunur mu?

Zaman, bize kin besledi ve saldırdı. İşte zaman, özgür kişiye karşı böyle kindardır.

Saltanat, çok önceden bize tutulmuş ve bizden doğan güneşler görüp aşık olmuştur.

Bizden, ufukta beliren güneş gibi tanınan meşhur kral- lar gelip geçmiştir.

Biz, Mā'l-Samā' oğullarının oğullarıyız. Gözler, bakış- larını bize yöneltmek ister."

Bir başka mersiyesinde de şöyle der:

أَنْزَلَ بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ زَمَانَهُمْ   وَنَزَلَ بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ كَبِيرُ 2

"Zamanları, Mā'l-Samā' oğullarını düşkün ve değersiz kılmıştır. Mā'l-Samā' oğullarının düşkün duruma gelme- leri büyük birşeydir."

Mersiyelerinde kendisini misli görülmemiş bir şekilde öven al-Mu^c tamid, ölmekten dolayı hiçbir kaygı duymamaktadır. Asıl kaygısı, kendisiyle birlikte cömertlik, himaye, yardım- severlik gibi meziyetlerin de öleceği ve böylece insanların

1 İbn'l-Abbār, al-Ḥullat'l-siyarā', C.II, s. 64-65

2 al-Makkarī, a.g.e., C.II, s. 1135

sahipsiz kalacağıdır:

كَلَّمَا أَعْطَى نَفِيصًا نَزْعًا   قَبِحَ الدَّهْرُ مَاذَا صَنَعَا
أَخْلَجْتَهُ كَفَّهُ فَاثْقَطَا   مَنْ إِذَا الْغَيْتَ هَمٌّ مِنْهُمْ رَأً
عَصَفَتْ رِيحٌ بِهِ فَاثْقَطَا   مَنْ غَمَامُ الْجُودِ مِنْ رَاحَتِهِ
قَدْ أَزَالَ الْبَأْسُ ذَاكَ الظَّمَا   قُلْ لِمَنْ يَطْمَعُ فِي نَائِلِهِ
جَبَّرَ اللَّهُ الْعَفَاةَ الْخَبِيثَا¹   رَاحَ لَا يَمْلِكُ إِلَّا دَعْوَةً

"Çirkin olası zaman, ne yaptı? Ne zaman güzel birşey verdiyse geri aldı.

Yağmur bolca yağdığı zaman kimin elleri onu utandırıp kesecek?

Kimin avucunda rüzgarın esip etrafa yayacağı cömertlik bulutu var?

Onun bağış ve iyiliğini arzulayan kişiye de ki: Ümitsizlik, bu arzuyu ortadan kaldırdı.

(Cömert kişi) gitti ve duadan başka sahip olduğu birşey yok. Zavallı yoksulları Allah doyursun."

al-Mu^ctamid'in burada zamana ve dolayısıyla kadere beddua etmesi, sadece uğradığı musibetten dolayı değil aynı zamanda layık olmadığı muamelelere tabi tutulması ve iyilik yaptığı kişilerden kötülük görmesi yüzündendir. Murabıt hükümdarı Yūsuf b. Tāşfīn'in Endülüs'e yaptığı ilk seferde kendisini ağırlayan ve büyük ilgi gösteren al-Mu^ctamid, çevresindeki bazı kişilerin ikaz ve tavsiyelerine maruz kalmıştı. Yūsuf b. Tāşfīn'in tehlikeli bir kişi olduğunu ve Endülüs üzerinde iyi niyetler beslemediğini, bu yüzden tutuklanıp etkisiz hale getirilmesi gerektiğini savunanlara karşı al-Mu^ctamid, "Misafirime

1 al-Marrākuşī, al-Mu^ccib, s. 102

ihanet edemem." diyerek buna yanaşmamıştır.¹ Ancak daha sonra onun tarafından saltanatına son verilip feci bir akibete sürüklenmesi, al-Mu'tamid'i, kötü talihine yanan ve kadere isyan eden bir kişi haline getirmiştir.

al-Mu'tamid bir başka mersiyesinde, yine kendisinden çok, fakir ve muhtaç kişilere üzüldüğünü ifade eder ve şöyle seslenir:

سَلَّتْ عَلَيَّ الْخُطُوبُ مَبُوفَهَا   وَجَذَّنَ مِنْ جَدِي الْحَمِيفِ الْأَمْتَنَا
ضَرَبَتْ بِهَا أَيْدِي الْخُطُوبِ وَاتَّمَا   ضَرَبَتْ رِقَابَ الْأَمْلِينِ بِهَا الْمِنْنَا
يَا أَمْلِي الْعَادَاتِ مِنْ نَفَحَاتِنَا   كَفُّوا ، فَإِنَّ الدَّهْرَ كَفَّ أَكْفَنَا²

"Felaketler, kılıçlarını benim için çekti ve sağlam ve güçlü vücudumu kesti.

Felaketler, o kılıçlarla ellerime vurmuşsa da aslında lütuf ve bağış isteyenlerin boyunlarını vurmuştur.

Ey bizden devamlı saçan kokuları isteyenler (bizden devamlı olarak cömertlik görmeye alışanlar), artık bundan vazgeçin. Çünkü zaman da bizim avuçlarımızı (doldurmaktan vazgeçip) geri çevirdi."

Son mersiyesinin, mezarının üstüne yazılmasını vasiyet eder. Bu mersiye de, giriş kısmından itibaren her yönüyle kendisini öven bir şiiirdir:

قَبْرَ الْغَرِيبِ سَقَاكَ الرَّائِحُ الْغَادِي   حَقًّا ظَفِرَتْ بِأَعْلَاءِ ابْنِ عَبَّادٍ
بِالْحِلْمِ بِالْعِلْمِ بِالنُّعْمَى إِذَا اتَّمَلْتَ / بِالْخُمْبَانِ اجْدَبُوا بِالرِّيِّ لِلْغَادِي

1 al-Şubaybî, M.R., Adab'l-mağāriba va'l-andalusiiyyin, Kahire, 1961, s. 51

2 İbn'l-Asir, al-Kāmil fi'l-tārīh, C.VIII, s. 177

بِالطَّاعِنِ الظَّارِبِ الرَّامِي إِذَا اقْتَتَلُوا / بِالْمَوْتِ أَحْمَرَ، بِالْقِرْقَامَةِ الْعَادِي

¹ بِالذَّمْرِ فِي نَعْمٍ، بِالْبَحْرِ فِي نَعْمٍ بِالْبَدْرِ فِي ظُلْمٍ، بِالْقَدْرِ بِالنَّادِي

"Ey garibin mezarı. Sabah ve akşam yağan yağmurlar seni sulasın. Sen, doğrusu Abbadoğlu'nun cesedine rastladın.

Ağırbaşlılığa, bilgiye, bol nimete, kuraklığa düştükleri zaman susayan kişiyi sulayana (rastladın).

Ölümlle amansız bir şekilde savaştıkları zaman vuran, (ok ve mızrak) atan kişiye, saldıran aslana (rastladın).

Zamanı cezalandıran, nimet vermede deniz gibi olan, karanlıkta dolunay gibi aydınlatan ve mecliste baş kösede oturan kişiye (rastladın).

Daha sonra cenazesinin teşyiini tasvir eden al-Mu^ctamid, burada da övünmekten geri kalmaz:

² وَلَمْ أَكُنْ قَبْلَ ذَاكَ التَّعْتِزِ أَعْلَمُهُ / إِنَّ الْجِيَالَ تَهَادَى عَلَى الْأَعْوَادِ

"Bu naaştan önce, dağların tahtalar (tabut) üzerinde sarsılarak ilerlediğini bilmiyordum."

Sonra bu övünmeyi aniden keserek mezara hitap eder ve kendisine iyi davranmasını diler. Ancak burada da gizli bir övünme vardır. Bol yağmur yağdıran bulutları, bol bağış yapan kendisine benzeterek kardeşi sayar. Kendisi sağken insanlara karşı cömert olduğu için bulutun yapacağı cömertliğe layık olduğunu ima eden al-Mu^ctamid, Allah'tan kendisi için rahmet dileyerek mersiyesine son verir:

كَفَاكَ فَارْفُقْ بِمَا اسْتُودِعْتَ مِنْ كَرَمٍ / رَوَاكَ كُلُّ قَطُوبِ الْبَرَقِ رَعَادٍ

1 İbn'l-Hatib, al-İhâta fi ahbâr Gırnâta, C.II, s. 84

2 Aynı eser, C.II, s. 84

يَبْكِي أَخَاهُ الَّذِي غَيَّبَتْ وَابِلَهُ   تَحْتَ الْمَفْبِيعِ بِدَمْعٍ رَائِحِ غَادِ
حَتَّى يَجُودَكَ دَمْعُ الظَّلِّ مِنْهُمْ رَأً   مِنْ أَعْيُنِ الزُّهْرِ لَمْ يَبْخُلْ بِإِسْعَادِ
وَلَا تَزَالَ مَلَأَ اللَّهُ نَارِلَهُ   عَلَى دَفِينِكَ لَا تُحْصَى بِتَعْدَادِ¹

"Bu kadarı sana yeter. İçine aldığı saygınlığa ve soy-
luluğa iyi davran. Şimşek çakan ve gök gürleten bütün
bulutlar seni sulasın.

(O bulut), sağanak yağmurunu toprağın altında gizledi-
ğin karesine, sabah-akşam döktüğü gözyaşlarıyla ağlı-
yor.

Böylece parlak bulutların gözlerinden bolca dökülen
yaşlar, sana cömertlik edecek ve seninle birlikte ağ-
lamaktan geri kalmayacaktır.

Allah'ın sayısız salâtı, devamlı senin mezarının üye-
rine olsun."

Ölüm anında söylenen şiirler, her zaman mersiye olmamak-
tadır. Bunun da nedeni, ölen kişinin sarfettiği sözlerin ne ha-
yattan ve dostlardan ayrılmanın verdiği üzüntüye, ne azap çekme
endişesine ve ne de rencide edilen kişilik ve benliklerine ağla-
maya dair olmayışıdır. Mesela Endülüslü edip ve gramerci 'Abdul-
lâh b. 'İsâ al-Şilbî (öl. 548/1153), son şiirinde, ölümün hak
olusunu dile getirir ve ölüm sonrası hayata değinir. Ağlama ve
karamsarlığın işlenmediği bu şiir, ibret dolu bir zühd şiiri
görüntüsü vermektedir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ ثُمَّ الْحَمْدُ لِلَّهِ   مَاذَا عَنِ الْمَوْتِ مِنْ سَاءٍ وَمِنْ لَاءٍ
مَاذَا بَرَى الْمَرْءُ ذَوَّ الْعَيْنَيْنِ مِنْ عَجَبٍ / عِنْدَ الْخُرُوجِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَى اللَّهِ²

1 İbn'l-Ḥaṭīb, a.g.e., C.II, s. 84

2 al-Suyūṭī, Buğyat'l-vu'āt, C.II, s. 51

"Allah'a hamdolsun, sonra yine Allah'a hamdolsun.
Ölüme karşı yanılğı ve gaflet içinde bulunup onu
hafife alacak ne var?

İki göz sahibi insan, dünyadan çıkıp Allah'ın yanına
vardığı zaman ne ilginç şeyler görür."¹

Tabip Abū Bakr Muḥammad b. Zuhr (öl. 595/1198), mezarının üzerine yazılmasını vasiyet ettiği son şiirinde, aynı şekilde ibret verici bir üslupla ölümün kaçınılmazlığını işler:

تَأْمَلْ بِفِعْلِكَ يَا وَاقِفًا   وَ لَاحِظْ مَكَانًا رُفِعْنَا إِلَيْهِ
تُرَابُ الضَّرِيحِ عَلَى مَفْحَتِي   كَأَنِّي لَمْ أَمْشِ يَوْمًا عَلَيْهِ
أَدَاوِي الْأَنَامِ خِذَارَ الْمُنُونِ   فَهَا أَنَا قَدْ صِرْتُ رَهْنًا لَدَيْهِ²

"Ey duran kişi, götürüldüğümüz yere bak ve iyi düşün.
Mezarın toprağı vücudumun üzerinde. Sanki (o toprağın)
üzerinde hiç yürümemiş gibiyim.
İnsanları, ölümden korunmak için tedavi ederdim. Şimdi ise ben ölümün yanında rehin kalmış durumdayım."³

1 'İyāz b. Mūsā, bu şiiri Endülüs fakihlerinden al-Gāzī b. Kays'ın (öl.199/814) oğlu Muḥammad'a ait kılar. Bkz. Tartīb'l-madārik, C.III, s. 115

al-Zubaydī'nin rivayetine göre ise edip ve gramerci Muḥammad b. 'Abdillāh al-Gāzī'ye (öl.296/909) aittir. Ayrıca adigeçen gramerci tarafından ölümünden çok önce söylenmiştir ki, bu durumda açıkça mersiye olmayıp bir zühd şiiridir. Bkz. Ṭabakāt'l-naḥviyyīn va'l-luğaviyyīn, s.289-290

2 al-Makkarī, Nafḥ'l-tīb, C.II, s. 903

3 Bu şiir, aynı aileden tabip Abū'l-'Alā Zuhr b. 'Abd'l-Malik b. Zuhr'a da (öl. 525/1131) ait kılınır ve ilk beyitinin şöyle olduğu rivayet edilir:

تَرَحَّمْ بِفِعْلِكَ يَا وَاقِفًا   وَأَبْمِرْ مَكَانًا دُفِعْنَا إِلَيْهِ
"Ey duran kişi, rahmet dile ve sürüklenip götürüldüğümüz yere bak."

Mahlūf, Muḥammad b. M., Şacar'l-nūr'l-zakiyya, s. 131

5. ENDÜLS'E VE ŞEHİRLERİNE SÖYLENEN MERSİYELER

Cansız varlıklar arasında mersiyelerden en büyük payı şehirler almıştır. İnsanların, hayvanların, güzel gençlik günlerinin, sarayların vs. yok olması veya bir felakete uğraması yüzünden kendilerine nasıl ağıt yakılmışsa, aynı şekilde yitirilen veya büyük hasar gören şehirlere de ağıtlar söylenmiştir. Daha önce doğuda Basra ve Bağdat gibi şehirlere mersiyeler söylenmişti. Bu mersiyeler, Endülüs'de hem sayı bakımından artış göstermiş hem de konu ve muhteva açısından zengin olup ayrıcalık kazanmıştır. Bunun da nedeni, Endülüs müslümanlarının daha büyük tehlikeler yaşayıp zor günler geçirmeleri ve sonunda gerilemeye başlayıp vatanlarını kaybetmeleridir. Dolayısıyla doğuda, şehirlerin uğradıkları saldırı ve yağmalamalar sonucu meydana gelen mal ve can kaybına ağlama varken Endülüs'de daha ziyade düşman eline geçen ve geri gelmesi mümkün olmayan şehirlere ağlama vardır. Bir diğer ifadeyle, doğuda yaralı şehirlere, Endülüs'de ise kaybedilmiş (ve bu yüzden ölü sayılmış) şehirlere ağıt yakılmıştır. Bir diğer ayrıcalık, mersiyelerin şehirlere söylenmekle kalmayıp zamanla ülkenin tamamına yani Endülüs'e sövlenmiş olmasıdır.

5.1. ŞEHİRLERE SÖYLENEN MERSİYELER

Şehir mersiyelerinde işlenen konular ve ifade edilen duygular, yaşanan felaketin boyutuna göre değişiklik gösterir. Hasara uğrayan şehirle yitirilen şehir arasında büyük fark olduğu için bu durum, hem mersiyenin işlenişini ve muhtevasını hem de uzun veya kısa söylenmesini etkilemektedir.

5.1.1. HASARA UĞRAYAN ŞEHİRLERE AĞLAMA

Dışarıdan gelen bir düşman saldırısı veya içeride meydana gelen isyan ve karışıklıklar sonucu tahribata uğrayan şehirlere söylenen mersiyeler, bu türün en sade örneklerini teşkil ederler. Konu olarak, şehirlere ağlamak ve onları övmek ağırlık kazanır. Bu övgü de, şehrin tahrip edilen görkemli yapılarını, eşsiz tabii güzelliğini, orada yetişen değerli kişileri, geçirilen güzel günleri vs. anmaktan ibarettir.

Bu tür şehir mersiyeleri, genellikle Kurtuba için söylenmiştir. Emevi Hilafetinin zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu dönemde, bir taraftan şehir içinde başgösteren karışıklıklar, diğer taraftan da Berberilerin yaptıkları istila, 402/1011 yılında Kurtuba harabeye dönmüştü. Bu şehirde doğup büyüyen ve müreffeh bir hayat yaşayan İbn Şuhayd, su mersiyeyi söyler:

فَلِمِثْلِ قَرْطَبَةَ يَقِلُّ بُكَاءُ مَنْ   يَبْكِي بَعِيْنٍ دَمْعًا مُتَفَجِّرًا
دَارًا - اِقَالَ اللهُ عَشْرَةَ اَهْلِهَا -   فَتَبْرَبِرُوا وَتَعْرَبُوا وَتَمَعْرُوا
فِي كُلِّ نَاجِيَةٍ فَرِيْقٍ مِنْهُمْ   مَتَفَطَّرٌ لِفِرَاقِهَا مُتَحَبِّرٌ
عَهْدِي بِهَا وَالشَّمْلُ فِيهَا جَامِعٌ   مِنْ اَهْلِهَا وَالْعَبِيْرُ فِيهَا اِخْضَرٌ
وَالْقَوْمُ قَدْ اَمِنُوا تَغْيِرُ حَسْنَهَا   فَتَعَمَّمُوا بِجَمَالِهَا وَتَأَزَّرُوا¹

"Kurtuba gibi bir yer için gözyaşlarını bolca akıtan kişinin ağlaması az gelir.

Bir yurt ki, - Allah, fertlerini düştükleri dertten kurtarsın - berberileştiler, araplaştılar, mısırlılaştılar.

1 İbn'l-Hatîb, A'mâl'l-a'lâm, s. 105

Her yerde onlardan bir topluluk, oradan ayrılmaktan dolayı parçalanmış ve şaşırmış durumdadır.

Orada herkesin bir arada olduğu, yaşamın da güzel ve bereketli olduğu günleri hatırlarım.

Herkes, Kurtuba'nın güzelliğinin değişmeyeceğinden emin olmuş ve bu güzelliğe bürünmüşlerdi. (Güzelliğini sarık olarak takıp elbise olarak giymişlerdi)"

Daha sonra şehrin övgüsüne geçen İbn Şuhayd, daha çok Kurtuba'nın manevi değerleri üstünde durur:

وَالْجَامِعُ الْأَعْلَى يَغْتَمُّ بِكُلِّ مَنْ
يَتْلُو وَيَتَمَعُ مَا يَشَاءُ وَيَنْظُرُ
كَانَتْ عِرَاطُكَ لِلْمَيْمِ مَعَةً
يَأْوِي إِلَيْهَا الْخَائِفُونَ فَيَنْمُرُوا
حُزْنِي عَلَى سُرُورَاتِهَا وَرُورَاتِهَا
وَنَفْسِي عَلَى آيَاتِهَا وَصَفَائِهَا
كَبِدِي عَلَى عُلَمَائِهَا حُلَمَائِهَا
أَدْبَائِهَا ظُرْفَائِهَا تَنْفَطِرُ¹

"Ulu Cami, dilediği şeyi dinleyen, okuyan ve bakan kişilerle dolup taşardı.

Senin toprakların, gelen kişi için Mekke gibi bir yerdi. Korkanlar, oraya sığınır ve yardım görürlerdi.

Üzüntüm, oranın büyük kişileri, ravileri, güvenilir insanları ve koruyucuları için tekrarlanıyor.

Nefsim, oranın nimetlerine, duruluğuna, güzelliğine ve parlaklığına hasret çekiyor.

Ciğerim, oranın alimleri, ağırbaşlı kararlı kişileri, edipleri, akıllı ve nüktedan insanları için parçalanıyor."

1 İbn'l-Ḥaṭīb, a.g.e., s. 105-106

İbn Hazm, Kurtuba için iki bölümden oluşan uzun bir mersiye söylemiştir. Mersiye, mensur bir girişle başlar:

فَرَأَيْتَهَا قَدْ مَحَتْ رُسُومَهَا وَ طُمِسَتْ أَعْلَامُهَا وَ خَفِيَتْ مَعَادِمُهَا
وَ غَيَّرَهَا الْبِلَى فَمَارَتْ صَحَارَى مُجْدِبَةٍ بَعْدَ الْعِمْرَانِ وَ فَيَافَى مُوَحِّشَةٍ
بَعْدَ الْأَنْسِ وَ آكَامًا مُشَوَّهَةً بَعْدَ الْحُسْنِ وَ خَرَائِبَ مَغْرَعَةٍ بَعْدَ الْأَمْنِ
وَ مَاوَى لِلذِّيَابِ وَ مَلَأَ عِبَ لِلجَانِّ وَ مَغَانِي لِلغِيلَانِ وَ مَكَامِنَ لِللُّوْحُوشِ
وَ مَخَابِسَ لِللُّمُوسِ بَعْدَ طُولِ غُنْيَانِهَا بِرِجَالِ كَالسُّيُوفِ وَ فَرْمَانِ كَاللِّيُوتِ
تَفِيضُ لَدَيْهِمُ النِّعْمُ الْفَاشِيَةُ ..... فَأَبْكَى ذَلِكَ عَيْنِي عَلَى جُمُودِهَا وَ
قَرَعَ كَبِدِي عَلَى مَلَابِتِهَا .¹

"Bütün izlerinin silinip yok olduğunu, bilinen yerlerinin gizlendiğini ve eskimenin orayı değiştirdiğini gördüm. Şimdi orası, bayındır ve insanlarla dolu bir yerden boş ve kurak bir çöle dönüşmüştür. Güzellikten sonra çirkin tepeler, güvenden sonra ürkütücü harabeler vardır. Kendilerinden etrafa nimetler yayılan ve keskin kılıçlara benzeyen insanlardan ve aslanlar gibi olan kahramanlardan sonra şimdi orası, kurtların sığınağı, cinlerin oyun sahası, hayaletlerin yuvası, vahşi hayvanların ve hırsızların gizlendiği bir yer olmuştur .... Bütün bunlar, donuk olan gözlerimi yaşartmış ve sert olan ciğerimi ezmiştir."

İbn Hazm, daha sonra mersiyesinin manzum bölümüne geçer:

سَلَامٌ عَلَى دَارِ رَحْلِنَا وَ غُودِرَتْ خَلَاءً مِنَ الْأَهْلِينَ مُوَحِّشَةً قَفْرًا

1 İbn'l-Haṭīb, a.g.e., s. 106-107

فَيَا دَارَ لَمْ يُفِرِّكَ مِنَّا اخْتِيَارَنَا   وَلَوْ اَتْنَا اَسْتَطَعْنَا كُنْتَ لَنَا قَبْرًا
وَلَكِنَّ اِقْدَارًا مِنَ اللّٰهِ اُنْفَذَتْ   تَدَمَّرْنَا طَوْعًا لِمَا حَلَّ اَوْ قَهْرًا¹

"Kendisinden göçüp ayrıldığımız, es ve dostlardan boş ve ıssız bir şekilde terkedilen yere selam olsun.

Ey ev, seni bizim istek ve irademiz boş bırakmadı.
Eğer yapabilseydik, sen bize mezar olurdun.

Ancak ne var ki, Allah'ın takdir buyurduğu şeyler yerine getirilmiş olup bizi ister istemez alaşağı ediyor."

İbn Hazm'ın Kurtuba'ya olan övgüsü, İbn Şuhayd'inkinden farklıdır. Kendisi, şehrin maddi değerlerine, zevk ve eğlencesine hayrandır:

كَأَنَّكَ لَمْ يَحْكُنْكَ غَيْدٌ اَوْ اِنْسٌ   وَ مِيدُ رِجَالٍ اَشْبَهُوا اَلْاَنجَمَ الزُّهْرًا
فَيَا رَبِّ يَوْمٍ فِي ذُرَاهَا وَ لَيْلَةٍ /   وَمَلْنَا هُنَاكَ الشَّمْسَ بِاللَّهْوِ وَ الْبَدْرًا²

"Güzel kadınlar ve parlak yıldızlara benzeyen mağrur erkekler, sanki senin içinde hiç yaşamamışlardı.

Nice günler ve geceler vardı ki, eğlenerek güneşe ve aya ulaşmıştık."

Ağlama bölümü de, bu güzellikleri kaybetmenin verdiği üzüntüyü ihtiva eder:

سَأَنْدُبُ ذَاكَ الْعَهْدَ مَا قَامَتِ الْخَفْرَا /   عَلَى النَّاسِ سَفْنَا وَ اسْتَقَلَّتْ بِنَا النَّبْرَا³

"Toprak bizi bağrına basıp yeşil yer insanların üstünü bir tavan olarak kapatıncaya kadar (ölüp de mezar girinceye kadar), o günlere ağlayacağım."

1 İbn'l-Hatîb, a.g.e., s. 107-108

2 Aynı eser, s. 108

3 Aynı eser, s. 108

Endülüslü fakihlerden Ahmad b. 'Umer b. 'Uşfūr'un da (ö1.410/1019) Kurtuba için bazı mersiyeler söylediği rivayet edilir.¹ Kaybolan bu mersiyeler günümüze ulaşabilseydi, hem şehirde cereyan eden olaylar hakkında bizi aydınlatacak hem de şiirdeki konu ve muhtevanın sınırlarını genişletebilecekti.

Kısa bir mersiye de, Suhayl şehri için söylenmiştir. Düşman, Suhayl'e saldırıp tahrip etmiş ve birçok kişiyi öldürmüştür. Bu sırada seferde olan şehir halkından Abū'l-Kāsım 'Abdurrahmān al-Suhaylī², dönüşte bu durumu görünce şehrin dışın-da durup şu ağıdı yakar:

يَا دَارُ أَيِّنَ الْبَيْتِ وَالْأَرْامِ   أَمْ أَيِّنَ جِيرَانِ عَلَيَّ كِرَامِ
رَبِّ الْمَحَبِّ مِنَ الْمَنَازِلِ أَنَّهُ   حَيًّا فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيْهِ سَلَامِ
يَا دَارُ مَا فَعَلْتَ بِكَ الْآيَامِ   3   ظَامَتِكَ وَالْآيَامِ لَيْسَ يَغَامِ

"Ey ev, nerede beyaz ceylanlar? Nerede benim için değerli olan komşular?

Seven kişinin evleri selamlayıp cevap olarak selam almaması, onu ürkütmüştür.

Ey ev, günler sana ne yaptı? Sana zulmetti. Günlere ise zulmedilmez."

5.1.2. KAYBEDİLEN ŞEHİRLERE AĞLAMA

H.V./M.XI. yüzyılın başlarında Endülüs'de Emevi Hilafeti yıkılmış ve her şehirde bağımsız bir krallığın kurulduğu

- 1 İbn Başkuvāl, al-Şıla, Kahire, 1374/1955, C.I, s. 35
- 2 Endülüs alimleri arasında olup kısaca al-Suhaylī olarak tanınır. İbn İshāk'ın Siyeri'ne al-Ravz al-unuf adlı bir şerh yazmıştır. 583/1187 yılında ölmüştür.
- 3 al-Makkarī, Nafh'l-tıib, C.II, s. 886

Mulūk al-Ṭavā' if Devri başlamıştı. Müslümanlar arasında siyasi birliğin bozulup çekişme ve mücadelelerin başladığı bu dönem, fırsatı değerlendirip cesaret bulan hıristiyanların müslümanlara saldırmaya ve bağımsızlıklarını tehdit etmeye başladıkları dönemdir. Kısa sürede başarılı olmaya başlayan hıristiyanlar, müslüman şehirlerini ele geçirmeye başlarlar. İlk ele geçirilen şehir Berbeştr (Barbastro) olup 456/1064 yılında düşmüştür. Daha sonra büyük bir şehir olan Tulaytila (Toledo), 478/1085 yılında kaybedilir.

Endülüs'te Mağrib kökenli Murabıtların ve Muvahhidlerin hüküm sürmesi ve hıristiyanlara karşı başarılı mücadeleler vermesi, bu gerilemeye ve arkasından gelen yıkılmaya engel olamamış, sadece birkaç yüzyıl geciktirmiştir. Endülüs'ün önemli şehirleri, birbiri ardınca düşmeye devam eder. 634/1236 yılında Kurtuba, 641/1243 yılında Mursiya, 644/1246 yılında Ceyyan ve Şatiba, 646/1248 yılında da İşbiliyye düşer. 487/1094 yılında düşen ve 495/1102'de müslümanlar tarafından geri alınan Balensiya da (Valencia) 636/1238 yılında hıristiyanlarca tekrar fethedilir. Son büyük şehir Gırnata ise, egemenliğini iki buçuk yüzyıl daha sürdürür ve 897/1492 yılında teslim olur.

Bu şehirlerin kaybı, müslümanlar için birçok acıyı beraberinde getirmiştir. Hem mal ve canları hasara uğramış hem de evsiz ve yurtsuz kalmışlardır. Dolayısıyla bu şehirlere söylenen mersiyeler, daha elim ve hüznü beyitlerle dolup taşmakta ve işlenen konular bakımından daha önce gördüğümüz şehir mersiyelerinden farklılık göstermektedirler.

5.1.2.1. Ağlama ve Övgü

Ağlama, bu mersiyelelerin en uzun işlenen konusudur. Buna sebep de, birçok felaketin ardarda yaşanmasıdır. Mal ve canın zarara uğraması, evsiz ve yurtsuz kalma ve özellikle müslümanların kutsal yerlerinin, mahrem ve manevi değerlerinin çiğnenip aşağılanması, bol gözyaşı dökmeyi gerektiren sebeplerin başında gelir.

Ceyyan şehrinin düşmesi üzerine yöre halkından Abū 'Alī al-Cayyānī adlı bir kişi, evinden ayrılmak zorunda kalışını şöyle dile getirir:

أودعكم أودعكم جيانى   وأنشُرُ عَبرَتِي نَشْرَ الجِمانِ
وَإِنِّي لَا أُرِيدُ لَكُمْ فِرَاقًا   وَلَكِنْ هَكَذَا حُكْمُ الزَّمانِ¹

"Sizden ayrılıyorum Ceyyanım, sizden ayrılıyorum. Gözyaşlarımı inci taneleri gibi saçıyorum.

Ben sizden ayrılmak istemiyorum, ama zamanın hükmü böyle."

Aynı şehirden edip ve gramerci Muḥammad b. Mas'ūd b. Abī Rukab (öl.544/1149) da, şehre bir daha dönemeyişinin burukluğunu söyle anlatır:

أَجِيَانُ أَنْتِ الْمَاءُ قَدْ حِيلَ دُونَهُ / وَإِنِّي لَطَمَانُ إِلَيْكَ وَمَادِي
مَتَى مَا أَرُدُّ سَبْرًا إِلَيْكَ تَرُدُّنِي   مَخَافَةَ آسَابِ هُنَاكَ عَوَادِي²

"Ey Ceyyan, sen ayrılıp uzak kalmış susun. Ben ise sana çok susamış birisiyim.

Ne zaman sana gelmek istediysen, oradaki saldırgan aslanların korkusu beni engelledi."

1 al-Ḥimyarī, Şifāt cazīrat'l-andalus, s. 72

2 Aynı eser, s. 72

Ancak ağlamak, bu şekilde sadece gözyaşı dökme ve diğer mersiyeelerde olduğu gibi tasvir yarışına girme şeklinde değildir. İslamın ve müslümanların uğradığı zarar, etkili ve dokunaklı bir dille tasvir edilmiş ve böylece şairler hem kendileri ağlamışlar hem de dinleyenleri ağlatmışlardır.

Fakih İbn'l-Assāl (öl.487/1094), Berbeştr şehrinin düşmesi ve arkasından da yağmalanıp halka zulmedilmesi üzerine söylediği mersiyesinde, elem verici manzaraları şöyle tasvir eder:

كَمْ مَوْضِعٍ غَنَمُوهُ لَمْ يُرْحَمْ بِهِ   طِفْلٌ وَلَا شَيْخٌ وَلَا عَذْرَاءٌ
وَلَكُمْ رَضِيعٌ فَرَّقُوا مِنْ أُمَّهِ   فَلَهُ الْيَتِيمَةُ وَبِنَاءٌ
وَلَرَبٌّ مَوْلُودٌ أَبُوهُ مُجَدَّلٌ   فَوْقَ التُّرَابِ فَرَّقَهُ الْبِيدَاءُ
وَمَصُونَةٌ فِي خَدْرِهَا مَحْجُوبَةٌ   قَدْ أَبْرَزُوا مَا لَهَا اسْتِخْفَاءٌ
وَعَزِيزٌ قَوْمٌ فِي أَيْدِيهِمْ   فَعَلَيْهِ بَعْدَ الْعِزَّةِ اسْتِخْرَاءٌ¹

"Nice yerleri ganimet olarak ele geçirmişlerdir. Orada hiçbir çocuk, yaşlı ve genç kıza acınmamıştır.

Nice bebeği, feryad edip istediği annesinden ayırmışlardır.

Nice çocuklar vardı ki, babası toprağın üstüne çakılmış ve yattığı yer çöl olmuştur.

Nice yüzü örtülü iffetli kadını kapandığı yerden çıkarıp örtüsünü indirmişlerdir.

Topluluğun nice değerli kişisi vardı ki, onların elinde sereften sonra zillete düşmüştür."

1 al-Ĥimyarî, a.g.e., s. 40

Tulaytila için söylenen anonim uzun bir mersiyede de, giriş kısmından itibaren gerek halkın ve gerekse İslamın uğradığı maddi ve manevi facialar dile getirilir:

لَقَدْ خَضَعَتْ رِقَابُ كُنَّ غَلْبًا   وَزَالَ عَتْوُهَا وَمَضَى التُّفُورُ
وَهَانَ عَلَى عَزِيزِ الْقَوْمِ ذُلٌ   وَسَامِحَ فِي الْحَرِيمِ فَتَى غَيُورٌ
طَلِبَةُ أَبَاحِ الْكُفْرِ مِنْهَا   حَمَاهَا، إِنَّ ذَا نَبَأٍ كَبِيرُ
أَلَمْ تَكُ مَعْقَلًا لِلدِّينِ صَبًا   فَذَلَّلَهُ كَمَا شَاءَ الْقَدِيرُ
وَأَخْرَجَ أَهْلَهَا مِنْهَا جَمِيمًا   فَمَارُوا حَيْثُ شَاءَ بِهِمْ مَصِيرُ
وَكَانَ دَارَ إِيْمَانٍ وَ عِلْمٍ   مَعَالِمَهَا الَّتِي طُمِسَتْ تُنْبِيرُ
فَعَادَتْ دَارَ كُفْرٍ مَطْفَأَةٌ   قَدْ اضْطَرَّتْ بِأَهْلِهَا الْأُمُورُ
مَسَاجِدُهَا كُنَائِسَ، أَيُّ قَلْبٍ   عَلَى هَذَا يَقْرُؤُ وَ لَا يَطِيرُ¹

"Bir zamanlar üstün olan boyunlar, şimdi eğildi. İsyan edışı ve kaçıışı (boyun eğmeyi reddedişi) yok oldu.

Topluluğun değerli kişisi için düşkünlüğe alışmak kolay oldu. Mahremine kıskanan ve koruyan genç, şimdi bu konuda hoşgörülü oldu.

Küfür, Tulaytila'nın mahrem olan (dokunulmaz) yerlerini mubah saymış. Doğrusu bu, büyük bir haberdir.

Orası, dinin (İslamın) sağlam bir kalesi değil miydi? Herseye gücü yeten (Allah), orayı dilediği gibi zelil kıldı.

Oranın halkını toplu halde oradan çıkardı. Onlar da, akibetlerinin kendilerini sürükledikleri yere gittiler.

1 al-Makkarî, Nafh'l-ıtib, C.II, s. 1244-45

Oranın söndürülen yerleri, ışık saçan bir ilim ve iman yuvasıydı.

Şimdi ise seçkin bir küfür yuvasına dönüşmüştür. Bu durumlar, halkı sarsmış ve yıkmıştır.

Camileri kiliseye dönmüş. Hangi kalp buna dayanır ve çarpmaz?"

İslamın ve müslümanların uğradıkları bu feci akibetlere ağlamaya, doğu mersiyelerinde de rastlamaktayız. Mesela Kudüs şehrinin 492/1099 yılında Haçlılar tarafından ele geçirilmesi üzerine söylenen anonim bir mersiyede şöyle denir:

وَ كَمْ مِنْ مُسْلِمٍ أَمْسَى سَلِيبًا   وَ مُسْلِمَةٍ لَهَا حَرَمٌ سَلِيبٌ
وَ كَمْ مِنْ مَسْجِدٍ جَعَلُوهُ دَيْرًا   عَلَى مِحْرَابِهِ نَصَبَ الطَّيْبِ
دَمٌ الْخَنْزِيرِ فِيهِ لَهُمْ خُلُوقٌ   وَ تَحْرِيقُ الْمَاحِفِ فِيهِ طِيبٌ¹

"Nice erkek müslüman kaçırılıp esir edilmiş, nice kadın müslümanın da ırzı çalınmıştır.

Nice camiler manastıra dönüşmüş, mihrabının üzerine haç dikilmiştir.

Orada domuz kanının oluşu ve Kur'anların yakılması onlar için güzel bir kokudur (büyük bir zevktir)."

Şehir mersiyelerinde, bu olumsuz gelişmeler ele alınıp ağlanırken bazen de istisnai olarak başka şeylerin zarara uğramasına ya da kaybolmasına ağlandığı gözlenir. Mesela Kayca-ta şehrinin 622/1225 yılında düşmesi üzerine bir mersiye söyleyen yöre halkından edip Abū'l-Ma'ālī Aḥmad b. Abī'l-Barakāt, şehrin uğradığı felaketten çok kaybettiği içki arkadaşlarına

¹ İbn Tağrıberdî, al-Nucūm'l-zāhira, Kahire, 1353/1935, C.V, s. 151-152

ve eğlence meclislerine ağlamaktadır:

أَبْكِي جُؤُنِي بِدَمٍ مَّنْظَرٌ   لَمْ يَكْ أَهْلًا لِخِلَافِ النَّعِيمِ
صَبَّحَتْهُ بَعْدَ الرِّزَايَا فَمَا   أَجَابَنِي فِي رَيْعِهِ مِنْ حَمِيمِ
فَظَلْتُ أَعْدُو مَوْضِعًا مَوْضِعًا   بِمُقَلَّةٍ مَّهْرَى وَخَدِّ لَطِيمِ
وَقُلْتُ يَا مَرِيحُ ابْنَ الَّذِي   أَحْبَبْتُ فِيكَ وَأَيْنَ التَّنْدِيمِ¹

"Nimet ve bereket dolu bir yaşama hiç uymayan bir manzara, gözyaşlarımı kanla karışık akıttı.

Felaketlerden sonra oraya gidip hayırlı sabahlar dileddim. Orada bana cevap veren hiçbir dost çıkmadı.

Boşalan gözler ve tokatlanmış bir yüzle, bir oraya bir buraya koşmaya başladım.

Dedim ki: Ey ev, nerede senin içinde sevdiğim kişi, nerede içki arkadaşı?"

Diğer bazı mersiyelerde de şehirlerin güzelliklerini öven beyitler varsa da bu, zevk ve sefanın kaybına ağlamak olmayıp sehri övmeye yöneliktir. Mesela Kadı Abū'l-Muṭarrāf b. 'Amīra (ö1.656/1258), Balensiya şehri için söylediği mersiyesinde şöyle der:

مَا كَانَ ذَاكَ الْمَمْرُ إِلَّا جَنَّةً   لِلْحَمْنِ تَجْرِي تَحْتَهُ أَنْهَارُهُ
طَابَتْ بِطِيبِ نَهَارِهِ آمَالُهُ   وَتَعَطَّرَتْ بِنَسِيمِهِ أَشْجَارُهُ
قَدْ كَانَ يُشْرَقُ بِالْهَدَايَةِ لَيْلُهُ   فَالآنَ أَظْلَمَ بِالظَّلَامِ نَهَارُهُ²

"Bu belde, altından ırmaklar akan bir güzellik cennetinden başka birşey değildi.

1 İbn Sa'īd, al-Muğrib, C.II, s. 63-64

2 İbn'l-Ḥaṭīb, A' māl'l-a' lām, s. 274

Gündüzünün güzelliği sayesinde akşamı da güzel olmuş, esen tatlı rüzgarı sayesinde ağaçları güzel kokmuştur. Gecesi, hidayet ile parlardı. Şimdi ise gündüzü karanlığa büründü."

İbn 'Amīra, Balensiya için söylediği bir başka mersiyesinde de, şehrin düşman tarafından ele geçirilmesinden sonra kendilerinin oradan çıkmak zorunda kalışlarını, yasak ağaçtan yediği için cennetten kovulan Hz. Adem'e benzeterek şehri bir başka şekilde över:

وَهَلْ أَذْنَبَ الْإِبْنَاءُ ذَنْبَ آبَائِهِمْ / فَمَارُوا إِلَى الْأَخْرَاجِ مِنْ جَنَّةِ الْخُلْدِ¹

"Çocuklar, babalarının işlediği günahı işledilerde mi ölümsüzlük cennetinden çıkarıldılar?"

5.1.2.2. Müslümanları Kınama

Şehir mersiyeslerinde ağırlık kazanan ikinci konu, müslümanlara yöneltilen suçlama ve kınamalardır. Düşmana karşı savaşmaktan çekinen ve şehri savunmaktan aciz kalan kişiler, korkak, cesaretsiz, ilgisiz gibi niteliklerle anılmışlar ve bazen daha ağır hakaretlere uğramışlardır. Bu konu, doğu mersiyeslerinde de işlenmiş, ancak daha ziyade müslümanları cihada teşvik amacı gütmüştür. Mesela Kudüs için söylenen anonim mersiye de şöyle yardım istenir:

أَتَسْبَى الْمُسْلِمَاتُ بِكُلِّ شَعْرٍ   وَعَيْشُ الْمُسْلِمِينَ إِذَا بَطِيبُ
أَمَا لِلَّهِ وَالْإِسْلَامِ حَقٌّ   يَدَافِعُ عَنْهُ شَبَانٌ وَشَيْبُ

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ'1-tīb, C.I, s. 144

1 فَقُلْ لِدَوِي الْبَطَائِرِ حَيْثُ كَانُوا / اجِبُوا اللَّهَ وَيُحْكَمْ اجِبُوا¹

"Müslüman kadınlar her cephede esir edilirken, müslüman erkeklerin rahat bir şekilde yaşamaları mümkün mü?

Allah'ın ve İslamın, gençler ve yaşlılar tarafından savunulacak bir hakkı yok mu?

Basiret sahiplerine her nerede iseler de ki: Allah'a karşılık verin, ne olur karşılık verin."

Yine Kudüs'e ağlayan sair Abū'l-Muzaḫḫar al-Abīvardī (ö1.557/1162), müslümanları hem kınadığı hem de gayrete getirmeye çalıştığı mersiyesinde şöyle der:

وَكَيْفَ تَنَامُ الْعَيْنُ مَلءَ جُفُونِهَا عَلَى هَبَوَاتٍ اَيَقَطَتْ كُلَّ نَائِمٍ
وَإِخْوَانَكُمْ بِاللَّثَامِ يَضْحَى مَقْبِلَهُمْ ظُهُورَ الْمَذَاكِي أَوْ بَطُونَ الْقَشَائِمِ
يَسُومُهُمُ الرُّومُ الْهُوَانَ وَأَنْتُمْ تَجْرُونَ نَيْلَ الْخَفْضِ فِعْلَ الْمُسَالِمِ
أَرَى أُمَّتِي لَا يَشْرَعُونَ إِلَى الْعِدَا رِمَاحَهُمُ وَالِدِينَ وَأَهِي الدَّعَائِمِ
2 فَلَيْتَهُمْ إِذْ لَمْ يَدُودُوا حِمْبَةً عَنِ الدِّينِ ضَنُّوا غَيْرَةً بِالْمَطَارِمِ

"Her uyuyanı uykusundan kaldıran toz bulutu ortalığı kaplamışken gözler nasıl olur da rahatça uyur?

Suriye'deki kardeşleriniz öğlen vaktini, atların sırtında ya da kartalların karnında geçiriyorlar.

Rumlar onları aşağılamayı reva görürken siz, barış yapan kişi gibi geri çekiliyorsunuz.

Dinin temelleri zayıflamışken, ümmetimin mızraklarını düşmana yöneltmediklerini görüyorum.

Keşke onlar, gayret gösterip dini savunmadıkları gün en azından mahrem şeylerini korusalardı."

1 İbn Tağrībērdī, al-Nucūm'l-zāhira, C.V, s. 152

2 al-Nuvāyri, Nihāyat'l-ārāb, C.V, s. 226

Endülüs mersiyelerinde ise, yardım isteme ve savaşa teşvik etme gayretleri çok azdır. Çünkü şehirler tamamen kaybedilmiş ve geri alma ümidi kalmamıştır. Bunun yerine, hezimetin meydana gelmesine yol açan korkaklık, ilgisizlik gibi davranışlar gündeme gelmiş ve müslümanlar bu yönleriyle eleştirilmişlerdir. İbn 'Amīra, Balensiya'ya ağıt yakarken, İslam'ın Şirk (Allah'a ortak koşma) karşısındaki yenilgisinin nedenini şöyle ifade eder:

وَعَزِيمَةٌ لِلشَّرْكِ جَمْعٌ بِالْهَدَىٰ   انصَارُهَا ، اِذْ خَانَهُ انصَارُهُ 1

"Şirkin azimli taraftarları, İslamı yenip kovmuşlardır. Çünkü İslamın taraftarları, kendisine ihanet etmişlerdir."

İbn 'Assāl'ın Berbeştr için söylediği mersiyesinde, kınama beyitleri daha fazla olup yapılan suçlamalar da oldukça ağır ve düşündürücüdür:

بَاتَتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ بِرُغْبِهِمْ   فحَمَاتْنَا فِي حَرْبِهِمْ جِنَاءٌ
لَوْلَا ذُنُوبُ الْمُسْلِمِينَ وَاتِّمُّوا   رَكِبُوا الْكِبَائِرَ مَا لَهْنُ خَفَاءُ
مَا كَانَ يَنْمُرُ لِلتَّمَارِ فَارِسٌ   اَبْدًا عَلَيْهِمْ ، فَالذُّنُوبُ اَلذَّاءُ
فَشَرَّارُهُمْ لَا يَخْتَفُونَ بِشَرِّهِمْ   وَصَلَحٌ مُنْتَحَلِي الصَّلَاحِ رِيَاءٌ 2

"Müslümanların kalpleri, onların korkularıyla dolmuştur. Bizi koruyanlar, onlarla savaşmaktan çekinmişlerdir.

Gizlenmesi mümkün olmayan büyük günahlar işleyen müslümanların bu günahları (suçları, kusurları) olmasaydı,

1 İbn'l-Hatīb, A'māl'l-a'lām, s. 273

2 al-Hımyarī, Şifāt cazīrat'l-andalus, s. 41

Hıristiyanlardan hiçbir atlı, onlara karşı zafer kazanamazdı. Günahlar, hastalıktır.

Kötü olanlar (hıristiyanlar), kötülüklerini gizlemiyorlar. İyiliği çalıp giyen kişilerin (müslümanların) iyi görünmeleri, ikiyüzlülüktür."

5.1.2.3. Sabredememe

Bu mersiyelerde, sabırdan hemen hemen hiç söz edilmediğini görmekteyiz. Maddi-manevi büyük zarara uğrayan ve üstelik yurtlarını kaybeden kişilerin teselli bulacak birşeyleri olmaması nedeniyle sabır gibi temel bir konunun bu mersiyelerde yer almadığını görmekteyiz.

Tulaytila için söylenen anonim mersiyede sabırdan söz edilmekteyse de bu, şehrin uğradığı musibet ve Endülüs'ü tehdit eden tehlikeler karşısında sığınılacak bir yer aramaktan ibarettir:

اِذَا مَا لَمْ يَكُنْ صَبْرٌ جَمِيلٌ   فَلَيْسَ بِنَافِعٍ عَدَدٌ كَبِيرٌ
اَلَا رَجُلٌ لَهُ رَأْيٌ اَصِيْلٌ   بِهٖ مِمَّا نَحَاذِرُهٗ نَسْتَجِيْرُ 1

"Güzel bir şekilde sabretmedikten sonra sayıca çok olmanın bir yararı yok.

Sakındığımız şeye karşı kendisine sığınacağımız asil görüşlü bir kimse yok mu?"

Ancak bu, zayıf bir ümit olmaktan öteye gitmemiştir. Nitekim bunun farkına varan şair, elde mevcut bütün imkanlarla düşmana karşı savaşa davet eder ki bu savaş, zafer kazanıp

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ'l-ṭīb, C.II, s. 1246

sehri geri almak için değil, sadece düşkün ve hakir bir şekilde yaşamaktansa şerefli bir şekilde ölmek içindir. Kaybedilen sehrin geri gelmeyeceği ve orada müslümanlar için artık hayat hakkı kalmadığı açıkça belirtilir:

خَذُوا نَارَ الدِّبَانَةِ وَانصُرُوهُمَا
فَقَدْ حَامَتْ عَلَى الْقَتْلِ النَّسُورُ
وَلَا تَهِنُوا وَسَلُّوا كُلَّ عَضْبٍ
تَهَابُ مَضَارِبًا عَنْهُ النَّحُورُ
وَمُوتُوا كُلُّكُمْ فَالْمَوْتُ أَوْلَى
بِكُمْ مِنْ أَنْ تُجَارُوا أَوْ تُجُورُوا
اصْبِرًا بَعْدَ سَبِيٍّ وَامْتِحَانٍ
يَلَامُ عَلَيْهِمَا الْقَلْبُ الصُّورُ
اتْتَنَا الْكُتُبُ فِيهَا كُلُّ شَرٍّ
وَبَشَّرْنَا بِأَنْحِنَا الْبَشِيرُ
وَقِيلَ تَجَمَّعُوا لِغِرَاقِ شَمَلٍ
ظَلْبِطَةٌ تَمَلِكُهَا الْكُنُفُورُ
تَنْفَمَتِ الْحَيَاةُ فَلَا حَيَاةَ
وَوَدَّعَ جِبْرَةٌ إِذْ لَا مُجِيرُ¹

"Dinin intikamını alın ve ona yardım edin. Akbabalar, ölümlerin üzerinde uçmaya başladı.

Gevşemeyiniz. Boyunlarınız, darbesinden korktuğu bütün keskin kılıçları çekiniz.

Ve hepiniz ölünüz. Çünkü ölüm, zulmetmenizden veya zulme uğramanızdan daha iyidir.

Esaret ve çileden sonra sabretmek olur mu? Kalp, bu ikisine karşı sabrettiği için kınanır.

Bize, bazı yazılar ulaştı. İçinde her türlü kötü haber var. Müjdeci, bize uğursuzluklarımızı müjdeledi.

Ve denildi ki: Birliğin ayrılıp dağılmasına hazırlanın. Tulaytila'yı kafirler ele geçirdi.

Hayatın tadı kaçtı, artık yaşamak yok. Komşularla vedalaş, çünkü koruyup barındıracak kimse kalmadı."

1 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.II, s. 1245-46

Hasara uğrayan şehirlere söylenen mersiyelerde ise sabır konusunun işlendiğini görmekteyiz. Şehrin uğradığı felakete rağmen en azından onun elden çıkmamış olmasıyla avunan şairler, kendilerini sabra zorlayıp geleceğe ümitle bakmaya çalışmışlardır. Mesela İbn Hâzım, Kurtuba için söylediği mersiyesinde, yeniden güzel günler yaşama ümidiyle şöyle der:

فَمَبْرَأً لِسَطْوِ الدَّهْرِ فِيهِمْ وَحُكْمِهِ / وَإِنْ كَانَ طَعْمُ الصَّبْرِ مُسْتَنْقَلًا مَرًّا
لَعِنْ كَانَ أَظْمَانًا فَقَدْ طَالَمَا سَقَى / وَإِنْ سَاءَ نَا فِيهَا فَقَدْ طَالَمَا سَرَا
سَنَصْبِرُ بَعْدَ الْبَسْرِ لِلْعُسْرِ طَاعَةً 1 لَعَلَّ جَمِيلَ الصَّبْرِ يُعْقِبُنَا يَسْرًا

"Sabrın tadı acı ve ağır bile olsa, zamanın onlara saldırışı ve haklarında verdiği hüküm karşısında sabretmek gerekir.

(Zaman) bizi susatmış ise de, daha önce çok sulamıştı. Üzmüşse de, daha önce çok mutlu etmişti.

Boyun eğip, kolaylıktan sonra gelen zorluğa karşı sabredebiz. Belki güzelce sabretmek, bize kolaylık getirir."

Düşman eline geçen şehirlere söylenen mersiyeler arasında, kaybolan ve günümüze ulaşamayanlar da vardır. Bunlardan birisi, Fakih Hisâm b. Aḥmad al-Kiḫānī (ö1.489/1096) tarafından Balensiya için söylenmiştir. Şehrin 487/1094 yılında düşmesi üzerine surların üstüne çıkan al-Kiḫānī, gayet dokunaklı ve etkileyici bir mersiye söylemiştir. Bu mersiyeden alınan bazı beyitler, mensur hale getirilmiş ve şehrin yaşadığı zor günleri

1 İbn'l-Hatîb, A'c māl'l-a'lām, s. 108.

hatırlayanların dilinde bir müddet dolanıp durmuştur:

إِذَا أَنَا مَضَيْتُ بِمِينَاً هَلَكْتُ بِمَاءِ الْفَيْضَانِ وَإِذَا نَهَبْتُ يَسَاراً
أَكَلَنِي السَّبْعُ وَإِذَا مَضَيْتُ أَمَامِي غَرِقْتُ فِي الْبَحْرِ فَإِذَا التَّفْتُ
خَلْفِي أَحْرَقْتَنِي النَّارُ .¹

"Sağa doğru ilerlediğim zaman sele kapılıp yok olurdum, sola doğru gittiğimde vahşi hayvanlar beni yedi. Öne doğru ilerlediğimde denizde boğulur, arkaya döndüğümde ise ateş beni yakardı."

5.2. ENDÜLÜS'E SÖYLENEN MERSİYELER

Birbiri ardınca düşen şehirlere söylenen mersiyeler, zamanla bütün Endülüs için söylenmeye başlamıştır. Gerçi bu mersiyelerinin bir kısmının söylendiği tarih ile Endülüs'ün kesin olarak düştüğü tarih arasında birkaç yüzyıl vardır. Ancak, düşen şehirlerin geri alınamayışı, İspanyolların her geçen gün bir adım daha ilerleyişi ve müslümanlara hayat hakkı tanımamaları üzerine başlayan karamsarlık ve akibeti meçhul bir gelecek endişesi, bazı şairleri erken bir dönemde Endülüs için ağlayıp ağıt yakmaya sevketmiştir. Fakih İbn'l-Assāl, Endülüs'ün önemli şehirlerinden Tulaytila'nın 478/1085 yılında düşmesi üzerine, varımadada müslüman egemenliğinin sona erişinden dört yüzyıl önce kendilerini bekleyen felaketleri ve kaçınılmaz akibeti idrak ederek şu çağrıda bulunur:

شَدُّوا رَوَاحِلَكُمْ يَا أَهْلَ أَنْدَلُسٍ فَمَا الْمَقَامُ فِيهَا إِلَّا مِنَ الْغَلَطِ

1 Palencia, A.G., Tārīh'l-fikr'l-andalusī, s. 117

التَّوْبُ يُنْسَلُ مِنْ أَطْرَافِهِ وَارَى / تَوْبَ الْجَزِيرَةِ مَنْسُولًا مِنَ الْوَسَطِ
1 مَنْ جَاوَرَ الشَّرَّ لَا يَأْمَنُ بِوَأْتِقِهِ / كَيْفَ الْحَيَاةُ مَعَ الْحَيَاتِ فِي سَفَطِ

"Ey Endülüslüler, yükünüzü toplayın. Çünkü burada kalmak, hatadan başka birsey değildir.

Elbise ortadan sökülür. Adanın (Endülüs'ün) elbisesinin ise ortasından sökülüp yırtılmaya başladığını görüyorum.

Kötülülere komşu olan, onun tehlikelerine karşı güven içinde olmaz. Nasıl olur da yılanlarla aynı sandık içinde yaşanır?"

İbn 'Assāl'ın işaret ettiği olaylar yavaş yavaş meydana gelmeye başlar ve Endülüs müslümanları, dönüşü olmayan bir yola girmiş olurlar. Bu dönemlerde söylenmeye başlayan mersiye-ler, muhteva olarak kaybedilen şehirlere yakılan ağıtlara çok benzerler. Sadece hüküm ve ifadelerde bir genellemenin ortaya çıktığı gözlenir. Mesela müslümanları kınama, belli bir yöre halkını yine belli bir olaydan dolayı kınama olmayıp Endülüslülerin yıllar boyu süren gaflet, ilgisizlik, zevk ve sefaya dalma, benliklerinden ve inançlarından taviz verme sonucu içine düştükleri durumun eleştirisi ve genel bir muhasebesi şeklindedir. Övgü bölümlerinde, Endülüs'ün bütün şehirleri ardarda zikredilip özellikleri ve güzel yerleri övülmekte ve bunların kaybına ağlanmaktadır. Sabır konusu da çok az işlenmiş olup onun yerine bazen Allah'a sığınma ve işlenen kusurlardan dolayı ondan merhamet dileme vardır.

Bu arada şurasını da belirtmek gerekir ki, bu mersiye-lerde işlenen bazı konular, yardım isteme (istiğase) türü

1 Kannün, 'Abdullâh, al-Nubūğ al-Mağribî fi'l-'adab'l-'arabî, Beyrut, 1961, C.I, s. 66

şiiirlerde de ele alınmakta ve bu şiiirlerin de birer mersiye olduğu izlenimi uyanmaktadır. Gerçekte ise mersiye ve istiğase, ayrı amaçlarla yazılmış birer şiiir türüdürler. Mersiye, ister insan ister başka bir varlık olsun, gidip de geri gelmeyene söylenir. İstiğasede ise, henüz kaybedilmemiş bir varlık için endişe ve ağlama vardır. Mesela İbn'l-Abbār'ın Tunus Sultanı Abū Zakariyyā Yahyā b. Hafs'ın huzurunda okuduğu ünlü siniyyesinin ağlama bölümünü ele alalım:

يَا لِلْجَزِيرَةِ اَفْعَى اَهْلِهَا جُرّاً   لِلْحَادِثَاتِ وَامْسِ جَدْمًا تَعْمًا
وَ نَفْسٍ بَلَنْسِيَّةٍ مِنْهَا وَقَرْطَبَةٍ   مَا يَنْسِفُ النَّفْسَ اَوْ مَا يُنْزِفُ النَّفْسَ
مَدَائِنُ حَلَّهَا الْاَعْرَاقُ مُبْتَسِمًا   جَذَلَانَ وَارْتَحَلَ الْاِيْمَانَ مُبْتَسِمًا
يَا لِلْمَسَاجِدِ عَادَتٌ لِلْعَدَا بِيْعًا   وَ لِلنِّدَاءِ غَدَا اِثْنَاءَ مَا جَرَمًا¹

"Vah yarımadanın haline. Halkı, felaketlerin kurbanı oldu. Talihi de yok olmakmış.

Balensiya ve Kurtuba'da, insanı yere yıkan ya da nefesi kesen şeyler var.

Öyle şehirler ki, şirk sevinçle gülümseyerek oraya girerken, iman üzgün bir şekilde ayrılmıştır.

Vah camilerin haline. Düşmanlar için birer kiliseye çevrilmiş, ezan sesi de hemen çan sesine dönüşmüştür."

Ancak, herşey henüz bitmediği için bu şiiirlerin geleceğe ümitle bakan birer bölümü de vardır. Ağlamayı fazla uzatmayan şairler, hitap ettikleri kişileri yardımı çağırıp cihada teşvik etmekte ve bu arada onları da övmektedirler. Şiirin sonlarına doğru yer alan övgü, en uzun bölümlerden olup ümit

1 al-Makkarî, Nafh'l-ıib, C.II, s. 1230-31

ve sevinç dolu ifadelerle doludur. İbn'l-Abbār, aynı şiirinde, yardımını istediği sultana şöyle seslenir:

مِنْ جَبَلِهَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الرَّحِيمُ فَمَا أَبْقَى الْمِرَاسَ لَهَا جَبَلًا وَلَا مَرَمًا
هَدَى رَسَائِلُهَا تَدْعُوكَ مِنْ كَتَبٍ وَأَنْتَ أَفْضَلُ مَرْجُوٍّ لِمَنْ يَنْسَأُ
مَلِكٌ تَقَلَّدَ الْأَمْلَاقَ طَاعَتَهُ دِينًا وَدُنْيَا فَنَقَّاهَا الرِّضَا لِبَسًا
مَا فِي الْعَزِيمَةِ وَالْأَيَّامُ قَدْ نَكَلَتْ طَلَّقَ الْمَجْبَا وَوَجْهَ الدَّمْرِ قَدْ عَبَسَا¹

"İpini oraya uzat ey merhametli efendimiz. Şiddet ve zorluk, tutulacak hiçbir ip bırakmadı.

Bunlar, Endülüs'ün mektupları olup sana yakından sesleniyor. Sen, ümidini kesmiş kişi için en iyi ümitsin. Sen öyle bir kralısın ki, melekler, hem din hem de dünya işlerinde ona itaat etmeyi görev saymışlar; kendisi de o meleklerle rıza elbisesi giydirmiştir (razı olduğunu göstermiştir).

Günlerin korkup geri çekildiği anda büyük azim sahibidir. Zamanın yüzü asıkken onun yüzü parlamaktadır."

Endülüs için söylenen ilk mersiyelelerden birisi, Fakih İbrâhîm b. Halaf al-Kuraşî'ye (öl. 572/1176) aittir. Kısa olan bu mersiyede Endülüs'ün uğradığı felaketlere ağlama vardır:

أَلَا مُنْجِدٌ مُسْعِدٌ ذُو فَطْنٍ يَبْكِي بِدَمْعٍ مَعِينٍ هَتِينٍ
جَزِيرَةٌ أُنْدَلُسٌ قَدْ سَطَتْ عَلَيْهَا غَوَائِلُ حِقْدِ الزَّمَنِ
وَيَنْدُبُ أَطْلَالَهَا أَسْفَاً وَبِرْسِي مِنَ الشِّعْرِ مَا قَدْ وَهَنْ
وَكَانَتْ رِبَاطًا لِأَهْلِ التَّقَى فَعَادَتْ مَنَاظًا لِأَهْلِ الْوَتَنِ

1 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.II, s. 1231

وَكَانَتْ مَلَادًا لِأَمَلِ التَّقَى فَمَارَتْ مَلَادًا لِمَنْ لَمْ يَدِرْ

1 وَكَانَتْ شَجَى فِي حُلُوقِ الْعِدَا فَأَضَحَتْ لَهُمْ مَا لَهَا مُحْتَجِنٌ

"Bol akan gözyaşlarıyla ağlayacak, akıl ve anlayış sahibi bir yardımcı yok mu?

Endülüs yarımadasına, zamanın kininin musibetleri saldırdı.

Kalıntılarını üzümlere ağlayacak ve zayıf siiriyle ağıt yakacak (kimse yok mu?).

(Endülüs), takva sahipleri için bir dergah iken, şimdi putperestlerin yeri oldu.

Takva sahiplerinin sığınağı iken, şimdi dinsizlerin sığınağı oldu.

Düşmanların boğazına takılan bir kılçık idi. Şimdi ise onların oldu ve bunu engelleyecek kimse yok."

Bu mersiyelerin bazıları, gerek ifade edilen duygular ve gerekse o devirlere ait tarihi ve sosyal bilgiler vermesi nedeniyle sadece Endülüs'ün değil, bütün Arap edebiyatının seçkin ürünleri arasındadır. Bu önemli mersiyeleri, ayrı birer başlık altında ele alacağız.

5.2.1. AL-RUNDİ'NİN NŪNİYYESİ

Abū'l-Baḳa Şālih b. Şarīf al-Rundī (601-684/1204-1285), Endülüslü bir şair ve edebiyat eleştirmenidir. Mālaka şehrinin yaklaşık 40 mil batısına düşen Runda (Ronda)'da dünyaya geldiği için kısaca al-Rundī olarak tanınır. Şiir üzerine al-Vāfī fī naẓm'l-Ḳavāfī adlı bir eseri olan al-Rundī, asıl ününü Endülüs için söylediği Nūn revili mersiyesiyle yapmıştır.

1 İbn'l-Ḥatīb, al-İḥāta, C.I, s. 212

Oryantalistler tarafından da beğenilen ve hakkında geniş araştırmalar yapılan bu mersiye, M.Grangaret tarafından Fransızca'ya (Paris, 1828), A.F. Graf von Schack tarafından Almanca'ya (Berlin, 1865), Juan Valera tarafından İspanyolca'ya (Madrid, 1867-1871) ve A.R. Nykl tarafından da İngilizce'ye (Baltimore, 1946) çevrilmiştir.¹

al-Rundî, bu mersiyesini İşbiliyye şehrinin 646/1248 yılında düşmesinden sonra söylemiştir. Bu tarihte, Endülüs'ün düşmesine iki yüzyıldan fazla bir süre vardır. Ancak al-Rundî, müslümanların ellerindeki şehirlerin kaybedilip geriye sadece Gırnata ve çevresinin kalması üzerine artık geriye dönüşün olmadığını anlayarak Endülüs'e ağlamış ve herşeyin bittiğini çok önceden kabullenmiştir. Nitekim mersiyesinin ilk beyiti bunu açıkça göstermektedir. Baştan sona etkili ve dokunaklı sözlerle dolu olan mersiye, zamanın acımasızlığını ve herşeyin fani olduğunu anlatan beyitlerle başlar ve bunu pekiştirmek için tarihe mal olmuş bazı efsanevi kişilerin akibetlerini hatırlatır:

لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا مَا تَمَّ نَقْمَانُ   فَلَا يَغْتَرُّ بِطِيبِ الْعَيْشِ إِنْسَانُ
هِيَ الْأُمُورُ كَمَا تَاهَدْتَهَا دُولٌ   مِنْ سَرِّهِ زَمَنٌ سَاءَتْهُ أَرْمَانُ
وَهَذِهِ الدَّارُ لَا تَبْقَى عَلَى أَحَدٍ /   وَلَا يَدُومُ عَلَى حَالٍ لَهَا شَانُ
يُمَزَّقُ الدَّهْرُ حَتْمًا كُلَّ سَابِغَةٍ   إِذَا نَبَتْ مَشْرِفِيَّاتٌ وَغُرْمَانُ

1 Ebied, R.Y.-Young, M.J.L., "Abū'l-Baqā al-Rundî and his elegy on muslim Spain" , The Muslim World, C.LXVI, No.1 (Ocak, 1976), s. 30-31

أَيُّ الْمُلُوكِ ذُووِ التَّيْجَانِ مِنْ يَمَنِ / وَأَيُّنَ مِنْهُمُ أَكَالِيلُ وَ تِيْجَانُ
وَأَيُّنَ مَا شَادَهُ شَدَادُ فِي إِرَمِ / وَأَيُّنَ مَا سَأَهُ فِي الْقُرْسِ سَاسَانُ
وَأَيُّنَ مَا حَازَهُ قَارُونُ مِنْ ذَهَبِ / وَأَيُّنَ عَادَهُ وَ شَدَادُ وَ قَحْطَانُ
أَتَى عَلَى الْكُلِّ أَمْرٌ لَا مَرَدَّ لَهُ / حَتَّى قَضَوْا ، فَكَأَنَّ الْقَوْمَ مَا كَانُوا
وَمَارَ مَا كَانَ مِنْ مُلِكٍ وَ مِنْ مُلِكٍ / كَمَا حَكَى عَنِ خِيَالِ الْكَيْفِ وَسَنَانُ¹

"Herşeyin mükemmele ulaştığı an başlayan bir sonu vardır. Kimse yaşamın güzelliğine (ve rahatlığına) aldanmasın.

Gördüğün gibi, herşey değişikliğe uğrar. Bir zaman birisini sevindirirken, diğeri onu üzer.

Bu dünya, hiçkimseye acımaz ve dünyaya ait hiçbir şey, belli bir durumda kalmaz.

Keskin meşrefi kılıçları ve mızraklar isabet etmezse bile, zaman mutlaka bütün zırhları parçalar.

Nerede Yemen'in taç sahibi kralları? Nerede taktıkları taşlar, çiçekten yapılmış takılar?

Nerede Şeddad'ın İrem'deki görkemli yapıları? Nerede Sasan'ın İran'da sahip olduğu saltanat?

Nerede Karun'un kazandığı altınlar? Nerede Ad, Şeddad, Kahtan?

Hepsinin başına, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir iş (ölüm) geldi ve o topluluklar, sanki hiç yaşamamışçasına geçip gittiler.

Sultan ve saltanat olarak bilinen herşey, uyuklayan kişinin görüp anlattığı rüya ve hayalden ibaret oldu.

al-Rundī, bu girişten sonra mersiyesini söylemekteki asıl amacına geçmeye başlar. Endülüs'ün ve bu arada İslamın

¹ al-Makkarī, Nafh'l-tib, C.II, s. 1246-1247

uğradığı musibetten dolayı ağlayan şair, şehirleri de övmektedir:

وَلِلْحَوَادِثِ سُلْوَانٌ يُسَهِّلُهَا   وَمَا لِمَا حَلَّ بِالْإِسْلَامِ سُلْوَانٌ
دَهَى الْجَزِيرَةَ أَمْراً لَا عَزَاءَ لَهُ   هَوَى لَهُ أَحَدٌ وَانْهَدَّ شِهْلَانٌ
فَسَأَلَ بِلَنْسِيَّةٍ مَا شَأْنُ مَرْسِيَّةٍ   وَآيِنَّ شَاطِئَةٌ أَمْ آيِنَّ جِيَانٌ
وَآيِنَّ قَرْطَبَةَ دَارِ الْعُلُومِ فَكَمْ   مِنْ عَالِمٍ قَدْ سَمَا فِيهَا لَهُ شَأْنٌ
وَآيِنَّ حِمْرٌ وَمَا تَحْوِيهِ مِنْ نُزْهِ / وَنَهْرُهَا الْعَذْبُ فَيَافُزُ وَمَلَانٌ
قَوَاعِدُ كُنَّ أَرْكَانَ الْبِلَادِ فَمَا   عَسَى الْبَقَاءُ إِذَا لَمْ تَبْقُ أَرْكَانُ
تَبْكِي الْحَنِيفِيَّةُ الْبَيْضَاءُ مِنْ أَسْفٍ / كَمَا بَكَى لِفِرَاقِ الْآلِفِ هَيْمَانُ
عَلَى دِيَارٍ مِنَ الْإِسْلَامِ خَالِيَةٍ   قَدْ أَقْفَرَتْ وَلَهَا بِالْكَفْرِ عُمَرَانُ
حَيْثُ الْمَسَاجِدُ قَدْ مَارَتْ كُنَائِسَ مَا / فِيهِنَّ إِلَّا نَوَاقِيسُ وَمُلْبَانُ
حَتَّى الْمَحَارِبُ تَبْكِي وَهِيَ جَامِدَةٌ   حَتَّى الْمَنَابِرُ تَرْتِي وَهِيَ عِيدَانُ
تِلْكَ الْمُصِيبَةُ أَنْتَ مَا تَقَدَّمَهَا   وَمَا لَهَا مَعَ طُولِ الدَّهْرِ نِسْيَانُ¹

"Sıkıntı ve felaketleri kolaylaştıran bir teselli var. İslamın başına gelene karşı neden teselli verecek birşey yok?"²

Tesellisi olmayan birşey, yarımdaya (Endülüs'e) felaket getirdi. Bu felaket yüzünden, Uhud ve Sehlan dağları yıkıldı.³

1 al-Makkarî, a.g.e., C.II, s. 1247

2 al-Makkarî, diğer eserinde bu beyitin ilk mısraını aşağıdaki şekilde nakleder. Anlam bakımından değişiklik yoktur:

.... وَ لِلْحَوَادِثِ سُلْوَانٌ يُهَوِّنُهَا   Azhār'l-riyāz, C.I, s. 48

3 Uhud, Hicaz'da Medine yakınlarında, Sehlan ise Necid'de birer dağ adıdır.

Balensiya'ya sor, Mursiya ne durumda? Nerede Şatiba, nerede Ceyyan?

Nerede ilim yuvası Kurtuba? Orada nice ünlü alimler yükselmişti.

Nerede Hıms (İşbiliyye) ve sahip olduğu güzel yerleri, nerede suyu bolca akan tatlı nehri?

Bu şehirler, ülkenin temeliydiler. Temel kalmayınca, ülkenin de kalıcılığı yok olmaya başlar.

İslam ümmeti, üzüntüsünden ağlıyor. Eşinden ayrılan aşığın ağlayışı gibi.

İslamdan boşalan ve ıssız kalan yerlere ağlıyor. Şimdi oraya küfür dolmuştur.¹

Orada camiler kiliseye dönmüştür. İçlerinde, çanlardan ve haçlardan başka birşey yoktur.

Donuk ve cansız olduğu halde mihraplar bile ağlıyor. Tahtadan yapılmış olmasına rağmen minberler bile ağıt yakıyor.

Bu musibet, kendisinden önceki musibetleri unutturdu. Uzun zaman boyunca unutulmayacak."

Bu beyitlerden anlaşılacağı gibi, büyük şehirlerin kaybı Endülüs'ü temelinden sarsmış ve yıkılışını hazırlamıştır. Camilerin kısa bir süre içinde kiliseye çevrilmeleri de, hıristiyanların müslümanlara karşı büyük bir üstünlük elde ettiklerinin göstergesidir. Bütün bunlara rağmen, henüz herşey bitmemiş ve Endülüs'de müslüman varlığı sona ermemiştir. al-Rundî, mersiyesinin bundan sonraki bölümünü yardım istemeye ayırır ve

1 al-Mağkarî, bu beyiti şu şekilde de rivayet eder:

عَلَى دِيَارٍ مِنَ الْإِسْلَامِ خَالِيَةً قَدْ أَسْلَمْتُ وَلَهَا بِالْكَفْرِ عُمَرَانُ

"İslamdan boşalan ve teslim olan yerlere ağlıyor. Şimdi oraya küfür dolmuştur."

Mağriblilere seslenir. Bu seslenişte hem yardım isteme hem de rahat bir şekilde yaşayan ve Endülüs müslümanlarına karşı ilgisiz ve kayıtsız kalanlara yöneltilen bir sitem vardır:

يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْبَيْضَاءُ رَأَيْتَهُ   أَدْرِكُ بِسَيْفِكَ أَهْلَ الْكُفْرِ لَا كَانُوا
يَا رَاكِبِينَ عِتَاقِ الْخَيْلِ ظَامِرَةً   كَانَتْهَا فِي مَجَالِ السَّبْقِ عِقْبَانُ
وَحَامِلِينَ سُوفَ الْهِنْدِ مُرَهَفَةً   كَانَتْهَا فِي ظِلَامِ النَّقْعِ نِيرَانُ
وَرَاتِعِينَ وَرَاءَ الْبَحْرِ فِي دَعَا   لَهُمْ بِأَوْطَانِهِمْ عِزٌّ وَ سُلْطَانُ
أَعِنْدَكُمْ نَبَأٌ مِنْ أَهْلِ أُنْدَلُسِ   فَقَدْ سَرَى بِحَدِيثِ الْقَوْمِ رُكْبَانُ
كَمْ يَسْتَعِينُ بِنَا الْمُسْتَضَعْفُونَ وَهُمْ / قَتَلَى وَ أَسْرَى فَمَا يَهْتَزُّ إِنْسَانُ
مَاذَا التَّقَاطُعُ فِي الْإِسْلَامِ بَيْنَكُمْ   وَأَنْتُمْ يَا هَيَادَ اللَّهِ إِخْوَانُ¹

"Ey beyaz bayraklı kral. Kılıcınla kafirlere yetiş.
Olmayasıca, yok olasıca kafirlere."²

Ey yarış meydanında kartallar gibi olan hızlı ve çevik
atlara binenler,

Ey toz bulutu içinde ışık gibi parlayan keskin hint
kılıcı takınanlar,

Ve ey denizin öte tarafında refah içinde yaşayıp va-
tanlarında şeref ve saltanat sahibi olanlar.

Endülüs halkı hakkında (olup bitenden) haberiniz var
mı? Bazı atlılar, halkın sesini (yardım isteklerini
ve feryatlarını) size ulaştırdı.

1 al-Mağkarī, Nafh'l-ṭīb, C.II, s. 1247

2 "Ey beyaz bayraklı kral..." şeklinde başlayan beyit,
Nafh'l-ṭīb'de olmayıp Azhār'l-riyāz'da zikredilmiştir.
Böylece, her ikisi de al-Mağkarī'ye ait olan bu eser-
lerden ilkinde al-Rundī'nin mersiyesi 42 beyit iken,
ikincisinde 43 beyittir.

Bkz. Azhār'l-riyāz, C.I, s. 49

Esir düşen ve öldürülen mazlum insanlar bizden nice yardımlar isterken (karşılık) olarak kimse harekete geçmiyor.¹

Ey Allah'ın kulları. Sizler biribirinizin kardeşi olduğunuz halde İslamda aranızda çıkan kopukluğun sebebi ne?"

al-Rundî'nin diğer şairler gibi ağır ve alçaltıcı sözlerle kınama yerine sitem dolu bir dil kullanması dikkati çekmektedir. Aslında kınayacağı ilk kişi, Gırnata'daki Nasriler Devletinin kurucusu Muḥammad b. Yūsuf b. al-Aḥmar'dır. İspanyollar karşısında fazla bir varlık gösteremeyen İbn'l-Aḥmar, yeni kurduğu devletini tehlikelerden koruyup güvence altına almak için birçok şehir ve kaleyi onlara bırakmış, Kastilya kralının himayesi altına girmeyi kabullenmiş ve ona haraç ödemiştir. Bununla da kalmayarak müslümanların elinde bulunan İşbiliyye şehrinin kuşatılması ve fethedilmesi için ona yardımcı olmuştur. Endülüs'ün içine düştüğü durumu ve kaçınılmaz kötü akibetini görüp ağıt yakan al-Rundî, sarayında yetiştiği ve kendisinden saygı gördüğü bu sultanı kınayıp onurunu zedelemekten ve prestijini sarsmaktan kaçınmıştır. Ayrıca mersiyesini Endülüs'de değil de Mağrib'de söylemiş ve bunun sultanın kulağına ulaşmaması için büyük ihtimam göstermiştir. Bu ihtimamı, kendisinde sonra gelenlerde görmekteyiz. Mesela Gırnata sultanlarının vezirliğini yapan Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb'in, eserlerinde al-Rundî'nin biyografisini ve birçok şiirini vermesine rağmen bu mersiyeden hiç söz etmemiş olması aynı sebepten dolayıdır.²

1 Bu beyitin ilk mısraı, Azhār'l-riyāz'da şöyledir:

كَمْ يَفْتَنِيَتْ بَنُو الْمُتَضَعِّفِينَ ....

"Mazlum insanların çocukları, nice yardımlar istiyor..."

2 İnān, Muḥammad A., Andalusıyyāt, Kuveyt, 1988, s. 134

Mağriblilere seslenen al-Rundî, aslında geç kalındığını anlamış ve onlardan gelecek yardımdan ümidini kesmiştir. Topraklarını kaybeden ve küçük bir bölgeye sıkışan müslümanların durumu hiç de iç açıcı değildir. Sitem dolu sözlerini bitirip yeniden ağlamaya başlar. Endülüs müslümanlarının içine düştüğü durumu en hüzünlü ve ağlamaklı dille tasvir edip mersiyesine son verir:

يَا مَنْ لِيذَلِكَ قَوْمٌ بَعْدَ عَزْمِهِمْ   أَحَالَ حَالَهُمْ كُفْرًا وَ طُغْيَانًا
بِالْأَمْسِ كَانُوا مُلُوكًا فِي مَنَازِلِهِمْ   وَالْيَوْمَ هُمْ فِي بِلَادِ الْكُفْرِ عِبْدَانُ
فَلَوْ تَرَاهُمْ حَيَارَى لَا دَلِيلَ لَهُمْ   عَلَيْهِمْ مِنْ نِيَابِ الذَّلِّ الْوَانُ
وَلَوْ رَأَيْتَ بُكَاهُمْ عِنْدَ بَيْعِهِمْ   لَهَالِكَ الْأَمْرُ وَ اسْتَهْوَتْكَ أَحْزَانُ
يَا رَبَّ أُمَّ وَ طِفْلٍ حَيْلَ بَيْنَهُمَا   كَمَا تَفَرَّقُ أَرْوَاحٌ وَ أَبْدَانُ
وَ طِفْلَةٍ مِثْلَ حَسَنِ الشَّمْسِ إِذْ طَلَعَتْ   كَأَنَّمَا هِيَ بِأَقْوَتِ وَ مَرْجَانُ
يَقُودَهَا الْعِلْجُ لِلْمَكْرُوهِ مُكْرَهَةً   وَالْعَيْنُ بِأَكِيَّةٍ وَ الْقَلْبُ حَيْرَانُ
لِيَمِثِلَ هَذَا يَذُوبُ الْقَلْبُ مِنْ كَمَدٍ   إِنْ كَانَ فِي الْقَلْبِ إِسْلَامٌ وَ إِيْمَانُ¹

"Önce aziz iken şimdi zelil olan millete kim yetişip yardım edecek? Küfr ve azgınlık(hıristiyan zulmü) onların durumunu değiştirmiştir.

Dün kendi evlerinde hükümdar olanlar, bugün küfür ülkesinde köledirler.

Eğer onları rehbersiz, şaşkın ve başıboş, üzerlerinde renk renk zillet elbiseleri giyinmiş halde görseydin,

Ve satıldıkları zaman nasıl ağladıklarını görseydin, bu durum seni ürkütür ve üzüntüye boğardı.

Nice annelerle çocuklarının arası, ruhlarla bedenlerin ayrılışı gibi açılmıştır.

1 al-Makkarî, Nafh'l-tîb, C.II, s. 1247-48

Doğan güneş gibi parlak ve güzel olan, adeta yakut ve mercana benzeyen nice genç kızlar,¹

İnançsızlar tarafından zorla kötü işlere sürükleniyorlar. Göz ağlamaktadır, kalp ise ne yapacağını bilmez bir haldedir.

Eğer kalpte İslam ve iman varsa, bu durum karşısında üzüntüden erir."

al-Maḳḳarī (öl.1402/1632), bu mersiyeye daha sonra başkaları tarafından eklemeler yapıldığını, kendisinin naklettiği beyitlerin ise orijinal beyitler olup güvenilir yazarlardan aldığını zikreder. Bu beyitler, Gırnata ve Basta gibi şehirlerin düşmesinden sonra Endülüs'e ağlayan ve yardım isteyenler tarafından eklenmiştir. Beyitleri gördüğü halde eserlerinde onlara yer vermeyen al-Maḳḳarī, en düşük edebi zevke ve bilgiye sahip olanların bile bu ekleme beyitlerin belağat açısından aslı gibi olamayacağını anlayacaklarını söyler.²

al-Rundī'nin ölümünden yaklaşık iki yüzyılı aşkın bir zaman sonra ünlü mersiyesine eklenen beyitlerin sayısı 20 olup Endülüs ve Mağrib Edebiyatları araştırmacısı 'Abdullāh Kannūn tarafından yayınlanmıştır.³ al-Maḳḳarī'nin de belirttiği gibi aslı gibi mükemmel olmayan bu beyitler, içinde gramer hataları

1 Bu beyit, al-Maḳḳarī tarafından aşağıdaki şekilde de nakledilir:

وَظَنَلَهُ مَا رَأَتْهَا الْقَمَرُ إِذْ بَرَزَتْ / كَأَنَّهَا مِنْ بَاقُوتٍ وَمَرْجَانٍ

"Güneş yüzü görmemiş, adeta yakut ve mercan gibi olan nice genç kızlar," Azhār'l-riyāz, C.I, s. 50

2 al-Maḳḳarī, Nafḥ'l-ṭīb, C.II, s. 1248

3 Adıgeçen araştırmacının özel kütüphanesinde bulunan Nafḥ al-ṭīb, ve Azhār'l-riyāz'ın yazma nüshaları arasında bulunan bu beyitler, kendisi tarafından Madrid'de yayınlanmıştır.

bulunan, bazı kelimelerin yanlış yazılıp ne anlam ifade ettiği bilinmeyen beyitlerdir. Tamamını aşağıda sunduğumuz bu beyitlerin ilk 16'sı, Endülüs şehirlerine yapılan övgüyü ve kayıplarından dolayı onlara ağlamayı konu edinir:

أَيْنَ غِرْنَاظَةُ دَارِ الْجِهَادِ فَكَمْ   اسدى الشدى وهم فى الحرب فرسان
وَأَيْنَ حَمْرَاوُهَا الْعَلِيَا وَزَخْرَفُهَا   كَأَنبَا مِنْ جِنَانِ الْخُلْدِ عَدْنَانُ
وَالْمَاءُ يَجْرِ بِسَاحَاتِ الْقُصُورِ بِهَا / قَدْ حَقَّ جَدُولُهَا زَهْرٌ وَرِيحَانُ
وَأَيْنَ جَامِعُهَا الْمَشْهُورُ كَمْ تَلَبَّتْ / فِي كُلِّ وَقْتٍ بِهِ آيٌ وَقُرْآنُ
وَعَالِمٌ كَانَ يَهْدِي لِلْجَهُولِ هَدًى   مَدْرَسٌ وَلَهُ فِي الْعِلْمِ تَبْيَانُ
وَعَابِدٌ خَاشِعٌ لِلَّهِ مُبْتَهَلٌ   وَالذَّمْعُ مِنْهُ عَلَى الْخَدَيْنِ طُوفَانُ
وَوَادِي شَلْبِينَ يَحْكِي فِي تَحَنُّنِهِ   سِيُوفٌ هِنْدٌ لَهُ فِي الْجَوْ لَمَعَانُ
وَأَيْنَ بَسْطَةُ دَارِ الزَّعْفَرَانِ فَهَلْ   رَأَى شَبِيهَا لَهَا فِي الْحَسَنِ إِنْسَانُ
كَذَا الْمَرِيَّةُ دَارُ الْعَالِحِينَ فَكَمْ   قُطِبَ بِهَا عِلْمٌ غَوَتْ لَهُ شَانُ
وَأَيْنَ مَالِقَةُ مَرَسَى الْمَرَاجِبِ كَمْ   أَرَسَتْ بِسَاحِلِهَا فُلُكٌ وَغُرْبَانُ
وَكَمْ بَدَاخِلِهَا مِنْ شَاعِرٍ فِطِنٌ   وَنَدَى فُنُونٌ لَهُ حِذْقٌ وَتَبْيَانُ
وَكَمْ بِخَارِجِهَا مِنْ مَنْزِهِ فَرَجٌ   وَجَنَّةٌ حَوْلَهَا زَهْرٌ وَبُسْتَانُ
وَأَيْنَ جَارَتِهَا الزَّهْرَا وَقُبَّتْهَا   وَأَيْنَ يَا قَوْمُ أَبْطَالٍ وَفُرْسَانُ
وَكَمْ شُجَاعٌ زُعِيمٌ فِي الْوَعَى بَطْلٌ   بَدَأَ لَهُ فِي الْعِدَا فَتَكَ وَامْعَانُ
كَمْ جَدَلَتْ يَدُهُ مِنْ كَافِرٍ فَعْدَا   تَبَكَّيْهِ مِنْ أَرْضِهِ أَهْلٌ وَوَلْدَانُ
وَوَادِي آشٍ غَدَّتْ بِالْعَزِّ عَامِرَةٌ   وَرَدَّ تَوْحِيدَهَا شُرْكٌَ وَطُنْيَانُ¹

1 Kannūn, 'Abdullāh, "Abū'l-Bakā' al-Rundī va kitābuh al-Vāfi fi naẓm'l-ḳavāfi", Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islamicos, C.IV (1958), s. 209-210

"Nerede cihad diyarı Gırnata? Orada, savaşta kahraman kesilen nice aslanlar vardı.¹

Nerede oradaki yüce al-Ḥamrā' Sarayı ve süsü? Orası adeta, ölümsüz cennetlerden Adn cennetidir.²

Orada su, sarayların bulunduğu yerde akar. Derelerinin etrafını da çiçek ve reyhan kuşatır.

Nerede Gırnata'nın ünlü camii? O camide her zaman ne kadar çok ayet ve Kur'an okunurdu.

Orada, ders vererek cahili doğruyola sevkeden, ilimde beyan sahibi nice alim vardı?

Allah'a yönelen, gözyaşları yanaklarının üzerine coşkun sel gibi dökülen huşu sahibi nice kullar (vardı).

Şillin Vadisi, yılan gibi kıvrılısında, havada parlayan hint kılıcını taklit edep parlıyor.³

Nerede safran diyarı Basta? İnsan güzellikte onun bir benzerini görmüş müdür?

Ve hayırlı insanların diyarı al-Mariyya (nerede?).

Orada, imdada yetişen sanı yüksek nice büyük kişiler vardı.

Nerede gemilerin demir attığı Malaka? Sahilinde nice gemiler demir atmıştı.

---

1 اَسْدِ الشَّدَى tamlaması, hiçbir anlam ifade etmemektedir.

أَسْدُ الشَّرَى şeklinde düzeltilip okunduğu takdirde "Biraraya gelen çok sayıda aslan" anlamına gelir ve istiare olarak kullanılıp "Cesur ve güçlü kişiler" kastedilir. Bkz. İbn Manzur, Lisân'l-ʿArab, Kahire, H.1308, C.XIX, s. 160

2 عَدْنَانُ yerine عَدْنٌ olmalıdır. Mesela şu ayette olduğu gibi:

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
"Onların Rableri katındaki mükafaatları, içinde ebedi olarak kalacakları, altından ırmaklar akan Adn cennetleridir."

Kur'an-ı Kerim, Beyyine Suresi/8

3 İkinci mısradaki لَهُ kelimesi, سُبُوفٌ وَنَدٍ tamlamasına aittir. Kırık çoğul olan سِوَفِ kelimesine ait olan zamir, لَهُ değil لَهَا olmalıdır.

İçinde, akıllı, hünerli, ustalığı ve beyan gücü olan nice şairler vardı.

Dışında da nice gezinti yerleri ve etrafında çiçekler bulunan nice bahçeler vardı.

Nerede onun komşusu al-Zahrā Sarayı ve kubbesi? Ey millet, nerede kahramanlar ve savaşçılar?

Savaşa dalıp düşmanı helak eden öncü ve cesur kahramanlar vardı.

Eli, nice kafiri yere çalmıştı. Şimdi ise ülkesinde ailesi ve çocukları ona ağlıyor.

Vadi Aş, şerefle mamur idi. Onun tevhidi (yalnız Allah'ı rab kabul edişi), şimdi sirke ve azgınlığa dönüştürülmüştür." ¹

Bu beyitler, al-Rundî'nin mersiyesindeki

وَإَيْنَ حِمِّ وَمَا تَحْوِيهِ مِنْ نَزْهِ / وَنَهْرَهَا الْعَذْبُ فَيَاضٌ وَمَلَانُ

"Nerede Hims (İşbilye) ve sahip olduğu güzel yerleri, nerede suyu bolca akan tatlı nehri?"

beyiti ile,

قَوَاعِدٌ كُنَّ أَرْكَانَ الْبِلَادِ فَمَا / عَسَى الْبَقَاءُ إِذَا لَمْ تَبْقَ أَرْكَانُ

"Bu şehirler, ülkenin temeliydiler. Temel kalmayınca, ülkenin de kalıcılığı yok olmaya başlar."

beyiti arasına sokulmuştur.

Abdullah Kannun'un 17. ilave beyit olarak gösterdiği beyiti, ilave değil de asıl beyitlerden saymak gerekir. Çünkü al-Mağkarî tarafından Azhār'l-riyāz'da bir kelime farkıyla

1 İkinci mısradaki وَطُنِيَانُ وَشُرُكٌ kelimeleri, mef'ul-u bihi oldukları için, gramer kuralları gereği وَطُنِيَانَا وَشُرُكْنَا şeklinde olmalıydılar.

zikredilmiştir. Azhār'l-Riyāz'daki "Ey beyaz bayraklı kral" ifadesi, burada "Ey kızıl bayraklı kral" şeklindedir:

¹ يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْحَمْرَاءُ رَأَيْتُهُ أَدْرَكَ بِسَيْفِكَ أَهْلَ الْكُفْرِ ، لَا كَانُوا

"Ey kızıl bayraklı kral. Kılıcınla kafirlere yetiş. Olmayasınca, yok olasıca kafirlere."

al-Rundī mersiyesini söylerken, Mağrib'deki Merini hükümdarlarına seslenmişti. Burada ise, Merinilerden sonra aynı yerde hüküm süren ve egemenlikleri 956/1549 yılına kadar süren Vattasiler'e seslenilmektedir. Bu beyit, orijinal mersiye-deki

تِلْكَ الْمُسِيبَةُ أَنْتَ مَا تَقَدَّمَهَا / وَمَا لَهَا مَعَ طُولِ الدَّهْرِ نِسْبَانُ

"Bu musibet, kendisinden önceki musibetleri unutturdu. Uzun zaman boyunca unutulmayacak."

beyiti ile,

يَا رَاكِبِينَ عِتَاقِ الْخَيْلِ ظَامِرَةً / كَانَتْهَا فِي مَجَالِ السَّبْقِ عِقْبَانُ

"Ey yarış meydanında kartallar gibi olan hızlı ve çevik atlara binenler."

beyiti arasında yer almaktadır.

Son üç beyit ise, cihada teşvik edip mersiye'nin sonuna eklenmiştir:²

هَلْ لِلْجِهَادِ بِهَا مِنْ طَالِبٍ فَلَقَدْ / تَزَخَّرَتْ جَنَّةُ الْمَأْوَى بِهَا ثَانُ
وَالشُّوقُ لِلْحُورِ وَالْوِلْدَانِ نَحْوَكُمَا / فَازَتْ لِعَمْرِي بِهَذَا الْفَعْلِ شَجْمَانُ

1 Kannūn, 'Abdullāh, a.g.m., s. 210

2 Aynı makale, s. 210

نَمَّ الْمَلَأُ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ مَضْرٍ / مَا هَبَّ رِيحُ الْقَبَا وَافْتَزَّ اغْمَانُ

"Orada cihad etmeyi arzulayan var mı? Me'va cenneti, bu cihada çıkanlar için süslenmiştir.

Hurilerin ve cennet çocukların özlemi, size doğru ilerliyor. Ömrüme and olsun ki, cesur kişiler bu iyiliği hakkedip kazanmışlardır.¹

Sonra, Mudar'dan olan seçkin peygambere, - Saba rüzgarı esip bütün dallar sarsıldığı sürece - salât olsun."

'Abdullāh Kannūn, bu ilave beyitler hakkındaki görüşlerini şöyle belirtir:²

"Bizim için, ne manzum ne de mensur olan böyle bozuk bir edebi ürünü yayınlamaktan daha kötü birşey olamaz.

Bir milletin edebiyatının düşmesi, o milletin değerinin düşmesiyle başlar. Mukavemetleri zayıflayınca, moral ve maneviyatları da sarsılmaya başlar. O halde, bu milletin Endülüs'ü korumaktan aciz kalışlarından sonra böyle bir şiiri yazmış olmalarına şaşmamak gerekir."

İspanyol oryantalist Juan Vernet, al-Rundī'nin, mersiyesini söylerken Muvahhidler tarafından mağdur durumda bırakılan İspanya yahudilerinin mersiyelerinden etkilenmiş olabileceği ihtimalini ortaya atmıştır.³ Ancak Vernet, ortaya delil olacak bir örnek sunmamakta ve bu görüşü, kendi ifadesiyle bir ihtimal olmaktan öteye gitmemektedir.

---

1 İlk mısradaki geçen نَحْوَكُمَا kelimesi ile hangi iki kişiye hitap edildiği bilinmemektedir. Cihada teşvik edilenler, bir-iki kişi değil, büyük bir topluluk olduğuna göre bu kelimenin نَحْوَكُمْ şeklinde olması gerekirdi.

2 Kannūn, 'Abdullāh, a.g.m., s. 210-211

3 Vernet, Juan, Los Musulmanes Espanoles, Barcelona, 1961, s. 78

Her millet, uğradığı felaket ve acıları ifade edip ağlamak, sabır ve teselli aramak için çeşitli yollara başvurur. Bu yollar, edebi de olabilir, müziksel de. Araplarda Cahiliye Devrinden itibaren gelişen ve acılar karşısındaki duyguları ifade eden mersiyeler, sonraki devirlerdeki mersiyeleri etkileyecek ve onlara örnek olacak derecede mükemmeldir. Zamanla mersiyenin alanının genişleyip insan dışındaki varlıklara ağıt yakma durumu hasıl olmuş, Araplar da hiç zorlanmadan şehirlerle, hayvanlara, gençliğe vs. ağıt yakıp ağlamışlardır.

Şehir mersiyeleri önce doğuda söylenmeye başlamış, daha sonra Endülüs Arapları da doğulu soydaşlarının üslubunu izlemişlerdir. Ancak bazı konularda onlardan ayrıcalık kazanmaları, Endülüs'ün içinde bulunduğu şartlar ve yaşadığı günler sayesinde. Endülüs'ün bir daha geri gelmeyecek olan şehirlerine söylenen mersiyeler, elbette ki doğudakilerden farklı olacaktı. Doğudaki şehir mersiyelerini bir tarafa bırakacak olursak, Endülüs'de H.V./M.XI. yüzyılın sonlarından itibaren söylenmeye başlayan ve al-Rundi'nin yaşadığı H.VII./M.XIII. yüzyıla gelinceye kadar büyük gelişme gösteren bu mersiyelerin al-Rundi'ye ilham kaynağı olmaya yeterli geldiği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca Endülüs şehirlerinin kuşatılması veya saldırıya uğramaları üzerine söylenen yardım isteme (istiğase) türü şiirler, mersiye olmamakla birlikte, yer yer acıklı sahneleri tasvir edip ağlama konusunu işlemiş oldukları için şehir mersiyelerine ayrı bir ilham kaynağı olmuşlardır.

Aslında Vernet de bu durumun farkındadır. Sözlerine devam ederken, "Bu mersiyenin, kendisinden önceki Arap şiirlerinden

etkilenmiş olabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir." der ve mersiyeyi biraz soğuk bulduğunu sözlerine ekler.¹

5.2.2. AL-DAKKÜN'UN LÂMIYYESİ

Endülüs için söylenen mersiyelerden birisi de, al-Daqqün lakabıyla tanınan Aḥmad b. Muḥammad b. Yūsuf al-Şinhâcî tarafından söylenmiştir. Berberi asıllı olan al-Daqqün'un hayatı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Şairliğinin yanısıra fakih ve ravi olarak da tanınan ve nüktedan bir kişi olarak bilinen al-Daqqün, 921/1515 yılında ölmüştür.²

Gırnata şehrinin 897/1492 yılında düşüp müslüman hakiyetinin fiilen sona ermesi üzerine söylenen mersiye, Endülülülülerin o günlerdeki durumlarını, düşman saldırıları karşısında birlik olamayıp acze düşmeleri ve çaresiz kalıp nereye gidileceğini bilmediklerini gösteren tarihi bir belge niteliğinde olmasına rağmen araştırmacılar tarafından gerekli ilgiyi görmemiştir. al-Rundî'nin mersiyesi, çeşitli dillere çevrilip hangi üslup ve edebiyattan etkilenişine varıncaya kadar incelenirken, al-Daqqün'un mersiyesi bu ilgiden mahrum kalmıştır.

al-Daqqün, mersiyesinde, diğer şehir mersiyelerinde işlenen konulara yer vermiştir. Ancak bu konuların sıralanışı ve mersiye içinde ağırlık kazanışı farklıdır. Giriş kısmı, Endülüs'de kendilerini bekleyen akibetten gafil, huzur içinde

1 Vernet, J., a.g.e., s. 78

2 al-Tinbuktî, Aḥmad Bâbâ, Nayl'l-ibtihâc bi taṭrîz al-dîbâc, Mısır, H.1351, s. 88

yaşayan müslümanlara yöneltilen kınamayı ihtiva etmektedir. Bu kınama, bir şehre ağıt yakılırken, o şehri savunmada aciz kalanları kınarken olduğu gibi hararetli bir şekilde yapılmaktadır. Balensiye ve Berbeştr'e söylenen mersiyelerde, şehirlerin uğradığı beklenmedik felaket karşısında şairler, duygularını, olayları o anda yaşıyormuşçasına ifade etmişlerdi. al-Daqqūn'un mersiyesinde ise, heyecan yerine temkin vardır. Çünkü Endülüs'ün düşüşü, ani bir olay değildir. Müslümanların gittikçe zayıflamaları ve sahip oldukları ülkenin gittikçe daralarak sonunda sadece Gırnata şehrine inhisar etmesi, kaçınılmaz kötü bir akibetin habercisiydi. Dolayısıyla al-Daqqūn, mersiyesinde kullanacağı kelimeleri ve yapacağı teşbihleri iyice düşünüp seçmiştir. Söze şöyle başlar:

أَمِنْتُ مِنْ عَكْسِ أَمَالٍ وَأَحْوَالٍ   وَعِثْتُ بَيْنَ أَعْمَامٍ وَأَحْوَالٍ
وَلَا آبْتَلَيْتُ بِمَا فِي الْقَلْبِ مِنْ نَكْدٍ   فَالْجِسْمُ مُشْتَعِلٌ مِنْ غَيْرِ أَشْعَالٍ
وَكَيفَ لَا وَبِقَاعِ الدِّينِ خَالِيَةً   مِنْ أَرْضِ أُنْدَلُسٍ مِنْ أَجْلِ أَهْوَالٍ
أَهْلُ الشَّجَاعَةِ أَهْلُ الْعِلْمِ أَهْلُ تَقَى   أَهْلُ التَّفَاسَةِ فِي قَوْلٍ وَأَفْعَالٍ
عَنْهُمْ وَفِيهِمْ أَحَادِيثُ النَّبِيِّ بَدَتْ   وَهُمْ مَعَاقِلُ قَوْلِ اللَّهِ لِلتَّالِي
رُهْبَانُ لَيْلٍ وَفُرْسَانُ النَّهَارِ فَمَنْ   يُلِمُّ بِسَاحَتِهِمْ يَظْفَرُ بِأَمَالٍ
لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنَّ الْمَخَافَ لَهُمْ   يَحْلُو عَنْ أَهْلِ وَأَوْطَانٍ وَأَمْوَالٍ¹

"Ümitlerin ve durumların değişmeyeceğinden emin oldun. Amcaların ve dayıların arasında (güven içinde) yaşadın.

Kalpteki acı ve sıkıntılara da hiç maruz kalmadın. Çünkü vücut, bunlardan başka şeylerle meşguldü.

¹ al-Maqqarī, Azhār'l-riyāz, C.I, s. 104-105

Din, korku ve tehlikelerden dolayı Endülüs'ü kaybederken nasıl olur da (sen böyle ilgisiz kalabilirsin).

Cesur kişiler, alimler, takva sahipleri ve hüner ehli, hep söylerler ve yaparlar.

Onlar hakkında peygamberin hadisleri vardır. Onlar, Allah'ın kelamını okuyanlar için birer sığınaktır.

Onlar, gece ibadete kapanan, gündüz de savaşan kahramanlardır. Onların sahasına giren kişi, emellerine kavuşur.

Hiçbir kusurları yok. Sadece, onlara katılan kişi, ailesinden, vatanından ve malından uzak kalır.

al-Dakḫūn, Endülüs'ün bu günleri yaşamasına zemin hazırlayan ilim adamlarını, sanatçıları, askerleri vs. tariz yoluyla alaycı bir dille kınadıktan sonra düşmanın yaptığı saldırıları tasvir etmeye başlar:

قَدْ رَامَ إِطْفَاءَ نُورِ اللَّهِ مُجْتَهِدًا / وَبَانِئًا كُلَّ مَا قَدْ حَازَ مِنْ مَالٍ
سَطًا بِجَيْشٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي عُدَدٍ نَعْمُ ، وَفِي عُدَدٍ مِنْ رَهْطٍ أَبْطَالٍ
مُؤَيَّدًا بِاجْتِمَاعِ الْمَعْرِ يُتَّبَعُهُ شَرُّ الْخَلَائِقِ مُسْرُورًا بِاقْبَالِ
يَسْبِي الْمَسَامِعَ بِالْأَنْفَاسِ مُشْبَهَةً وَقَعَ الصَّوَاعِقُ فِي هَدْيٍ وَزِنْزَالِ¹

"Elde ettiği bütün serveti sarfedip Allah'ın nurunu söndürmek istedi.

Çok sayıda askerden ve teçhizattan oluşan deniz dalgası gibi bir orduyla saldırıya geçti.

Ülkenin birleşmesinden destek alarak (saldırdı). Yaratıkların en kötülerini de, sevinçle ilerleyerek peşlerinden geliyordu.

1 al-Makḫarī, a.g.e., C.I, s. 105

Düşen yıldırımlar gibi ses çıkarıp sarsan toprakla kulakları deliyordu."¹

al-Dakḫūn'un mersiyesinde, diğerlerinde olduğu gibi kadederden şikayet etmek yoktur. Şaire göre halk, kendi kaderini kendisi yazmıştır. Kınanıp suçlanacak birileri varsa, o da bugünlere ulaşılmasına sebep olan müslüman halkın tutum ve davranışlarıdır. Yeniden kınamaya dönen şair, düşmanın yukarıda anlattığı saldırıları karşısında müslümanların neler yaptıklarını tasvir etmeye başlar. Sanatını ve hayal gücünü kullanarak yaptığı bu tasvirinde, küçümseme ve aşağılamanın en çarpıcı örneklerinden birisini verir:

وَالْمُصَلِّمُونَ مِنَ الْأَفْغَانِ قَدْ مَلِئَتْ / قُلُوبُهُمْ وَأَبْوًا تَتَدِيدُ أَخْلَالَ
وَالْحَقُّ مُخْتَلِفٌ وَالْحَقُّ مُؤْتَلِفٌ وَالْكُلُّ مَنْصَرَفٌ عَنْ نَصْرِ أَبْطَالَ
وَهُمْ لَدَيْهِ كَطَيْرٍ وَهُوَ يَنْتَفَهُ وَالطَّيْرُ يَرْجُو الْبَقَا مَعَ كَيْدِ قَتَالِ
إِذَا تَجَرَّدَ مِنْ رِيَشٍ يَطِيرُ بِهِ أَضْحَى يَدَافِعُ عَنْ رُوحٍ بِأَوْمَالِ²

1 İlk mısradaki geçen 'الانفاط' kelimesi, 'الانفاط' şeklinde olmalıdır. Muhtemelen müstensih hatasıdır. Gırnata'nın düşüşünden sonra Osmanlı Sultanı Bayezid II'ye gönderilen anonim bir istigase şiirinde, bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığını ve doğru yazıldığını görmekteyiz:

وَجَاؤًا بِانْفَاطِ عِظَامٍ كَثِيرَةٍ تَهْدِمُ أَسْوَارَ الْبِلَادِ الْمَنِيعَةِ

"Ülkenin sağlam surlarını yıkan çok sayıda büyük topraklarla geldiler."

al-Maḳḳarī, Azhār'l-riyāz, C.I, s. 111

Bugün "petrol" anlamında kullanılan 'نَفْطٌ' (çoğ. انْفَاطٌ), "zift, katran" anlamlarında kullanılırdı. Bu kelime, temel maddesini ziftin oluşturduğu kimyevi bileşimler yoluyla elde edilen ve havai fişeklerde kullanılan barut tozu için kullanılmış, daha sonra bir silah adı olarak yayılmıştır.

Bkz. Dozy, R., Supplement aux Dictionnaires Arabes, Leiden, 1927, C.II, s. 703-704

2 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.I, s. 105-106

"Kalpleri biribirine karşı kinle dolu olan müslümanlar, bir araya gelip saflar arasındaki boşlukları doldurmaya yanaşmıyorlar.

Hak ayrılığa düşüp dağılmış, ahmaklık ise birlik olmuştur. Herkes, kahramanlara yardım etmekten kaçınmıştır.

Onlar (müslümanlar), onun yanında (düşmanın elinde) bir kuş gibi olup tüyleri yolunmaktadır. Kuş bile, kendisini öldürmek isteyen tuzacağına düşmesine rağmen yaşamayı umar.

Tüyleri yolunup da uçamayınca, canını ayaklarıyla savunmaya başlar."

Müslümanların, bir kuş kadar bile olamadıklarını ima eden şair, daha sonra ağlama bölümüne geçer. Burada, genellikle kutsal değer ve varlıkların uğradığı felakete üzülmekte ve diğer mersiyelerden farklı bir görüntü sunmaktadır:

فَلَا الْمَسَاجِدُ بِالتَّوْحِيدِ عَامِرَةٌ   إِذْ عَمَرُوهَا بِبِنَاقُوسٍ وَتَمْنَالٍ
وَلَا الْمَنَابِرُ لِلنُّوعَاظِ بَارِزَةٌ   لِلْأَمْرِ وَالتَّنْهِي أَوْ تَذْكِيرِ آجَالٍ
وَلَا الْمَكَاتِبُ بِالتَّمْبِيَانِ آئِسَةٌ   تَتْلُو الْقُرْآنَ بِأَسْحَارٍ وَأَمَالٍ
إِنَّا إِلَى اللَّهِ وَالرَّجْعَى لَهُ وَبِهِ / تَعَلَّقَ الْقَلْبُ فِي تَمْحِيحِ إِعْلَالٍ¹

"Artık camiler tevhidle dolu değildir. Çünkü orayı çan ve heykelle doldurmuşlardır.

Minberler de vaizlerin, (iyiliği) emredip (kötülüğü) yasaklamaları ve eceli hatırlatmaları için açık değildir.

Medreseler de sabah-akşam Kur'an okuyan çocuklardan ayrı kalmıştır.

1 al-Makkarî, a.g.e., C.I, s. 107

Allah'a yöneliyoruz, dönüş onadır. Kalp, hastalığın iyileştirilmesinde, ümidini ona bağlamıştır."

Allah'a sığınmaktan başka çare kalmadığını belirten bu son beyit, Endülüs'de artık yaşama ümitlerinin söndüğünü gösterir. Gerçi şair, oraya tekrar dönüp dönmeyeceğini kendisine sormaktadır; ama sorunun cevabı, aynı sorunun içindedir:

وَهَلْ تَعُودُ لِبَالٍ قَدْ سَلَفْنَ بِهَا   وَنَحْنُ لَا نَشْتَكِي تَنْكِيْدَ ضَلَالِ
وَهَلْ بَعُودُ لَهَا الدِّينِ الَّذِي أَنْتَ بِهِ   وَقَدْ آيَسَتْ مِنْ فَتْحِ أَبْدَالِ¹

"Orada geçen geceler geri dönecek mi? Ve biz, sapıkların yaptığı eziyetten şikayet etmez halde (yaşayacak mıyız?).

Ermiş kişilerin yardımından ümit kestikten sonra, yakından tanıyıp alıştığı İslam dini oraya geri döner mi?"

al-Daqqūn burada, Endülüs müslümanlarının bazı inanç ve geleneklerine değinmektedir. Endülüslüler, özellikle tehlike ve sıkıntıların artıp korkunun başladığı günlerde, ermiş ve evliya olarak niteledikleri kişilerden medet ve şefaath umarlardı.² Şair, bu kişilerin yardımından bile ümit kesildikten sonra artık kurtuluş ve egemenlik diye birşeyin söz konusu olmadığını vurgulamaya çalışır. Aslında kendisi de böyle kişilerden medet ve şefaath bekleme taraftarı değildir. Sadece mersiyesinin başından beri kınayıp suçladığı müslümanları, böyle bir inanca kapılmalarından dolayı alaycı bir dille ayıplamaktadır. Gerçekleri görme ve kabullenme yanlısı olan al-Daqqūn, böyle ümitler besleme yerine bir an önce Endülüs'den ayrılmaya davet eder. Bu, hem müslümanların canlarını kurtarmaları ve hem de daha

1 al-Makkarī, a.g.e., C.I, s. 106

2 al-Fāhūrī, Ḥannā, Tārīh'l-adab-l-'arabī, Beyrut, ts, s.802

onurlu bir hayat yaşamaları için gereklidir:

وَلَا تَرْمُ فِي أَمَانِ الرُّومِ مَنْزِلَةً خَوْفًا عَلَى الدِّينِ أَوْ بَعْدًا مِنْ أَنْذَالِ
فَمَنْ يَبْتَ فِي أَمَانِ الْكَلْبِ مُنْتَمِبًا لَسَخَطِ مَوْلَى وَلَا عَذْرَ بِأَنْقَالِ
وَأَرْبًا بِنَفْسِكَ عَنْ أَرْضِ تَهَانَ بِهَا فَجَبْتُمْ كُنْتَ لَا تَخْشَى مِنْ إِقْلَالِ
فَالْمَوْتُ عِنْدِي خَيْرٌ مِنْ حَيَاةٍ فَتَى قَدَاكْتَسَى بَعْدَ عَزِّ نَوْبِ إِذْ لَالِ¹

"Dinimizin geleceği için korkma veya aşağılanmadan kurtulma yüzünden Rumların himayesinde mevki arzulamayalım.

Kim köpeğin önünde dikilip ondan aman dilerse, efendisini öfkelerendirir. Bu yükün (sorumluluk ve günahların) mazereti de olmaz.

Aşağılandığın yerden kendini uzak tut. Aşağılanmaktan korkmayacağın yerde ol.

Bence ölüm, şeref elbisesi giydikten sonra düşkünlüğe bürünmüş gencin yaşadığı hayattan daha iyidir."

897/1492 yılında anlaşma yoluyla Gırnata'yı teslim alan ve müslümanlara bir kötülükte bulunmayıp din hürriyetlerini teminat altına alacaklarını vadeden İspanyollar, şehre yerleşip idareyi kontrol altına aldıktan sonra bu sözlerinde durmamışlar ve müslümanları zorla hıristiyan olmaya zorlamışlardır.²⁰ de-
virle ilgili birçok tarihi ve edebi eser, buna işaret eder. Mesela, Endülüs'den Osmanlı Sultanı Bayezid II'e gönderilen ve kendisinden yardım istenen bir şiirde, bu işlemlerin nasıl cereyan ettiği şöyle anlatılır:

فَلَمَّا دَخَلْنَا تَحْتَ عَقْدِ نِمَارِهِمْ بَدَأَ عَذْرَهُمْ فِينَا بِنَقْضِ الْعَزِيمَةِ

1 al-Maḳḳarī, Azhār'l-riyāz, C.I, s. 108

2 al-Maḳḳarī, Nafh'l-ṭīb, C.II, s. 1269

وَخَانَ عَهْدًا كَانَ قَدْ فَرَّنا بِهَا   وَنَعَرْنَا كَرَمًا بَعْنَفٍ وَسَطْوَةٍ
وَاحْرَقَ مَا كَانَتْ لَنَا مِنْ مَصَاحِفٍ   وَخَلَطَهَا بِالزَّبْلِ أَوْ بِالْتَّجَاسَةِ
وَ كُلُّ كِتَابٍ كَانَ فِي أَمْرِ دِينِنَا   فِي النَّارِ الْقَوَّةُ بِهِزْءٍ وَ حَقْرَةٍ
وَمِنْ عَامٍ أَوْ مَلَى وَ يُعْلَمُ حَالُهُ   فِي النَّارِ يُلْقَوُهُ عَلَى كُلِّ حَالَةٍ
وَ فِي رَمْضَانَ يُفْسِدُونَ صِيَامَنَا   بِأَكْلِ وَ شُرْبِ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ
وَ قَدْ أَمَرُونَا أَنْ نَسُبَّ نَبِيَّنَا   وَ لَا نَذْكُرْنَهُ فِي رِخَاءٍ وَ شِدَّةٍ
وَ قَدْ بَدَّلَتْ أَسْمَاؤُنَا وَ تَحَوَّلَتْ   بِنَغِيرِ رِغْمًا مِنَّا وَ غَيْرِ إِرَادَةٍ¹

"Onların koruması altına girdiğimiz zaman, verdikleri sözü bozarak bize ihanet ettiler.

Bizi kandırarak verdiği sözlere ihanet etti. Bizi zorla ve baskıyla hıristiyanlaştırdı.

Elimizdeki bütün Kur'anları yaktı, onları çöpe ya da pisliğe attı.

Dinimiz hakkında yazılan bütün kitapları, alay ve hakaret dolu bir şekilde ateşe attılar.

Namaz kıldığı veya oruç tuttuğu bilinen kişileri hemen ateşe attılar.

Ramazan ayında, arka arkaya yedirip içirerek orucumuzu bozuyorlar.

Bize, peygamberimize sövmemizi ve ne sıkıntılı ne de rahat anımızda onu anmamamızı emrettiler.

İsimlerimiz, rızamız ve irademiz dışında değiştirildi."

al-Dağkūn, bu şekilde baskı ve düşkünlük içinde yaşayıp kişilikten ve dini inançlardan taviz verme ve korkudan imanını gizleme (takviye yapma) yerine, bu topraklardan göç etme taraftarıdır. Mersiyesini bitirirken, müslümanları dolaylı yoldan bir kez daha kınar ve bu şiirinde ibret verici bir dille vaaz

¹ al-Mağkarī, Azhār'l-riyāz, C.I, s. 111-112

ederek ağlattığını hatırlatır. Böylece diğer mersiyelerde olduğu gibi bol gözyaşı dökerek ağlamadığını, çünkü anlattıklarının zaten ağlamaya sevkedici olduğunu ima eder:

فِي مَدْرِ سَبْعٍ عَلَى التَّسْمِينِ زَائِدَةٌ شَمْسُ الْجَزِيرَةِ غَابَتْ بَعْدَ إِكْمَالِ
وَبُلُغِ الْكَلْبِ مَا قَدْ شَاءَ مِنْ أَرْبٍ / إِذْ لَمْ يَجِدْ ذَائِدًا عَنْ دِينِنَا الْعَالِي
وَقَدْ وَعْظَتْ وَلَوْ أَسْمَعْتُ لَانْتَفَرْتُ سَحَابُ الدَّمْعِ لَمْ تَقْلَعْ عَنِ أَنْزَالِ
فَلَيْشْتَغَلَّ كُلُّ مَسْكِينٍ بِمُهْجَتِهِ وَاللَّهُ يَحْفَظُنَا مِنْ كُلِّ مَهْوَالِ¹

"97 yılı başlarında² yarımadanın güneşi, iyice yükselip parladıktan sonra battı.

Köpek (düşmanlar), yüce dinimizi savunacak kimse bulamadığı için arzuladığı hedefine ulaştı.

Vaazettim. Eğer işittirdiysem, gözyaşlarının bulutu yayılır ve kesilmeksizin yağmur yağdırırdı.

Her zavallı, kendi canı ile uğraşsın. Allah bizi bütün tehlikelerden korusun."

5.2.3. ANONİM BİR RĀİYYE

Endülüs'e söylenen mersiyeler arasında, şairi meçhul bir kaside bulunmaktadır. 145 beyitten oluşan ve tavil bahrinde olan bu mersiye, Şaban 897/Haziran 1492 tarihlidir. Böylece, Gırnata'nın düşüşünden birkaç ay sonra nazmedilmiş olduğu anlaşılmaktadır.³

1 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.I, s.108

2 Gırnata'nın düştüğü 897/1492 yılına işaret etmektedir.

3 'İnān, Muḥammad A., Nihāyat'l-andalus, Kahire, 1368/1949, s. 195, Dipnot No. 2

Mersiyenin büyük bir bölümü ağlamaya ayrılmış ve Endülüs'ün büyük şehirleri birer birer anılarak onlar için gözyaşı dökülmüştür. Bu bakımdan yer yer al-Rundî'nin mersiyesini hatırlatır. Şair mersiyesine, Runda'ya ağlayarak başlar:¹

أَحَقًّا خَبَا مِنْ جَوِّ رُنْدَةَ نُورِهَا   وَقَدْ كَسَفَتْ بَعْدَ الشَّمْسِ بَدْوَرِهَا
وَقَدْ أَظْلَمَتْ أَرْجَاؤُهَا وَتَزَلْزَلَتْ   مَنَازِلُهَا ذَاتُ الْعَلَا وَقُمُورِهَا
أَحَقًّا خَلِيلِي أَنْ رُنْدَةَ أَقْفَرَتْ   وَأَزْجَعِ عَنْهَا أَهْلُهَا وَعَشِيرِهَا
أَحَقًّا أَخْلَئِي الْقَضَاءُ أَبَادِكُمْ   وَدَارَتْ عَلَيْكُمْ بِالصَّرُوفِ دَهْوَرِهَا
سَابِكِي وَمَا يُجْدِي عَلَى الْفَائِتِ الْبُكْيُ / بِعِبْرَةِ حَزْنٍ لَيْسَ بِرَقَا عُبُورِهَا
فَوَا حَسْرَتَا كَمْ مِنْ مَسَاجِدٍ حَوْلَتْ   وَكَانَتْ إِلَى الْبَيْتِ الْحَرَامِ شَطُورِهَا
وَوَا أَسْفَا كَمْ مِنْ صَوَامِعٍ أَوْحَشَتْ   وَقَدْ كَانَ مُعْتَادُ الْأَذَانِ يَزُورِهَا
فَمِحْرَابِهَا يَشْكُو لِمَنْبِرِهَا الْجَوَى   وَأَيَاتِهَا تَشْكُو الْفِرَاقَ وَسُورِهَا
وَكَمْ مِنْ لِسَانٍ كَانَ فِيهَا مُرْتَلٍ   وَحَفْلٍ بِخَتَمِ الذِّكْرِ تَمْضِي شَهْوَرِهَا
وَكَمْ طِفْلَةٍ حَسَنَاءَ فِيهَا مَمُونَةٍ   إِذَا سَفَرَتْ بِسَبِي الْعَقُولِ سَفُورِهَا
تَمِيلُ كَغَمِّنِ الْبَانِ مَالَتْ بِهِ الْقَبَا   وَقَدْ زَانَهَا دِيبَاجِهَا وَحَرِيرِهَا
فَأَضَحَتْ بِأَيْدِي الْكَافِرِينَ رَهِينَةً   وَقَدْ هَتَكَتْ بِالرَّغْمِ مِنْهَا سُتُورِهَا
وَقَدْ لَطَمَتْ - وَاحْرَأَ قَلْبِي - خُدُودَهَا / وَقَدْ أُسْبِلَتْ - وَادَمَعَ عَيْنِي - شَعُورِهَا
وَإِنْ تَسْتَعِثُ بِاللَّهِ وَالِدِّينِ لَا تُنْعَثُ / وَإِنْ تَسْتَجِرُ نَا رَحْمَةً لَا يُجِيرُهَا²

1 Cezayir Milli Kütüphanesinde bulunan yazma bir eserden alınan bu mersiye, ilk olarak Dr. Suvayliḥ Muḥammad tarafından Fransızca tercümesi ile birlikte Cezayir'de yayınlanmıştır. Biz kaynak olarak, mersiyenin tamamını yeniden yayınlayan al-Risāla dergisini esas aldık.

2 Ḥaccī, 'Abdurrahmān, "Riḡā' al-andalus li ḡā'ir andalusī machūl", al-Risāla, CXXXI (1354/1936), s. 22

"Gerçekten Runda'nın üzerindeki ışık söndü mü, güneşlerden sonra ayları da tutuldu mu?

Her tarafı karanlığa gömülmüş, yüksek evleri ve sarayları sarsılmış mıdır?

Ey iki dostum, gerçekten Runda boşalmış ve halkı oradan çıkarılmış mıdır?

Ey dostlarım, gerçekten kader sizi yok etmiş ve zamanın felaketleri başınıza gelmiş midir?

Kesilmek bilmeyen gözyaşlarıyla ağlayacağım. Gidene ağlamak fayda vermez ki.

Ne kötü. Daha önce yüzü Mescid-i Haram'a dönük olan nice camiler(in yönü) değiştirilmiştir.

Ne büyük üzüntü. Daha önce, alışılan ezan sesinin gidip geldiği nice mabetler şimdi boşaltılmıştır.

Mihrabı minberine acıyı şikayet ediyor. Ayet ve sureleri de ayrılıktan dert yanıyor.

O mabetlerde, aylarını Kur'an'ı hatmetmekle geçiren nice topluluklar ve onu ağır ağır okuyan nice diller vardı.

Orada nice güzel kızlar vardı ki, yüzünü açtığı zaman akılları baştan alırdı.

Gençliğin verdiği tazelikle ağaç dalı gibi eğilir, ipekten yapılmış elbiseleri onu süslerdi.

Şimdi kafirlerin elinde rehin olmuş ve yüzündeki örtüsü zorla yırtılmıştır.

Yanakları tokatlanmış, âh yanan kalbim.

Saçları açılıp sarkıtılmış, âh ağlayan gözüm.

Allah'tan ve dinden yardım istediğinde yardımına koşulmaz. Merhamet sahibi bir kişiye sığındığı zaman da (o kişi) onu koruyup esirgemez."

Şair, daha sonra diğer şehirlere ağlamaya geçer. Bu şehirlere ayrılan beyitler, Runda'ya ağladığı beyitlerden çok daha azdır. Ancak bu, şairin Runda'yı daha çok sevişinden ya da Runda'nın başına gelen felaketin daha büyük oluşundan dolayı değildir. Runda'yı anarken tasvir ettiği manzaralar ve musibetler, aslında bütün Endülüs şehirleri için vaki olmuştur. Dolayısıyla diğer şehirlerden kısaca söz ederek güzelliklerini ve bazı meziyetlerini övmüş ve bir-iki beyitle de ağlamıştır:

فَمَا لِقَةُ الْحَنَاءِ نَكَلَىٰ سَيْفَةً ۚ   قَدْ اسْتَفْرَغَتْ نَبْحًا وَ قَتْلًا حَجُورَهَا
وَجَزَتْ نَوَاصِيهَا وَ عَثَّتْ بِمِينِهَا   وَ بُدِّلَ بِالْوَيْلِ الْمُبِينِ سُرُورَهَا 1

"Güzel Málaka, üzgündür ve sevdiklerini kaybetmiştir. Kucağından yere ölüler ve kurbanlar düşmüştür.

Perçemi kesilmiş(alçaltılmış), sağ eli işlemez hale getirilmiş(gücünü kaybetmiş) ve sevincinin yerini de apaçık görülen bir musibet almıştır."

وَ بِاللَّهِ إِنْ جِئْتَ الْمُنَكَّبَ فَاعْتَبِرْ   فَقَدْ خَفَّ نَادِيهَا وَ جَفَّ نَضِيرُهَا 2

"al-Munakkab'a geldiğin zaman Allah aşkına ibretle bakiver. Orada seslenen azalmış, tazeliği de kurumuştur."

مَحَلُّ قَرَارِ الْمَلِكِ غِرْنَاطَةَ الَّتِي   هِيَ الْحَضْرَةُ الْعَلِيَا زَهْتَهَا زُهُورَهَا 3
فَمَا فِي الْعِرَاقَيْنِ الْعَتِيقَيْنِ مِثْلَهَا / وَ لَا فِي بِلَادِ اللَّهِ طُرًّا نَضِيرُهَا
تَرَى الْأَسَىٰ أَعْلَامَهَا وَ هِيَ خَفَّ   وَ مِنْبَرُهَا مُسْتَعْبِرٌ وَ سَرِيرُهَا

1 Hacci, a.g.m., s. 23

2 Aynı makale, s. 23

3 Aynı makale, s. 23

"Saltanatın merkezi, çiçeklerin süslediği en yüce şehir Gırnata.

Ne iki eski Irak'da ve ne de Allah'ın hiçbir ülkesinde onun bir benzeri vardır.

Üzüntünün, Gırnata'da boyun eğmiş(dalgalanmayan) bayraklar olduğu görülür. Minberi ve tahtı da için için ağlamaktadır."

وَبَسْطَةُ نَاثِ الْبَسْطِ مَا شَعَرْتُ بِمَا دَهَا مَا ، وَأَنْتَى بِسْتَقِيمٍ شَعُورَهَا
1 عَلَى عَظِيمٍ بَلَّوَاهَا وَطُولٍ وَبَالِهَا وَمَا كَابَدْتُ مِنْ نَا الْمُصَابِ نَحُورَهَا

"Geniş yer Basta, başına gelen felaketin farkında değildir. Uğradığı büyük felaketi, uzun süren çilesini ve boynunun göğüs gerdiği bu musibeti ne zaman idrak edip anlayacak?"

Son zikredilen şehir, al-Mariyya'dır. Beyitlerdeki sözlerinden, şairin burada doğup yetiştiği anlaşılmaktadır:

وَمَا أَنْسَ لَأَنْسَ الْمَرِيَّةَ أَتَهَا قَتِيلَةٌ أَوْجَالٍ أَزِيلَ عِدَارَهَا
مَنَازِلُ آبَائِي الْكِرَامِ وَمَنْشَأِي وَأَوَّلُ أَوْطَانِ غَدَائِي خَيْرَهَا
2 وَأَقْرُوا عَلَيْهَا مِنْ سَلَامِي تَحِيَّةً تَجِدُّهَا آمَالَهَا وَبُكُورَهَا

"Ne unutsam, yine de al-Mariyya'yı unutmam. O, azim ve cesaretini kaybedip korkunun kurbanı olmuştu.

Orası, soylu atalarımın evidir, yetiştiğim yerdir. Şeref ve soyluluğunun beni beslediği ilk vatandır.

Oraya selamımı ulaştırın. Oranın sabah ve akşam vakitleri, bu selamımı yenilesin."

1 Haccî, a.g.m., s. 23

2 Aynı makale, s. 23

Şair, her mersiyyede olduğu gibi, bir bölümü de kınama ve eleştiriye ayırmıştır. Ancak burada, başkalarını suçlama ve - al-Dağkūn'da olduğu gibi - hafife alma yerine "Biz" diye söze başlayarak öz eleştiri yapmaktadır. Suçun kendilerinde olduğunu ve böyle bir akibete layık olduklarını samimi bir dille itiraf eder:

اَضَعْنَا حُقُوقَ الرَّبِّ حَتَّىٰ اِطَاعَنَا   وَقَفَّتْ عُرَى الْاِسْلَامِ اِلَّا بِسِيرِهَا
بِشَقْوَتِنَا الْخِذْلَانَ مَاحَبَّ جَمَعْنَا   وَبُونَا بِاَحْوَالٍ نَمِيبٍ حُضُورِهَا
بِعَمِيَانِنَا اَسْتَوْلَىٰ عَلَيْنَا عَدُوْنَا   وَعَاثَتْ بِنَا اُسْدُ الْعِدَا وَنَمُورِهَا
نَعْمَ سَلَبُوا اَوْطَانَنَا وَنَفُوسَنَا   1 وَاَمْوَالَنَا فَبِنَا اُبِيحَتْ وَفُورِهَا

"Rabbin haklarını kaybettik (emirlerini yerine getirmediğimiz), o da bizi kaybetti. Tutduğumuz İslam kulpunun büyük bir kısmı koptu.

Sapıklığımız yüzünden yalnızlık ve mahrumiyet bizimle dost oldu. Meydana gelmesi istenmeyen ve sevilmeyen durumlara düştük.

(Allah'a) isyan edisimizden dolayı düşmanın işgaline uğradık. Düşmanın arslanları ve kaplanları bizi bozguna uğrattı.

Evet, vatanımızı, canlarımızı ve mallarımızı, mubah kılınmış ganimet gibi zorla aldılar."

Daha sonra, diğer ülkelerde yaşayan müslümanlara seslenerek yardım istemeye başlar:

اِلَّا وَاسْتَعِدُّوا لِلْجِهَادِ عَزَائِمًا   يَلُوحُ عَلَىٰ لَيْلِ الْوَفَىٰ مُسْتَنْبِرِهَا

1 Haccī, a.g.m., s. 23

بَأْسِدٍ عَلَى جُرْدٍ مِنَ الْخَيْلِ سُبِقِ   يَدْعُ الْأَعَادِيَ سَبْقَهَا وَزَيْبَهَا
وَإِنْ أَنْتُمْ لَمْ تَفْعَلُوا فَتَرَقَّبُوا   بَوَائِدِ سَخَطِ لَيْسَ يَرْتَجَى فُتُورَهَا¹

"Haydi, parlayan ışığı savaş gecesini aydınlatan azim-
lerinizle cihada hazırlanın.

Hızla kosan ve koşmasıyla düşmanları yıkan atların
üzerindeki aslanlarla (cihada koşun).

Eğer bunu yapmazsanız, o halde dinmesi hiç umulmayan
bir gazabı bekleyin."

Cihada davet ettiği müslümanları Allah'ın gazabıyla teh-
dit eden şair, aslında gelecek bir yardımdan fazla ümitli de-
ğildir. Bu yardımlar, iki yüzyılı aşkın bir süreden beri isten-
mekte; ama bazen karşılıksız kalmakta, karşılık verilmiş olsa
bile yararlı olmamakta ve Endülüs'ü bekleyen akibeti önleyeme-
mektedir. Yapılacak tek şey, Allah'a yönelmek ve ondan medet
ummaktır. Şair, şu beyitleriyle mersiyesine son verir:

إِلَهَ الْوَرَى ، نَدْعُوكَ يَا خَيْرَ مُرْتَجَى / لِكَالِحَةٍ هَزَّ الطَّلِبَ سُرُورَهَا
دَعْوَانَا أَمَلْنَاكَ جِنَانًا خُتْمًا   بِأَنْفُسٍ أَسْتَوْلَى عَلَيْهَا قُورَهَا
وَأَرْسَلْ عَلَى هَذَا الْعَدُوِّ رَزِيَّةً   بِرُوحٍ وَيَغْدُو بِالْبَوَارِ مُبِيرَهَا²

"Ey insanların ilahı. Sana sesleniyoruz ey haçlıların
sevinip tepinmelerine yol açan felakete karşı kendi-
sinden birşeyler umulan en hayırlı (varlık).

Sana seslendik (dua ettik), senden birşeyler umduk.
Hatalarına yenik düşmüş nefislerimizle boyun eğerek
sana geldik.

1 Haccî, a.g.m., s. 24

2 Aynı makale, s. 24

"Bu dūřmanın ūzerine, gece-gūndūz ortalıęı yok eden
bir musibet gūnder."

6. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

6.1. DİL

6.1.1. Eski Dilden Etkilenme

Endülüslüleri, eski mersiyelerde kullanılan dilden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Özellikle, mersiye söylemeye sebep teşkil eden olaylar ile bunun doğurduğu bazı tepki ve gelişmelere delalet eden kelimeler tamamen klasik edebiyatın ürünü olup Endülüslülerin bunlara bir katkısı olmamıştır. "Felaket, musibet" anlamı ifade eden الْمَلِيحَةُ, الرَّزَاءُ, النَّائِبَةُ, الْمُصِيبَةُ, الْفَجِيعَةُ, الْحَادِثَةُ, الْخَطْبُ; "Ölüm" anlamına gelen الرَّدَى, الْمَوْتُ, الْحَيَاةُ; "öldü" anlamına gelen أَوْدَى, قَضَى, فَاتَ, مَاتَ; "bir yakını kaybetme" anlamına gelen نَكَلَ ve bundan türeyen نَاكِلٌ, نَاكِلٌ gibi kelimeler, hangi devir ve ortamda olursa olsun bütün mersiyelere hakim olmuştur.

Yukarıdaki kelimeler, birer lafızla sadece birer manaya delalet etmektedir. Bazen de bir veya birkaç kelimeyle, eski bir olaya, eski bir adete veya bir törene işaret edilir. Endülüslülerin hiç de aşına olmadıkları bu adetler, hayali ve itibari bir üslupla ve eskiyi lafzen taklit etmekten öteye gitmemektedir. Mesela, Abū Bakr b. Şibrīn'in Gırnata sultanlarından Muhammed b. İsmā'īl için söylediği mersiyesinin giriş kısmını ele alalım:

اِسْتَفْلًا وَدَعَانِي   طَائِفًا بَيْنَ الْمَنَايِ
وَإِنَّمَا بِالصَّبْرِ اتِّي   لَا أَرَى مَا تَرِيَانِ 1

"Ayrılın ve beni evler arasında yalnız başıma dolaşır halde bırakın.

1 İbn'l-Hatîb, A^cmāl'l-a^clām, s. 301

"Güzelce sabredin. Ben, sizin gördüğünüzü görmüyorum (sizin gibi sabredek takatim yok)."

İlk beyitten itibaren kendilerine hitap edilen iki kişi, bir felaket anında veya sıkıntılı bir durumda yardımı istenen hayali iki arkadaştır. İlk örneğini, Cahiliye Devri şairlerinden İmru'l-Ğays vermiştir. Ünlü muallakasının giriş kısmında, bir zamanlar sevgilisiyle birlikte yaşadığı yerde durup eski günleri anışını ve iki arkadaşını kendisiyle birlikte ağlamaya davet edişini şöyle dile getirir:

¹ قَنَا نَبَكِ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ / بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ

"Durun. al-Dahül ve Havnem arasındaki Sıkt'l-Livâ'da, evin ve sevgilinin anısına ağlayalım."

İbn Şibrin'in ikinci beyitte, arkadaşlarından ağlama yardımı göreceği yerde sabır öğüdü alması ve umduğunu bulamaması, yine İmru'l-Ğays'ın aynı muallakasındaki ifadeleri taklitten başka birşey değildir. İmru'l-Ğays, ağlama teklifine karşılık arkadaşlarının kendisini metin olmaya davet edişini şöyle anlatır:

² وَقُوفًا بِهَا صَجْبِي عَلَى مَطِيئِهِمْ يَقُولُونَ لَا تَهْلِكِ أَسَى وَتَجَمَّلِ

"Arkadaşlarım orada binek hayvanlarını durdurup bana yönelerek 'Kendini üzüntüyle helak etme, sabırlı ol.' diyorlar."

Böylece muallakalarla birlikte başlayan iki hayali arkadaş ağlamaya davet etme, ancak bu teklife sabır öğüdüyle karşılık verilmesi ve bu yüzden başlayan tartışma, mersiyelelerin

1 al-Tibrizî, Şarh'l-kaşâ'id'l-âsr, Beyrut, 1405/1985, s.11

2 Aynı eser, s. 16

ağlama bölümü için güzel bir ilham kaynağı olmuştur. İbn Hānī, Ca'far b. 'Alī'nin annesi için söylediği mersiyesinde, hayali iki dostu ile arasında geçen konuşma ve tartışmaları söyle dile getirir:

خَلِيلِي هَلْ يَنْفَعُنِي الْبُكَاءُ   أَوْ الْوَجْدُ لِي رَاجِعٌ مَا مَضَى
خَلِيلِي سِيرًا وَلَا تَرْبَعًا   عَلَيَّ فَهَمِّي الْيَوْمَ غَيْرُ الثَّوَى¹

"Ey iki dostum. Ağlamak bana fayda verir mi, ya da hasretle yanmak gideni bana geri getirir mi?"

Ey iki dostum. Gidin ve başımda durmayın. Çünkü kederrim, dayanılacak gibi değildir."

Ağlama işini, bir görevi yerine getirmek ya da bir ihtiyacı gidermek için yapmak da, muallakalardaki üslubun etkisindedir. Mesela, İskenderiye'de ölen Kurtuba sehri alimlerinden Abū İshāq İbrāhīm b. 'Abdillāh b. Masarra² için ağıt yakan kardeşi Muḥammad b. 'Abdillāh şöyle der:

عَلَى الْأَسْكَندَرِيَّةِ عَجٌّ فَسَلِّمْ   لِيَتَّقَى مِنْ لِبَانَاتِهَا الدَّمُوعَ³

"Gözyaşı dökme ihtiyacının yerine getirilmesi için İskenderiye'de dur ve selamla."

Bu beyitte geçen, "bir yerde durma", "bir ihtiyacı giderme" ifadeleri gelişigüzel söylenmemiş olup bazı eski adet ve gelenekleri, lafzen dahi olsa yenileyip yaşatmak amacıyla kullanılmıştır. Mesela muallaka şairlerinden Antara, sevgilisi

1 Dīvān İbn Hānī, s. 219

2 Adigeçen zatın biyografisini veren İbn'l-Farażī, onun ölüm tarihini belirtmez ve başka eserlerde de bu konuyla ilgili bir kayda rastlamadığını söyler. Bkz. İbn'l-Farażī, Tārīh'l-ʿulamā' va'l-ruvāt li'l-ʿilm bi'l-andalus, Kahire, 1373/1954, C.I, s. 23

3 İbn'l-Farażī, aynı eser, C.I, s. 23

Able'nin al-Cavā' adlı yerde oturduğu evini yıllar sonra ziyaret ediş sebebini şöyle açıklar:

فَوَقَفْتُ فِيهَا نَاقَتِي وَكَأْتَهَا
فَدَنْ، لِأَقْضَى حَاجَةَ الْمَتَلُومِ¹

"Yerine getirilmesi gereken bir ihtiyacı (ağlama ihtiyacını) gidermek için, adeta bir saray gibi olan devemi orada durdurdum."

Endülüs Emevilerin ünlü haciblerinden Ca'far b. Osmān al-Muşhafî'ye ağıt yakan torunu Abū Bakr Muḥammad, dedesinin yaptırdığı al-Muşhafîyya adlı bahçenin önünde durup eski günleri anmayı ve ağlamayı tasvir ederken, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen klasik üslubun yok olmadığını ve sonraki nesilleri nasıl etkilediğini ortaya koyar:

قِفْ بِالْمُخْفِيَةِ وَانْدُبْ
مُقَلَّةً أَصْبَحَتْ بِلَا إِنْسَانَ
وَأُمَّهَا عَنْ جَعْفَرٍ وَسَطَاهُ
وَنَدَاهُ فِي سَالِفِ الْأَزْمَانِ²

"al-Muşhafîyya'da biraz dur ve bebeğini kaybetmiş bir göz için ağla.

Ve ona Ca'far'ı, geçmişteki gücünü ve cömertliğinin nasıl olduğunu sor."

Muallakalarda, bir taraftan geçmiş günlere ve anılara ağıt yakılırcasına ağlanırken, diğer taraftan da şairin, eski sevgilisi ve dostları hakkında bilgi edinmek için soru sorması, ancak yıkıntı ve harabelerden başka kendisiyle ilgilenecek ve haber verecek birşeyin bulunmadığı da tasvir edilirdi. Mesela Labîd b. Rabî'a, muallakasının giriş kısmında, bir zamanlar yaşadığı yerleri yıllar sonra ziyaret edişini anlatırken

1 al-Tibrizî, a.g.e., s. 212

2 al-Makkarî, Nafh'l-tîb, C.I, s. 222

söyle der:

وَجَلَّ السُّبُولُ عَنِ الظُّلُولِ كَأَنَّهَا
زُرَّتْ تَجْدُّ مَتُونَهَا أَقْلَامُهَا
1 نَوَقَفْتُ أَسْأَلُهَا وَكَيْفَ سَأَلْنَا
مِمَّا خَوَالِدٌ لَا يَبِينُ كَلَامُهَا

"Seller, eski kalıntıları yeniden ortaya çıkardı. O kalıntılar adeta, kalemlerin, üstündeki yazıları yenilediği kitaplardır.

Durup onlara (kalıntılara) sormaya başladım. Açıklayıcı bir sözü olmayan kalıntı halindeki taşlara sormak da nasıl olur?"

'Antara da şöyle der:

حَيِّتَ مِنْ طَلَلٍ تَقَادِمَ هَمْدِهِ
2 اقْوَى وَاقْفَرَ بَعْدَ امِّ الْهَيْثِمِ

"Umm'l-Haysam'dan sonra boş ve ıssız kalan eski kalıntılar seni selamladı."

Bu beyitlerdeki "kalıntılar" (اطَّلَالٌ çoğ. طَلَلٌ), "kalıntıların cevap vermemesi" gibi ifadeler, ölümlere ağıt yakarken sanki hiç bilmiyormuşçasına onların akibeti hakkında soru soran Endülüslüler için ayrı bir ilham kaynağı teşkil etmiştir. Mesela İbn Hafâca, bir sel baskınında ölen dostlarına ağlarken, yıkılan evlerinin önünde durup onları arayışını şöyle dile getirir:

فَطَالَ وَقُوفِي بَيْنَ وَجْدٍ وَزَفْرَةٍ
3 وَحَسْبِي شَجْوًا أَنْ أَرَى الدَّارَ بَلْقَمًا / خَلَاءً وَاشْتَاءَ الصَّدِيقِ تَرَابًا

"Uzun süre ağlayıp iç çekerek, cevap vermeyen izlere seslenip durdum.

1 al-Tibrizî, a.g.e., s. 159-161

2 Aynı eser, s. 212

3 al-Bustânî, Karam, Şi'r İbn Hafâca, Beyrut, ts, s. 289

Evi boş ve ıssız, dostun cesedini de toprak olarak görmem üzülmeme yeter."

İbn Şuhayd da Kurtuba için söylediği mersiyesinin matlaında, harabeye dönen şehrin kalıntıları arasında dolaşıp kendisine olanı biteni anlatacak bir dostunu aramaktadır:

1 مَا فِي الطُّلُوقِ مِنَ الْأَجْبَةِ مُغْبِرٌ فَمَنْ الَّذِي عَنْ حَالِهَا نَسْتَجِيرُ¹

"Kalıntılar arasında, haber verecek bir dost yok. O halde, (şehrin durumunu) sorup haber alacağımız kim var?"

Cahiliye adetleri arasında yer alan yüzü tokatlama ve yakayı yırtma şeklindeki ağlama tarzı da, Endülüs mersiyelerinde, sadece eskiye ait bir adetin lafzını alıp şiiri süsleme ve zenginleştirme amacıyla işlenmiştir. al-Ḥuşrî, al-Muḫtadır b. Hüd için söylediği mersiyesinin son beyitinde kasidesini överken şöyle der:

2 بَعَثْتُ بِهَا مَشْقُوقَةَ الْجَيْبِ تَاكِلًا وَإِنْ فَتَقَتْ رِيحَ الْمَرْءِ بِعَنْبَرٍ²

"Onu, yakası paralanmış ve yavrusunu kaybettiğinden dolayı ağlar bir halde gönderdim (söyledim). Sabır kokusuna anber karıştırmış olsa bile."

İbn Zumruk da, Muḫammad al-Ġani Billāh'a ağıt yakarken şöyle der:

3 وَثَقَّتْ جُيُوبَ الزَّمْرِ فِيكَ كَمَا نَمَّ يَرْقُ بِهَا الرِّيحَانُ عَنْ خَفْرِ نَدَى³

"Nemli ve taze oluşundan dolayı salınan ve güzel kokan tomurcuklar, senin için çiçeğin yakalarını yırtсын."

1 İbn'l-Ḥaṭīb, A' māl'l-a' lām, s. 105

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl. IV, C.I, s. 210

3 al-Maḫḫarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 152

Böyle bir ağlama şekli, Endülüs'de pratikte mevcut olmayıp yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi istiareler yoluyla tasvir edilmiştir. İbn Darrâc, Halife al-Ḥakam al-Mustanşır'ın esi Şubh (öl. 389/999) için söylediği mersiyesinde, böyle bir ağlama tarzının olmadığını ve tasvip de edilmediğini açıkça belirtir:

فَحَاسَى لِرُزْئِكَ أَنْ يَّقْتَنِبَهُ
عَوِيلُ الرِّجَالِ وَلَدَمُ النِّسَاءِ¹

"Haşa, senin felaketin, erkeklerin yüksek sesle ağlamalarına ve kadınların elleriyle göğüslerine vurmalarına yol açmayacaktır."

Yine Cahiliye gelenekleri arasında yer alan ve şiire yansıyan bir başka adet de, gece yolculuk edenlere rehberlik etmesi amacıyla dağların en yüksek yerinde ateş yakmak idi. Mesela al-Ḥansā', kardeşi Şahr için ağlarken onu yüceltip övmek için şöyle der:

وَإِنَّ مَخْرَأً لَتَأْتُمُ الْهَدَاةَ بِهِ
كَأَنَّهُ عِلْمٌ عَلَى رَأْسِهِ نَارُ²

"Sahr, adeta tepesinde ateş yanan bir dağdır. Yolcular onunla yön bulurlar."

Endülüslü İbn Ḥamdîs de, 'Alî b. Aḥmad al-Şıḳlî adlı bir dostuna ağıt yakarken, kendi ülkesinde belki hiç yaşamadığı bu adetin lafzından dahi olsa etkilenip şöyle demiştir:

إِذَا عِلْمٌ بِالنَّارِ أَعْلَمَ رَأْسُهُ
رَأَيْتَ عَلِيًّا مِنْهُ فِي لَيْلَةٍ أَعْدَى³

"Bir dağın zirvesi, ateş yakılarak belirgin ve parlak hale gelse bile sen Ali'nin gece ondan (daha çok ışıldayan ve) daha iyi yol gösteren kişi olduğunu görürsün."

1 Divân İbn Darrâc'l-Ḳastallî, s. 121

2 Divân al-Ḥansā', s. 58

3 Divân İbn Ḥamdîs, s. 138

İbn Zaydün da, al-Mu'cazid b. 'Abbād'a ağlayıp oğlu al-Mu'cazid'i kutladığı mersiyesinde Şöyle der:

1 فَعَلُّ لِلْحَيَارَى : قَدْ بَدَأَ عِلْمُ الْهَدَى / وَ لِلطَّامِعِ الْمَغْرُورِ : قَدْ قَضَى الْأَمْرُ

"Őaşkınlara Şöyle: Yol gösteren dağ gözüktü.

AldanmıŐ haris kişiye Şöyle: Takdir edilen iş oldu."

Fakih Ca'far b. Muğammad'l-Őaysi'nin (öl.535/1140), hocası 'Abd'l-Malik b. Sirāc için Őöylediđi mersiyesinde kullandığı bazı kelimeler dikkat çekicidir:

بِهَوَى الْفَتَى طُولَ الْبَقَاءِ مُؤَمَّلًا   وَ لَهُ رَحِيلٌ لَيْسَ عَنْهُ قُقُولٌ

2 يَلَهُ وَيَلْعَبُ مَطْمِئِنًا ذَاهِلًا   وَ لَهُ رَسِيمٌ نَحْوَهَا وَ نَمِيلٌ

"Genç kişi, uzun süre yaşamayı ümit eder. Halbuki onun, dönüşü olmayan bir yolculuğu vardır.

Kendisinden emin ve gafil bir Şekilde oynayıp eğleniyor. Halbuki o, yavaş veya hızlı, ölüme ilerlemektedir."

Burada geçen نَمِيلٌ (devenin yavaş ve hafifçe yürüyüŐü) ve رَسِيمٌ (devenin koşmaya benzer bir Şekilde yürüyüŐü) gibi kelimeler, Endülüslüler için pratik hayatta mevcut olmayan ve Őözlüklerde kalan kelimeler olup gerek doğuya duyulan hayranlıktan ve gerekse eski Şiir üslup ve lafızlarından etkilenip onları taklit etmekten dolayı kullanılmışlardır.

Kendisine ağıt yakarken dostlarına seslenen ve onlardan ilgi bekleyen İbn Hafāca'nın kullandığı selam Şekli, yine eskiyi hatırlatmaktadır:

وَإِنَّا حَبِينَا أَوْ رَدِينَا لِأَخْوَةِ   فَمَنْ مَرَّ بِي مِنْ مُسَلِّمٍ فَلْيَسَلِّمْ

1 Dİvān İbn Zaydün, s. 24

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 312

وَمَاذَا عَلَيْهِ أَنْ يَقُولَ مُحِبًّا ، إِلَّا عَمَّ صَبَاحًا أَوْ يَقُولَ آسَلِمَ¹

"Biz, kardeşlerimiz için yaşadık ve (onlar için) öldük. O halde, bana uğrayan her müslüman beni selamlasın. Selam vererek 'İyi sabahlar' veya 'Esenlik içinde ol.' demesinden ne çıkar?"

İbn Hafāca burada, eski şiirlerin etkisi altındadır. Mesela, muallaka şairlerinden Zuhayr b. Abī Sulmā, eski evini yıllar sonra ziyaret edip anılarını tazelerken şöyle der:

وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عَشْرِينَ حِجَّةً فَلَأَيَّ عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَوَقُّمٍ
فَلَمَّا عَرَفْتُ الدَّارَ قُلْتُ لِرَبْعِيَا ، إِلَّا أَنْعَمَ صَبَاحًا أَيُّهَا الرَّبُّعُ وَأَسَلِمَ²

"Yirmi yıl sonra orada durdum ve düşünüp tereddüt ettikten sonra evi zorla tanıdım.

Evi tanıdığım zaman, (onun bahar mevsiminde oturulan kısmına) dedim ki: İyi sabahlar ey ev, esenlik içinde ol."

Endülüs mersiyelerindeki bu ifadeler, Endülüs Araplarının, ne iki arkadaş eşliğinde ağladıklarını, ne ağlarken yüz tokatlayıp yaka yırttıklarını, ne eski kalıntıların karşısında durup haber sorduklarını ve ne de gece yolculara yol göstereceğini diye dağlarda ateş yaktıklarını gösterir. Bunların, lafızda kalıp sosyal hayatla fazla bir ilgisi olmadığı konusunda İspanyol oryantalist Garcia Gomez şöyle der:

"Endülüs'ün fethinin ilk yıllarında görülen doğu hasreti, yabancılık ve çekingenlik, elbette sürececek değildi ve nitekim IX. yüzyılda değişmeye başladı. İstilacı Araplar,

1 İbn'l-Abbār, al-Mu'cam fī aşhāb'l-kāzī'l-imām Abī 'Alī al-şadafī, s. 61

2 al-Tibrizī, Şarh'l-kaşā'id'l-âşr, s. 128-129

yerli halkın yavaş yavaş islamlaşması üzerine bu topraklara yerleşip kök salıyorlar ve burayı vatan saymaya başlıyorlardı. Onlar artık, günlük hayatlarından çok edebî hayatlarında doğuluydular." ¹

6.1.2. Dilde Yenilikler ve Çevrenin Etkisi

Endülüs Arapları, mersiyeye dil bakımından bazı yenilikler getirmişlerdir. Ancak bu yenilik, mersiye'nin temel kavram ve terimlerinde meydana gelmemiştir. Bu kavram ve terimler, doğudan miras alınmış ve - daha önce de belirttiğimiz gibi - Endülüslülerin buna bir katkısı olmamıştır. Onlar sadece, yaşadıkları farklı ortamı mersiyelere yansıtmişler ve böylece bu tür şiirlere dil bakımından farklı bir görüntü kazandırmışlardır. Kullanılan kelimeler, şairin çevresinde hergün görüp asına olduğu eşya ve varlıklara delalet ettiği için hayal gücünü fazla zorlamadan rahat bir şekilde seçilip kullanılmaktadır. Mesela, şairin içinde bulunduğu ortamın coğrafi yapısını ve iklim şartlarını ele alalım. Doğuda ve özellikle Arabistan Yarımadasının ortalarında yaşayan bir kimse için çöl, kum tepelikleri, çorak bir arazi ve aşırı sıcaklık yabancı bir şey değildir ve söylediği şiirinin de bu görüntüleri yansıtması tabii bir şeydir. Mesela Cahiliye Devri şairlerinden 'Antara'nın, kabilesinden Zuhayr b. Cuzayma'nın karısı Tumāzir için söylediği mersiyesinde bulunan su beyit, bu duruma güzel bir örnektir:

² مَاتَتْ وَوَسَدَّتْ الْغَلَاةَ قَتِيلَةً يَا لَهْفَ نَفْسِي إِذْ رَأَيْتُ تَوْسِيْدَهَا

1 Gomez, G., Poesia Arabigoandaluza, Madrid, 1952, s.31-32

2 Divan Antara, s. 34

"Öldü ve yastık olarak çöl kumlarının üzerinde uyumaya bırakıldı. Onun öyle bir yere yatırılışını gördüğüm zaman, üzüntüm ne kadar da büyüktü."

Mutammim b. Nuvayra da¹, kardeşi Mâlik için söylediği mersiyesinde, çok ağlamasından dolayı arkadaşının kendisini kınamasından söz ederken kullandığı kelimeler ile nasıl bir ortamda yaşadığını da belli eder:

فَقَالَ أَتَبْكِي كُلَّ قَبْرِ رَأَيْتَهُ لِقَبْرِ نَوَى بَيْنَ اللَّوَى فَالذَّكَاءِ²

"Dedi ki: Kum tepecikleri ve sert toprak arasında bulunan mezardan dolayı, her gördüğün mezara ağlayacak mısın?"

Endülüs mersiyesi de bu ülkeyi kuşatan coğrafi yapının ve iklimin etkisi altındadır. Gerçi birçok Endülüslü şair, mersiyesinde taklit ve hayranlık nedeniyle doğuya ait bazı gelenek ve adetleri canlandırmış ve böylece bu adetlere delalet eden lafızları da kullanmıştır. Ancak içinde buldukları ortamı yansıttıkları zaman, görmedikleri çöl ve kumluklar yerine, hergün yaşadıkları, tasvir ve hayalinde zorlanmadıkları Endülüs'e ait güzel ve bereketli tabiatın etkisi ağır basmıştır. İbn Zumruk, Muḥammad al-Ġanî Billāh için söylediği mersiyesinde şöyle der:³

فَرِحَ أَمِيرَ الْمُسْلِمِينَ مُحَمَّدٍ بِخَمِّكَ رَبِّي بِالسَّلَامِ الْمُرَدِّ
وَوَثَّقَتْ جُيُوبَ الزَّهْرِ فَبِكَ كَمَا نَمُّ بِرِقُّ بِهَا الرِّيحَانُ عَنْ خَضِرٍ نَدِي

1 Sadr'l-İslam şairlerindedir. Ölüm tarihi bilinmemektedir.

2 Abū Tammām, Divān'l-Ḥamāsa, No: 266, s. 225

3 al-Maḳḳarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 152

وَمَا بَتُّ مِنَ الرَّحْمَى عَلَيْكَ غَمَائِمٌ   تَرَوِي تَرَى هَذَا الْقَرْيَحِ الْمُنْجِدِ
وَمَا فَحَ مِنْكَ الرَّوْضِ أَطِيبَ تَرَبَةٍ   وَعَاهِدْ مِنْكَ الْمَزْنَ أَكْرَمَ مَعْمَدِ

"Ey Emirulmuslimin Muhammed'in mezarı. Rabbim, ardarda selamlarını sana mahsus kılınsın.

Nemli ve taze oluşundan dolayı salınan ve güzel kokan tomurcuklar, senin için yakalarını yırtınsın.

Üzerine rahmet bulutları yağsın ve bu yüce mezarın toprağını sulasın.

Bahçe, seninle en güzel toprağı kucaklasın. Bulut, seninle en güzel dostluğu kursun (en çok senin üstüne yağsın)."

İbn Hafāca da, Vezir Abū Muḥammad b. Rabī'a için söylediği mersiyesine şöyle başlar:

فِي كُلِّ نَادٍ مِنْكَ رَوْضٌ نَنَاءٌ   وَبِكُلِّ خَدٍّ فِيكَ جَدُولٌ مَاءٌ
وَلِكُلِّ شَخْصٍ هَزَّةٌ الْغَمِّ التَّدَى   غَبَّ الْبُكَاءِ وَرَتَّةُ الْمُكَاءِ
يَا مَطْلَعَ الْأَنْوَارِ إِنَّ بِمَقَلَّتِي   اسْفًا عَلَيْكَ كَمَنْشَأِ الْأَنْوَاءِ¹

"Sana seslenen herkeste bir övgü bahçesi, sana (ağlayan) her yanakta bir ırmak vardır.

Ağlayışın ardından herkeste senin için taze dalın salınması ve güzel bir kuşun ötüşü vardır.

Ey çiçeklerin bittiği yer. Gözlerimde, senin için yağmurların yağışı gibi bir üzüntü var."

Mersiyeleler, tabiatın yanısıra, günlük hayatın ve sosyal gelişmelerin getirdiği yeniliklerden ilham almış ve kazandırdığı terimlerden de etkilenmiştir. Mesela Endülüs Arapları, matem günlerinde siyah yerine beyaz elbise giyerlerdi. Böyle

1 Divān İbn Hafāca, s. 13

bir adetin şiire yansması da tabii bir durumdur. al-Ḥuşrî, al-Muqtadir b. Hūd'a ağıt yakarken şöyle der:

لَبِيتُ الْبَيَاضِ وَلَوْلَا الْخَلْفُ
لَسَوَدْتُ نَوْبِي كَالرَّاهِبِ¹

"Beyazlar giyindim. Eğer aksi olmasaydı, rahip gibi siyah elbise giyerdim."

Abū'l-Bakā' al-Rundī'nin Endülüs için söylediği mersiyesindeki,

بِقُودِهَا الْعِلْجُ لِلْمَكْرُوهِ مُكْرَهَةٌ
وَالْعَيْنُ بِأَكِيَّةٍ وَالْقَلْبُ حَيْرَانُ

"Kafir, onu (genç kıızı) zorla kötü işlere sürüklüyor. Göz ağlamaktadır, kalp ise ne yapacağını bilmez bir haldedir."

beyitinde geçen عِلْجُ kelimesi de(çoğ. اَعْلَاجٌ ve عَلُوجٌ) dikkati çekmektedir. Arapça'da "kaba ve sert adam, kafir, güçlü ve iriyarı kafir kişi" anlamlarına gelen bu kelime, Endülüs'de İslam düşmanı zalim ve barbar hıristiyanlar için kullanılmıştır.²

1 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.IV, C.IV, s. 211

Anonim bir şiirde, Endülüslülerin matem günlerinde beyaz elbise giyinmelerine şöyle işaret edilir:

يَا أَهْلَ أَنْدَلُسِ فَطِنْتُمْ
بِلُطْفِكُمْ إِلَى أَمْرِ عَجِيبٍ
لَبِيتُمْ فِي مَا تَمِكُّمُ بَيَاضًا
فَجِئْتُمْ مِنْهُ فِي زِيٍّ قَرِيبٍ
مَدَقْتُمْ ، فَالْبَيَاضُ لِبَاسُ حُزْنٍ
وَلَا حُزْنَ أَشَدُّ مِنَ الْمَثِيبِ

"Ey Endülüslüler. Tuhaf bir iş yapmakla doğrusu akıllılık ettiniz. Matemlerinizde beyaz giydiniz ve böylece garip bir kıyafete büründünüz. Doğru yaptınız, çünkü beyaz, hüzün elbisesidir. Yaşlılıktan da daha büyük hüzün olamaz."

al-Makkarî, Nafḥ'l-tîb, C.II, s. 906

2 İbn Manzûr, Lisân'l-arab, C.III, s. 151

Endülüs Arapları, çölün kasvetinden uzakta, güzel bir tabiatla çevrili bir ortamda nimet ve bereket içinde yaşamaktaydılar. Refah seviyesi yüksek olan bu toplumun bireyleri, dünya zevklerinden büyük ölçüde yararlanmış, sık sık müzikli ve içkili eğlence meclisleri düzenlemiş, ayrıca aşka ve gazele daha çok zaman ayırabilmişlerdir. Sadece mersiyelerini ele alıp incelemek bile, onların nasıl bir hayat yaşadıklarını anlamaya yeter. Şairler, gazel üslubunda söyledikleri mersiyelerinde, bir ölüden değil de adeta bir sevgiliden söz etmektedirler.

İşbiliyye şehrinde yaşayan Abū'l-Abbās Aḥmad al-Kasād adlı bir edip, aynı şehirden Mūsā adlı güzel bir delikanlının ölümü üzerine şu ağıdı yakar:

فَرَّ إِلَى الْجَنَّةِ حُورِيَّهَا   وَارْتَفَعَ الْحَسَنُ مِنَ الْأَرْضِ
وَأَصْبَحَ الْعُتَاقُ فِي مَاتَمٍ   بَعْضُهُمْ يَبْكِي إِلَى بَعْضٍ¹

"Huri cennetine kaçtı ve güzellik yeryüzünden kalktı.

Aşıklar şimdi matem içindeler ve ağlayıp duruyorlar."

al-Ruṣāfī de², çok sevdiği Yūsuf adlı bir arkadaşına şöyle ağlar:

يَا وَرَدَةً جَاءَتْ بِهَا بَدُّ مَتَحْنِي   فَهَمَى لَهَا دَمْعِي وَهَاجَ تَأْتِنِي
حَمْرَاءَ عَاطِرَةَ النَّسِيمِ كَأَنَّهَا   مِنْ خَدِّ مَقْتَبَلِ الشَّيْبَةِ مُتَرَفٍ
عَرَضْتُ تَذَكَّرُنِي دَمًا مِنْ مَاجِبٍ   شَرِبْتُ بِهِ الدُّنْيَا سَلَاةً قَرَقَفٍ

1 al-Maḥḥarī, Nafh'l-tīb, C.II, s. 1022

2 Endülüs şairlerinden olup asıl adı Muḥammad b. Gālib'dir ve al-Ruṣāfī olarak tanınır. 572/1177 yılında ölmüştür.

فَلشمتها شغفاً وَقلتُ لِعَبرتي هِيَ ما تَمَجُّ الأَرْضُ مِن دَمِ يُوسُفَ¹

"Ey bana hediye veren elin uzattığı ve onun için gözyaşı döküp coşkun bir şekilde üzüldüğüm gül!

Tatlı esen rüzgar gibi kokan ve adeta gençliğin tazeliğiyle dolu bir yanaktan koparılan kırmızı bir gül.

Onu (o gülü) sunarken, bana, dünyanın kendisinden saf şarap içtiği bir dostun kanını hatırlattı.

Onu büyük bir sevgiyle öptüm ve gözyaşlarıma dedim ki: O, yerin dışarı fışkırttığı Yusuf'un kanıdır."

Endülüs'de, böyle bir dile ve üsluba sahip olan mersiye-
yeleri garipseyip tepki göstermeyen, aksine buna müsait olan
ve zemin hazırlayan bir ortam vardı. Bunu da, bu tür mersiye-
lerin çok sayıda söylenmiş olmasından anlamaktayız. Abū'l-Hasan
'Alī al-Ansī², doğuya yaptığı bir yolculuğu sırasında kendisine
yol arkadaşlığı yapan yakışıklı ve kibar bir gencin ölümü üze-
rine şu mersiye-yi söyler:

لَهْفِي عَلَى غَمِّ نَوَى   أَفَقَدْتَهُ لَمَّا اسْتَوَى
لَا تَعْدِلُونِي إِنْ نَطَقَ   (م)   سَتُ فِيهِ الدَّهْرُ عَنِ الْهَوَى
كَمْ ضَلَّ مَا جِهَهُ بَحِيحُ   (م)   بِرِ اللَّحْظِ مِنْهُ وَكَمْ غَوَى
أَنَا لَا أَفِيقُ الدَّهْرَ فِي   (م)   يَه مِنْ الصَّبَابِ وَالْجَوَى
كَمْ قَدْ نَوَيْتُ بِهِ النَّحْبَ   (م)   فَفَقَدَرَهُ اللَّهُ التَّوَى³

"Üzüntüm, solan taze bir daladır. Tam olgunlaştığı zaman onu kaybettim.

1 al-Sa'īd, M.M., al-Şi'r fi'ahd'l-murābiṭin va'l-muvaḥḥidīn bi'l-andalus, s. 303

2 Gırnata alimlerinden olup al-Muğrib fi aḥbār'l-mağrib adlı esere bir ek yazmıştır. 685/1286 yılında ölmüştür.

3 al-Makkari, a.g.e., C.I, s. 491

Sürekli onun aşkından söz ediyorum diye beni kınamayın.

Nice arkadaşı, onun sihirli bakışından dolayı azmış ve sapıtmıştır.

Ben, hiçbir zaman ona olan hasretimden ve yanışımdan kurtulacak değilim.

Onunla nice hoş vakitler geçirmek istedim, ancak Allah ayrılığı (ölümü) takdir etti."

Dil bakımından dikkati çeken önemli gelişmelerden birisi de, birçok bilimsel terimin mersiyelere girmesidir. İlim adamlarına söylenen mersiyeleri incelerken buna değinmiştik. Ancak, bu terimlerin kullanılması için ağıt yakan veya yakılan kişinin ilim ehli olması gerekmektedir. Mesela sarf ve nahiv, sadece dilci ve gramercilerin değil, eğitim görüp belli bir düzeye gelmiş hemen herkesin ilgilendiği bilim dalları arasındadır. Bu bilim dallarına ait bazı terim ve kelimeler, mersiyelerde kalıplaşmış mazmunlardan söz edilirken en azından dil açısından monotonluğu gidermek için başarılı bir şekilde kullanılmışlardır. Mesela İbn Hâmîs'in yeğeni için söylediği mersiyesinde, ölümün kaçınılmazlığı anlatılırken anlam bakımından değil, dil bakımından yenilik ve çekicilik vardır:

هَيْهَاتَ كَأَنَّ مَمَاتَ نَفْسِكَ مُبْتَدَأً   بِيَدِ الْقَضَاءِ عَلَيْكَ فِي الْمِيلَادِ
قَصْرَتَكَ كَالْمَمْدُودِ قَصْرَ ضَرُورَةٍ   وَعَدَّتْكَ عَنْ مَدِّ الْحَيَاةِ عَوَادِ¹

"Heyhat, senin ölümün, doğduğun anda kaderin eliyle senin için belirlenmişti.

(Kaderin eli) seni uzun bir kelimenin mecburen kısaltılması gibi kısalttı. Bazı engeller, seni uzun yaşamaktan alıkoydu."

1 Dīvān İbn Hâmîs, s. 103

Bu üslubun daha uzun ve daha başarılı bir örneğini, İbn Habbāza¹ vermiştir. İşbiliyye vezirlerinden Abū Muḥammad ‘Abdullāh b. al-Cadd için söylediği mersiyesinde, gramerin yanısıra aruz ve matematik terimleri de kullanmakta ve dinleyicinin dikkatini, verdiği öğütten çok kelimeleri bir araya getirmedeki maharetine çekmektedir:

مَقْدَمَاتُ اللَّيَالِي طَالَمَا فَضَحَتْ   نَتَائِجُ الْغَدْرِ مِنْهَا كُلُّ مَغْرُورٍ
جَمْعُ السَّلَامَةِ مَعْدُومُ الْوُجُودِ بِهَا   وَكَمْ بِهَا لِلرَّدَى مِنْ جَمْعِ تَكْسِيرِ
وَ عَامِلُ الْمَوْتِ قَدْ أَحْصَى مَهْنَدِسُهُ   مَنَازِلَ الْعُمْرِ عَدًّا دُونَ تَكْسِيرِ
وَالدَّهْرُ يَغْرِبُ بِالْأَفْعَالِ يُظْهِرُهَا   طَوْرًا ، وَيَجْمَعُ مِنْهَا كُلُّ مَسْطُورِ
وَإِنَّمَا الْخَلْقُ أَسْمَاءٌ تَعَاوَرَهَا   إِعْرَابُهُ بَيْنَ مَرْفُوعٍ وَ مَجْرُورِ
وَ الْمَوْتُ مِثْلُ عَرُوضٍ يُقَطِّعُ مِنْ   أَبْيَاتِهِمْ كُلُّ مَوْزُونٍ وَ مَكْسُورِ¹

"Gecelerin ilk anları, sonradan ihanet etmiş ve aldanan her kişiyi rezil etmiştir. (Gecelerin ilk saatlerinde güven içinde olan ve buna aldanan nice kişiler, daha sonra gecenin arkadan vurmasıyla yok olmuşlardır.)

Orada, esenlik içinde bir arada olmak yoktur. Orada, ölümün nice kırık çoğulu (nice türleri) vardır.

Ölüm mühendisi, ömür konaklarını kesirsiz bir şekilde tam olarak hesaplamıştır.

Zaman, fiilleriyle (davranış ve hareketleriyle) irab yapar. Bunu bazen açıkça, bazen de bütün yazdıklarını gizli ve anlaşılmasız bir şekilde yapar.

Yaratıklar, onun tasarrufu altında bulunan isimlerden başka birşey değildir. Yaptığı irab, merfu ve mecrurdur (yaptığı tek iş, yükseltip alçaltmaktır).

1 İşbiliyye şairlerinden olup asıl adı, Abū ‘Amr Maymūn b. ‘Alī b. ‘Abd'l-malik'dir. 637/1239 yılında ölmüştür.

2 al-Maḥḥarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 381-382

Ölüm, aruzcu gibi, onların vezinli ve vezni bozuk her beyitini parçalar (tefilelere ayırır)."

Endülüs şairlerinden İbn Hâmdîs, mersiyelerde dil bakımından yeni bir üslup ve ekol oluşturma çabasına girmiştir. Şair, tabiattan çok etkilenmiş ve bütün şiirlerini ondan aldığı ilham ve intibalarla süslemiştir. Çevresinde hiciv türü şiir söylemeye davet eden birçok sebep olmasına rağmen buna rağbet etmeyen ve dilini bozmayan İbn Hâmdîs, tabiat tasviri alanında doğunun büyük şairleri kadar büyük ve başarılıdır. Bununla birlikte bu yönü takdir edilmemiş ve adeta unutulmuş durumdadır.¹ Tabiata olan aşırı sevgisi ve şiirlerinde bunu göstermesi nedeniyle İngiliz oryantalist Gibb tarafından "Arapların Wordsworth'ü" diye nitelenmiştir.² Hemen hemen her mersiyesinde, ölümün kaçınılmazlığından söz ederken, tabiatta yaşayan çeşitli hayvanlardan örnekler vermiş ve bu şekilde ibret dolu manzaralar sergilemeyi tercih etmiştir. Mesela halasına ağıt yakarken şöyle der:

وَلَيْسَ بِمَغْضُومٍ مِنَ الْمَوْتِ مُخْذِرٌ لَهُ غَضَبٌ يَبْدُو بِحِمْلَاقَةِ الْغَضْبِ
كَأَنَّ سَكَكَيْنَا حِدَادًا رَوُوسَهَا مُغْرَزَةٌ فِي فِيهِ فِي جَانِبِي وَقَبِ
فَكَيْفَ نَرُدُّ الْمَوْتَ عَنْ مَهْجَاتِنَا إِذَا غَلَبَتْ مِنْهُ ضَرَاغَةُ الْغَلْبِ³

"Sert bakışlarından öfkeli olduğu anlaşılan inine girmiş aslan, ölüme karşı korunmuş değildir.

1 al-Rāvi, H. Ṭāhā, "İbn Hâmdîs al-Şıkkî", Macalla macma' al-luġat'l-arabiyya, C.XXXVII, Cüz.III, (Muharrem 1382/ Temmuz 1962), s. 407, 410

2 Gibb, A.R., Arabic Literature An Introduction, Oxford, 1963, s. 134. William Wordsworth, 1770-1850 yılları arasında yaşamış, doğa ve mitolojiden etkilenmiş romantik bir İngiliz şairidir.

3 Divân İbn Hâmdîs, s. 31

Uçları sivri bıçaklar, adeta her iki yanağından ağızına batırılmıştır.

Güçlü aslanlar bile ona yenik düşerken, biz nasıl olur da ölümü kendi canlarımızdan uzaklaştırabiliriz?"

Yeğenine ağıt yakarken:

وَيَنَالُ مَا مَدَعَ الْهَوَاءَ بِخَافِقٍ   مَوْتُ، وَمَنْ قَطَعَ الْفَلَاحَ بِسِهَادٍ
وَبَسْوَمٍ فِيمَا كُلَّ أَعْمَى تَاهِقٍ   رَبُّبُ الْمَنُونِ وَكُلَّ حَيَّةٍ وَادٍ
وَهَزَرَ غَابٍ بِحَتَمِي بِمَخَالِبٍ   بِرَهْفَنَ مِنْ غَيْرِ الْحَدِيدِ، حِدَادٍ¹

" Ölüm , kanat çırparak havayı aşana ve çölü uykusuz katedene ulaşır.

Musibetler, yükseklerde yaşayan dağ keçisine ve vadide sürünen bütün yılanlara kötülük eder.

Demir bileyici olmaksızın keskinleşen sivri pençelerle korunan ormandaki aslana da (kötülük eder).

Şair 'Omar al-Zakramī'ye ağıt yakarken:

فَقَدَّ يُمْنِي الرَّدَى فِي الْوَكْرِ فَرَحًا   فَيَرْتَحُ مِنْهُ فِي لَحْمٍ فَرِيضٍ
وَبَيْلِي غَيْرَ مُسْتَبِقِ حَيَاةٍ   لِقَشْمٍ تَاهِقٍ مَيْتِ النَّهْوِ²

"Ölüm, yuvadaki yavru kuşu yok eder ve ondan, keyifle yenecek taze et hazırlar.

Bir hayatı, yaşama hakkı tanımaksızın, yükseklerde yaşayan hareketsiz (tembel) akbabalar için yok eder."

Kızına ağıt yakarken:

وَكَمْ لِقْوَةٍ مِنْ قَلَّةِ النَّيِّقِ حَطَّهَا / إِلَى حَيْثُ تُغْنِيهَا الذُّبَابَةُ بِالْأَكْلِ³

1 Dīvān İbn Ḥamdīs, s. 100

2 Aynı eser, s. 258

3 Aynı eser, s. 231

"(Ölüm), nice kartalı yaşadığı yüksek yerden, cesedini sineklerin yiyip bitireceği yere düşürmüştür."

İbn H̄amdīs'in bu üslubu fazla yayılmamıştır. Kendisi gibi bütün mersiyelerinde böyle tasvirler yapan şair hiç yoktur. Sadece bazı mersiyelerde, beyitler arasında ibret amacıyla benzeri ifadelere rastlanır. Mesela Fakih İbn Sirāc'a ağıt yakan öğrencilerinden Ca'far b. Muḥammad al-Ḳaysī şöyle der:

الْمَوْتُ حَتْمٌ وَالنَّفْسُ وَدَائِعٌ وَالْعَبَثُ نَوْمٌ وَالْمَنَى تَفْلِيلٌ
لَا يَغْنَمُ الْعَمَاءُ مِنْهُ نَاهِقٌ صَعْبٌ، وَلَا الْوَرْدَ الْجَبَلِيُّ غَيْلٌ¹
التَّبِينُ

"Ölüm muhakkaktır, canlar ise birer emanettir. Hayat bir uyku, arzular ise saptırmadan başka birşey değildir.

Ne yüksek yer kuşu, ne de girdiği in aslanı ölümden korur."

İbn H̄amdīs'in bu konuda taraftar bulamaması sebepsiz değildir. Çünkü Endülüslüleri, mersiyelerinde gerek ibret ve gerekse başka amaçlarla farklı bir üsluba yönelmişler ve onu geliştirmişlerdir. Bu da, özel isimlere yer vermek ve sık sık onları zikretmektir.

6.1.3. Mersiyelerde Özel İsimler Kullanma

Endülüs'ün hemen her döneminde söylenen mersiyeler, çok sayıda özel isimle dolup taşar. Değişik amaçlarla anılan bu isimler ve onlarla ilgili tarihi olaylar hakkında bilgi sahibi olmak, şairin iyi bir sanatçı olmanın yanısıra belirli bir

1 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 312

kültür düzeyine ulaşmış bir kişi olmasını gerektirmektedir. Aynı şekilde mersiyeyi dinleyenlerin de, şiiri anlamak ve ondan etkilenmek için bu bilgilerden yoksun olmamaları gerekir.

Endülüs'den önce doğuda söylenen mersiyelerde de bazı özel isimlerden söz edilmiştir. Bu da genellikle insanın ölüm karşısındaki çaresizliğini hatırlatıp ibret verme amacıyla yapılmıştır. Labîd b. Rabî'a, kardeşine ağıt yakarken ölümden şöyle söz eder:

¹ وَكَانَ سَبِيلَ النَّاسِ مَنْ كَانَ قَبْلَهُ / وَذَاكَ الَّذِي أَفْنَى إِيَادًا وَتُبَّعًا

"O, daha önce geçen insanların gittiği yoldur ve o, İyâd kabilesini ve Tubba^c'ı yok edendir."²

al-Mutanabbî, dostu Abū Şucâ^c Fâtık(öl.350/961) için söylediği mersiyesinde, firavunların yok oluşunu söyle dile getirir:

³ أَيْنَ الَّذِي الْهَرَمَانَ مِنْ بُنْيَانِهِ مَا قَوْمُهُ، مَا يَوْمُهُ، مَا الْمَصْرَعُ؟
تَتَخَلَّفُ الْأَنْبَارُ عَنْ أَمْطِهَا حِينًا وَيُذْرِكُهَا الْفَنَاءُ فَتَتَبَعُ

"Nerede o kişi ki, iki piramit onun eserlerindendi?
Nerede onun kavmi, nerede yaşadığı günleri ve ölümü?"
Eserler, sahibinden sonra bir müddet kalır, sonra yok olur ve (sahibinin) peşinden gider."

al-Ma^carrî de bir zühdiyyat şiirinde şöyle der:

⁴ وَلَمْ يَدْفَعْ رَدَى مُقْرَاطَ لَفْظٍ وَلَا يُقْرَاطُ حَامَى عَنْهُ طِبُّ

1 Dīvān Labîd, s. 91

2 Tubba^c, Yemen'de hüküm süren Himyeri krallarının ünvanıdır.

3 Dīvān'l-Mutanabbî, s. 130

4 al-Ma^carrî, al-Luzūmiyyāt, Mısır, 1891, C.I, s. 89

"Ne bir söz ölümü Sokrat'tan defetti, ne de bir tedavi Hipokrat'ı ona karşı korudu."

Endülüslüler, bu konuda doğululardan daha ileri gitmişlerdir. Bunun da sebebi, onlara göre daha geç bir devirde yaşamaları ve daha geniş bir tarihi bilgiyi ve kültürü miras alıp bunu işleyebilmeleridir. Çağdaşları olan Abbasiler de aynı tarihi bilgiye sahip olmuşlar; ancak Endülüslüler bu bilgiye bizzat Abbasilere ait olayları da katarak mersiyelerinde malzeme olarak kullanmışlar ve böylece onlardan ayrıcalık kazanmışlardır. Ayrıca özel isimleri birden fazla amaç için kullanmışlardır. Bu isimlerin kullanım amaçlarını şöyle sınırlayabiliriz:

İbret

Efsaneleşmiş bazı eski kavim ve milletlerin ya da tarihi şahsiyetlerin isimlerinin bu amaçla zikredilişini, daha önce İbn Abdün'un Aftasiler için söylediği mersiyesinde aşırıya kaçan bir tarzda işlenirken görmüştük. Daha kısa ve akıcı bir anlatım da, al-Rundî'nin Endülüs için söylediği mersiyesinin giriş kısmında yer almıştı. Şairler burada, asıl konuya geçmeden önce eski nesillerin nasıl yok olduklarını tasvir eden ibret dolu ifadelerle dinleyenleri zamana karşı ikaz edip öğüt vermişlerdir. Diğer mersiyelerde, özel isimleri ihtiva eden beyitler sayıca daha azdır ve genellikle giriş kısmında olmayıp mersiyelerin içine serpiştirilmişlerdir.

al-Husri, oğluna ağıt yakarken:

عَلَى تَعْمِيرِ نُوحٍ مَاتَ نُوحٌ   فَنَائِحَةٌ لِأَمْرِ مَا تَنُوحُ¹

"Hz. Nuh, uzun ömürlü olmasına rağmen öldü. Hiçbir kadın, bir iş için (oğlumun ölümü için) ağlamıyor."

İbn Hafāca, Vezir Abū Muḥammad b. Rabī' a'ya ağlarken:

فِي مَوْطِنٍ نَزَلَتْهُ جُرْمٌ قَبْلَهُ   وَتَحَوَّلَتْ أَرَمَ الْبَيْهِ وَعَادُ²
أُمٌّ يَغْفُرُ بِهَا الْفَخَاءُ طَوْتَهُمْ   كَفُّ الرَّدَى طَى الرِّدَاءِ فَبَادُوا²

"O şimdi, kendisinden önce Curhum'un, İrem'in ve Ad'ın gittiği yerdedir.

Boşluğa sığmayan bu milletler, elbisenin insanı sarıışı gibi ölüm tarafından katlanmış ve yok olmuşlardır."

İbn Ḥamdīs, yeğenine ağıt yakarken:

هَذَا الزَّمَانُ عَلَى خَلَائِقِهِ الَّتِي / طَوَتْ الْخَلَائِقَ مِنْ تَمُودَ وَعَادَ³

"Bu zaman, Ad ve Semud'u yok eden huy ve adetlerini sürdürmektedir."

İbn Hānī, Ca'far b. 'Alī'nin torunu için ağlarken:

لَوْ بَرَدَ الْحَزَنُ مَبْتَأَ هَالِكًا   رَدَّ قَحْطَانَ وَرَدَّ ابْنَ أَدَدَ⁴
وَاکْتَسَتْ أَعْظَمُ كِسْرَى لَحْمَهَا   وَسَمَى لُقْمَانُ أَوْ طَارَ لُبْدَ⁴

1 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.IV, C.IV, s. 213

2 Divān İbn Hafāca, s. 47. Hz.Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan Curhum, İrem ve Ad, kaybolmuş Arap kavimleridir.

3 Divān İbn Ḥamdīs, s. 100. Semud da Sam'ın soyundan gelen kayıp kavimlerdenidir.

4 Divān İbn Hānī, s. 52

"Eğer üzölmek giden ölüyü geri getirseydi, Kahtan'ı ve İbn Udad'ı geri getirirdi.

Kisra'nın kemiğı etini giyer, Lukman kalkıp koşar ve Lubad da uçardı."¹

Mersiyelerde, doğuda yaşamış ünlü kavim ve kişilere yer verilirken, Endülüs'de yaşamış ünlülerden çok az söz edildiğı dikkati çekmektedir. İbn 'Abdün, Fakih İbn Sirâc için söylediğı mersiyesinde, zamanın getirdiğı felaketlere uğrayanlar arasında Mulük al-Ṭavā'if'den iki hanedanı da zikreder:

نعم هو الدمر ما أبقت غوائلهُ على جدیسٍ ولا طمٍ ولا عادٍ
وَأَسْلَمَتْ لِلْمَنَايَا آلَ مَسْلَمَةٍ وَعَبَدَتْ لِلرِّزَايَا آلَ عَبَّادٍ²

"Evet, o zamandır. Felaketleri, ne Cedis'e, ne Tasm'a ve ne de Ad'a acımiştir.

Meslemeoğullarını (Aftasileri) ölümlere teslim etmiş, Abbadileri de felaketlere boyun eğdirmiştir."

1 Kahtan, Güney Araplarının atasıdır. İbn Udad ise, Kuzey Araplarının atası Adnan'dır.

Kisra, İran'daki Sasani hükümdarlarının ünvanıdır.

Lukmân, Kur'an'da adigeçen Lukmân olmayıp Hud peygamber devrinde yaşayan ve ona inanan bir kişidir. İlim ve hikmet sahibi bir kişi olup Lukmân b. 'Ad olarak tanınırdı. Bkz. al-Bağdâdî, Hizānat'l-adab, Mısır, H.1299, C.II, s.78

Lubad ise, Lukmân'ın kartallarından birisi olup çok uzun yaşamış ve bu yüzden

أَخْنَى عَلَيْهِ الَّذِي أَخْنَى عَلَى لُبَدٍ

"Lubad'ı öldüren şey, onu da öldürdü."

şeklinde atasözlerine geçmiştir. Bkz. al-Maydānî, Macma' al-amşāl, Beyrut, 1407/1987, C.I, s. 429

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 314

Benzetme ve Karşılaştırma

Şairin, ağıt yaktığı kişinin ölüm şeklini ya da onun ölümünden sonra kendisinin içinde bulunduğu zor durumu tarif edebilmesi için daha önce yaşanmış bir ölümü veya felaketi örnek göstermesidir.

al-Yakkī¹, Murabıtlar tarafından asılan bir dostu için söylediği mersiyesinde, onun durumunu, Abbasiler tarafından asılan Bermekilere benzetir:

حَكَمْتَ عَلَاكَ بِأَنْ تَمُوتَ رَفِيعًا   وَعَلَوْتَ جِدْعًا لِلْحِمَامِ مَرِيحًا

وَقَرَنْتَ نَفْسَكَ بِالْبَرَامِكَةِ الْأُلَى / لَمَّا عَلَوْا عِنْدَ الْمَمَاتِ جُدُوعًا²

"Senin yüceliğin, yüksek bir mevkide ölmene hükmetti ve böylece ölüm için çakılmış bir ağaca yükseldin.

Kendini, ölürken ağaç gövdelerine yükselen Bermekilere yaklaştırdın."

Hacib Ca'far b. 'Osman al-Muşhafî'ye ağıt yakan torunu Abū Bakr Muḥammad al-Muşhafî, dedesinin akibetini, Bermekilerden olup Abbasilerin vezirliğini yapan Ca'far b. Halîd'in (ö1. 187/807) akibetine benzetererek şöyle der:

جَعَفَرٌ مِثْلُ جَعْفَرٍ حَكَمَ الدَّمَ (م)   رُ عَلَيْهِ بَعِزَّةٌ وَهُوَ أُن³

"Ca'far, tıpkı Ca'far gibi. Zaman onun hakkında (önce) yücelik ve (sonra da) aşağılık hükmü verdi."

Lisān'l-Dīn İbn'l-Haṭīb, Gırnata sultanlarından Abū'l-Haccāc Yūsuf'a ağlarırken, adaşı Hz. Yūsuf'un kıssasını hatırlar

1 Asıl adı Abū Bakr Yaḥyā b. Sahl olup al-Yakkī olarak tanınır. H.VI./M.XII. yüzyılda yaşamış bir şairdir.

2 İbn Sa'īd, al-Muğrib fī ḫulā'l-mağrib, C.II, s. 268-269

3 al-Maḳḳarī, Nafḫ'l-ṭīb, C.I, s. 222

ve söyle der:

1 يَا يُوسُفُ أَنْتَ لَنَا يُوسُفُ وَكَلْنَا فِي الْحَزَنِ يَعْقُوبُ

"Ey Yusuf, sen bizim için Hz. Yusuf gibisin. Biz de üzüntüde Hz. Yakub gibiyiz."

Abū Muhammed Gānim, Bulukkin b. Bādīs'e ağıt yakarken içinde bulunduğu durumu anlatmak için atasözlerine geçmiş bazı kişileri hatırlatır:

2 وَقَدْ كُنْتُ فِي مَدْحِكَ سَحْبَانَ وَائِيلٍ / فَهَا أَنَا مِنْ فَرْطِ التَّأْتِفِ بِأَقْلٍ

"Seni methederken Şahbān b. Vā'il gibiydim. Şimdi ise, aşırı üzüntüden Bākīl'e döndüm.(konuşamaz oldum)"

Benzetme konusunda birden fazla mersiyeyi etkileyen olay, Sadr'l-İslam Devrinde yaşayan Mutammim b. Nuvayra'nın kardeşi Mālik b. Nuvayra için üzülüp ağlamasıdır. Mutammim, İslam dininden dönüp fitne çıkararak kişilere karşı açılan Ridde savaşlarında öldürülen kardeşi Mālik için söylediği mersiye-lerinden birisinde şöyle der:

3 لَقَدْ لَأَمَنِي عِنْدَ الْقُبُورِ عَلَى الْبُكَاءِ / رَفِيقِي لِتَذْرَأَ الدَّمُوعَ السَّوْفَانِي

"Arkadaşım, mezarların yanında bolca akan gözyaşlarıyla ağlayışımın dolayısı beni kınadı."

1 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.III, s. 4

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 360

Şahbān b. Vā'il, güzel konuşması sayesinde Cahiliye Devri hatiplerinden Ḳuss b. Sā'ide ile birlikte atasözlerine geçmiş bir kişidir:

أَنْطَقُ مِنْ سَحْبَانَ وَمِنْ قُوسٍ بِنِ سَاعِدَةَ

(Şahbān'dan ve Ḳuss b. Sā'ida'dan daha iyi konuşur)

Bkz. al-Maydānī, Macma' al-amṣāl, C.III, s. 414

Bākīl ise, konuşmaktan aciz kalışı yüzünden atasözlerine geçmiş bir kişidir:

أَعْيَا مِنْ بَأَقْلٍ

(Bākīl'den daha acizdir.) al-Maydānī, aynı eser, C.II, s. 388

3 Abu Tammām, Divān'l-Ḥamāsa, No: 266, s. 225

Kardeşinin öldürülmesine çok üzüлüp ağlayan ve onun için birçok mersiyeler söyleyen Mutammim b. Nuvayra'nın bu durumu, sonradan aynı durumlara düşen bazı kişilere ilham kaynağı olmuştur. Mesela al-Mu'tamid b. 'Abbād için ağlayan İbn Labbāna şöyle der:

1 حَكَيْتَ، وَقَدْ فَارَقْتَ مُلْكَكَ، مَا لِيكَ / وَمِنْ وَلِيِّ أَحْيَى عَلَيْكَ مُتَمِّمًا

"Saltanatından ayrılırken Mālik'i taklit ettin. Ben de, üzüntümden dolayı sana karşı Mutammim'i taklit ediyorum."

Şair ve filozof Abū'l-Şalt Umayya b. 'Abd'l-'Azīz, annesine ağıt yakarken duygularını şöyle dile getirir:

وَمَا لَيْلٌ مَنْ وَارَى التُّرَابُ حَبِيبَهُ / بِأَقْمَرَ مِنْ لَيْلِ الْمُحِبِّ الْمُتَمِّمِ
2 فَكَمْ بَيْنَ رَاجٍ لِلْأَيَّابِ وَآيسٍ / وَآيْنٍ جَمِيلٍ فِي الْأَمَى مِنْ مُتَمِّمِ

"Sevdiğini toprağın gizlediği kişinin gecesi, kalbi yakın aşığın gecesinden daha kısa değildir.

Geri dönüşten ümitli olan kişiyle ümitsiz olan arasında ne kadar da fark vardır. Cemil'in üzüntüsü, Mutammim'inki gibi olabilir mi?"

İkinci beyitteki Mutammim, kardeşi Mālik'i kaybeden ve onun geri dönüşünden ümidi kesen Mutammim b. Nuvayra; Cemil ise sevgilisi Buşayna'dan ayrı kalan ama ona kavuşma ümidi olan Emevi Devri uzri gazel şairi Camīl b. Ma'mar'dır.

---

1 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.II, s. 1127

2 al-İşfahānī, Harīdat'l-kaşr, C.I, s. 268

Ölüyü Üstün Tutma

Şairler, ölüye ait meziyetleri sayarlarken bazen aynı meziyetlerle ün salmış kişilerle bir karşılaştırma yaparlar ve ölüyü üstün tutup överler. Özel isimlerin en az zikredildiği grup budur.

al-Huşrî, al-Muḳtadir b. Hūd'a ağıt yakarken onun belâgat konusundaki üstünlüğünü şöyle dile getirir:

بَدِيْعَكَ اَزْرَى بِجَبْدِ الْحَمِيْدِ   وَبَابِنِ الْعَمِيْدِ وَبِالْمَآجِبِ¹

"Senin bediin, 'Abd'l-Ḥamîd'i, İbn'l-Amîd'i ve al-Şâhib'i değersiz kıldı."²

İbn 'Abd'l-Şamad, al-Muḳtamid b. 'Abbād'ın cömertliğini şöyle över:

اَخْبَلْتَ فِي الْجُوْدِ الَّذِي دَقَقْتَ مَا (م) تِمَّ طِيءٌ وَفَضَعْتَ كَمَبًا اِيَادٍ³

"Bolca yaptığın cömertlikle, Tay' 'in Ḥâtim'ini utandırdın ve İyâd'ın Ka'b'ını küçük düşürdün."⁴

1 İbn Bassâm, al-Zahîra, Böl.IV, C.I , s. 211

2 'Abd'l-Ḥamîd b. Yahyâ (öl.132/749), Emevi Devrinde yaşamış ünlü bir katiptir. İbn'l-Amîd (öl. 360/970), Abbasi Devri yazarlarından olup nesir ekollerinden birisinin temsilcileri arasındadır. al-Şâhib b. 'Abbād da (öl. 385/995) İbn'l-Amîd'in arkadaşı ve halefi olan yazarlardandır. Onun ölümden sonra Büveyhilerin vezirliğini yapmıştır.

3 İbn'l-Ḥatîb, A'mâl'l-a'lâm, s. 168

4 İyâd kabilesine mensup olan Ka'b b. Mâma ile Tay' kabilesinden olan Ḥâtim b. 'Abdillâh, cömertlikleri sayesinde اَجُوْدٌ مِنْ حَاتِمٍ (Ka'b'dan daha cömert) ve اَجُوْدٌ مِنْ كَعْبٍ (Ḥâtim'den daha cömert) şeklinde atasözlerine geçmiş iki araptır.

Bkz. al-Maydânî, Maḳma' al-amṣâl, C.I, s. 326-327

Gırnata sultanlarından Muḥammad b. Yūsuf b. Naşr'ın (ö1.671/1272) mezarına yazılan anonim bir mersiyede de şu iki beyit dikkati çeker:

لِلَّهِ مَا نَحْمُ هَذَا اللَّحْدُ مِنْ شَرَفٍ / جَمٍّ وَمِنْ شَيْمٍ مَلُوبَةٍ الشَّيْمِ
بِالْجُودِ وَالْبَأْسِ مَا تَحْوِي مَفَانِحَهُ / لَا بَأْسَ عَنْتَرَةٍ وَلَا نَدَى هَرِيمٍ¹

"Bu mezarın içindeki büyük şeref ve yüce karakter ne mükemmeldir.

İçindeki cömertlik ve kahramanlık, ne Harim'in cömertliğine ve ne de 'Antara'nın kahramanlığına benzer (Ne Harim'in cömertliği ve ne de 'Antara'nın kahramanlığı, bu mezarın içindekiler gibi olamaz)."²

6.1.4. Coğrafi İsimler

Endülüs mersiyeleri, zaman zaman dağ, nehir, yer vs. adları da ihtiva eder. Genellikle ölüyü ve ailesini övmek veya yaşanan musibetin büyüklüğünü gösterebilmek için benzetme ve karşılaştırma yoluyla kullanılan bu adların tamamen doğuya ait oluşu dikkat çekicidir. Böylece Endülüslülerin, güzel bir ülkede ve iyi şartlarda yaşamalarına rağmen doğudaki anayurtlarını unutmadıkları ve çoğu zaman onu üstün gördükleri anlaşılmaktadır. Doğunun efsanevi yerlerine duyulan hayranlık, aynı zamanda oraya duyulan hasretin de işaretidir.

1 İbn'l-Haṭīb, al-İḥāṭa, C.II, s. 67

2 'Antara b. Şaddād, cesaret ve kahramanlığıyla ünlü muallaka şairidir. Harim b. Sinān ise, Cahiliye Devrinde yaşamış cömert bir kişidir. Hāriş b. 'Avf adlı bir başka cömert kişiyle birlikte servetlerini ortaya koyup diyet ödeyerek Abs ve Zubyan kabileleri arasındaki savaşa son vermişler ve barışı sağlamışlardır. Şair Zuhayr b. Abī Sulmā, bu davranışlarından dolayı muallakasında onları övmüştür.

İbn Zaydūn, al-Mu' taẓıd b. 'Abbād'ın annesi için söylediği mersiyesinde, musibetin büyüklüğünü ifade edebilmek için mübalağalı bir şekilde şöyle der:

1 أُمِينَا بِمَا لَوْ أَنَّ هَضْبًا مَتَالِيًّا أُصِيبَ بِهِ ، لَأَنهَدَّ أَوْ لَتَضَعُضَمَّا

"Öyle bir musibete uğradık ki, eğer o musibete Matāli^c' in yüksek yerleri uğrasaydı, yıkılır ya da sarsılırdı."

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb de, Gırnata sultanlarından Abū'l-Haccāc Yūsuf'a ağıt yakarken aynı mübalağalı üslupla şöyle der:

2 فُجِعَتْ بِهِ الدُّنْيَا وَكُدِّرَ شُرْبُهَا وَشَكَاَ الْعِرَاقُ مَعَابَهُ وَالنَّهْرُ

"Dünya onu kaybetti ve içtiği su bulandı. Musibetinden dolayı Irak ve Suriye şikayette bulundular."

Şair İbn Sahl (öl.648/1251), Abū Bakr b. Muḥammad b. Gālib adlı bir dostu için söylediği mersiyesinde, onun güzelliğini ve cömertliğini övmek için şöyle der:

3 تَرَى فِيهِ فَيْضَ النَّيْلِ وَالْبَدْرَ كَامِلًا / إِذَا لَحَ مَرَأَهُ وَجَادَتْ أُنَامِلُهُ

"Yüzü görüldüğü zaman dolunayı, parmakları cömertlik ettiği zaman da Nil nehrinin aktığını görürsün."

İbn Şuhayd'ın Kurtuba için söylediği mersiyesinde, Endülüs'de akan birçok ünlü ırmağa rağmen (mesela al-Vādī al-kabīr) şehrin güzelliğinin övülmesi için doğudaki ırmaklardan

1 Dīvān İbn Zaydūn, s. 131. Matāli^c, Arabistan Yarımadasında Necid bölgesinde bir dağdır.

2 al-Maḥḥarī, Nafh'l-ṭīb, C.III, s. 43

3 Dīvān İbn Sahl, Beyrut, ts, s. 175

ilham alınması, oraya duyulan hayranlığın açık bir ifadesidir:

1 جَادَتِ الْغُرَاتُ بِسَاحَتِكَ وَ دِجْلَةٌ وَ التَّيْلُ جَادَ بِهَا وَ جَادَ الْكَوْتَرُ

"Senin sahalarında Nil, Fırat, Dicle ve Kevser aktı." 2

İbn Abdūn, Fakih İbn Sirāc için söylediği mersiyesinde, böyle bir alimin Kurtuba şehrinin yüzakı ve övünç kaynağı olduğunu söyler. Ancak hemen arkasından, onun, aynı kültüre sahip olan doğunun da medarı iftiharını olduğunu belirtir ve bu arada doğunun övülmeye daha layık olduğunu, Bağdat'ın yanında Kurtuba'nın yüceliğinin sönük kaldığını hatırlatır ve - hatasını düzeltircesine - şöyle der:

3 وَ مَقْرَمٌ كَانَ يَحْمِي نَوْلَ قُرْطُبَةَ اسْتَغْفِرُ اللَّهُ لَا بَلَّ نَوْلَ بَخْدَادِ

"Öyle saygın bir kişiydi ki, Kurtuba'nın yüceliğini (şerefini), yok Estağfurullah, Bağdat'ın yüceliğini korurdu."

6.1.5 Atasözleri

Endülüs mersiyeleleri, az sayıda atasözü ihtiva eder. Doğu kökenli olan bu atasözleri, tarihi bir olaya dayanmakta ve dolayısıyla anlaşılabilmesi için ilgili olay hakkında bilgi

1 İbn'l-Ḥaṭīb, A' māl'l-a' lām, s. 106.

2 Kevser kelimesi sözlükte, "büyük iyilik, cömert kişi, çok sayıda şey" anlamlarına gelir. Aşağıdaki ayette, bazı müfessirlere göre cennette akan bir ırmak olduğu için İbn Şuhayd de onu Nil, Fırat vs. nehirlerle birlikte zikretmiştir:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْتَرَ

"(Ey Muhammed) Biz sana Kevser'i verdik." (Kur'an, CVIII/1)

3 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 315

sahibi olunmasını gerektirmektedir. Bu sözler genellikle kade-
rin verdiği acılar ve getirdiği felaketler karşısında hissedil-
en duyguları ya da gösterilen tepkiyi ifade etmede kullanılır.
Ca'far b. 'Alî'nin torunu için söylediği mersiyesinde zamanın
cimri olduğunu anlatmaya çalışan İbn Hânî, onun cömert ve bere-
ketli görünmesine rağmen aslında hayırsız bir varlık olduğunu
söyler ve bunun da garipsenecek bir durum olmadığını bir ata-
sözle pekiştirir:

كَانِبٌ جَاءَ جَهَامًا زَنْجًا   بَعْدَمَا أَوْمَرَ بَرَقٌ وَرَعْدٌ
أَتَاهَا عِنْسِنَةٌ مِنْ أَخْزَمٍ   قَلَّمَا نَمَّ بِخَيْلٍ فَحَمِدٌ¹

"Gökgürültüsünden ve şimşegin çakışından sonra yağmur
yağdırmayan bereketsiz bir bulut olarak ortaya çıkan
bir yalancıdır o.

Bu, Ahzem'in karakteridir. Pek az cimri, kötülendikten
sonra övülmüştür."

İkinci beyitin ilk mısraında geçen atasözünün hikayesi
şöyledir: Cahiliye Devrinde yaşayan Ahzem adlı bir kişi, baba-
sına karşı isyankar olup ona çok eziyet ederdi. Öldükten sonra
çocukları, tıpkı babalarının yaptığı gibi dedelerine eziyet et-
mişler ve bir defasında da onu dövüp yüzünü kana bulamışlardı.
Bunun üzerine dedeleri, ölen oğlu Ahzem'den kötülük gördüğünü
ve onun çocuklarının da aynı şeyi yapmalarının garipsenecek ve
ve şaşılacak birşey olmadığını şöyle ifade etmiştir:

أَنَّ بَنِي فَرَجَوْنِي بِالْأَمِّ   عِنْسِنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَخْزَمٍ²

"Oğullarım beni kana buladılar. Bu, Ahzem'den bildiğim
bir karakterdir."

1 Divân İbn Hânî, s. 50

2 al-Maydânî, Macma' al-amşâl, C.II, s. 155

Bir rivayete göre de bir recezinde şöyle demiştir:

إِنَّ بَنِي زَمْلُونِي بِالْأَدَمِ
تَنْبِيئًا أَعْرَفَهَا مِنْ أَخْزَمِ
مَنْ يَلْقَ أَصَادَ الرِّجَالِ يُكَلِّمُ¹

"Oğullarım beni kana buladılar. Bu, Ahzem'den bildiğim bir karakterdir. Arslan gibi insanlarla karşılaşan kişi yaralanır."

Mersiyelerde geçen bir başka atasözü de,

حَالُ الْجَرِيحِ دُونَ الْقَرِيحِ

deyişidir. Rivayete göre bir adam, şiirle uğraşan bir oğluna şiir söylemeyi yasaklamıştır. Oğul, babanın bu yasağına uymuş ancak siirden koptuğu için büyük bir üzüntüye kapılmış ve sonunda hastalanıp yatağa düşmüş. Neredeyse ölecek duruma gelince babası ona şiir söylemesi için izin vermiş, hayattan ümidini kesen oğul da yukarıdaki sözü söylemiştir.² Burada geçen جَرِيحٌ, "salya, boğaza takılıp aşağıya inmeyen şey, ölüm anında ağzın açık kalması" gibi anlamlara gelmektedir. جَرَحَ fiili, "üzüntüden yutkundu, üzüntü ve kederinden salyasını zor yuttu." gibi anlamlar ifade eder. مَا تَجْرِيحًا cümlesi, مَا تَمْتُمًا (kederli öldü) anlamındadır.³ قَرِيحٌ ise "şiir" demektir. Böylece bu sözün anlamı, "Üzülerek ölmek, şiir söylemeye engel oldu." olup "İş işten geçti, artık faydası yok" gibi günlük konuşmalarda geçen sözlerin yerine kullanılır.

İbn H̄amdīs, Abū H̄afs̄ Omar al-Zakramī için söylediği

1 İbn Manzūr, Lisān'l-ʿArab, C.XVII, s. 110

2 al-Maydānī, a.g.e., C.I, s. 341

3 Aynı eser, C.I, s. 341

mersiyesinde, bu atasözünü şöyle kullanır:

1 وَقَالُوا الزَّكْرَمِيُّ اذِيقْ كَأْمًا يَحُولُ بِهَا الْجَرِيضُ عَنِ الْقَرِيضِ

"Dediler ki, al-Zakramî'ye bir kadeh (ölüm kadehi) tat-tırılmış. Böylece hüznün, artık şiir söylemeyi engelle-miştir."

İbn Şuhayd, kendisi için söylediği mersiyelerden biri-sinde meziyetlerini överken şöyle der:

2 وَرَبِّ قَرِيضٍ كَالْجَرِيضِ بَعَثْتَهُ إِلَى غُطْبَةٍ لَا يُنْكِرُ الْجَمْعُ فَظَلَمًا

"Boğaza takılıp duran (insanı hayrete düşüren) ve top-luluk tarafından üstünlüğü inkar edilmeyen nice şi-irimi, (okunsun diye) hutbe olarak göndermişimdir."

al-Dakḫūn, Endülüs için söylediği mersiyesinde, düşman-dan korunmak için çare düşünen ve sığınılacak güvenli bir yer arayan müslümanlara şu nasihatta bulunur:

وَالْمَيْفَ فَبِعَتَّ مَا أَمَلْتَ مِنْ لَبَنٍ / فَفَارِقِ الْجَبْحَ مِنْ تَدَخِينِ نَحَالٍ

3 وَارْزُلْ بِنَحْلِكَ نَحْوَ الْغَرْبِ فِي كَرَمٍ / مِنْ قَبْلِ وَضْعِكَ فِي قَبْدٍ وَأَغْلَالٍ

"Arzuladığın sütü yazın kaybettin. Bal üreten kişinin peteği dumana boğmasından (kurtulmak için) peteği ter-ket.

Zincir ve prangaya vurulmadan önce, arılarınla onurlu bir şekilde batıya (Mağrib'e) göç."

İlk beyitte geçen "sütü yazın kaybettin" sözünün hika-yesi şöyledir: Daḥtanūs adlı bir kadın, 'Amr adında yaşlı ve

1 Divān İbn Ḥamdīs, s. 258

2 Divān İbn Şuhayd, s. 145

3 al-Maḥḳarī, Azhār'l-riyāz, C.I, s. 106

sevmediği bir adamla evliydi. Ondan ayrılıp genç ve yakışıklı bir adamla evlenir. Kurak bir mevsimde sütsüz kalınca, zengin olan eski kocasına haber gönderip süt veren bir hayvan ister. 'Amr da, bir önceki yaz mevsiminde kendisini terkeden eski karısının şimdi böyle bir yardım talebinde bulunması üzerine "İş işten geçti." anlamını ima eden فِي السَّيْفِ ضَيَعَتِ اللَّبَنَ (Sütü yazın kaybetmiştin.) sözünü söyler. Bunu duyan kadın, elini yeni ve genç kocasının omuzuna koyarak هَذَا وَمَذَقَهُ خَيْرٌ (Bu koca, süt vermemesine rağmen daha iyidir.) der. Bu her iki söz de darbı mesel haline gelir.¹

al-Daqqūn, ibret ve öğüt dolu sözlerini bu atasözleriyle süsleyerek müslümanların gaflet, ihmal ve gayretsizlikleri yüzünden artık Endülüs'de özgür ve egemen bir şekilde yaşama imkanlarının kalmadığını hatırlatır ve göçmeyi tavsiye eder.

6.2. EDEBİ SANATLAR

Mersiyeleri belâğat açısından incelediğimiz zaman birçok sanatın işlendiğini, ancak bazılarına daha çok ağırlık verildiğini görürüz. Bunun da nedeni, bazı sanatların mersiyeğe daha çok yakışması ve anlamları pekiştirmesi ya da şairin bunları, kendisini fazla zorlamadan rahat ve akıcı bir şekilde söylemiş olmasıdır. Endülüslüler sanatta, doğu mersiyelerini örnek alıp sınırlarını genişletmişler, bu arada bazı yenilikler ortaya koyabilmek için gayret göstermişlerdir.

---

1 al-Maydānī, Macma' al-amṣāl, C.II, s. 434

6.2.1. Tibak ve Mukabele

Bu iki sanattan tibak, mersiyyede en çok işlenen sanatlardandır. Denilebilir ki, tibaksız mersiye yok gibidir. Çünkü bir anda hayatın ölüme, beraberliğin ayrılığa, gülmenin ağlamaya, sevincin üzüntüye vs. dönüşmesi, birbirine zıt kavramları içeren bu sanatı basit ve çok işlenir hale getirmiştir. Şair, zıtlıklardan söz edeceği zaman hayal gücünü fazla zorlamamakta ve sadece zihninden o anda geçenleri diline aktarmaktadır. Hayale gerek kalmaması, onun bu zıtlıkları bizzat görmesi ya da hissedip yaşaması sayesinde. Mesela Endülüs vezirlerinden Abū Muḥammad b. Mālik, karısına ağıt yakarken şöyle der:

غَدَانِ فِي مَوْضِعٍ كَيْفَ التَّقَاؤُهُمَا   النَّارُ مَفْرَمَةٌ وَالْمَاءُ مُنْكَبٌ¹

"İki zıt aynı yerde biraraya nasıl gelir? Yanan ateş ve bolca akan su."

Burada aslında ölüm nedeniyle ortaya çıkan iki zıt eylem yoktur. Sadece ölü için üzülop hasret çekmek ve bol gözyaşı dökerek ağlamak vardır. Ancak bu eylemlere delalet eden "su ve ateş", birarada bulunması mümkün olmayan iki farklı nesne oldukları için yaşanan olaylarda olmasa bile en azından onlara delalet eden lafızlarda zıtlık vardır. Mersiyyelerde bu şekilde zıt kavramları, olayları, duyguları vs. biraraya getirip zikretmenin sınırı yoktur. Şairler, hangi devirde olursa olsun, ölüm nedeniyle kendisinin veya bir başkasının aynı anda içinde bulunduğu iki farklı durumu zıtlık veya çelişki olarak görmüşler ve şaşırmaktan kendilerini alamamışlardır.

1 al-Faḥḥ b. Hākān, Kalā' id' l-ikyān, s. 171

Mesela Muslim b. al-Valīd¹, karısına ağıt yakarken bir taraftan ona olan hasretini diğer taraftan da ümitsizliğini ve dolayısıyla hasret çekmenin faydasızlığını şöyle dile getirir:

حَنِينٌ وَبَأْسٌ كَيْفَ بَتَّفِقَانِ   مَقِيلًا هُمَا فِي الْقَلْبِ مُخْتَلِفَانِ²

"Kalbe farklı zamanlarda yerleşen hasret ve ümitsizlik, nasıl olur da biraraya gelebilirler?"

Abū'l-Ālā al-Ma'arrī de, dostları için söylediği mersiyesinde, gözüne çarpan ilk zıtlığı şöyle ifade eder:

سِرَانِ خِدَانِ مِنْ رُوحٍ وَمِنْ جَسَدٍ   عَذَا عُبُوطٌ وَهَذَا فِيهِ إِصْعَادٌ³

"Ruhun ve cesedin iki zıt gidişi. Birisi (mezara) inerken diğeri (göğe) yükseliyor."

Böylece Endülüs mersiyelerinde tibakı incelerken, ölümün yol açtığı zıtlık ve çelişkileri ele almakla yetineceğiz. Mesela İbn Zaydūn'un, Kurtuba hakimi Abū'l-Ĥazm b. Cahvar'ın ölümü ve yerine oğlu Abū'l-Valīd'in geçmesi üzerine söylediği taziye-kutlama türü mersiyesinde geçen,

نَسِرٌ وَفَاءٌ حِينَ نَعْلُنَ طَاعَةً   فَمَا خَانَهُ سِرٌّ وَلَا رَابَهُ جَهْرٌ⁴

"Ona açıkça itaat ettiğimiz zaman gizlice vefa da gösteririz. Ne gizlilik ona ihanet etti, ne de açıklık onu şüpheyeye düşürdü."

beyitindeki "açıklık-gizlilik" ifadeleri, ölümden dolayı ortaya çıkan bir zıtlığa delalet etmemektedir. Burada sadece yeni

1 Abbasi şairlerinden olup Şarī' al-Ġavānī lakabıyla tanınır. 208/823 yılında ölmüştür.

2 Abū Tammām, Dīvān'l-ĥamāsa, No: 325, s. 268

3 al-Ma'arrī, al-Luzūmiyyāt, C.I, s. 256

4 Dīvān İbn Zaydūn, s. 24

hükümdara her halükarda bağlı kalındığı belirtilmektedir. Halbuki ölüm, hem birçok zıtlıklara sebep olmakta, hem de kişiyi sık sık iki şey arasında bocalamaya sevketmektedir. Mesela Fakih İbn Cuzayy (öl.785/1383), Gırnatalı fakih ve vezir Abū al-Ḥasan 'Alī b. al-Cayyāb'a ağıt yakarken, üzülmek ile üzülmemek arasında bocalayışını şöyle ifade eder:

1 سَأْمِرُ مُفْطَرًّا وَإِنْ عَظَّمَ الْأَمَى الْحَارِبُ حُزْنِي مَرَّةً وَأَسَالِمُهُ

"Üzüntü büyük olsa da mecburen sabredeceğim. Üzüntümler bazen savaşıyor, bazen de barışıyorum."

İbn Ḥafāca da, Vezir Abū Muḥammad b. Rabī' a'ya ağıt yakarken ağlayıp ağlamama konusundaki kararsızlığını şöyle anlatır:

2 وَرَقَرَقَتْ بَيْنَ الْحُزْنِ وَالشَّبْرِ عِبْرَةٌ / لَهَا جِيئَةٌ فِي مَقْلَتِي وَذَعَابٌ

"Gözümde, sabır ile hüznün arasında bocalayan, bir gidip bir gelen gözyaşı var."

Tibak, iki şey arasında bocalayıp karar verememenin yanı sıra bazen de ölümün getirdiği felaketin büyüklüğünü göstermek için mübalağa yapma ya da şaşırma amacıyla da işlenir. İbn Labbāna, sabah ufukta beliren aydınlığın al-Mu'tamid b. 'Abbād'ın ölümü üzerine karanlığa dönüşünü şöyle ifade eder:

3 اسْتَوْدِعُ اللَّهَ أَرْضًا عِنْدَ مَا وَضَعَتْ بِخَائِرِ الصُّبْحِ فِيهَا بُدِلَتْ حَلَكًا

"Sabahın ilk ışıkları belirlediği anda karanlığa dönüşen toprakları Allah'a emanet ediyorum."

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ'l-tīb, C.III, s. 236

2 Divān İbn Ḥafāca, s. 29

3 al-Maḳḳarī, a.g.e., C.II, s. 1135

Övgü amacıyla yapılan mübalağa dolu bu tür tibak, şairler tarafından büyük rağbet görmüştür. İbn 'Abd Rabbihi, oğluna ağıt yakarken şu tasviri yapar:

1 سَوْدُ الْمَقَابِرِ أَصْبَحَتْ بَيْضًا بِهِ وَغَدَتْ لَهُ بَيْضُ الظَّهَائِرِ سَوْدًا

"Onunla mezarların siyahlığı beyaza, gündüzlerin beyazlığı da siyaha dönüştü."

İbn Darrāc da; Halife al-Ḥakam al-Mustanşır'ın eşi Şubh için söylediği mersiyesinde, onun ölümüyle herşeyin tersine döndüğünü şöyle ifade eder:

2 فَيَا أَهْلَ الْمَلِكِ مِنْ ذَاتِ عِزٍّ تَعَوَّضَ مِنْهَا بِعِزِّ الْعِزَاءِ
وَرَوْحَ الْقُبُورِ لِمَجْدٍ مُقِيمٍ وَتَرَحَّ الْقُمُورِ لِرُبْعٍ خَلَاءِ

"Saltanatın, yüce bir kişiyi kaybedip yerine yüce bir mateme bürünmesinden dolayı üzüntüsü ne büyük.

İçinde oturan şereften dolayı mezarların rahatlığı, evin boşalmasından dolayı sarayların huzursuzluğu (ne büyük)."

Vezir İbn'l-Cayyāb da, oğlunun ölümü üzerine yaşadığı durum gereği tibak yapmaktan geri kalmaz. Ama mübalağa yerine içinde bulunduğu durumu yansıtmakla yetinir:

3 فَيَا غُصْنَا نَخْرًا نَوَى عِنْدَ مَا أَسْتَوَى / فَأَوْحَشَنِي أَضْعَافَ مَا كَانَ أَنَا

"Ey olgunlaştığı zaman ölen taze dal. Beni yalnız bırakışını, daha önce benimle birlikte oluşundan çok daha fazladır."

1 İbn 'Abd Rabbihi, al-İkḍ al-farīd, C.II, s. 12

2 Dīvān İbn Darrāc al-Ḳaṣṭallī, s. 121

3 al-Makḳarī, Nafh'l-tib C.III, s. 230

Şaşıрма tarzında yapılan tibakin amacı ise, ağıt yakılan kişiye göre değişir. Mesela İbn Labbāna'nın küçük bir çocuk için söylediği mersiyesinde sade bir şaşıрма vardır ki, bu da çocuğun hayata henüz başladığı bir sırada ölmesinden kaynaklanmıştır:

وَفِي أَمْرِهِ عَجَبٌ أَنَّهُ بِمَشْرِقِهِ جَاءَهُ الْمَغْرِبُ¹

"İşinde gariplik var. Doğusuyla batışı bir oldu."

Fakih İbn Sirāc'a ağıt yakan öğrencilerinden Muḥammad al-Kuraşî'nin şaşırması ise mübalağalıdır ve övgü amaçlıdır:

فَبَا عَجَبًا أَنِّي طَوَاهُ فَرِيحُهُ وَقَدْ كَانَ يَطْوِي الدَّهْرَ مِنْ نَشْرِهِ طَيًّا²

"Ne tuhaf. O, yayılmasıyla (ilmiyle) zamanı katlamış iken mezarı nasıl oldu da onu katlayıp içine aldı."

Bu beyitte geçen طَيًّا (katlamak, dürmek) ve نَشْرُهُ (yaymak) kelimeleri, mecazi olarak sırasıyla "ölmek" ve "yaşamak, diri olmak" anlamlarında kullanılırlar. İki zıt olaya delalet eden bu kelimeler, mersiyelerde hayat ve ölümün ele alınıp mukayeselerinin yapıldığı durumlarda başvurulan vazgeçilmez lafızlar arasındadır. Mesela Abbasi şairlerinden Abū Nuvās, Halife al-Amīn'e ağıt yakarken şöyle der:

طَوَى الْمَوْتَ بَيْنِي وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ وَلَيْسَ لِمَا تَطْوِي الْمَنِيَّةُ نَاشِرًا³

"Ölüm, benimle Muhammed'in arasını katladı. Ölümün katladığı şeyi açıp yayacak birşey yoktur."

1 al-Sa'īd, Muḥammad M., Şi'r İbn Labbāna, Musul, 1977, s. 21

2 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 317

3 Dīvān Abū Nuvās, s. 108

Endülüslü Fakih Abū Muḥammad al-Ḥacarī, kendisine ağıt yakarken, ölümden sonra dirilip yeniden yaşayacağını şöyle anlatır:

1 زَمَانٌ سَوْفَ أَنْشُرُ فِيهِ نَشْرًا إِذَا أَنَا بِالْحِمَامِ طُوِيْتُ طَيًّا

"Ölüm tarafından katlanmış isem de, açılıp yayılacağım (dirileceğim) bir zaman gelecektir."

İbn Şuhayd, Vezir Abū Ca'far al-Lamā'ī için söylediği mersiyesinde, kendisinin de ağır hasta oluşunu ve ölüm-kalım arasında kalışını şöyle anlatır:

2 فَكَلْتُ وَالسَّقْمُ مَنْشُورٌ عَلَى جَدِي / يَحْدُو الرَّدَى وَرِدَاءُ الْعَيْشِ مَطْوِيٌّ
أَهْدَى اللَّمَائِيَّ مِنْ أَزْهَارِ فِكْرَتِهِ / نَشْرًا ، فَقَالَ الدُّجَى : مَرَّ اللَّمَائِيَّ

"Hastalığın vücuduma yayılıp ölümü getirdiği ve yaşam elbisesinin katlandığı bir sırada dedim ki:

al-Lamā'ī, fikir çiçeklerinden bir demet sundu. Karanlık gece dedi ki: al-Lamā'ī geçip gitti."

Tibaka en yakın sanatlardan olan mukabele ise mersiye-lerde daha az işlenmiştir. Taziye ve kutlamanın birarada yapıldığı mersiyelerde sabredememe, üzüntü, ümitsizlik gibi durumlara teselli, sevinç, ümit ile karşılık verme söz konusu ise de bu, tam anlamıyla bir mukabele sayılmamaktadır. Mesela İbn Hamdīs'in bu türden bir mersiyesini ele alalım:

3 مَا أُغْدِدَ الْعَضْبُ حَتَّى جُرْدَ الذِّكْرُ / وَلَا أَخْتَفَى قَمْرٌ حَتَّى بَدَأَ قَمْرٌ

1 İbn'l-Abbār, al-Takmila, C.II, s. 497

2 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.I, s. 284

3 Divān İbn Hamdīs, s. 190. İbn Hamdīs bu şiiri, al-Şarīf b. Aḥmad al-Fihri adlı bir vezir dostunun 509/1115 yılında ölümü ve yerine oğlu Abū'l-Ḥasan 'Alī'nin geçmesi üzerine söylemiştir.

"Keskin kılıç kınına henüz sokulmuştu ki, başka bir keskin kılıç sıyrıldı. Bir ay henüz batmıştı ki, başka bir ay doğdu."

Burada istiareler yoluyla kaybedilen vezirin yerine başkasının gelişi ve böylece üzüntünün sevince dönüşmesi anlatılmaktadır. Ancak, fiillere sadece birer fiille karşılık vermekle yetinilmiş, **اِخْتَفَى** fiiline karşılık **جَرَدَ** ; **اِخْتَفَى** fiiline karşılık olarak da **بَدَأَ** kullanılmıştır. Halbuki mukabele şartlarının yerine getirilebilmesi için bir kelimeye değil, birkaç kelimenin oluşturduğu bir cümleye karşılık olacak bir cümlenin olması gereklidir. Mesela İbn Hâmîs, al-Mu'tamid b. 'Abbâd için söylediği mersiyesinde buna güzel ve başarılı bir örnek vermiştir:

1
وَمَا فَرَحِي يَوْمَ الْمَصْرَةِ طَائِعًا   وَلَا حَزَنِي يَوْمَ الْمَاءَةِ عَامِبًا

"Ne sevincim sevinç günü bana itaat eder. Ne de üzüntüm üzüntü günü bana isyan eder."

Bu beyitin her iki mısraı, herşeyden önce kelime sayısı bakımından birbirlerine eşittirler. Ayrıca, sevince karşılık üzüntü, itaate karşı isyan vardır.

Şart edatları ile kurulan cümlelerde de, vaki olan bir duruma başka bir durumla karşılık verilme istenmişse de iki cümle arasındaki kelimelerin her bakımdan birbirine uymaması nedeniyle tam bir mukabele oluşamamaktadır. Mesela İbn Sahl, dostu Abū Bakr Muḥammad b. Gâlib için söylediği mersiyesinde, ölümün ardından meydana gelen ve yaşanmak istenmeyen bazı

---

1 Divân İbn Hâmîs, s. 473

gelişmelere karşılık olarak teselli ve övgü amacıyla şöyle der:

لَسِنَّ سَوَدَ الْآفَاقِ يَوْمَ حِمَامِهِ   لَقَدْ بَيَّضَتْ صُفَا الْحِسَابِ فَمَائِلُهُ
وَإِنْ سَدَّ بَابَ السَّبْرِ حَادِثُ فَقْدِهِ / لَقَدْ فَتَحَتْ بَابَ الْجَنَانِ وَمَائِلُهُ
1 وَإِنْ ضَيَّعَتْ مَاءَ الْعَبُودِ وَفَاتَهُ   لَقَدْ حَفِظَتْ مَاءَ الْوُجُوهِ نَوَائِلُهُ

"Ölüm günü, ufukları karartmışsa da, faziletleri, (ahiret günü) hesap defterlerini ağartmıştır.

Onu kaybetmek, sabır kapısını kapatmışsa da, yaptığı şeyler, cennet kapılarının açılmasına vesile olmuştur.

Ölümü, gözyaşlarının kaybolmasına yol açmışsa da, iyilikleri, saygınlığını korumuştur."

Beyitlerde geçen zıt anlamlı fiiller birbirlerini kararlarken diğer kelimeler, yani "ölüm-fazilet", "kayıp-vesile", "ölüm-iyilik" arasında uygun bir ilişki yoktur. Ayrıca ilk mısralar ölümle ilgiliyken, ikinci mısralar övgüyü ele almaktadır. Burada sadece, zıt anlamlı fiillerden oluşan tibak sanatı vardır.

İbn Hafāca, - adı belirtilmeyen- bir dostu için söylediği mersiyesinde mukabeleye güzel bir örnek vermiştir:

فَإِنْ أَقْفَرَتْ مِنْهُ الْعَبُودُ فَاتَهُ   تَعَوَّضَ مِنْهَا بِالْقُلُوبِ بَدِيلًا
2 وَمَنْ تَكَ أَيَّامُ السُّرُورِ قَصِيرَةً   بِهِ ، كَانَ لَيْلُ الْحُزْنِ فِيهِ طَوِيلًا

"Gözler onu kaybetmişse de, o şimdi kalplere yerleşmiştir.

Sevinçli günleri kısa olan kişinin üzüntülü geceleri uzun olur."

1 Divān İbn Sahl, s. 172

2 Divān İbn Hafāca, s. 104

6.2.2. Teşbih ve İstiare

Mersiyelerde tibakla birlikte en çok yer verilen sanatlar arasında bulunan teşbih ve istiareleri birlikte incelemek uygun olacaktır. Çünkü her iki sanat da benzetme amacıyla kullanılmakta ve bazı ögelerin zikredilmesi veya düşürülmesi sayesinde birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu sanatlar, mersiye'nin söylenmesine neden olan ölüm ve kendisinden sonra meydana gelen bazı davranış ve hareketleri tasvir etmek için kullanıldığı gibi başka amaçlarla da kullanılmıştır. Mesela İbn Zaydün'un Abū'l-Valīd b. Cahvar'ın annesi için söylediği mersiyesinde geçen,

1 *بَنِي جَهْوَرٍ، أَنْتُمْ سَمَاءُ رِيَاءَةٍ / مَنَابِكُمْ فِى أَفْقِهَا أَنْجُمٌ زُهْرٌ*

"Ey Cahvaroğulları! Sizler hükümrânlığın göğüsünüz. Övünülecek meziyetleriniz de o göğün ufkunda parlayan yıldızlardır."

beyitinde yapılan belîğ teşbih, övgü amacıyla yapılmıştır.

Övgü, mersiye'nin temel konuları arasındadır. Ancak burada ölüye değil, ailesine yöneltiştir. Ayrıca, mersiye'ye hakim olan hüznü ve karamsar havayı tasvire katkısı da yoktur. Bizim burada üstünde duracağımız teşbih ve istiareler, - daha önce tibakı ele alırken yaptığımız gibi - ölümlle birlikte ortaya çıkan gelişmelere değinen ve böylece ifade edilmek istenen duyguları güçlendirip şiire renk katan türden olanlarıdır.

En sade teşbihler, ölümün gelip çatması üzerine geride kalan hayatın ne kadar kısa olduğunu vurgulayan ve genellikle

1 Dīvān İbn Zaydün, s. 31

mücmel türde olan teşbihlerdir. Abū Zakariyyā Yaḥyā b. Huzayl¹, Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb'in babasının ölümü üzerine söylediği mersiyesinde şöyle der:

2 وَمَا الْعَيْشُ إِلَّا بِقِظَةٍ مِثْلُ نَوْمَةٍ / وَمَا الْعُمُرُ إِلَّا كَالْخَبَالِ الَّذِي يَسْرِي²

"Yaşam, tıpkı bir anlık uyku gibidir. Ömür de, geçip giden bir hayalden başka birşey değildir."

İbn Şuhayd, kendisi için söylediği mersiyelerden birinde şöyle der:

3 تَأَمَّلْتُ مَا أَفْنَيْتُ مِنْ طَوْلِ عَمْرِي / فَلَمْ أَرَهُ إِلَّا كَلْمَحٍ نَاطِرٍ³

"Tükettiğim uzun ömrüme bakıp şöyle bir düşündüm ve bir göz kırpması gibi (kısa) olduğunu gördüm."

İbn Şuhayd, bu teşbihinde şu ayetten ilham almıştır:

4 وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ، وَلَقَدْ أَمَلْنَا أَثْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ⁴

"Bizim buyruğumuz, bir göz kırpması gibi anidir. And olsun ki, benzerlerinizi yok ettik. Öğüt alan yok mu?"

Ölümlle ilgili teşbihler, ibret ve öğüt amacıyla söylendiği sürece yine sade olup bir beyitte tamamlanmaktadır. Ölüm, genellikle herkesin gidip suyundan içeceği bir havuza benzetilmekte, ancak müşebbehin düşürülmesiyle açık bir istiareye dönüşmektedir. İbn Hānī'nin, Ca'far b. 'Alī'nin torunu için ağıt

1 Gırnata ediplerinden olup aynı zamanda tıp ve fen alanlarında da çalışmalar yapmıştır. 753/1352 yılında ölmüştür.

2 al-Makkarī, Nafh'l-tīb, C.III, s. 8

3 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.I, s. 284

4 Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, LIV/50-51

yakarken deyişi gibi:

1 لَا رَجَاءُ فِي خُلُودِ كُنَّا ۖ وَآرِدُ الْمَاءِ الَّذِي كَانَ وَرْدُ ۙ

"Ebedi kalmayı ummak olmaz. Hepimiz, onun gittiği suya gideceğiz."

Gramerci Abū Bakr Muḥammad b. Asbağ da (öl.355/966), kendisine ağıt yakarken korkarak gittiği ölümü aynı şeye benzetir:

2. اَتَيْتُ دُعَيْتُ لِيُورِدَ مَا لَهٗ ۖ مَدْرُ ۙ وَجَاءَ مَا كُنْتُ أَخْتَأُ ۖ وَانْتَظَرُ ۙ

"Ben, dönüşü olmayan bir su yoluna çağrıldım. Korkup beklediğim şey gelip çattı."

Kurtuba kadılarından Munzir b. Sa'īd al-Ballūṭī (öl.355/966), bir zühdiyyat şiirinde, müşebbehi zikrederek aynı şeyi bu kez belîğ teşbih yoluyla söyler:

3 الْمَوْتُ حَوْضٌ ۖ وَكُنَّا نَرِدُ ۙ فَلَمْ يَنْجُ مِمَّا يَخَافُهُ أَحَدٌ ۙ

"Ölüm, hepimizin gideceği bir havuzdur. Kimse, korktuğu şeyden kurtulmamıştır."

Ölümün, teşbih ve istiare yoluyla bir havuza, pınara vs. benzetilmesi, doğu mersiyelerinin bir ürünü olup Endülüslüler tarafından fazla bir değişiklik yapılmadan örnek alınıp işlenmiştir. Mesela Fāṭima bint al-Aḥcam al-Ḥuzā'iyya adlı doğulu bir arap kadın, - kime söylendiği belirtilmeyen - bir mersiyesinde şöyle der:

4 كُلُّ مَا حَيٌّ وَإِنْ أَمْرُوا ۖ وَآرِدُ الْحَوْضِ الَّذِي وَرَدُوا ۙ

1 Dīvān İbn Hānī, s. 51

2 al-Zubaydī, Ṭabakāt'l-naḥviyyīn va'l-luğaviyyīn, s. 333

3 al-Maḥḥarī, Nafh'l-tīb, C.I, s. 176

4 Abū Tammām, Dīvān'l-ḥamāsa, No: 311, s. 258

"Her sağ insan, uzun yaşasa bile, onların gittiği havuza su içmeye gidecek."

Şairler, bazen ibret ve öğüt verme yerine, ölümü hain bir katile ya da bir canavara benzeterek onu kötülemeyi ve alçaltmayı tercih ederler. Bu da, müşebbeh bihinin düşürülüp ona delalet eden bir karine sayesinde kapalı istiare şeklinde işlenmektedir. Endülüslüler, bu konuda da kendilerinden önce söylenen doğu mersiyelerinden etkilenmişler; ancak onu bir havuza benzetirken gösterdikleri sadelik yerine hayal güçlerini zorlayıp farklı kelimeler kullanarak maharetlerini ortaya koymuşlardır. Mesela İbn 'Abdūn'un Vezir Abū'l-Muṭarraf al-Dabbāğ için söylediği mersiyesindeki şu beyitini ele alalım:

1 نَارَتْ إِلَيْهِ الْمَنَابِيا مِنْ مَكَانِهَا / سِرًّا عَلَى غَفْلَةِ الْحَرَّاسِ وَالسُّمْرِ 1

"Ölüm, koruyucuların ve mızrakların boş bulunduğu bir sırada, saklandığı yerden gizlice çıkıp ona saldırdı."

Burada ölümün, suikast yapan korkak bir kişiye benzetilmesi ve daha sonra benzetmeliğin düşürülmesi sonucu yapılan kapalı istiare, Abbasi şairlerinden Abū'l-Ātāhiya'nın (öl.211/826) bir dostu için söylediği mersiyesindeki şu beyitlerdeki üslubun etkisi altındadır:

أَتَتْهُ الْمَنِيْبَةُ مُغْتَالَةً   رُوِيْدًا تُخْتَلُّ مِنْ بَيْتِهِ
فَلَمْ تُغْنِ أَجْنَادُهُ حَوْلَهُ   وَلَا الْمُزْعَمُونَ إِلَيَّ نَعْرَهُ 2

"Ölüm, örtüsünün altına gizlenerek ona yavaşça yaklaştı ve öldürdü.

1 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 12

2 Divān Abū al-Ātāhiya, Beyrut, 1886, s. 124

Ne çevresindeki askerler, ne de yardımına koşanlar ona fayda vermedi."

Şair'Ubāda b. Mā' 'l-Samā' (öl.421/1030), Kurtuba şehrini bir müddet yöneten'Alī b. Hammūd (öl.408/1017) için söylediği mersiyesinde, ölümün bu korkaklığını biraz daha genişleterek şöyle der:

كَانَتْ تَهَيَّبُهُ الْأَسْوَدُ فَنَالَهُ   فِي قَعْرِهِ مُسْتَنْفَعًا مُتَحَقِّرًا
خَلَّتْهُ سِرًّا وَالْقَبَائِلُ دُرْعًا   تَحْمِيهِ، لَكِنَّ الْمَنَايَا حُرًّا
وَلَوْ أَنَّهَا رَامَتْهُ جَهْرًا لَأَنْشَنَتْ / وَالْبَيْتُ تَفْرَعُ وَالْقَنَا تَتَكَبَّرُ¹

"Arslanlar bile ondan korkar iken, zayıf ve hakir olan birisi onu sarayında öldürdü.

Toplulukların zırhlı olup onu korudukları bir sırada onu gizlice öldürdü. Ölümler zayıftır.

Eğer ölümler, onunla açıkça savaşacak olsalardı, kıvrılıp bükülür, mızrak ve kılıçları da kırılırdı."

İbn Hāmdīs de, Abū Burayda adlı bir komutanın savaşta ölmesi üzerine şöyle der:

هَابَكَ الْمَوْتُ إِذْ رَأَاكَ مِسًّا   بَطْلًا، لَا يَمُورُ حَيْثُ تَعْمَلُ
لَوْ بَدَا مُورَةً إِلَيْكَ لِأُضْحَى   فِي ثَرَى الْقَبْرِ وَهُوَ مِنْكَ بِدِيلُ
فَرَمَى عَنْ حَنْبَةِ النَّبْعِ نَحْرًا   مِنْكَ، وَالْجَوْ بِالْقَلَامِ كَجِبِلُ
وَإِنَّا خَافَ مِنْ تَجَاعِ جِيَانُ   غَالَهُ مِنْهُ جَاهِدًا مَا يَغُولُ²

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.II, s. 10

2 Dīvān İbn Hāmdīs , s. 353

"Ölüm, senin kahramanca ileri atıldığını ve senin saldırdığın gibi kendisinin saldıramadığını görünce sende korkmaya başladı.

Eğer sana açık bir şekilde gözükseydi, senin yerine mezara o girerdi.

Hava karanlığa bürünmüş iken senin boynuna bir ok fırlattı.

Bir korkak, cesur bir kişiden korktu mu, elinden geldiğince onu gizlice öldürmeye çalışır."

Bu mersiyelerde ölüm, saldırgan ve katil bir insana benzetilmiştir. Hazfedilen bu benzetmeliğe (müşebbeh bihiye) bir karine ile delalet edilmektedir ki, bu da ölüme isnad edilen, fakat sadece insana mahsus olan "tuzak kurma, gizlice öldürme, mertçe savaşmaktan korkup alçakça öldürme" gibi eylemlerdir. İnsana hükmeden diğer varlıkların da aynı şekilde kişileştirilip kapalı istiare yoluyla katil bir insana benzetilmelerine rastlanır. al-Mu'tamid b. 'Abbād, Ağmat'taki zindanda kendisine ağıt yakarken şöyle der:

وَلَكِنَّهَا إِلَّا بَأْسًا تَرْدِي بِلَا ظَبِيٍّ وَتَمْنِي بِلَا نَبَلٍ وَتُرْمِي بِلَا يَدٍ¹

"Ama o, günlerdir. Kılıçsız öldürür, oksuz yere yıkar ve eli olmadığı halde (mızrak) fırlatır."

al-Mu'tamid burada, Abbasi şairlerinden al-Mutanabbî'nin bir beyitinden etkilenmiş ve buna benzer bir anlamı farklı kelimelerle ifade etmiştir. al-Mutanabbî, Halep şehri emiri Sayf'l-Davla'nın oğlu Abū'l-Haycā' Abdullāh için söylediği mersiyesinde şöyle demiştir:

وَمَا الْمَوْتُ إِلَّا سَارِقٌ نَقَّ شَعْمَهُ / بِمَوَلُ بِلَا كَفِّ وَ بِسَمِي بِلَا رِجْلِ²

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.I, s. 132

2 Dīvān al-Mutanabbī, s. 164

"Ölüm, görüntüsü gizlenmiş bir hırsızdan başka birşey değildir. Eli olmaksızın saldırır, ayağı olmaksızın koşar."

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb de, babasına ağıt yakarken hem ölümü, hem de zamanı kişileştirip istiare yoluyla saldıran bir insana benzetir:

سَهَامُ الْمَنَائِبِ لَا تَطِيشُ وَلَا تَخْطِي / وَ لِلدَّهْرِ كَفٌّ تَسْتَرِدُّ الَّذِي تُعْطِي¹

"Ölümün okları hedeften hiç sapmaz. Zamanın da, verdiği geri alan bir eli var."

Zaman, ölüme nazaran bu teşbih ve istiarelere daha fazla pay almıştır. Çünkü o, gecesi ve gündüzüyle insana saldıran, insan hayatını dilediği gibi yöneten ve bir işi düşünerek yapan güç kaynağıdır. Böylece zaman, iyi veya kötü bir karakteri olan bir varlık imajıyla karşımıza çıkmaktadır. Verilen imajlar, şairlerin dünya ve zaman hakkındaki izlenimlerine ve hayal güçlerine göre değişir. Mesela Abbasi şairlerinden Abū'l-ʿAlā al-Maʿarrī, âmâ olmasına rağmen tasvir gücü yüksek bir kişiydi. Dünyadan söz ederken müekked teşbih yoluyla şöyle der:

إِنَّ دُنْيَاكَ مِنْ نَهَارٍ وَلَيْلٍ / وَهِيَ فِي نَاكِ حَبَّةٍ عَرْمَاءٍ²

"Senin dünyan, gece ve gündüzden oluşur. Bu haliyle o, benekli bir yıldır."

Endülüslü şair İbn Labbāna da, al-Muʿtamid b. ʿAbbād için söylediği bir mersiyesinde zamanın istikrarsızlığından ve sürekli değişmesinden yakınırken aynı imajı kullanır. Ancak,

1 al-Maḳḳarī, Nafḥ'l-ṭīb, C.III, s. 8

2 al-Maʿarrī, al-Luzūmiyyāt, C.I, s. 59

müşebbeh bihi konusunda, taklit etme yerine ortaya yeni bir-
şeyler koyma çabası içindedir:

1 وَالذَّمْرُ فِي صِبْغَةِ الْحَرِيَاءِ مَنَّعِينَ / أَلْوَانُ حُلَّتِ فِيهَا اسْتِحْلَالَاتٌ¹

"Zaman, bukalemunun boyasına sürünmüştür. Giydiği elbi-
selerin rengi, çeşit çeşittir."²

Kendisinden etkilenen İbn Hâmdîs de, 'Alî b. Aḥmad adlı
Sicilyalı bir dostu için söylediği mersiyesinde mufassal teşbih
yoluyla şöyle der:

3 وَدُنْيَاكَ كَالْحَرِيَاءِ نَاثُ تَلَوْنٍ / وَمَبِينُهَا فِي الْعَيْنِ أَصْبَحَ مَوَدًّا³

"Dünyan, bukalemun gibi rengarenktir. Beyazı göze siyah
gözükümüştür."

İbn Hâmdîs, halasına ağıt yakarken al-Ma'arrî gibi yılan
motifini kullanmışsa da, burada zamanın değişkenliğine ve tu-
tarsızlığına değil, ölüm gibi acımasız oluşuna işaret etmekte-
dir. Zımnî teşbih yoluyla şöyle der:

4 تُرِيدُ مِنَ الْأَيَّامِ كَفَّ عُرُوفِهَا / أَمُنْتَقِلُ طَبْعُ الْأَفَاعِصِ مِنَ اللَّسْبِ⁴

"Günlerin, yaptığı felaketlerden vazgeçmesini istiyor-
sun. Engerek yılanı, huyu ve adeti olan sokmaktan vaz-
geçer mi?"

1 al-Fatḥ b. Hākān, Ḳalā' id'l-ikyān, s. 29

2 Bu beyitin ikinci mısraı, şu şekilde de rivayet edilir:

.... أَلْوَانُ حَالَاتِهِ فِيهَا اسْتِحْلَالَاتٌ

"... Bulunduğu durumların renkleri çeşit çeşittir."

Bkz. al-Marrākūşî, al-Mu'cib, s. 102

3 Dīvān İbn Hâmdîs, s. 140

4 Aynı eser, s. 30

Bu konuda kendisini en fazla zorlayan şair, İbn 'Abdūn' dur. Kendisi, zamanı acımasız ve yırtıcı bir varlık olarak tahayyül edenler arasındadır. Ayrıca, sadece zamanla yetinmeyip, kaderi temsil eden diğer soyut varlıkları da ele alıp teşbih ve istiarelerle tasvir etmiştir. Aftasiler için söylediği mer-siyesinin ilk beyitlerinde, insanı zamana karşı uyarırken istiare yaparak şöyle der:

1 أَنَهَاكَ أَنَهَاكَ لَا أَلُوكَ مَوْعِظَةً ۖ عَنِ نَوْمَةٍ بَيْنَ نَابِ اللَّبِيبِ وَالظُّفْرِ 1

"Arslanın dişi ve tırnağı arasındaki uykuya karşı seni sürekli uyarıyorum ve öğüt vermekten geri kalmıyorum."

Şair, daha sonra dünyadan söz etmeye başlar. Dünya için söylediği, zaman için söylediğinden pek farklı değildir. O, yine kendisine karşı dikkatli olunması gereken bir yaratık veya canavara benzetilmektedir. Kapalı istiare yoluyla şöyle der:

2 فَلَا تَغْفُرَنَّكَ مِنْ دُنْيَاكَ نَوْمَتَهَا ۖ فَمَا مِثْلُهَا عَيْنِيهَا مِوَى السَّهْرِ 2

"Dünyanın uyuması, sakın seni aldatmasın. Onun gözlerinin yaptığı, aslında uyumamaktır."

Son olarak geceler, mufassal teşbih yoluyla yılanı benzetilir:

3 مَا لِلْيَالِي، أَقَالَ اللَّهُ عَثْرَتَنَا ۖ مِنَ اللَّيَالِي وَغَالَتَهَا ۖ يَدُ الْغَيْرِ 3

....
تَسْرُ بِالْفَيْ لَكِنْ كَيْ تَغْرُ بِهِ ۖ كَالْأَيْمِ نَارَ إِلَى الْجَانِي مِنَ الزَّهْرِ

"Ne oluyor gecelere? Allah, gecelerin getirdiği felaketlerden bizi kurtarsın ve musibetlerin eli onu yok etsin."

1 al-Marrākuşī, al-Mu'cib, s. 53

2 Aynı eser, s. 54

3 Aynı eser, s. 54

.....

İnsanı birşeyle sevindirip mutlu eder, ama aslında onu aldatmak için yapar. Yılanın, çiçek toplamak için eğilen kişiyi (çiçeklerin arasından) fırlayıp sokuşu gibi."

Zamanı kişileştirip ona karakter kazandıran şairler, bazen de onu kapalı istiareler yoluyla cimri bir varlık olarak tasavvur ederler. Buna da sebep, zamanın iyilik yapmaktan ve değerli birşeyler bağışlamaktan sürekli kaçınmasıdır. Abbasi şairlerinden Abū Tammām, Muḥammad b. Ḥumayd adlı bir akrabası için söylediği mersiyesinde şöyle der:

1
هَيْهَاتَ لَا يَأْتِي الزَّمَانُ بِمِثْلِهِ   إِنَّ الزَّمَانَ لَمِثْلِهِ لَبَخِيلٌ

"Heyhat, zaman onun gibisini getirmez. Zaman, onun benzerini getirmede cimridir."

Endülüslü İbn Hānī'nin zamanı cimri olarak nitelemesi, daha uzun ifadelerle ve daha ağır bir dille yapılmıştır. Çünkü şair, zamanı, sadece ağıt yaktığı kişiye geri alışından dolayı değil, aynı zamanda kendisine mutlu ve huzurlu bir hayat yaşatmamasından ve vatanından uzak yerlerde istikrarsız günler geçirtmesinden dolayı da kınamaktadır. Ca'far b. 'Alī'nin torunu için ağıt yakarken şöyle der:

وَهَبَ الدَّهْرُ نَفِيًّا فَاسْتَرَدُّ   رُبَّمَا جَادَ بِخَيْلٍ فَحَمَدُ
إِنَّمَا أَعْطَى فَوَاقِي نَاقَةٍ   بِيَدِهِ نَيْبًا تَلَقَّاهُ بِيَدِ
كَأَنِّي جَاءَ جِهَامًا زَنْجًا   بَعْدَمَا أَوْمَرَ بِرُقٍ وَرَعْدُ 2

1 Dīvān Abū Tammām, C.IV, s. 102

2 Dīvān İbn Hānī, s. 49

"Zaman, değerli birşey bağışladı ve geri aldı. Belki de bir cimri, cömertlik etti ve kıskandı.

Devenin iki süt sağımı arası kadar bir süre içinde, bir eliyle birşey verirken diğer eliyle almıştır.¹

Gökgürültüsünden ve şimşeğin çakışından sonra yağmur yağdırmayan bereketsiz bir bulut olarak ortaya çıkan bir yalancıdır o."

Mersiyelerde övgü amacıyla yapılan istiareler arasında, insanları, yüceliklerinden dolayı büyük dağlara benzetmek vardır. Onların heybetli görünümü, ölüm sonrasında da sürmekte ve omuzlar üzerinde yürüyen cenazeleri, açık istiareler için güzel bir ilham kaynağı olmaktadır. Bu da, doğu mersiyelerinden esinlenerek yapılır. Mesela Abbasi şair ve halifelerinden İbn al-Mu'tazz, bir mersiyesinde şöyle der:

عَدَا أَبَوُ الْقَاسِمِ فَمِنْ نَعْتِهِ قَوْمُوا أَنْظَرُوا كَيْفَ تَسِيرُ الْجِبَالُ²

"Bu, nâsı içinde Abû'l-Ķāsım'dır. Kalkın bakın, dağlar nasıl yürüyor?"

Endülüslü Fakih İbn Sirāc'a ağıt yakan öğrencilerinden Ca'far b. Muḥammad al-Ķaysī de şu tasviri yapar:

أَنْظَرُ إِلَى الْأَطْوَادِ كَيْفَ تَزُولُ / وَالْحَالَةَ الْعُلَبَاءِ كَيْفَ تَحُولُ³

"Bak, yüce dağlar nasıl yok oluyor, yüksek mevki nasıl değişiyor?"

1 "فَوَاقُ" kelimesi, "iki süt sağımı arası süre, dinlenme, mola" gibi anlamlara gelir. Bir hareke farkıyla aynı anlama gelen فَوَاق kelimesiyle birlikte, çok kısa bir süreyi ifade etmede kullanılır. Şu ayette olduğu gibi:

وَمَا يَنْظُرُ هَوَلَاءِ إِلَّا صَبْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ

"Bunlar da ancak, bir an gecikmesi olmayan tek bir çılgılık beklemektedirler." (Kur'an, XXXVIII/15)

2 Dīvān İbn'l-Mu'tazz, C.II, s. 132

3 İbn Bassām, al-Zahīra, Böl.I, C.II, s. 312

Endülüslüler, istiarelerinde cenazeleri bazı ünlü dağlara benzetmişlerdir. Bu dağların, doğuda bulunan ünlü dağlar olması, doğuya duyulan hayranlığın ve onun üstünlüğünü kabullemenin işaretidir. Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, İbn'l-Cayyāb için söylediği mersiyesinde şu benzetmeyi yapar:

¹ مَا كُنْتُ أَحْسِبُ قَبْلَ نَعْمِكَ أَنْ أَرَى / رَضَوَى نَسِيرُ بِهِ عَلَى الْأَعْنَاقِ

"Senin naşından önce, Radvā Dağını boyunlar üzerinde yürütürken göreceğimi sanmıyordum."

Fakih Abū'l-Valīd Aḥmad b. 'Abdillāh da (öl.520/1126), hocası İbn Sirāc'ın cenazesinin teşyiini şöyle tasvir eder:

² فَلَا شَيْءٌ أَعْجَبُ مِنْ يَوْمِهِ بِرُؤْيَةِ سَهْلَانَ بَيْنَ الرِّقَابِ

"O gün, Sehlān Dağının boyunlar arasında görülmesinden daha acaip birşey olamazdı."

Yine doğu mersiyelerinin etkisi altında gelişen açık istiareler arasında, gözyaşını inciye benzetmek vardır. Mesela al-Zamaḥşarī, hocası Abū Mużar Maḥmūd b. Carīr için ağlayışını şöyle ifade eder:

وَقَائِلَةٌ : مَا هَذِهِ الدَّرَرُ الَّتِي تَسَاقَطُهَا عَيْنَاكَ سَمَطَيْنِ سَمَطَيْنِ

³ فَقُلْتُ : هُوَ الدَّرَرُ الَّذِي قَدْ حَتَا بِهِ / أَبُو مُضَرَ أُنْزِي تَسَاقَطَ مِنْ عَيْنِي

"Birçok kişi bana: Gözlerinin ikişer ikişer takılar halinde döktüğü bu inciler nedir? diye sormuştur.

Bende dedim ki: O, Abū Mużar'ın kulağıma doldurduğu inci(öğrettiği ilim) olup şimdi gözümde dökülüyor."

1 al-Maḥḥarī, Nafh'l-tīb, C.III, s. 234

2 İbn Bassām, a.g.e., Böl.I, C.II, s. 316

3 al-Suyūṭī, Buḡvāt'l-vu'āt, C.II, s. 276

al-Ḥuşrī, oğluna ağıt yakarken aynı istiareyi başarılı bir şekilde yapar:

1 تَنَازَرْتُ مِنْ مَدَامِي دُرَّرَتْ
أَثَرِي بِهَا ، وَافْتَقَرْتُ ، مِنْ لَقَطًا

"Gözyaşı pınarlarımdan inciler saçıldı. Ben fakir olduğum halde, onları toplayan zengin oldu."

Birçok mersiye söyleyen İbn Ḥamdīs ise, ağlama bölümlerinde istiare yapmasına rağmen gözyaşını inciye benzetmeye ve dolayısıyla eski üslubu taklide rağbet etmez. Müşebbeh bihi konusunda yenilik yapmak ister ve ilgi alanı olan tabiattan ilham alır. Yeğeni için söylediği mersiyesinde, kanla karışık gözyaşı döküşünü şöyle tasvir eder:

2 نَحَرْتُ شُوونِي بِالْبُكَاءِ أَمْ
عَمَرْتُ مَدَامِيهَا مِنَ الْفَرْمَادِ

"Ona ağlamaktan dolayı gözyaşı pınarlarım mı boğazlandı, yoksa bu pınarlar kırmızı duttan mı sıkıldı?"

Ölüyü yüceltmek için birçok cansız varlığın ağlaması ise kapalı istiare şeklinde yapılmaktadır. Bu varlıklar, gözyaşı döken bir insana benzetilmektedirler. Bu benzetmeliğin düşürülmesinden sonra ona delalet eden karine, insana mahsus olan ağlama işidir. Ölünün arkasından, hayatta iken kullandığı eşyalar veya uğraştığı meslek dalı gözyaşı dökülebilmektedir. Ancak herkes için gözyaşı döken birşey vardır ki, o da buluttur. Bulut, boşalan yağmurları sayesinde ölüye ağlayan ya da ağlamakta olan bir kişiye yardımcı olan cömert bir insana benzetilmektedir. Kadı, Abū'l-Valīd Sulaymān b. Ḥalāf, gurbette ölen iki

1 İbn Bassām, a.g.e., Böl.IV, C.I, s. 213

2 Dīvān İbn Ḥamdīs, s. 100

oğluna ağıt yakarken şöyle der:

رَعَى اللَّهُ قَبْرَيْنِ اسْتَكَانَ بَيْلِدَةً / هُمَا اسْكَنَاهَا فِي السَّوَادِ مِنَ الْقَلْبِ
1 وَابْنِي وَابْنِي سَاكِنِيهَا لَعْنِي سَأُنَجِدُ مِنْ صَبٍّ أَوْ أُسَعِدُ مِنْ صَبٍّ

"Allah, bir beldede sükunet bulan iki mezarı gözet sin. O iki mezar, o beldeyi kalbimin ortasına yerleştirmiş tir.

O beldede hem ağlıyorum, hem de oturanlarını ağlatı yorum. Belki ağlamama yardım edecek bir dosttan veya bir buluttan fayda görürüm."

al-A'mā al-Tuṭlī, Muhammed adlı bir gence söylediği mersiyesinde, yağ an yağmurlarıyla hem ağlayan hem de mezarın üstüne boşalan bir rahmet olan buluttan yardım bekler:

2 سَفَاكَ كَدَمِي أَوْ كَجُودِكَ وَكَيْفُ مِنَ الْمَزْنِ بَيْنَ السَّحَابِ وَالْهَمْلَانِ

"Gözyaşım ya da senin cömertliğin gibi olan bir bulut, hafif ve sağanak yağ an yağmurlarıyla seni sulasın."

Cahiliye Devrine ait olan ağlama şekilleri de, yine bir insana benzetilerek kapalı istiare şeklinde tasvir edilir. Mesela İbn Ḥamdīs'in Vezir al-Şarīf b. Aḥmad al-Fihri için söylediği mersiyesindeki şu ifadeleri, buna güzel bir örnektir:

3 نَقَّتْ جُيُوبُ الْمَعَالِي بِالْأَسَى وَبَكَتْ / فِي الْخَافِقِينَ عَلَيْهِ الْأَنْجُمُ الزُّهْرُ

"Yüceliklerin yakaları, üzüntüden dolayı yırtıldı. Batan parlak yıldızlar da ona ağladı."

1 al-Maḥḥarī, Nafh'l-tīb, C.I, s. 363

2 al-Kutubī, İbn Şākir, Favāt'l-vafayāt, Beyrut, 1973, C.I, s. 94

3 Dīvān İbn Ḥamdīs, s. 191

6.2.3 Tazmin ve İktibas

Endülüs mersiyeleri, başka şairlere ait olan beyit ve mısralarla, ayrıca Kur'an'dan alınan bazı ayetlerle süslenmiştir.

Beyit ve mısralar, tamamen doğuya ait olan mersiyelerden alınmıştır. Bu alıntıları, intihal (çalıp kendisininmiş gibi göstermek) olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü hem kendisinden alıntı yapılan mersiyeler ve hem de sahibi olan şairler ünlü oldukları için böyle bir işe kalkışmak pek mümkün görünmemektedir. Sadece o mersiyelerde geçen bazı ifadelerin, Endülüs- lü herhangi bir şairin içinden geçen duyguları yansıtması ve böylece söyleyeceği mersiye için uygun ve yararlı olması nedeniyle yapılan bir alıntı durumu söz konusudur. Mesela Abū Muham- mad Gānim al-Mahzūmī, kendisine saygı gösteren ve himaye eden Bulukkin b. Eādīs'i ölümünden sonra unutmayıp andığını ve ona bağlı kaldığını belirtmek isterken aynı durumu yaşayan Abbasi şairlerinden Abū'l-Atāhiya'dan ilham almıştır. Abū'l-Atāhiya, bir dostu için söylediği mersiyesinde, ona olan sevgisini ve bağlılığını şöyle ifade etmiştir:

وَقَدْ كُنْتُ أَغْدُو إِلَى قَمْرِهِ   فَقَدْ مَرْتُ أَغْدُو إِلَى قَبْرِهِ 1

"Sabah erkenden sarayına giderdim. Şimdi ise erkenden mezarına gider oldum."

Abū Muhammad Gānim, içinde bulunduğu durumu tasvir etmek için müsait olan bu beyiti her iki mısrayla da almış ve bazı

1 Divan Abu al-Atahiya, s. 124

ekleme ve değişikliklerle mersiyesine katmıştır:

وَقَدْ كُنْتُ أَغْدُو نَحْوَ قَمْرِكَ مَا دِحًا / فَهِيَ أَنَا أَشْدُو حَوْلَ قَبْرِكَ نَاكِلٌ¹

"Sabah erkenden seni överek sarayına gelirdim. Şimdi ise mezarının etrafında terennüm edip ağlıyorum."

Kurtuba vezir ve ediplerinden Abū Ca'far al-Lamā'ī (öl. 427/1035), yakalandığı hastalığın şiddetlenmesi ve yaşam ümidinin sönmesi üzerine kendisi için söylediği mersiyesinde duygularını şöyle dile getirir:

لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ لَمْ أَعَالِجْهَا بِهِ طَمَعَ الْحَيَاةِ ، وَأَيْنَ مَنْ لَا يَطْمَعُ
وَإِذَا الْمَنِيَّةُ انْشَبَتْ أَظْفَارَهَا الْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ²

"Yaşama isteğim yüzünden başvurmadığım yol kalmadı (tedavi için denemediğim şey kalmadı). Yaşamayı kim istemez ki?

Ölüm bir kez tırnaklarını geçirdi mi, artık hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün."

Adeta bir atasözü niteliğinde olan bu ikinci beyit, Sadr'l-İslam şairlerinden Abū Zu'ayb al-Huzalī'ye (öl.26/646) aittir ve içinde bulunduğu durumun gerçeklerini ortaya koyduğu için al-Lamā'ī tarafından hiçbir değişiklik yapılmaksızın olduğu gibi tazmin edilmiştir. Abū Zu'ayb, vebaya yakalanıp ölen beş oğlu, bir rivayete göre ise zehirli bir yılanın içtiği sütten içip ölen yedi oğlu için şöyle ağıt yakmıştır:

أَوْدَى بَنِيَّ وَأَعْقَبُونِي غَمَةً بَعْدَ الرِّقَابِ وَعِبْرَةٌ لَا تَقْلَعُ

1 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.I, C.II, s. 360

2 Aynı eser, Böl.I, C.II, s. 136

وَلَقَدْ حَرَمْتُ بِأَنْ أَدْفَعَهُمْ فَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَقْبَلَتْ لَا تُدْفَعُ
وَإِذَا الْمَنِيَّةُ انْشَبَتْ أَظْفَارَهَا الْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ 1

"Oğullarım öldüler ve bana, uykudan sonra gelen (ve uyutmayan) bir üzüntü ve kesilmek bilmeyen bir göz-yaşı bıraktılar.

Onları savunmak için gayret gösterdim. Ancak ölüm, karşı konulmaz bir halde geldi.

Ölüm bir kez tırnaklarını geçirdi mi, artık hiçbir muskanın fayda vermediğini görürsün."

Bir başka alıntı da, Kurtuba fakihlerinden Abū Bakr b. Hāzım (ö1.496/1103) tarafından yapılmış olup sadece bir mısraı içermektedir. İbn Hāzım, hocası İbn Sirāc'a ağıt yakarken şöyle der:

وَلَمَّا فَشَى بَيْنَ الْبَرِيَّةِ نَعْبَهُ أَمَّ بِمِ النَّاعِي وَإِنْ كَانَ اسْمًا
وَمِمَّا شَجَانِي أَنِّي إِذْ سَمِعْتُهُ تَمَنَيْتُ أَنْ نُحَقِّي كُؤُوسَ الرَّدَى مَعًا 2

"Ölüm haberi insanlar arasında yayılınca, haberi veren kişi bunu insanlara duyurmuşsa da aslında onları sağırtmıştır.

Beni üzen şeyler arasında, haberi duyduğum zaman ölüm kadehini onunla birlikte içmeyi arzulaşım vardır."

İlk beyitin ikinci mısraı, Abbasi şairlerinden Abū Tammām'a aittir. Ölüyü övmek için mübalağa yapmak amacıyla İbn Hāzım tarafından küçük bir değişiklikle tazmin edilmiştir.

Abū Tammām, İranlı Bābek ve ordusuyla yaptığı savaşlarda şehit

1 Divān'l-huzaliyyin, Kahire, 1364/1945, C.I, s. 2-3

2 İbn Bassam, a.g.e., Böl.I, C.II, s. 311

düşen Abū Naşr b. Ḥumayd al-Ṭūsī için söylediği mersiyesine söyle başlar:

1 أَمَّ بِكَ النَّاعِي وَإِنْ كَانَ أَسْمَاءَ / وَأَصْبَحَ مَخْنَى الْجُودِ بَعْدَكَ بَلَقَمَا

"Senin ölüm haberini veren kişi, bunu insanlara duyurmuşsa da, aslında onları sağır etmiştir. Cömertlik evi, senden sonra boş ve ıssız kalmıştır."

Aradaki tek fark, Abū Tammām'ın ağıt yaktığı kişiye "Sen" diye hitap edişinden dolayı بِكَ yerine بِه demesidir.

Daha uzun bir tazmin, Şair al-A'mā al-Tuṭīlī'nin bir mersiyesinde mevcuttur. Yakın bir dostunun Muhammed adlı kardeşine ağıt yakan al-Tuṭīlī, mersiyesini, İbn 'Abdūn'un Aftasiler için söylediği ünlü mersiyesi üslubunda işlemekte ve giriş kısmından itibaren bazı eski kabilelerin ve ünlü kişilerin zaman içinde nasıl yok olduklarını ibret amacıyla gözler önüne sermektedir. Bu kısımda en çok Sadr'l-İslam şairlerinden Mutammim b. Nuvayra ile kardeşi Mālik b. Nuvayra'dan söz eden al-Tuṭīlī, hem Mutammim'in kardeşi için söylediği mersiyelerden alıntılar yapmış ve hem de onunla ilgili bazı sözlerle ve davranışlara telmihte bulunmuştur. al-Tuṭīlī söyle der:

وَأَعْلَنَ صَرَفَ الدَّهْرِ لِابْنِي نُؤَيْرَةَ / بِيَوْمِ تَنَاةٍ غَالٍ كُلِّ تَدَانٍ
وَكَانَا كَنَدَمَانِي جُذِيمَةَ حِقْبَةَ / مِّنَ الدَّهْرِ لَوْلَمْ يَنْعِرْمَ لِأَوَانٍ
فَهَانَ دَمٌ بَيْنَ الدَّكَادِكِ فَالِلْوَى / وَمَا كَانَ بِأَمْثَالِهَا بِمُهَانَ
وَظَاعَتِ دُمُوعٌ بَاتَ يَبْنَعُهَا الْأَسَى / يَهْبِجُهَا قَبْرٌ بِكُلِّ مَكَانٍ 2

1 Divān Abū Tammām, C.IV, s. 99

2 al-Kutubī, İbn Şākir, Favāt'l-vafayāt, C.I, s. 93

"Zamanın felaketi, bütün yakınlıkların yok edildiği bir ayrılık gününde Nuvayra'nın iki oğlunun başına geldi.

O ikisi, uzun bir müddet Cuzayma'nın iki arkadaşı (içki arkadaşı) gibiydiler. Keşke bir an bile ayrılmayıp dılar.

Kum tepeleri ve sert toprak arasında bir kan heder olup gitti. Halbuki o (kan), emsalleri arasında hiç de değersiz değildi.

Gördüğü her mezar yüzünden duygulanıp üzümlere döktüğü gözyaşları kaybolup gitti."

Bu dört beyit, iki kardeşin hikayesinin kısa bir özeti- dir. Daha iyi anlaşılabilmesi için Mutammim'in kardeşi Mālik için söylediği mersiyelerin bilinmesi, büyük ölçüde yeterli olacaktır. Mālik b. Nuvayra, 12/633 yılında Ridde savaşlarının birisinde Hālid b. Valid tarafından öldürülür. Yukarıda 1. Beyitte sözü edilen "ayrılık günü", Malik'in öldürüldüğü gündür. 2. Beyitte geçen "Cuzayma'nın iki arkadaşı gibi" ifadesinden maksat, Mutammim ile Mālik arasında sıkı bir sevgi ve dostluk bağının bulunmuş olmasıdır. Mutammim, onun için söylediği bir mersiyesinde bu dostluğu şöyle anlatır:

وَكُنَّا كَنَدَمَانِي جَدِيمَةً حِقْبَةً   مِنْ الدَّمْرِ حَتَّى قَبِيلَ لَنْ يَتَمَدَّمَا
فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَأَنِّي وَمَالِكًا   لِطُولِ اجْتِمَاعِ لَمْ نَبْتَ لَيْلَةً مَعَا¹

"Uzun bir müddet Cuzayma'nın iki arkadaşı (iki içki arkadaşı) gibiydik. Öyle ki, hiç ayrılmayacakları söyleniyordu.

Ayrıldığımız zaman ben ve Malik, uzun süren beraberliğimize rağmen sanki bir gece bile birlikte olmamiştık."

1 al-Huşrī, Zahr'l-ādāb va samar'l-albāb, C.II, s. 741

Burada adigeçen Cuzayma, Hire ve çevresini yöneten bir hükümdar olup iki dostu, Mâlik ve 'Aķıl ile birlikte uzun süre birlikte güzel günler geçirmişler ve bu beraberlikleri, darbı mesel haline gelecek kadar ün kazanmıştır.¹ Sadr'l-İslam şairlerinden Abū Hirāş al-Huzalī, kardeşi 'Urva için söylediği bir mersiyesinde bu iki dostun adını açıkça zikreder:

فَلَا تَحْسَبِي أَنِّي تَنَاسَيْتُ عَهْدَهُ / وَلَكِنْ صَبْرِي يَا أَمِيمُ جَمِيلٌ
أَلَمْ تَعْلَمِي أَنَّ قَدْ تَفَرَّقَ قَبْلَنَا / خَلِيلًا مَفَاءً مَالِكٌ وَعَقِيلٌ²

"Onun zamanını unutuyormuş gibi görünüyorum sanma. Sadece güzelce sabrediyorum ey Umayma.

Bizden önce, iki ihlaslı dostun, Mâlik ve 'Aķıl'in ayrıldığıını bilmiyor musun?"

3. Beyitte geçen "Kum tepeleri ve sert toprak arasında bir kan heder olup gitti." ve 4. Beyitte geçen "Gördüğü her mezar yüzünden duygulanıp üzümlere gözyaşı döktü." ifadelerini anlayabilmek için de Mutammim'in Mâlik için söylediği bir başka mersiyesine müracaat etmekteyiz. Bu mersiye de şöyle denir:

لَقَدْ لَا مَنِي عِنْدَ الْقُبُورِ عَلَى الْبَكَاءِ / رَفِيقِي لِتَذْرَافِ الدَّمُوعِ السَّوَابِكِ
فَقَالَ أَتَبْكِي كُلَّ قَبْرِ رَأَيْتَهُ / لِقَبْرِ ثَوَى بَيْنِ اللَّوَى فَالذَّكَاءِ
فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ الشَّجَا يَبْعَثُ الشَّجَا / فَدَعْنِي، فَهَذَا كُلُّ قَبْرِ مَالِكِ³

1 al-Zabbī, al-Mufaẓẓal, Amsāl'l-arab, Konstantiniyye, H. 1300, s. 64-68

2 al-Huṣrī, a.g.e., C.II, s. 741

3 Abū Tammām, Divān'l-hamāsa, No:266, s. 225

"Arkadaşım, mezarların yanında coşkun akan gözyaşlarımla ağlayışından dolayı beni kınadı.

Dedi ki: Kum tepelikleri ve sert toprak arasında bulunan bir mezardan dolayı, gördüğün her mezar için ağlayacak mısın?

Ona dedim ki: Üzüntü üzüntüyü doğurur. Beni rahat bırak, bütün bunlar hep Malik'in mezarıdır."

Mersiyeler, Kur'ân'da geçen bir olaya telmihi veya ondan yapılan iktibasları da ihtiva eder. Bu telmih ve iktibasların ortak bir amacı yoktur.

al-Mu'tamid b. Abbād, iki oğlu için söylediği mersiyesinde onlar için çok ağlamanın tabii birşey olduğunu şöyle ifade eder:

1 فَمَا لِي لَا أَبْكِي أُمَّ الْقَلْبِ صَخْرَةً / وَكَمْ صَخْرَةً فِي الْأَرْضِ يَجْرِي بِهَا نَهْرٌ

"Neden ağlamayayım? Yoksa kalp, kaya parçası mıdır? Yeryüzünde nice kayalar vardır ki, onlardan bile nehir akar."

al-Mu'tamid, en sert kayaların bile duygulu olduklarını ima ettiği bu beyitinde, Bakara-Suresinde geçen bir ayetten ilham almıştır. Ayette, azgınlıkları ve itaatsizlikleri nedeniyle kınanan İsrailoğullarına hitaben şöyle denilir:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبَكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنْ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَشَقُّ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ غَشْبَةِ اللَّهِ وَمَالَهُ بِنَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ. 2

1 al-Makkarī, Nafh'1-tib, C.II, s. 1122

2 Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, II/74

"Sonra kalpleriniz yine katılaştı. Taş gibi, hatta daha da katı oldu. Nitekim taşlar arasında kendisinden ırmaklar fişkırان vardır, yarılıp içinden su çıkan vardır, Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah, yaptıklarınızı bilmez değildir."

Abū Bakr b. Şibrīn, Gırnata sultanlarından Muḥammad b. İsmā'īl b. Farac için söylediği mersiyesinde, hayali iki arkadaşsa seslenerek ölüm haberini şöyle bildirir:

قَضَى الْأَمْرَ الَّذِي فِيهِ تَأْتِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ
وَمَنْ حُكْمُ إِلَهٍ مَا لَهُ فِي الْحُكْمِ تَأْنٍ 1

"Hakkında soru sorduğunuz iş, olup bitmiştir.

Hüküm vermede bir eşi olmayan ilahın hükmü yerine gelmiştir."

İlk beyit, Yusuf Suresinde geçen bir ayetin çok az değişmiş şeklidir. Hz. Yusuf, kendisiyle birlikte zindana düşen iki arkadaşından birisinin rüyasında şarap sığığını, diğerinin ise başının üstünde bulunan ekmekten kuşların yediğini görmesi üzerine şu yorumu yapar:

يَا مَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدَكُمَا فَبِقِي رَبِّهِ خَيْرًا وَأَمَا الْآخِرُ فَيَطْبَبُ
فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قَضَى الْأَمْرَ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ . 2

"Ey zindan arkadaşlarım. Biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. Sorduğunuz iş, işte böylece kesinleşmiştir."

1 İbn'l-Hatîb, A'mâl'l-a'lām, s. 301

2 Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, XXII/41

6.2.4. İtnab

Sözü uzatma sanatı olarak bilinen ve birkaç şekilde yapalın itnab, mersiyelerde en çok tekrar¹ yoluyla işlenmiştir. Söylenen sözün etkisini arttırmak ve dinleyenlerin dikkatini çekmek için bir isim, bir nida, hatta bazen bir mısra tekrarlanmaktadır. Eski mersiyelerde sık işlenen sanatlar arasındadır. Cahiliye Devrinde yaşayan ve Bekr kabilesinin ileri gelenlerinden olan Hāriş b. 'Ubād, oğlu Bucayr için söylediği ve tekrarın en uzun örneğini verdiği bir mersiyesiyle ünlüdür. Hāriş b. 'Ubād, oğluna ağlamanın yanısıra onu öldüren Tağliblileri de tehdit eder ve intikam almaya karar verir. Yola çıkmak için al-Na'āma adlı atının hazırlanmasını ister ve bu isteğini mersiyede 40 defadan fazla tekrarlar:

قَرِّبَا مَرِّطَ النَّعَامَةَ مِنِّي	اَتَّبَعِيَ الْيَوْمَ قَوْلِي وَاحْتِبَالِي
قَرِّبَا مَرِّطَ النَّعَامَةَ مِنِّي	لَيْسَ قَوْلِي بِرَادٍ بَلْ اِنْعَالِي
قَرِّبَا مَرِّطَ النَّعَامَةَ مِنِّي	جَدَّ نَوْحِ النِّسَاءِ بِالْأَعْوَالِ
قَرِّبَا مَرِّطَ النَّعَامَةَ مِنِّي	قَرِّبَا مَا لَتَغْلِبُ الْقَلَالَ ²

"al-Na'āma'nın dizginlerini bana yaklaştıran. Sözüm ve düşündüğüm çarem lafta mı kalacak?

al-Na'āma'nın dizginlerini bana yaklaştıran. Benden laf değil iş isteniyor.

al-Na'āma'nın dizginlerini bana yaklaştıran. Kadınların yüksek sesle ağlamaları arttı.

al-Na'āma'nın dizginlerini bana yaklaştıran. Sapık Tağlib (ile savaşmak) için yaklaştıran.

1 Türk edebiyatında "tekrir" olarak da bilinir.

2 Sālīh, Muhaymar, Riṣā' l-abnā' fī'l-sī'r'l-arabī, s. 91-92

Şairler, tekrarlayacakları kelime ve ibareleri özenle seçmişlerdir. Hâriş b. 'Ubād'ın tekrarladığı mısralar, dikkati, yaşanan durumun ne denli gergin oluşuna ve akabinde kızışacak bir savaşa çekmektedir. Endülüslü İbn Darrāc al-Şaştallî, Sarakusta şehri hakimi Munzir b. Yaḥyā al-Tucībî için söylediği mersiyesinde, üzüntü ifade eden kalıplaşmış bazı kelimeleri tekrarlayarak etkili olmaya çalışır:

فَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالْكَمَاءُ تَهَابَهُ   وَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالْمُلُوكُ مَطِيعُوهُ
وَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالضُّيُوفُ تَزُورُهُ   وَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالرِّكَابُ تَنْحُوهُ
وَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالْأَمَانِيُّ تُوَمُّهُ   وَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالْخَلَائِقُ تَرْجُوهُ
1   وَلَهْفِي عَلَيْهِ وَالْمَمَاحِفُ حَوْلُهُ   يَخُطُّ كِتَابَ اللَّهِ فِيهَا وَبِتَلُوهُ

"Ona üzülüyorum, savaşçılar ondan korkardı. Ona üzülüyorum, krallar ona itaat ederlerdi.

Ona üzülüyorum, misafirler onu ziyaret ederdi. Ona üzülüyorum, kabileler ona yönelirdi.

Ona üzülüyorum, ümitler ona bağlanırdı. Ona üzülüyorum, bütün yaratıklar ondan birşeyler umardı.

Ona üzülüyorum... Çevresinde Kur'anlar olduğu halde Allah'ın kitabını yazıp okurdu."

İbn Darrāc, Fakih İsmā'īl b. Muḥammad al-Sarakuštî (öl. 412/1022) için söylediği bir mersiyesinde de ölünün ailesini sabra şöyle davet eder:

فَاخْتَسِبُوا آلَ إِسْمَاعِيلَ مَا آخْتَسَبْتُمْ / ثُمَّ الرَّبِّيَ مِنْ غَمَامِ الْعَبْتِ بِنَقَمِ
2   فَاخْتَسِبُوا آلَ إِسْمَاعِيلَ مَا آخْتَسَبْتُمْ / خَيْلِ الْوَعَى مِنْ لِوَاءِ الْجَيْشِ بِنَصْرِعِ

1 Divān İbn Darrāc al-Şaştallî, s. 237-238

2 Aynı eser, s. 317

"Ey İsmail'in ailesi. Dağılan yağmur bulutuna karşı yüksek tepelerin ihtisab yapışı (sabredip ecir bekleyişi) gibi siz de ihtisab yapın.

Ey İsmail'in ailesi. Ordu sancağının savaşta yere düşmesine karşı ihtisab yapan atlar gibi siz de ihtisab yapın."

Burada da gördüğümüz gibi, tekrarlanan kelimeler arasında ölünün adı da bulunmaktadır. Bu konuda daha uzun ve etkili bir tekrarı, İbn'l-Cayyâb'ın bir mersiyesinde görmekteyiz. Gırnata vezirlerinden 'Alî b. Mas'ûd al-Muhâribî (öl.725/1325) için ağlarken şöyle der:

وَمَنْ كَعَلِّي نِي الْقَبَاعَةِ وَالرِّفَا لَأَصْرَاخٍ مَذْعُورٍ وَأَيَّوَاءٍ مَطْرُودٍ
وَمَنْ كَعَلِّي نِي السَّمَاةِ وَالنِّدَا لَأَسْبَاغٍ أَنْعَامٍ وَأَنْجَازٍ مُؤَمُّودٍ
وَمَنْ كَعَلِّي لِلْإِدَارَةِ سَالِكًا لَهَا نَهْجٌ تَلْبِينٍ مَثُوبٍ بِتَشْدِيدٍ
وَمَنْ كَعَلِّي لِلسِّيَاسَةِ مُنْقَذًا أَوْامِرَ تَنْفِيذٍ وَأَحْكَامٍ تَوَطِيدٍ
وَمَنْ كَعَلِّي وَأَمِلَ الرَّحْمَ الَّتِي تَمَّتْ بِتَقْرِيْبٍ لَهُ أَوْ بِتَبَعِيدٍ
وَمَنْ كَعَلِّي فِي رِضَا اللَّهِ حَاكِمًا بِأَنْجَادٍ مَعْدُومٍ وَأَعْدَامٍ مُؤَجُّودٍ¹

"Cesur ve kendisinden razı olunmuş Ali gibi, korkan kişinin yardımına koşan ve kovulmuş kişiyi barındıran kim var?

Cömertlik ve hoşgörü sahibi Ali gibi, bol nimet ve ihsanda bulunacak, verdiği sözü yerine getirecek kim var?

Kim var Ali gibi tatlı-sert idareci (İdarede, sertlikle karışık yumuşak bir yol izleyecek kim var?).

1 İbn'l-Hatîb, al-İhâta fî ahbâr Ġirnâta, C.IV, s. 71-72

Kim var Ali gibi, yerine getirilmesi gereken emir ve hükümleri uygulayan siyaset adamı?

Kim var Ali, kendisine yakın ve uzak herkesle ilişkiyi sürdüren?

Kim var Ali gibi, Allah rızası için yoksula yardım eden ve var olanı yok eden?"

al-A'mā al-Tuḥlī de, ağıt yaktığı Muhammed'in kardeşi Abū Ḥasan'a hitap ederek isim tekrarı yapar:

أَبَا حَسَنٍ أَمَّا أَخُوكَ فَقَدْ مَضَى   فَوَا لَهْفَ نَفْسِي مَا أَلْتَقَى أَخْوَانِ
أَبَا حَسَنٍ أَحَدَى يَدَيْكَ رُزْقَتَهَا   فَهَلْ لَكَ بِالْعَبْرِ الْجَمِيلِ بَدَانِ
أَبَا حَسَنٍ أَلْقِ السِّلَاحَ فَإِنَّهَا   مَنَابِيا ، وَإِنَّ قَالِ الْجَهْلُ ، أَمَانِي
أَبَا حَسَنٍ هَلْ يَدْفَعُ الْمَرْءُ حِينَهُ /   بِأَيْدِ شُجَاعٍ أَوْ بِكَيْدِ جَبَانِ¹

"Ey Abū Ḥasan, kardeşin geçip gitti. Ne kadar üzgünüm. İki kardeş, biraraya gelemedi.

Ey Abū Ḥasan, iki elinden birisini kaybettin. Şimdi güzelce sabredecek takatın var mı?

Ey Abū Ḥasan, silahı at, çünkü o ölümdür. Cahil kişi: 'Bana eman ver.' dese bile (eman vermez).

Ey Abū Ḥasan, insan, cesurun elleri ya da korkak kişinin hilesi (ve tuzağı) ile ecelini defedebilir mi?"

---

1 al-Kutubī, İbn Şakir, Favāt'l-vafayāt, C.I, s. 94.

6.2.5. Cinas ve İstikak

Endülüslüler, mersiyelerinde cinas ve istikakı doğulara nazaran daha çok kullanmışlardır. Anlam sanatlarında onlardan etkilenen Endülüslüler, söz sanatlarında - yine onlardan ilham almakla birlikte - birbirlerinden etkilenmişler ve kendilerine özgü bir üslup geliştirip şiiri süslemişlerdir. Burada, özel bir ismi ve özellikle ölünün ismini, lafız bakımından kendisine çok yakın bir başka isimle ya da kendisinden türemiş bir fiille kullanmaktır. Mersiyeğe ait kavramlar ve bunlara dealet eden lafızlarla cinas ve istikak yapma eğilimi ise çok azdır. Mesela bunların birisinde, Vezir ve edip Abū Bakr Muḥammad al-Balavī'ye (ö1.738/1337) ağıt yakan Abū Bakr b. Şibrīn şöyle der:

لَيْسَتْ صَابَةَ نَفْسِي بَعْدَهُ عَجَبًا وَإِنَّمَا صَبْرًا مِنْ أَعْجَبِ الْعَجَبِ
أَجَابَ دَمْعِي إِذْ نَادَى النَّيْمُ بِهِ / لَوْ غَيْرُ مَنَعَاهُ نَادَى الدَّمْعُ لَمْ يَجِبْ¹

"Ondan sonra (onun ölümünden sonra), hasret içinde olmam şaşılacak şey değildir. Asıl şaşılacak şey, nefsimin sabretmesidir.

Ölüm haberini veren kişi seslendiği zaman, ona gözyaşım cevap verdi. Eğer ölüm haberinden başka birşey için seslenmiş olsaydı, gözyaşım karşılık vermezdi."

Ancak bu çabalar fazla taraftar bulmamış ve yukarıda da belirttiğimiz gibi özel isimlerle cinas ve istikak yapmak tercih edilmiştir. Bu konuda daha önce doğuda da bazı çabalar gösterilmiştir. Mesela Abbasi şairlerinden Abū Tammām, bir dostu

1 İbn'l-Hatib, al-İhāta, C.III, s. 222

için söylediği methiyesinde şöyle der:

1 مَا مَاتَ مِنْ كَرَمِ الزَّمَانِ فَاتَهُ بِحَيِّ لَدَى بِحَيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

"Zamanın cömertliğinden dolayı ölen şey, Yahyâ b. 'Abdullâh'ın yanında hayat bulur."

Abû'l-Alâ al-Ma'arrî de, bir zühhd şiirinde kaderden söz ederken şöyle der:

2 رَمَى آلَ صَنْعِرٍ بِالصُّخُورِ وَجُرُولاَ بِبَهْبٍ وَالْقَى الرَّاسِيَاتِ عَلَى فِهْرٍ

"(Kader), Şahr Ailesini kayalara, Carval'ı yüksek tepelere attı. Fihr'in üzerine de yüksek dağları devirdi."³

Endülüslüler, bu üslubu mersiye etrafında yoğunlaştırmışlar ve biribirlerinden etkilenmişlerdir. Özel isimlerle yapılan cinas ve istikaklar, bazen birkaç beyite sığmayacak kadar çok işlenmiştir. Bunun en bariz örneğini, al-Huşrî'nin al-Muktedir b. Hüd için söylediği mersiyelerinin birisinde görmekteyiz:

نَعْدُ حَمُونًا كُلَّ دِرْعٍ وَمَغْفِرٍ وَتَعْدُوا الْمَنَايَا فِي عَرِينِ الْغَضْفِرِ
وَإِخْدَى بِنَاتِ الدَّهْرِ تَنْفِ أَحَدُهُ وَتَهْدِمُ بِالتَّدْمِيرِ بِنْيَانَ تَدْمُرُ
نَبَا نَابُ عَادٍ وَهُوَ كَاللَّيْتِ عَادِيًا وَمَاتَتْ مِنْى كِمْرَى الْمَلُوكِ وَقَبِيرُ
وَمَا دَرَأَتْ عَنْ تَبِعٍ تَبِعٌ لَهُ صُرُوفَ الرَّدَى الْجَارِيِ عَلَى كُلِّ قَبُورٍ⁴

1 Divân Abū Tammām, C.III, s. 347

2 al-Ma'arrî. al-Luzūmiyyât, C.I, s. 372

3 Beyitte geçen Şahr, ünlü kadın şair al-Hansâ'nın kardeşi olup asıl adı 'Amr b. Şarîd'dir. Carval, muhadramun şairlerinden al-Huşay'a'dır. Fihr ise, kendi adıyla anılan kabilenin başı olan Fihr b. Mâlik b. al-Naẓr b. Kināna'dır.

4 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.IV, C.I, s. 409-410

"Ölümler en güçlü arslanın inine saldırırken biz, her zırh ve miğferi bizi koruyacak birer kale sanıyoruz. Zamanın felaketlerinden birisi Uhud Dağını yıkıyor ve Tedmur'daki binaları yerle bir ediyor.¹

Arslan gibi saldıran Ad kavminin sivri dişi etkisini yitirmiş, kralların Kisrasının ve Kayserin ümitleri de yok olmuştur.²

Tubba'ya bağlı olanlar, onu, her aslana saldıran ölüm felaketinden koruyamamışlardır."

al-Mu' tamid b. 'Abbād, iki oğlu al-Rāzī ve al-Ma' mūn için söylediği mersiyesinde, onlara bazen künyeleriyle bazen de gerçek isimleriyle hitap ederek şöyle der:

3
أَفْتَحُ قَدْ فَتَحَتْ لِي بَابَ رَحْمَةٍ كَمَا بَيَّزِدَ اللَّهُ قَدْ زَادَ فِي أَجْرِي
أَبَا خَالِدٍ، أَوْرَثْتَنِي الْبَيْتَ خَالِدًا أَبَا النَّعْرِ، مَذَّوَدَعْتَنِي وَدَعْنِي نَعْرِي

"Ey Feth, sen bana rahmet kapısını açtın. Yezid sayesinde de Allah ecrimi arttırdı.

Ey Abū Hālid, sen bana ebedi bir üzüntüyü miras bıraktın. Ey Abū'l-Naşr, sen beni terkedeli yardımım da beni terketti."

İbn Labbāna, Abbadiler için ağladığı ilk mersiyesinin son beyitinde, bağış ve ihsan kapılarının kapandığını ifade ederken şöyle der:

4
مَنْ لِي بِكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ إِذَا / مَاءُ السَّمَاءِ أَبِي عُفْيَا حَتَّى الْقَادِي

1 Tedmur, İslam öncesi Kuzey Arabistan Arap devletlerinden olan Tedmurlular (veya Palmirliler) Devletinin merkezidir.

2 Kisra, İran'daki Sasani hükümdarlarının, Kayser ise Bizans imparatorlarının ünvanıdır.

3 al-Fath b. Hākān, Kalā'id'l-İkyān, s. 12

4 al-Marrākuşī, al-Mu' cib, s. 104

"Yağmur, susuzluktan yanan kişiyi sulamayı reddederse, sizin yerinize beni sulayacak kim var ey Mā' 'l-Samā' oğulları?"

İbn Hafāca, gençliğine ağıt yaktığı şiirlerinin en üstün şiirleri olduğunu anlatmak istediği bir beyitinde şöyle der:

1 وَاللِّشْمْرِ عِنْدِي - كَلِمًا نَدَبَ الْقَبِي نَابِكِي - مَحَلُّ الْحَقِّ الشِّعْرُ بِالشِّعْرِ

"Şiirin, gençliğe her ağıt yakıp ağlatışında, benim yanımda onu Şi'rā yıldızına ulaştıran bir mevkiî vardır."

Abū Muḥammad Ğānim, kardeşi^c Omar'a ağıt yakarken:

يَا عَمْرًا أَعْمَرْتَ قَلْبِي أَسَى وَدَعَّ صَبْرِي مِثْلَمَا وَدَعَكَ²

"Ey^c Omar, kalbimi öyle bir üzüntüyle doldurdun ki, seni ayırdığı gibi sabrımı da benden ayırıp yok etmiştir."

Lisān'l-Dīn b. al-Ḥaṭīb, Amir b. Muḥammad al-Hintānī'yi kardeşinden dolayı taziye ederken:

3 أَبَا نَابِتٍ كُنْ فِي الشَّدَائِدِ نَابِتًا / إِنِّي أَعِيدُكَ أَنْ تَلْقَى حَوْدَكَ ثَامِتًا

"Ey Abū Sābit, zorluklar karşısında metin ol. Seni kıskanan kişiyle, (başına gelenden dolayı) seni alaya alarak karşılaşmana karşı seni sakındırırım."

Abū'l-Bakā' al-Rundī, Endülüs'e ağlarken:

4 وَآيِنَ مَا نَادَهُ شَدَادٌ فِي أَرَمٍ / وَآيِنَ مَا سَأَهُ فِي الْفُرْسِ سَامَانُ

1 al-Faḥ b. Hākān, a.g.e., s. 238

2 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.I, C.II, s. 357

3 al-Makḥarī, Nafh'l-tīb, C.IV, s. 549

4 Aynı eser, C.II, s. 1247

"Nerede Şeddād'ın İrem'deki görkemli yapıları? Nerede Sāsān'ın İran'da sahip olduğu saltanat?"

6.2.6. Tecahül-ü Arif

Mersiyelerde az rastlanan, ancak güzel işlendiği takdirde şiire renk katan sanatlar arasındadır. Yaşanan bir felaketi bilmezlikten gelip şaşırmış görünmek, şairlerin arasına başvurduğu yollardan olup ilk örneklerini erken devirlerden itibaren vermeye başlamıştır. Mesela al-Ḥansā', kardeşi Şahr için söylediği mersiyelerinden birisine şöyle başlar:

قَدَى بَعِينِكَ أُمٌّ بِالْعَيْنِ عَوَّارٌ أُمٌّ نَزَفَتْ إِذْ خَلَّتْ مِنْ أَهْلِهَا النَّارُ¹

"Gözüne çöp mü battı, yoksa gözde hastalık mı var? Yoksa göz, ev oturanlarından boşaldı diye mi yaşardı?"

Ḥassān b. Sābit de Hz. Muhammed için söylediği bir mersiyesinde şöyle der:

مَا بَالَ عَيْنِي لَا تَنَامُ كَأَنَّهَا كَحَلَّتْ مَا فِيهَا بِحُلِّ الْأَرْمَدِ²

"Gözüme ne oldu da uyumuyor? Gözyaşı pınarları, adeta hastalıkla sürmelenmiş."

Bu beyitlerden açıkça etkilenen Endülüslü Kadı Abū'l-Muṭarrāf b. 'Amīra, Balensiya şehrinin düşmesi üzerine söylediği mersiyesine şöyle başlar:

مَا بَالَ دَمْعِكَ لَا بَيْنِي مِدْرَارُهُ أُمٌّ مَا لِقَلْبِكَ لَا يَغْرِ قَرَارُهُ

1 Divān al-Ḥansā', s. 57

2 Divān Ḥassān b. Sābit, s. 208

أَلِلْوَعَةِ بَيْنَ الطُّلُوعِ لِظَاغِنِ
مَارَتْ رَكَابُهُ وَشَطَّتْ دِبَارُهُ
أَمْ لِلشَّبَابِ تَفَاذَمَتْ أَوْطَانُهُ
بَعْدَ الدُّنُوِّ وَأَخْفَقَتْ أَوْطَارُهُ 1

"Gözyaşlarına ne oluyor da dökülüşü kesilmiyor? Kalbine ne oluyor da durup sakinleşmiyor?

Göç edip kafillesi yola çıkan ve evi uzaklaşan bir kişiden dolayı içinin yanıışından mı?

Yoksa, yakın olduktan sonra uzaklaşan ve gayelerine ulaşamayan (ve emelleri boşa çıkan) gençliğin gidişinden mi?"

Lisân'l-Dîn b. al-Haṭīb de, Abū'l-Ḥasan 'Ali b. al-Cayyāb'a ağıt yakarken bu sanatı, kapalı istiarelerle birlikte güzel bir şekilde işler:

مَا لِلْبِرَاعِ خَوَافِعِ الْأَعْنَاقِ
طَرَقَ النِّعْمُ فَمِنْ فِي إِطْرَاقِ
مَا لِلْمَحَافِيفِ مَوَحَتْ رَوْضَاتِهَا
أَسْفَا وَكُنَّ نَخْبِرَةَ الْأَوْرَاقِ
مَا لِلْبَيَانَ كُؤُوسُهُ مَهْجُورَةٌ
غَفَلَ الْمَدِيرُ لَهَا وَنَامَ السَّاقِي 2

"Kalemlere ne oluyor da boyunlarını eğmişler? Ölüm habercisi gelmiş ve onlar da derin bir düşünceye dalmışlar.

Ne oluyor sahifelere (kitaplara)? Bahçeleri daha önce taze yapraklar açarken şimdi üzüntüden susuz kalıp kurumuş.

Beyan ilminin kadehleri neden terkedilmiş? Onlara içki doldurup sunan kişi gaflete dalmış, sâki de uyumuştur."

Ibn Ḥabbāza, Vezir Ibn'l-Cadd için söylediği mersiyesinde aynı sanatı işlerken ölüm haberini çok abartılı bir dille

1 Ibn'l-Haṭīb, A^cmāl'l-a^clām, s. 273

2 al-Makḥarî, Nafḥ'l-ṭīb, C.III, s. 233

anlatır ve Kur'ân'da anlatılan ya da tasvir edilen bazı olaylara da telmihte bulunur:

أَرَجَّةُ الصَّعِقِ يَوْمَ النَّفْخِ فِي الصُّورِ / أَمْ دَكَّةُ الطُّودِ يَوْمَ الصَّعِقِ فِي الطُّورِ
أَمْ الْكَوَاكِبُ فِي آفَاقِهَا آتَتْتَرَّتْ وَ بَاتَتِ الشَّمْسُ فِي طَيِّ وَ تَكْوِيرِ
مَا لِلنَّهَارِ تَعَرَّى مِنْ نِيَابِ سَنَى وَ أَشْبَهَ اللَّيْلِ فِي أَثْوَابِ نَيْجُورِ¹

"(Bu olay) Sûra üfürüldüğü gün kopan gürültü müdür?
Yoksa Tur Dağında bayılma günü dağın sarsılması mıdır?²

Yoksa ufuklarda yıldızlar mı saçıldı ve güneş, ışığı giderildikten sonra katlandı ?³

Gündüze ne oluyor da ışık gibi parlayan elbisesini soyup koyu elbise giyen geceye dönüşmüş?"

1 al-Maḳḳarî, Azhâr'l-riyâz, C.II, s. 380

2 Şu ayetlere telmih vardır:

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرِ إِلَيْكَ
قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَحُوفَ تَرَانِي
فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا.....

"Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, 'Rabbim, bana kendini göster, sana bakayım.' dedi. Allah: 'Sen beni göremeyeceksin, ama dağa bak, eğer o yerinde kalırsa o zaman beni görürsün.' diye buyurdu. Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti ve Musa da baygın düştü..." (Kur'an, VII/143)

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَمِمَّعٍ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ...

"Sura üflenince, Allah'ın dilediği hariç, gökte ve yerde olan herkes düşüp ölür.." (Kur'an, XXXIX/68)

3 Şu ayetlere telmih vardır:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ

"Güneş dürülüp ışığı kalmadığı zaman." (Kur'an, LXXXI/1)

وَإِذَا الْكَوَاكِبُ أَسْتَشْرَّتْ

"Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman." (Kur'an, LXXXII/2)

6.2.7. İstidrak¹

Birisini övüyormuş gibi gözükp yemek ya da yeriyormuş gibi gözükp övmek, daha çok methiye ve hicviyelerde ağırlık kazanan sanatlar arasındadır. Mersiyelerde ölüye ve ailesine yöneltilen övgüler ve az rastlanan hicivler ise, alışılmış üslup çerçevesinde yapılmaktadır. Bununla birlikte şairler, bazen övgü ve yergide bulunacakları zaman, dikkati çekmek ve anlamı güçlendirmek amacıyla bu sanata başvurmuşlardır. Bu sanat, geçmiş dönemlerde de az işlenmiştir. Bunların birisinde al-Nābiğa al-Ca'dī², genç bir kişi için söylediği mersiyesinde onu övmek amacıyla şöyle der:

فَتَى كَمَلَتْ خَيْرَاتُهُ غَيْرَاتَهُ جَوَادٌ فَمَا يُبْقَى مِنَ الْمَالِ بَاقِيَا³

"O, iyi yönleri olgunluğa ermiş bir gençtir. Ancak ne var ki, cömert olup malından geriye birşey bırakmamıştır."

Endülüslü İbn Zumuruk, Sultan Muhammed al-Ğani Billāh'a ağıt yakarken oğlu Yūsuf'u şöyle över:

وَرَمَتْكَ مُرْتَاخُ الْمَخَاطِفِ مَرَّةً كَأَنَّ قَدْ سَقَنَهُ مِنْ دَمِ الْكُفْرِ قَرْقَفًا

1 Birisini övüyormuş gibi gözükp yemek (الذَّمُّ بِمَا يُشْبَهُ الْمَدْحَ) ve yeriyormuş gibi gözükp aslında övmek (الْمَدْحُ بِمَا يُشْبَهُ الذَّمَّ), Türk edebiyatında "İstidrak" adı altında zikredildiği için biz de bu şekilde kısa bir başlık kullanmayı uygun gördük. Bkz. Tahir'ül-Mevlevi, Edebiyat Lügatı, İstanbul 1984, s.73

2 Asıl adı Ḥassān b. Kays al-Ca'dī olup muhadramun şairlerindedir ve sonradan müslümanlığı kabul etmiştir. Ölüm tarihi bilinmemektedir.

3 Abū Tammām, Divān'l-Hamāsa, No: 335, s. 276

1 وَلَا عَيْبَ فِيهِ غَيْرَ أَنْ سِنَانَهُ إِذَا شَمَّ رِيحَ النَّقَمِ فِي الْحَرْبِ بَرَعَفُ

"Mızrağın, rahat bir şekilde salınmaktadır. Şarap, onu adeta küfrün kanıyla sulamıştır.

Mızrağın hiçbir kusuru yok. Ancak sivri ucu, savaşta kalkan tozun kokusunu alınca hızla yol alır."

Hiciv amacıyla yapılan istidraka en güzel örneklerden birisi, al-Dakḫūn'un Endülüs için söylediği mersiyesinde mevcuttur. Şair, çeşitli mesleklere mensup müslümanlardan söz ederken şöyle der:

رُحْبَانُ لَيْلٍ وَفُرْسَانُ النَّهَارِ فَمَنْ / يُلِمُّ بِسَاحَتِهِمْ يَنْظُرُ بِأَمَانٍ
2 لَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنْ الْمَغَافِلَهُمْ / يَسْلُو عَنْ أَهْلِ وَأَوْطَانٍ وَأَمْوَالٍ

"Onlar, gece ibadete kapanan, gündüz de savaşan kahramanlardır. Onların sahasına giren kişi, emellerine kavuşur."

Hiçbir kusurları yok. Sadece, onlara katılan kişi, ailesinden, vatanından ve malından uzak kalır."

Yine hiciv amacıyla yapılan istidraka güzel bir örneği de, Endülüs edip ve dilcilerinden İbn Sarra'nın (ö1.519/1125) kızı için söylediği bir mersiyesinde görmekteyiz:

الْأَيَّامُ مَوْتُ كُنْتَ بِنَا رُفَاً فَجَدَّدْتَ السُّرُورَ لَنَا بِزُورَةٍ
حَمْدَنَا سَمِعَكَ الْمَشْكُورُ لَمَّا كَفَيْتَ مَوْنَةَ وَسَتَرْتَ عَوْرَةَ

1 al-Makkarī, Azhār'l-riyāz, C.II, s. 151

2 Aynı eser, C.I, s. 105

فَأَنكحْنَا الْقَرِيحَ بِلَا مَدَاقٍ وَجَهَّزْنَا الْعُرُوسَ بِغَيْرِ شُورَةٍ 1

"Ey ölüm, sen bize karşı merhametliydin. Bir ayrılıkla, bizi yeniden sevindirmiş oldun.

Bir açıklığı örttüğün ve rızık verdiğin (bir açlığı giderdiğin)için şükre layık işini övdük.

Mezarı, mihir almaksızın nikahladık. Gelini de çeyizsiz olarak gönderdik (Kızımızı, çeyizsiz ve mihir almaksızın mezara gelin olarak verdik.)"

6.2.8. Hüsn-ü Ta'lil

Hüsn-ü Ta'lil, ölümü güzel bir sebebe bağlayıp sabır ve teselli bulmayı kolaylaştıran ve bu sayede mersiyeleeri güzelleştiren bir sanat olmasına rağmen az işlenmiştir. Mevcut hüsn-ü ta'lillerin genellikle bir beyitte tamamlandığı görülmür.

al-Ḥuşri, al-Muqtadir b. Hüd'a ağlarken, ölen kişinin aslında kurtulup rahata kavuştuğunu şöyle ifade eder:

تَنَزَّهَ عَنْ تَبَعَاتِ الْمُلُوكِ فَخَفَّ عَلَى الْمَلِكِ الْكَاتِبِ 2

"Hükümdarların yüklendiği sorumluluklardan kaçıp uzaklaştı ve (yaptıklarını yazmak) yazıcı meleğe hafif geldi.

İbn Zumuruk, hocası Abū'l-Ḳāsim al-Sabtî'ye (ö1.761/1360) ağıt yakarken, onun zaten böyle fani bir dünyada yaşamasının

1 İbn'l-Ḥaṭīb, al-İḥāta, C.III, s. 440

2 İbn Bessām, al-Zahīra, Böl.IV, C.IV, s. 211

uygun olmadığını söyle dile getirir:

أَنِفَ الْمَقَامِ مَعَ الْفَنَاءِ نَزَاهَةً / فَنَوَى الرَّحِيلَ إِلَى مَقَامٍ بَاقِي 1

"Yoklukla birlikte olmayı kendisine yakıştıramadı ve ebedi bir makama göçmeye niyet etti."

İlginç bir hüsn-ü ta'lil de Abū Bakr b. Şibrin tarafından yapılmıştır. Gırnatalı genç Sultan Muḥammad b. İsmā'il b. Farac'ın 733/1333 yılında bir sefer esnasında askerleri ile arasında çıkan bir tartışma sonucu öldürülmesi üzerine söylediği mersiyesinde, sultanın yıkanmadan ve namazının kılınmadan gömülmesi üzerine duyduğu üzüntüyü dile getirir:

حَمَلَهُ دُونَ مَلَاةٍ لِلثَّرَى مِمَّا عَجَانِي 2

"Beni üzen şey, namazını kılmaksızın onu toprağa taşımalarıdır."

Ancak İbn Şibrin bir başka mersiyesinde, onun şehit olduğunu ve dolayısıyla yıkanıp namazının kılınmasına gerek kalmadığını söyleyerek teselli bulmaya çalışır:

عَيْنِ ابْنِي لِمَبِّتٍ فَادْرُوهُ فِي تَرَاهُ مَلَقَى وَقَدْ غَدْرُوهُ

دَفَنُوهُ وَلَمْ يُمَلِّ عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْهُمْ وَلَا غَسَلُوهُ

إِنَّمَا مَاتَ يَوْمَ مَاتَ شَهِيدًا فَأَقَامُوا رَسْمًا وَلَمْ يَقْمُدُوهُ 3

"Ey gözüm. Toprağının üzerinde atılmış halde bırakıp gittikleri ve kendisine ihanet ettikleri bir ölüye ağla."

1 al-Makkarî, Nafh'l-tîb, C.III, s. 107

2 İbn'l-Haṭîb, A'mâl'l-a'lâm, s. 303

3 al-Asḳalânî, İbn Hacer, al-Durar'l-kâmina, Haydarabad, H.1349, C.III, s. 390

Yıkamadan ve hiçkimse namazını kılmadan onu gömdüler.

O, öldüğü gün şehit olarak ölmüştür. Kasıtlı yapmadıkları halde onun için bu merasimi yapmışlardır. (Farkına varmadan onu şehit muamelesine tabi tutmuşlardır.)"

6.2.9. Kinaye

Mersiyelerde tasarlanan hayal ve imajların, beyan sanatlarından olan teşbih ve istiarelerle kurulabilmesi, yine aynı grupta bulunan kinayelere olan ilgiyi azaltmıştır. Dolayısıyla kinayeler, mersiyelerdeki duyguların ifade edilmesinde fazla etkili olamayıp genellikle övgüyü ele alan bazı beyitleri süslemişlerdir. Mesela İbn Zaydün, al-Mu'tazid b. 'Abd bād için söylediği mersiyesinde oğlu al-Mu'tamid'i şöyle över:

1 مَلِيكٌ، لَهُ مِنَّا النَّمِيحَةُ وَالْهَوَى / وَمِنْهُ الْأَيْدِي الْبَيْضُ وَالنِّمَمُ الْخَضِرُ

"O, bizim kendisini sevip öğüt verdiğimiz, onun da bize cömert davranıp nimet bahsettiği bir kraldır."

"Beyaz eller" (الْأَيْدِي الْبَيْضُ) ifadesi burada cömertlikten kinayedir.

İbn 'Abdün, Aftasiler için söylediği mersiyesinde, Hz. Ali'nin kardeşi Ca'far b. Abī Ṭālīb'in ve Peygamberin amcası Hz. Hamza'nın ölümden kurtulamadıklarını ifade ettiği beyitte şöyle der:

وَمَزَّقَتْ جَعْفَرًا بِالْبَيْضِ وَأَخْتَلَسَتْ / مِنْ غِيْلِهِ حَمْزَةَ الْقَلَامِ لِلْجَزْرِ 2

1 Divan İbn Zaydun, s. 24

2 al-Marrākuṣī, al-Mu'cib, s. 55

"(Geceler), Ca'far'ı kılıçlarla parçalamış ve deve kesen (ve bunu ikram eden) H̄amza'yı da ininden çekip almıştır."

İkinci mısradaki geçen "deve kesen, deve kurban eden" (ظَلَامٌ لِلْجَزْرِ) ifadesi, cömertlikten kinaye olup eskiden kullanılırdı.¹

Eskiye ait olan bir başka kinaye de, İbn Darrāc'ın Fakih İsmā'îl b. Muḥammad al-Sarakuṣṭî için söylediği mersiyesinde mevcuttur. Şair, ölen kişinin ailesinden Abū Marvān adlı bir kişiye hitap edip onu sabra davet ederken şöyle der:

فَارْبِطْ لَهَا أَبَا مَرْوَانَ جَاشِقَتِي / سَمَا فَاتَّبِعْ حَتَّى عَادَ يُتَّبِعُ
وَقَدْ عَضَّتْ عَلَى نَابِ الْبَزُولِ فَلَا / يُغْنِيكَ حَسَنَ الْعَزَاءِ الْأَزْلَمُ الْجَدْعُ²

"Ey Abū Marvān. Gittikçe yükselen ve kendisine tabi olunan genç kişinin yaptığı gibi sen de serinkanlı ol (ve sabret).

Sen artık yaşlandın. Zamanın acımasızlığı, senin güzelce sabretmene yardımcı olmuyor."

İkinci beyitte geçen الْبَزُولُ, "sekiz yaşını doldurup dokuzuna girmiş deve" anlamındadır. نَابٌ (köpek dişi) ve عَضَّ (ısırdı) kelimeleriyle kullanıldığı zaman, "Dokuz yaşına girmiş devenin köpek dişiyle ısırдың." şeklinde garip bir anlam ifade eder ki, bu da yaşlılıktan ve gücün zayıflamasından kinayedir.³

1 İbn Badrūn, Şarḥ kaṣida İbn 'Abdūn, Mısır, 1340/1921, s. 136

2 Divān İbn Darrāc al-Ḳaṣṭallī, s. 318

3 Aynı eser, s. 318, Dipnot No. 1

الْأَزْمُ الْجَدْعُ ise, "sert geçen zaman, eskimeyen zaman" anlamlarına gelir.¹

İbn Darrâc'ın, şiirlerinde bu tarzda klasik ifadeler kullanması, onun "Endülüs'de yaşayan bedevi bir şair" şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır.²

6.3. VEZİN VE KAFİYE

Endülüs toplumu, çeşitli bilim ve sanat dallarıyla uğraşmanın yanısıra zevk ve eğlenceye düşkünlüğü ile de dikkati çeken bir toplumdur. Güzel bir tabiat ve bereketli topraklar, Endülüslülerin sosyal yaşamlarını, duygu ve düşüncelerini oldukça etkilemiştir. Müziğe olan düşkünlükleri de, zamanla, şarkı gibi bestelenen muvaşşah türü şiirlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böyle bir ortamda söylenen mersiyeleri vezin bakımından incelediğimiz zaman, aynı hafifliği ve coşkulu tempoyu göremeyiz. Zevk ve istek üzerine değil de bir ihtiyacı gidermek ve bir görevi yerine getirmek için söylenen mersiyeler, müzik ve ritim açısından doğulularınkinden farklı değildir. Bestelenmeye müsait kısa bahirler yerine üç-dört tefileden oluşan uzun bahirler tercih edilmiştir. Böylece, besteden ziyade sözü uzatıp dokunaklı kelimeler kullanmak, ibret ve öğüdü arttırmak suretiyle etkili olma yoluna gidilmiştir.

1 al-Maydānī, Macma' al-amsāl, C.III, s. 431

2 Sezgin, Fuad, GAS, Leiden, 1975, C.II, s. 699

Mersiyelerde en çok kullanılan bahir, tavildir. Bunu, basit ve kamil bahirleri izler. Doğu mersiyeleri de bu konuda büyük bir farklılık göstermezler. Abū Tammām'ın *Divān al-Ḥamāsa* adlı eserinde yer alan ve Cahiliye, Emevi ve Abbasi devirlerine ait olan 140 mersiye, bize doğu mersiyeleri hakkında yeterli fikir ve kanaati kazandırmaktadır. Bu mersiyeleri, çalışmamızda yer alan 176 Endülüs mersiyesi¹ ile vezin bakımından karşılaştırdığımız zaman ortaya şöyle bir tablo çıkar:

<u>Bahir</u>	<u>Endülüs</u>	<u>Divān al-Ḥamāsa</u>
Tavil	66	84
Basit	32	11
Kamil	31	21
Mutekarib	11	1
Vafir	9	13
Seri	9	2
Remel	7	2
Hafif	6	-
Munserih	3	2
Hezec	1	1
Muctess	1	-
Medid	-	3

Bahirlerin kullanım ve tercihinde büyük bir değişiklik meydana gelmemiş; ayrıca hem doğuda ve hem de Endülüs'de recez, muktazab, muzari ve mutedarik bahirlerinde mersiye söylenmemiştir.

---

1 Bu sayıya, çeşitli vesilelerle yer verdiğimiz bazı zühdiyyat ve diğer tür şiirler ile al-Mu^ctamid b. 'Abbād'a ait olup şikayet ve karamsarlık konularını işleyen şiirler dahil değildir.

En çok kullanılan tavil bahri, genellikle

فاعِلن مفاعيلن فاعِلن مفاعيلن فاعِلن مفاعيلن فاعِلن مفاعيلن

Faūlun mefāilu faūlun mefāilun/faūlun mefāilun faūlun mefāilun

şeklinde, yani maqbūz ölçüsünde söylenmiştir.

Basit bahri, tavilden sonra gelmesine rağmen, Endülüs'ün ünlü mersiyeleleri bu bahirde söylenmiştir. al-Rundī ve al-Dakkun'un Endülüs, İbn 'Abdūn'un Aftasiler ve İbn Labbāna'nın Abbadiler için söylediği mersiyeleler basit bahrindedir. Bir mersiye, basitin az rastlanan muhalla^c ölçüsünde söylenmiştir. Burada, İbn Şuhayd'ın mezarda arkadaşıyla yaptığı konuşmayı ihtiva eden mersiyesi olup matlaı şöyledir:

1 يَا مَاجِي قُمْ فَقَدْ اَطَّلْنَا   اَنَحْنُ طَوَّلَ الْمَدَى هَجُودٌ 1

مستفعلن فاعِلن فعولن   متفعلن فاعِلن فعولن

Mustefilun fâilun faūlun   Mutefilun fâilun faūlu

"Ey dostum kalk, çok yattık. Böyle uzun süre yatacak mıyız?"

Muctess bahrinde olan tek mersiye, al-Muqtadir b. Hūd'un hem kendisine ve hem de veziri Yahyā'ya ağladığı şiiridir:

2 يَا مَارِمًا اَغْمَدْتَهُ   عَن نَّاطِرَتِي الْعَوَارِمِ 2

مستفعلن فاعِلات   مستفعلن فاعِلات

Mustefilun fâilatu

Mustefilun fâilatun

1 İbn Bassām, al-Zahira, Böl.I, C.I, s. 287

2 al-Maqqari, Nafh'l-tib, C.II, s. 967

"Ey kılıçların, gözlerimin önünden ayırdığı kılıç."

Hezec bahrindeki tek mersiyei de al-Ḥuşrî oğlu için söylemiştir:

أَنَا فَرْدٌ بِلَا خَلِيٍّ (م) لِي وَلَا ابْنٍ وَلَا أَخٍ¹

مفاعيلن مفاعيلن

مفاعيلن مفاعيلن

Mefāilun mefāilun

Mefāilun mefāilu

"Ben, dostsuz, çocuksuz ve kardeşsiz yalnız bir kişiyim."

Bahirleri, şairlerin tercihinine göre incelediğimiz zaman ilk üç bahrin yerini koruduğunu; ancak mersiye sayısı arttıkça az kullanılan bahirlere de yer verildiğini görürüz. Mesela İbn Ḥamdîs, 13 mersiye'nin üçünü hafif, birisini munserih, birisini de mutekarib bahrinde nazmetmiştir. 8 mersiye söyleyen al-Ḥuşrî, remel, munserih ve hezec bahirlerini birer kez kullanmıştır. al-Mu'tamid b. 'Abbād (11 mersiye) ve İbn Zaydun'da (6 mersiye) ise bu bahirlere olan ilgi daha azdır. Herikisi de taviil, basit ve kamil bahirlerine ağırlık vermişlerdir. Sadece al-Mu'tamid iki, İbn Zaydun da bir kez remel bahrini kullanmışlardır.

İbn Hafāca ve İbn Şuhayd ise, çok mersiye söylemiş olmalarına rağmen ilk üç bahirden başkasını tercih etmemişlerdir. İbn Hafaca, 11 mersiye'nin dokuzunu taviil, ikisini kamil; İbn Şuhayd da 9 mersiye'nin dördünü taviil, dördünü basit ve birini de kamil bahrinde söylemişlerdir.

---

¹ İbn Bassām, a.g.e., Böl.IV, C.I, s. 213

Vezin konusunda ortaya farklı ve yeni birşey koyamayan Endülüslüler, mersiyeyi değişik bir şiir kalıbında söyleyip âhengini değiştirmek istemişlerdir. Bu da, klasik kaside yerine Endülüs'e has olan muvaşşah formunda mersiye söylemektir. Ancak aşk, şarap ve eğlence konularını işleyen ve bestelenebilen muvaşşahların mersiyeleere uygun olmaması yüzünden bu hareket fazla ilgi görmemiştir. Mesela Tabip Abū Bakr b. Zühr'un, Abū Marvān Aḥmad al-Bāccī adlı bir akrabası için söylediği şu muvaşşahası, gerek âhenk ve gerekse ihtiva ettiği lafızlar itibarıyla mersiyeden çok bir gazeli andırır:

زَعَمْتُ أَنْفَاسِي الْمَعْدَا   أَنْ أَفْرَاحَ الْهَوَى نَكِدُ

هَامَ قَلْبِي فِي مُعَذِّبِهِ

وَ أَنَا أَشْكُو لِمَطْلَبِهِ

أِنْ كَتَمْتُ الْهَوَى مِتُّ بِهِ

وَ إِذَا مَا صِحْتُ وَ أَكْبَدَا   فَرِحَ الْأَعْدَاءُ وَ انْتَقَدُوا

أَيُّهَا الْبَاكِي عَلَى الظَّلْمِ

وَ مُدِيرِ الرَّاحِ بِالْأَمَلِ

أَنَا مِنْ عَيْنَيْكَ فِي شَغْلٍ

فَدَعَ الدَّمْعَ السَّفُوحَ سُدَى   وَ ضَرَامَ الشَّوْقِ تَتَقَدُّ

مَقْلَةً جَادَتْ بِمَا مَلَكَهُ

عَرَفْتُ ذُلَّ الْهَوَى فَبَكَتْ

وَوَشَكَتَ مِمَّا بِهِ وَرَشَتْ

وَفُوَادِي هَائِمٌ أَبَدًا مَا عَلَيْهِ لِللَّوْ يَدُ 1

"Derin derin iç çekişim, aşkın sevinçlerinin az olduğunu iddia etti.

Kalbim, kendisine azap veren kişi için yanıp durdu. Ben de onu istemek için dert yanıyorum. Eğer aşkı gizlersem, onu öldürmüş olurum.

Ah ne büyük sıkıntı diye çılgık attığım zaman düşmanlar sevinir ve eleştirir.

Ey kalıntılar üzerinde ağlayan ve içki kadehini ümitle sunan kişi: Ben, senin gözlerine dalmışım.

Hasretin ateşi alev alev yanarken bırak gözyaşlarını serbestçe aksın.

Elinde olanı esirgemeyip cömertlik eden (yağan ve boşalan) bir göz, aşkın insanı zelil kılışını anladı. Başına gelenden dolayı dert yanıp ağıt yaktı.

Kalbim daima deli ve sapıktır. Ona teselli verecek birşey de yoktur."

Bu muvaşşah, medid bahrinin mebtür ölçüsünde söylenmiştir:

فاعلاتن فاعلن فاعلن

فاعلاتن فاعلن فاعلن

Fâilatun fâilun failun

Fâilatun fâilun failun

Muvaşşah kalıbında bir başka mersiye de, Şair İbn Hazzamün² tarafından Balensiyalı komutanlardan Abū'l-Ḥamalāt Sirāc b. Abī'l-Ḥaccāc için söylenmiştir. Dil bakımından yukarıdaki

1 İbn Abī Uşaybi'a, 'Uyūn'l-anbā', C.II, s. 71

2 Tam adı Abu'l-Hasan Ali b. Hazmun olup Muvahhid Devri şairlerindedir. H.VII/M.XIII yüzyılın başlarında ölmüştür.

mersiyeden farklıdır ve daha ziyade hamasi duygularla doludur:

يَا عَيْنُ بَعِي السِّرَاجِ الْأَزْهَرِ النَّيِّرِ اللَّامِعِ
وَكَانَ نِعْمَ الرِّتَاجِ فَكَيْسَرًا كَيْ تَنْشُرَ الْمَدَامِعَ
مِنْ آلِ سَعْدِ أَعْرُ مِثْلُ الشَّهَابِ الْمُتَقَدِّ
بِكَيْ جَمِيعِ الْبَشَرِ عَلَيْهِ لَمَّا أَنْ فُقِدَ
وَالْمُشْرِفِيُّ الذِّكْرُ وَالسَّمِيرِيُّ الْمُطْرِدُ
عَقَّ الصُّفُوفَ وَكَرَّ عَلَى الْعُدُوِّ مُتَّعِدُ
لَوَاتَهُ مُنْعَاجُ عَلَى الْوَرَى مِنَ الْقَرَى أَوْ رَاجِعُ
عَادَتْ لَنَا الْأَفْرَاجُ بِلَا أَفْتِرَا وَلَا أَمْتِرَا تُفَاجِعُ 1

"Ey göz, parlayıp ışıldayan Sirâc'a ağla.

O, ne iyi (ne sağlam) bir kapıydı. Gözyaşları saçıl-
sın diye kırıldı.

O, parlayan yıldız gibi ihtişamlı Sa' d ailesindedir.

Kaybedildiği zaman, bütün insanlar ona ağladılar.

Keskin meşrefi kılıcı ve sert mızrak (da ona ağladı).

Safları yarıp temkinli bir şekilde düşmana saldırırdı.

Eğer topraktan (mezardan) kalkıp insanlara yönelse
veya dönse,

Hiç şüphesiz sevinçlerimiz geri döner ve bizi kucaklar-
dı."

İbn Zühr'un muvaşşahası açıkça medid bahrinde söylendiği
halde İbn Hazzmün'un yukarıdaki muvaşşahasının bahri bilinmemek-
tedir. Çünkü 16 klasik bahirden hiçbirisine uymamaktadır. Matla^c

1 İbn Sa' id, al-Muğrib fî hulâ'l-mağrib, C.II, s. 217

bölümü hecelere ayrıldığı zaman davrdakinden farklı bir vezne sahip olduğu görülmektedir. Davrda her bir simtı oluşturan fıkraların tefileleri de birbirine uymamaktadır. İlk fıkralar مستفعلمن فاعلمن (mustefilun fâilun), ikinciler ise مستفعلمن مستفعلمن (mustefilun mustefilun) ölçüsünde olup bilinen bahirlerin hiçbirisine uymamaktadır.

Klasik ve çağdaş birçok edip, eleştirmen ve araştırmacı, muvaşşahların vezinlerini çözmek ve bu tür şiire özgü bir aruz oluşturmak için uğraşmışsa da bunda başarılı olamamıştır. Bunlar arasında, Mısırlı ünlü muvaşşah şairi ve uzmanı İbn Sanā' al-Mulk de (öl.608/1211) vardır. Kendisi, giriştiği çabalara rağmen muvaşşahların aruzunu çözmekten aciz kalışını ve her muvaşşahın kendine has bir vezni bulunduğunu kabullenişini şöyle itiraf eder:¹

وَالْمَوْشَعَاتُ تَنْقِمْ قَسْمِينَ، الْأَوَّلُ مَا جَاءَ عَلَى أَوْزَانِ اشْعَارِ
الْعَرَبِ.... وَالْقِسْمُ الثَّانِي مِنَ الْمَوْشَعَاتِ هُوَ مَا لَا مَدْخَلَ لِشَيْءٍ مِنْهُ فِي
شَيْءٍ مِنْ أَوْزَانِ الْعَرَبِ. وَهَذَا الْقِسْمُ مِنْهَا هُوَ الْكَثِيرُ وَالْجَمُّ الْغَفِيرُ
وَالْعَدَدُ الَّذِي لَا يَنْحَرُ وَالْقَارِدُ الَّذِي لَا يَنْحَبِطُ. وَكَانَتْ أَرَدْتُ أَنْ
أَقِيمَ لَهَا عَرُوضًا يَكُونُ دَفْتَرًا لِحِصَابِهَا وَمِيزَانًا لِأَوْتَادِهَا وَأَسْبَابِهَا
فَعَزَّ ذَلِكَ وَأَعْوَزَ لِخُرُوجِهَا عَنِ الْحَصْرِ وَأَنْفِلَاتِهَا مِنَ الْكَفِّ، وَمَا لَهَا
عَرُوضٌ إِلَّا التَّلْحِينُ وَلَا ضَرْبٌ إِلَّا الْغَرْبُ وَلَا أَوْتَادٌ إِلَّا الْمَلَاوِي وَلَا

1 İbn Sanā' al-Mulk, Dār'l-ṭirāz, Şam, 1368/1949, s. 33-35

أَسْبَابُ إِلَّا الْأَوْتَارُ، فَبِهَذَا الْعَرُوضُ يَعْرِفُ الْمَوْزُونَ مِنَ الْمَكْسُورِ وَالسَّالِمِ
مِنَ الْمَزْحُوفِ، وَآكْثَرُهَا مَبْنِيٌّ عَلَى تَأْلِيفِ الْأَرْغَنِ.

"Muvaşşahlar iki kısma ayrılırlar: Birincisi, Arap şiirleriyle aynı vezinlerde söylenenlerdir.... İkinci kısım ise, Arap şiirlerinin vezinlerinden hiçbirisiyle söylenmeyen muvaşşahlardır. Muvaşşahların büyük bir bölümü bu ikinci grupta yer alırlar ve bunlar, sayılmayacak kadar çokturlar. Bu şiirlerin kurallarını ve hesabını ihtiva edip veted¹ ve sebeplerini² ölçecek bir aruz oluşturmak istemiştım. Ancak muvaşşah sayısının çokluğu ve denetim altına alınamaması nedeniyle bu isteğim gerçekleşemedi. Bu şiirlerin, besteden başka aruzu, vuruştan başka darbı³, akorttan başka vetedi ve tellerden başka sebebi yoktur. Bu tür aruz sayesinde vezinli şiir kırık ve vezinsizden, salim olanı da zihafıdan ayırđedilir. Şiirlerin çoğu, orgla çalıp söylenecek şekildedir."

Mersiyeleri kafiye bakımından incelediğimiz zaman ise, vezinde olduğu gibi revide de genel olarak doğu mersiyelerinden farklı bir görüntü elde edemeyiz. Arapça'da birçok kelimenin Rā ve Dāl harfleri ile bitmesi ve söyleniş açısından dile kolay ve rahat gelmesi nedeniyle bu harflerin revî olarak diğerk harflerden daha çok kullanılmaları Endülüs'de de sürmüştür. Endülüs mersiyeleri, Divān'l-Hamāsa'daki mersiyelerle

---

1 Veted: Aruzda tefileyi oluşturan ve üç harften meydana gelen cüz.

2 Sebeb: İki harfin biraraya gelmesinden oluşan cüz.

3 Darb : Beyit içinde ikinci mısraın son tefilesi.

revi bakımından karşılaştırıldığı zaman, bu durum açık bir şekilde görülür:

<u>Revi</u>	<u>Endülüs</u>	<u>Divân'l-ḥamāsa</u>
(ر) Rā	33	26
(د) Dāl	24	26
(م) Mim	20	12
(ب) Bā	16	11
(ل) Lām	11	19
(ع) 'Ayn	9	11
(ن) Nūn	9	5
(ی) Yā	9	8
(ق) Qāf	10	2
(ت) Tā	6	2
(ا) Elif-i memdūde	6	-
(ك) Kaf	4	3
(ی) Elif-i maksūre	4	2
(س) Sīn	2	2
(ح) Ḥā	2	6
(ض) Zād	2	1
(ط) Ṭā	2	-
(ف) Fā	2	1
(ج) Cīm	1	1
(خ) Ḫā	1	-
(هـ) Hā	3	1
(و) Šād	-	1

Kalın veya peltek olup gerek söylenişi kolay olmayan ve gerekse kulağa hoş gelmeyen zāl (ج), ḫā (ط), šā (ت) ve

Ğayn (غ) gibi harflerin revî olarak hiç kullanılmadıkları görülmektedir.

Mersiyelerde, revî ve harekesinde meydana gelen değişikliklere delalet eden ikva¹, israf², ikfa³ ve icaze⁴ gibi kafiye kusurlarına rastlanmamaktadır. Reviden önceki harf ve harekede meydana gelen değişiklik olan ve kafiye kusurlarından sayılan sinad ise, birçok mersiyede mevcuttur. Bu durum, özellikle reviden önce redif olarak illetli Vāv (و) ve Yā (ي) harflerini kullanırken ortaya çıkar. Şiir içinde beyit sayısı arttıkça sinad yapma oranı da artmakta ve bazen asıl redifin hangi harf olduğu anlaşılamamaktadır. Bu kusuru, güçlü şair İbn Hāmdīs'de bile görmekteyiz. Şair Abū Hāfiş' Omar al-Zakramī için söylediği mersiyesinde, redif konusunda başarı sağlayamamaktadır:

أَرَاكَ عَلَى الرَّحِيلِ بِأَرْضِ مَحَلٍ   فَقِيرَ الزَّادِ مِنْ زَادٍ غَرِيضِ
فَدَعُ اثَرَ الْجَمُوحِ وَكُنْ ذَلِيلًا   لِعِزِّ اللَّهِ كَالْعَمُودِ الْمَرُوضِ
فَلَسْتَ مُنْعَمًا بِبَيْدِي جَبِيْبٍ   وَلَا بِمُعَذِّبِ بَيْدِي بَغِيْضِ
وَإَشْفَى النَّاسِ فِي الْأُخْرَى دَنِيَّةً   يَقُولُ لِنَفْسِهِ : فِي الْغَنَى خَوْضِي

- 1 İkva : Revinin harekesinin farklılık göstermesidir. Revî kesreli iken bir beyitte dammeli olabiliyor.
- 2 İsrāf: Fethalı olan revinin bir beyitte dammeli veya kesreli olmasıdır.
- 3 İkfa : Revinin, birbirine yakın harflerle bitmesidir. m, n gibi.
- 4 İcaze: Revinin, mahreç bakımından birbirinden tamamen farklı harflerle bitmesidir. m, s gibi.

أَمَا شَرَحْتُ لَهُ عِبْرَ اللَّيَالِي   مَعَانِي بَعْدَ مُلْتَبِسِ الْغَمُوضِ
وَنَاحَتْ هَذِهِ الدُّنْيَا عَلَيْهِ   فَظَنَّ نِيَّاحَهَا شِدْوَالِ الْقَرِيضِ 1

"Sahip olduğun azığın çok az bir kısmıyla kıtlık ve kuraklık diyarına çıktığını görüyorum.

Dikkafalı kişinin yaptığı şımarıklığı bırak ve usulca boyun eğen hayvan gibi Allah'ın yüceliğine boyun eğ.

Sen, (öteki dünyada) ne bir sevgilinin elinden nimete boğulacaksın ve ne de sevilmeyen bir kişi tarafından azaba uğratılacaksın.

Kendi nefesine: 'Sapıklığa dal' diyen düşük ve değersiz kişi, ahirette insanların en mutsuzudur. 2

Gecelerin ibretleri, karışıklık ve kapalıktan sonra ona bazı anlamları açıklamadı mı?

Bu dünya onun için ağladı. O da dünyanın ağlayışını nağmeyle söylenen şiir sandı."

İbn Hamdîs, Aḥmad b. İbrâhîm b. Abî Burayda adlı bir komutan için söylediği bir başka uzun mersiyesinde de aynı hataya düşmekten kurtulamaz:

حَرَكَاتُ إِلَى السُّكُونِ تَوَوُلُ   كُلُّ حَالٍ مَعَ اللَّيَالِي تَحُولُ
لَا يَمِجُّ الْبَقَاءُ فِي دَارِ دُنْيَا   وَمَتَى مَعَ فِي النَّهْيِ الْمُسْتَحِيلِ

1 Dîvân İbn Hamdîs, s. 257

2 Bu beyit, İhsân Abbâs yayımında şöyledir:

وَاشْتَقَى النَّاسَ فِي الْأُخْرَى آبْنَ دُنْيَا / يَقُولُ لِنَفْسِهِ : فِي النَّهْيِ خَوْضِي

"Dünyadayken kendi nefesine: 'Sapıklığa dal' diyen kişi, ahirette insanların en mutsuzudur."

Dîvân İbn Hamdîs (Yay. İhsân Abbâs), Beyrut 1960, s. 294

وَالْبَرَايَا أَغْرَاضُ نَبْلِ الْمَنَائِيَا وَهِيَ أُسْدٌ، لَهَا مِنَ الدَّعْرِ غَيْلٌ
مَا لَنَا نَتَّبِعُ الْأَمَانِيَّ، هَلَّا عَقَلْتَنَا عَنِ الْأَمَانِيِّ الْعُقُولُ 1

"Hareketler durgunluğa dönüşür. Gecelerle birlikte her hal (herşey) değişir.

Dünyada kalıcı olmak doğru değildir. İmkansız şeyin akıl açısından doğru olduğu ne zaman görülmüştür?

İnsanlar, tıpkı aslanlar gibi olan ve zaman içinde saklandıkları bir inleri olan ölüm oklarının hedefleridir.

Bize ne oluyor da ümitlerin peşinden gidiyoruz? Keşke akıllar, bizi ümitlere kapılmaktan alıkoysaydı."

Abū Bakr b. Şibrīn de, İbn Hānī al-Laḥmī için söylediği uzun mersiyesinde redifli kafiye kurarken sinad yapar:

أَنِّمَ مَاءٌ لَا تُغَطِّبُ (م) كَ الْبَخَائِرُ وَالسُّعُودُ
وَأَقْدَمُ عَلَى دَارِ الرِّغَا حَيْثُ الْإِقَامَةُ وَالْخُلُودُ
وَأَلَقَ الْأَجِبَةَ حَيْثُ دَا (م) رَ الْمَلِكُ وَالْقَمَرُ الْمَجِيدُ 2

"İyi ve mutlu bir gece geçir. Mutluluklar ve sevinçler, senden eksik olmasın.

Kalıcılığın ve ebediyetin bulunduğu hoşnutluk diyarına git.

Saltanat diyarının ve yüksek sarayın bulunduğu yerde dostlarla buluş."

Reviden önceki hareke değişikliği nedeniyle meydana gelen sinada ise birçok mersiyede rastlanmaktadır. Mesela Fakih

1 Divān İbn Ḥamdīs, (Yay. Celestino Schiaparelli), Roma, 1897, s. 350-351

2 al-Maḥḥarī, Nafḥ'l-ṭīb, C.IV, s. 460

İsmâ'îl b. Muḥammad al-Sarakuṣṭî'ye ağıt yakan İbn Darrâc, mersiyesinin övgü bölümünde şöyle der:

كَالْغَيْثِ يَنْأَى وَمَا يَخْفَى لَهُ أَثَرٌ وَالْمِسْكِ يُوعَى وَمَا يُوعَى لَهُ فَنَحُّ
لَطِيبِ الذِّكْرِ مِنْ حِلْمٍ وَمِنْ وَرَعٍ / لَوْ كَانَ لِلْمَوْتِ حِلْمٌ عَنْهُ أَوْ وَرَعٌ
وَمَا نَحُّ الْجَارِ مِنْ ضَمٍّ وَمِنْ عَدَمٍ / لَوْ أَنَّ مِنْ حِمَامِ الْحَيْنِ يَمْتَنِعُ
وَوَازِعُ الْخَطْبِ عَنْ قُرْبٍ وَعَنْ بُعْدٍ / لَوْ أَنَّ مَرْفَأَ الرَّدَى مِنْ بَعْضِ مَا يَزَعُ¹

"Kesilen ama izi yok olmayan yağmur gibidir o. Güzel kokusu hissedilen ama tutulup kaba konamayan misk gibidir o.

Ağırbaşlılığı ve Allah'tan korkması sayesinde güzelce anılır. Keşke ölüm de ona ağırbaşlı davranırsa ya da ondan korksaydı.

Komşuyu zulümden ve yokluktan korurdu. Keşke kendisi de ölümden korunmuş olsaydı.

Felaketi, kendisine yakın ve uzak olan herkesten defederdi. Keşke ölüm felaketi de defettiği şeyler arasında olsaydı.

Şiir zaruretinden dolayı gramer kurallarına aykırı davranmanın en bariz örneğini de al-A'mâ al-Tuḥlî'nin bir mersiyesinde görmekteyiz. Muhammed adlı genç bir kişiye ağladığı tavil bahrindeki mersiyesinen matlaında hayali iki arkadaşına şöyle hitap eder:

2 خَذَا حَدَّثَانِي عَنْ فُلٍ وَفُلَانٍ لَعَلِّي أَرَى بَاقٍ عَلَى الْحَدَثَانِ

"Hadi bana falan ve filan kişiden söz edin bakalım. Belki felaketlere rağmen ölmeyip yaşayan birisini götürdüm."

1 Divân İbn Darrâc al-Ḳaṣṭallî, s. 319

2 al-Kutubî, Favât'l-vafayât, C.I, s. 92

İkinci mısrada geçen بَاقٍ kelimesi, vezin zarureti gereği kesreli okunmuştur. Aslında اَرَى fiilinin mef'ulü olduğu için بَاقٍ şeklinde fethalı okunmalıydı.

S O N U Ç

Endülüs mersiyeleri, klasik mersiyelerin bir devamıdır ve birçok bakımdan onun etkisi altında kalmıştır. Bu durum, işlenen konular ve kullanılan kelimeler incelendiği zaman açıkça ortaya çıkar. Mersiyenin vazgeçilmez üç önemli konusu, ağlama, sabır ve övgü, Endülüs mersiyelerinde de yerini korumuştur. Övgü, özellikle asıl mesleği şairlik olan ve şiiri geçim aracı olarak kullanan kişilerce en uzun ve abartılı bir tarzda işlenmiştir. Sabır ise yapmacık ve abartmanın karışmadığı, ibret ve öğüdün en güzel şekilde verilmeye çalışıldığı konudur. Yönetim şekli, işlenen konular üzerinde etkili olmuştur. Bu durumun bir ürünü olan taziye ve kutlama, gerek sayı ve gerekse muhteva bakımından Endülüs'de zirveye ulaşmıştır.

Yönetim şekliyle birlikte çevre ve tabiat şartları da mersiyeleri birçok açıdan etkilemiştir. Bunların başında dil gelir. Sahip olunan bilgi ve kültürün yankıları, mersiyelerde fazlasıyla görülmektedir. Çeşitli amaçlarla bilimsel terimler kullanmak, bazen mersiyelerin akıcılığını bozmuş ve şiirdeki lirizmi yok etmiştir. Aynı şekilde değişik amaçlarla tarihten ilham alıp ünlü kişi ve kavimlerden fazlaca söz etmek de şiirin akıcılığını ve etkisini azaltmıştır. Bunun en bariz örneğini, İbn Abdun'un Aftasiler için söylediği ve anlamdan çok lafza önem verdiği ünlü râiyyesinde görmekteyiz. Diğerlerinden farklı bir üsluba sahip olan bu mersiyeler, hem ağıt yakana ve hem de yakılana şöhret kazandırmıştır. Endülüs'de İşbiliyye şehrini yarım yüzyıl kadar bir süre yöneten Abbadiler ise şöhretlerini,

henüz ölmeden önce kendilerine yakılan ağıtlara ve gerek esarette ve gerekse ölümlerinden sonra şairlerin kendilerine gösterdikleri vefaya borçludurlar.

Mersiyelerde kullanılan dil, Endülüs Araplarının içinde buldukları sosyal şartları da yansıtmaktadır. Mersiyelerin bazen bir gazel üslubunda söyleniyormuş gibi nazmedilmesi, orada yaşanan hayat tarzı hakkında bir fikir verir. Endülüslülerin doğuya ve eski edebiyata olan bakış açılarını ve hayranlıklarının derecesini de yine kullandıkları dilden anlamaktayız. Yıkıntı ve izlere, iki hayali arkadaşa, bir kuşa dönen ruha, zirvesinde ateş yanan ve geceleyin yolculara rehberlik eden dağa delalet eden kelimeler, klasik şiirin ve dolayısıyla eski kültürün Endülüslülerine denli etkilediğini gösterir. Endülüslüler, sadece eski Arap edebiyatından değil, çağdaşları oldukları Abbasilerin edebiyatından da etkilenmişler ve onlardan beyit ve mısralar iktibas etmişlerdir. Benzetme ve karşılaştırma yapacakları zaman doğuda bulunan şehir, nehir ve dağlardan ilham almaları, övdükleri veya övündükleri zaman eski ünlü kabilelere mensup oluşlarını dile getirmeleri, Endülüslülerin doğu kökenli olmaktan gurur duyduklarını ve oraya hayran kaldıklarını açıkça gösterir.

Endülüs'de yaşanan şartların mersiyeleri konu ve muhteva olarak etkilemesinin en büyük ürünü, şehirlere ağlamadır. Şehir mersiyeleri, Endülüs'de ortaya çıkıp gelişen ve oraya özgü olan bir şiir türü olmayıp sadece yaşanan şartların tabii bir sonucu olarak çok söylenmiş ve Endülüs'de zirveye ulaşmıştır.

Şehir mersiyeleri, düşman saldırı ve istilaları karşısında müslümanların tavır ve durumlarını, aralarındaki birlik ve desteğin boyutunu ve uğradıkları zulüm ve kötülükleri tasvir etmesi bakımından birer tarihi belge niteliğindedir.

Konu ve muhteva bakımından bir diğer ayrıcalık da, kişilerin ölmeden önce kendilerine ağıt yakmalarıdır. Çok sayıda söylenen bu şiirler, geleneksel konuları daha farklı bir biçimde yorumlayarak mersiyelerin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Mesela sabır, düşmana hitap edip boşalma ve rahatlama şeklinde tezahür etmiş; ölüm ve hayat kavramları da en saf ve gerçekçi duygularla ifade edilmiştir.

Mersiyelere hakim olan klasik konular ve kalıplaşmış kavramlar, değişik lafızların yanısıra edebi sanatlar yoluyla da farklı bir şekilde ele alınıp işlenmiştir. Birçok edebi sanatın genişletilmesi sayesinde, aynı anlamlar, değişik lafız ve imajlarla yenilenmiştir. Bunu, teşbih ve istiarelerden anlamaktayız. Endülüslülerin, sanatlarda doğululardan ilham aldıkları, cinas konusunda ise genellikle birbirlerinden etkilendikleri gözlenmektedir.

Ve zin ve kafiye nin fazla bir değişikliğe uğramaması ve muvaşşah kalıbına az ilgi gösterilmesi, mersiyelerin Endülüs'de ahenk bakımından farklı bir görüntü sergilemediğini ortaya koyar.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ‘Abbās, İhsān, Tārīh al-adab al-andalusī, Beyrut, 1985
- ‘Abdullāh, Muḥammad İsmā‘īl, Sarḥ Divān Carīr, Mısır H.1354/
M.1935
- Abū Tammām, Ḥabīb b. Avs, Divān al-Ḥamāsa (Yay. Aḥmad Şāliḥ),
Bağdat 1980
- ‘Alī, Cavād, Tārīh al-‘arab kabla'l-islām, I-VIII, Irak H.1380/
M.1960
- Arslan, Şakīb, al-Ḥulal al-sundusiyya fī al-aḥbār va al-āşār
al-andalusiyya, I-III, Dār al-Ṭibā‘a va al-naşr,
Fas H.1355/M.1936
- al-‘Askalānī, Şihāb al-Dīn Aḥmad b. Ḥacar, al-Durar al-kāmina
fī a‘yān al-mī’at al-sāmīna, I-IV, Haydarabad
H.1348-50/M.1929-31
- al-Aşma‘ī, al-Aşma‘iyyāt, Dār al-Ma‘ārif, Mısır ts.
- ‘Atīk, ‘Abd al-‘Azīz, al-Adab al-‘arabī fī al-andalus, Dār al-
Nahza al-‘Arabiyya, Beyrut, 1976
- al-Avsi, Ḥikmat ‘Alī, Fuşūl fī al-adab al-andalusī, Maktabat
al-Nahza, Bağdat 1974
- ‘Azzām, ‘Abd al-Vaḥḥāb, al-Mu‘tamid b. ‘Abbād, Dār al-Ma‘ārif,
Mısır ts.
- al-Bağdādī, ‘Abd al-Ḳādir b. ‘Omar, Hizānat al-adab va lubb lisān
al-‘arab, I-IV, Mısır H.1299/M.1882
- al-Bayḥaqī, İbrāhīm b. Muḥammad, al-Maḥāsin va al-masāvī, (Yay.
Friedrich Schwally), Leipzig 1902
- Brockelmann, Carl, Geschichte der anabischen Literatur, I-II,
Leiden 1937-49. Supplementband, I-III 1937-49
- _____ , Tārīh al-su‘ūb al-islāmiyya (Çev. Nabīh Amin
Fāris-Munīr al-Ba‘albakkī), Beyrut 1984
- al-Bustānī, Buṭrus, Udabā’ al-‘arab fī al-cāhiliyya va şadr al-
islām, Maktabat Şādır, Beyrut 1934

al-Bustānī, Karam, Şi'r İbn Hafāca, Maktabat Şādır, Beyrut ts.

al-Cāhiz, Abū Osmān 'Amr b. Baḥr, al-Bayān va al-tabyīn (Yay. 'Abd al-Salām Muḥammad Hārūn), I-II, Kahire H.1395/M.1975

al-Dakḳāk, 'Omar, Malāmiḥ al-Şi'r al-andalusī, Dār al-Şarḳ, Beyrut ts.

Dīvān Abū al-'Atāhiya, Beyrut 1886

Dīvān Abū Nuvās, al-Maṭba'a al-Ḥamidiyya, Mısır H.1332/M.1914

Dīvān Abū Tammām, (Yay. Muḥammad 'Abduh 'Azzām), I-III, Dār al-Ma'ārif, Kahire ts.

Dīvan 'Antara b. Şaddād, al-Maṭba'a al-Adabiyya, Beyrut ts.

Dīvān al-Buḥturī, (Yay. Ḥasan İsmā'īl al-Şayrafī), I-V, Dār al-Ma'ārif, Kahire ts.

Dīvān al-Ḥansā', H.1326/1908

Dīvān Ḥassān b. Sābit, (Yay. Sayyid Ḥanafī Ḥasanayn), al-Maktaba al-adabiyya, Kahire H.1394/M.1974

Dīvān al-Huzaliyyīn, I-III, Dār al-Kutub al-Miṣriyya, Kahire H.1364/M.1945

Dīvān İbn 'Abd Rabbihi, (Yay. Muḥammad Rızvān al-Rāya), Beyrut ts.

Dīvān Darrāc al-Ḳaşṭallī, (Yay. Maḥmud 'Alī Makkī), Şam 1961

Dīvān İbn Hafāca, Mısır H.1286/M.1869

Dīvān İbn Ḥamdīs, (Yay. İḥsān 'Abbās), Beyrut 1960

Dīvān İbn Ḥamdīs, (Yay. Celestino Schiaparelli), Roma 1897

Dīvān İbn Hānī, al-Maktaba al-Vaṭaniyya, Beyrut 1886

Dīvān İbn al-Mu'tazz, I-II, Maṭba'a al-Maḥrūsa, Mısır 1891

Dīvān İbn Nubāta, Maṭba'a al-Taḳaddum, Mısır, H.1323/M.1905

Dīvān İbn al-Rūmī, (Yay. Kāmil Kilānī), Kahire H.1432/1924

Dīvān İbn Sahl, (Yay. Buṭrus al-Bustānī), Maktabat Şādır, Beyrut ts.

Dīvān İbn Şuhayd, (Yay. Ya'kūb Zakī), Dār al-Kutub al-'arabi, Kahire ts.

Divān İbn Zaydūn, Beyrut ts.

Divān al-Mutanabbī, H.1283/M.1866

Dozy, Reinhardt, Commentaire Historique sur le Poème d'Ibn 'Abdūn par Ibn Badrūn, Leiden 1846

_____, Histoire des Musulmans d'Espagne, I-IV, E.J. Brill, Leiden 1861

_____, Supplement aux Dictionnaires Arabes, I-II, E.J.Brill, Leiden 1927

Ebied, R.Y.-Young, M.J.L., "Abū'l-Baqā' al-Rundī and his elegy on Muslim Spain", The Muslim World, LXVI/I (Ocak, 1976), 29-34

al-Fāhūrī, Ḥannā, Tārīḥ al-adab al-^carabī, al-Maṭba' a al-Bulsiyya, Beyrut ts.

Gibb, H.A.R., Arabic Literature, An Introduction, Oxford 1963

Goldziher, Ignaz, "Arabic Literature in Western Islam", Islamic Culture, XXXII (1958), 135-152

_____, "Bemerkungen zur arabischen Trauerpoesie", Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, XVI (1966), 307-339

Gomez, E.Garcia, Poesia Arabigoandaluza, Madrid 1952

Grünebaum, Gustave E. Von, Kritik und Dichtkunst, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1955

Ḥaccī, 'Abdurrahmān, "Risā' al-andalus li ṣā'ir andalusī machūl", al-Risāla, CXXXI (H.1354/M.1936), 22-24

Hāliṣ, Ṣalāh, Muḥammad b. 'Ammār al-Andalusī, Bağdat 1957

_____, al-Mu^ctamid b. 'Abbād, Bağdat 1958

Haykal, Aḥmad, al-Adab al-andalusī, Dār al-Ma'ārif, Kahire 1986

_____, Dirāsāt adabiyya, Dār al-Ma'ārif, Kahire 1980

al-Ḥazracī, 'atika, "Divān al-vafā' fī marāṣī al-nisā'", Macallat Macma^c al-Luğat al-^carabiyya, L/II (H.1395/M.1975) 345-370

al-Ḥimyarī, Muḥammad b. ʿAbdullāh, Sıfāt cazīra al-andalus,
(Yay. Levi Provençal), Kahire 1937

al-Ḥumaydī, Muḥammad b. Fattūh, Cazvat al-muktabis fī zikr
vulāt al-andalus, (Yay. Muḥammad b. Tāvit al-
Ṭāncī), Kahire H.1372/M.1952

İbn al-Abbār, Abū ʿAbdullāh Muḥammad, al-Ḥullat al-siyarā,
(Yay. Ḥusayn Mu'nis), I-II, Kahire 1963

_____, al-Mu'cam fī aṣḥāb al-kāzī al-imām
Abī ʿAlī al-Şadafī, (Yay. Franciscus
Codera), Madrid 1895-96

_____, al-Takmila li kitāb al-şıla, (Yay.
Franciscus Codera), Madrid 1887

İbn ʿAbd Rabbihi, al-İkd al-farīd, I-III, Mısır H.1305/M.1887

İbn Abī Uşaybīʿ a, Uyūn al-anbā fī ṭabakāt al-aṭibbā, I-II,
Mısır, H.1299/1882

İbn al-Aşīr, ʿAlī b. Abī al-Karam, al-Kāmil fī al-tārīh, I-IX,
Mısır, H.1348-1375/M.1929-1955

İbn Badrūn, ʿAbd al-Malik, Şarḥ kaşīda İbn ʿAbdūn, Maṭbaʿ a al-
Saʿ āda, Mısır H.1340/M.1921

İbn Bassām, Abū al-Ḥasan ʿAlī, al-Zahīra fī mahāsin ahl al-Cazīra,
I-IV, Maṭbaʿ a lacna al-ta' lli f va al-tarcama
va al-naşr, Kahire, H.1358-1364/M.1939-1945

İbn Başkuvāl, Ḥalaf b. ʿAbd al-Malik, al-Şıla, I-II, Kahire
H.1374/M.1955

İbn Diḥya, al-Muṭrib fī ʿaşʿār ahl al-mağrib, (Yay. Muşṭafā ʿİvaż
al-Karīm), Hartum 1954

İbn al-Farażī, ʿAbdullāh b. Muḥammad, Tārīh al-ʿulamā va al-ruvāt
li'l-ʿilm bi'l-andalus, (Yay. ʿİzzat al-ʿAṭṭār
al-Ḥusaynī), I-II, Kahire H.1373-74/M.1953-54

İbn Farḥūn, Burhān al-Dīn İbrāhīm, al-Dibāc al-muğhab fī maʿ rifa
aʿ yān al-mağhab, Mısır H.1351/M.1932

İbn Hākān, Abū Naşr al-Faḥḥ, Kalā'id al-'iḳyān (Yay. Muḥammad Şāliḥ Akram), Mısır H.1283/M. 1866

_____, Maṭmaḥ al-anfus va masraḥ al-ta' annus fī mulāḥ ahl al-andalus, İstanbul, H.1302/M.1885

İbn Haldūn, Kitāb al-'ibar va dīvān al-mubtadā va al-ḥabar fī ayyām al-'arab va al-'acem va al-barbar, I-VII, Mısır H.1284/M.1867

_____, Mukaddime (Çev. Zakir Kadiri Ugan), I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986

İbn Hallikān, Abū al-'Abbās Şams al-Dīn Aḥmad, Vafayāt al-a' yān, I-VI, Kahire, H.1367/M.1948

İbn al-Ḥaṭīb, Lisān al-Dīn, A' māl al-a' lām (Yay. Levi Provençal), Dār al-Makşūf, Beyrut, 1956

_____, al-İḥāṭa fī aḥbar Ğirnāṭa (Yay. M. 'Abdullāh 'Inān), I-IV, Kahire H.1319-1397/M.1901-1977

_____, al-Lamḥa al-badriyya fī al-davla al-naşriyya, Beyrut, H.1400/M.1980

İbn Ḥayr, Abū Bakr Muḥammad, al-Fahrassa, (Yay. Franciscus Codera-J.Ribera Tarrago), Kahire, H.1382/M. 1963

İbn Ḥayyān, al-Muktabas min 'anbā' 'ahl al-andalus (Yay. Maḥmūd 'Alī Makki), Dār al-kitāb al-'arabī, Beyrut, 1973

İbn Hişām, al-Sīra al-nabaviyya, I-IV, Mısır, H.1355/M.1936

İbn al-'İmād, Abū al-Falāḥ 'Abd al-Ḥayy, Şazarāt al-zahab, I-VIII, Kahire H.1350-51/M.1931-32

İbn 'İzārī al-Marrākuşī, al-Bayān al-muğrib fī aḥbār al-mağrib I-II, Maktabat Şādır, Beyrut, 1950

İbn Ḳutayba, Muḥammad 'Abdullāh, al-Şi' r va al-Şu' arā', H.1322/M.1904

- İbn al-Ḳūṭiyya, Tārīḥ fath al-andalus, Mısır ts.
- İbn Manzūr, Camāl al-Dīn, Lisān al-ʿarab, I-XX, Kahire H.1308/
M.1890
- İbn Raşīḳ, Abū ʿAlī al-Ḥasan, Kitāb al-ʿumda, I-II, Mısır,
H. 1325/M.1907
- İbn Saʿīd, Abū al-Ḥasan ʿAlī b. Mūsā, al-Muḡrib fī ḥulā al-Maḡrib,
I-II, Dār al-Maʿārif, Kahire ts.
- İbn Sanāʾ al-Mulk, Dār al-ṭirāz (Yay. Cavdat al-Rikābī), Şam
H. 1368/M.1949
- İbn Taḡriberdi, Abū Caʿfar Aḥmad, al-Nucūm al-zāhira fī mulūk
Mışr va al-Ḳāhira, I-X, Kahire H.1353/M.1935
- İbn al-Zubayr, Şilat al-şıla (Yay. E.Levi Provençal), Rabat 1938
- ʿInān, M.ʿAbdullāh, Andalusiyyāt, Kuveyt 1988
- _____, Nihāyat al-andalus va tāriḥ al-ʿarab al-muta-
naşşirīn, Kahire H.1368/M.1949
- al-İşbahānī, Abū al-Farac, Kitāb al-aḡānī, I-XXI, Mısır H.1323/
M.1905
- al-İşfahānī, al-ʿİmād, Harīdat al-kaşr va carīdat al-ʿaşr, I-III,
al-Dār al-Tūnisiyya, Tunus, 1971-73
- ʿİyāz b. Mūsā al-Sabtī, Tartīb al-madārik va takrīb al-masālik
li maʿrifat aʿlām mezhab Mālik, I-IV,
Rabat H.1390/M.1970
- Kannūn, ʿAbdullāh, al-Nubūḡ al-maḡribī fī al-adab al-ʿarabī,
I-II, Beyrut 1961
- _____, "Abū al-Baḳāʾ al-Rundī va kitābuh al-vāfī
fī naẓm al-ḳavāfī", Revista del Egiptio de
Estudios Islamicos, VI (1958), 205-220
- Katip Çelebi, Kaşf al-zunūn ʿan ʿasāmī al-kutub va al-funūn,
(Yay. Şerafettin Yalṭkaya-Rifat Bilge), I-II,
Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1941-43
- Kudāma b. Caʿfar, Nakd al-şīʿr, İstanbul H.1302/M.1885

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı
Yayınları, No. 241, Ankara
1987

al-Kutubî, İbn Şâkir, Favât al-Vafayât (Yay. İhsân Abbâs),
I-IV, Beyrut 1973-74

al-Ma'arrî, Abû al-'Alâ', al-Luzûmiyyât, I-II, Mısır 1891-95

Mahlûf, Muḥammad b. Muḥammad, Şacarat al-nūr al-zakiyya fî
ṭabakât al-mâlikiyya, Kahire H.1349/
M.1930

al-Makḳarî, Şihâb al-Dîn Aḥmad, Azhâr al-riyâz fî aḥbâr 'iyâz,
(Yay. Muştafâ al-Sakḳâ' -İbrâhîm al-
'Abyârî-'Abd al-Ḥafîz Şalabî), I-III,
Kahire H.1358-1361/M.1934/1942

_____, Nafḥ al-ṭîb min ğuṣn andalus al-
raṭîb va zikr vazîrihâ Lisân al-
Dîn b. al-Ḥaṭîb, I-IV, Dâr al-
Ṭîbâ'a al-Miṣriyya, Kahire H.1279/
M.1862

al-Marraḳuşî, Muḥyî'l-Dîn 'Abd al-Vâhid, al-Mu'cib fî talḥîs
aḥbâr al-mağrib (Yay. R.Dozy), Leiden
1881

al-Marzubânî, Muḥammad, Mu'cam al-su'arâ', (Yay. 'Abd al-Sattâr
Aḥmad Farac), H.1379/M.1960

al-Mas'ûdi, 'Alî b. al-Ḥusayn, Murûc al-zahab va ma'âdin al-
cavhar, I-IV, Dâr al-Kutub al-
'ilmiyya, Beyrut H.1406/M.1986

al-Maydânî, Aḥmad b. Muḥammad, Macma' al-amṣâl, I-IV, Beyrut
H.1407/M.1987

Monroe, T.J., Hispano-Arabic Poetry, Kaliforniya 1974

al-Mubarrad, Aḥmad b. Yazîd, al-Kâmil fî al-luġa va al-adab,
I-II, Mısır H.1308/M.1890

Nicholson, A.R., A Literary History of the Arabs, Cambridge 1969

- al-Nubāhī, ʿAbdullāh, Tārīh kuẓāt al-andalus (Yay. Levi Provençal), Kahire 1948
- al-Nuvayrī, Şihāb al-Dīn Aḥmad, Nihāyat al-ʿarab fī funūn al-ʿadab, I-XIV, Kahire ts.
- Nykl, A.R., Hispano-Arabic Poetry, Baltimore 1946
- Palencia, A.G., Tārīh al-fikr al-andalusī (Çev. Ḥusayn Muʿnis), Maktabat al-Nahzat al-Miṣriyya, Kahire 1955
- Péres, Henri, La Poésie Andalouse en Arabe Classique au XI^c Siecle, Paris 1953
- al-Rāfiʿī, Muṣṭafā S., Tārīh ʿadāb al-ʿarab, I-III, Dār al-Kitāb al-ʿarabī, Beyrut H.1394/M.1974
- al-Rāvi, H. Ṭahā, "İbn Ḥamdīs al-Şıkkī", Macalla Macmaʿ al-Luġa al-ʿArabiyya, XXXVII/III (H.1382/M.1962), 407-413
- al-Rikābī, Cavdat, Fī al-adab al-andalusī, Dār al-Maʿārif, Kahire ts.
- al-Şafadī, Şalāh al-Dīn Ḥalīl b. Aybak, al-Vāfi bi'l-vafayāt, I-IV, Şam 1949-1962
- _____ , Nakt al-himyān fī nukat al-ʿumyān, Mısır H. 1329/M.1911
- Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi, I-XII, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981-82
- al-Saʿīd, Muḥammad M., Şiʿr İbn Labbāna, Musul 1977
- _____ , al-Şiʿr fī zıll Banī ʿAbbād, Basra 1972
- _____ , al-Şiʿr fī ʿahd al-murābiṭīn va al-muvahhidīn bi al-andalus, Kuveyt 1980
- Şāliḥ, Muḥaymar, Risāʾ al-abnāʾ fī al-şiʿr al-ʿarabī, Ürdün ts.
- Seybold, C.F., "Endülüs", İslam Ansiklopedisi, IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949, 270-273
- al-Suyūṭī, Calāl al-Dīn ʿAbd al-Raḥmān, Buġyāt al-vuʿāt, I-II, Mısır H.1384/M.1965

- Sünen-i Nesei, I-VIII, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981
- al-Şubaybî, M.Rizâ, Adab al-mağāribā va'l-andalusiyyîn, 1961
- Ṭāhā, A. Zunnūn, al-Fath va al-istikrār al-islāmī fī şimāl ifrikiyyā va al-andalus, Bağdat 1982
- Tahirü'l-Mevlevi, Edebiyat Lügatı, İstanbul 1984
- al-Tibrizî, Abū Zakariyyā Yahyā, Şarḥ al-kaşā' id al-‘aşr, (yay. ‘Abd al-Salām al-Hüfî), Beyrut 1985
- al-Tinbuktî, Aḥmad b. Aḥmad Bābā, Nayl al-ibtihāc bi taṭrîz al-dībāc, Mısır H.1351/M.1932
- Vernet, Juan, Los Musulmanes Espanoles, Barselona 1961
- Yākūt al-Rūmî, Mu‘cam al-udabā’, I-XX, Mısır H.1357/M.1938
- al-Żabbî, Aḥmad b. Yahyā, Buğyat al-multamis fî târîḥ ricāl al-andalus (Yay. F.Codera-J.Ribera), Madrid 1884
- al-Żabbî, al-Mufaẓẓal, Amsāl al-‘arab, İstanbul H.1300/M.1883
- _____ , al-Mufaẓẓaliyyāt, İstanbul H.1308/M.1890
- Żayf, Şavķî, al-Risā’, Dār al-Ma‘ārif, Kahire ts.
- _____ , Târîḥ al-adab al-‘arabî, al-‘aşr al-cāhilî, Dār al-Ma‘ārif, Kahire ts.
- al-Zayyāt, Aḥmad Ḥasan, Târîḥ al-adab al-‘arabî, Kahire ts.
- al-Zubaydî, Muḥammad b. al-Ḥasan, Ṭabakāt al-naḥviyyîn va al-luğaviyyîn, (Yay. Muḥammad Abū al-Faẓl İbrāhîm), Mısır H.1373/M. 1954

D I Z I N

K İ Ő İ A D L A R I D İ Z İ N İ

- A -

- al-Abbās al-Aftāsı: 120
 Abd al-Gānī al-Şıklı: 37
 Abd al-Ĥamid b. Yahyā: 255
 Abd al-Karīm (Abū Ĥafş): 68
 Abdullāh al-Azdī: 61
 Abdullāh b. Hammām: 12, 67
 Abdullāh b. İsā al-Şilbī: 171
 Abdullāh b. Muĥammad: XIII
 Abd al-Malik al-Mu'ayyad: 73
 Abd al-Malik al-Muzaĥfar: 70
 Abd al-Mu'min b. Ali: XXI, XXIII
 Abdurrahmān al-Avsaţ: 68
 Abdurrahmān al-Dāhil: X, XI
 Abdurrahmān al-Manşūr: 70
 Abdurrahmān al-Mustaĥzir: XVII
 Abdurrahmān al-Nāşır: XVI
 Abdurrahmān b. Muĥammad b. Muĥāvir: 139
 Abdurrahmān b. Mulcam: 124
 Abd Yaĥuş b. Vaĥkāş: 165
 al-Abİvardİ: 187
 Able: 230
 Abū Ali al-Cāyyanİ: 181
 Abū al-Atāhiya: 274, 285
 Abū al-Baĥa' al-Rundİ: 146, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 220, 240, 300, 312
 Abū Du'ād al-İyādİ: 10
 Abū al-Ĥaccāc al-Manşifİ: 139
 Abū al-Ĥaycā' Abdullāh: 276
 Abū Ĥayyān: 98, 99
 Abū Ĥirāş al-Huĥalİ: 14, 290
 Abū al-Kāsım al-Sabtİ: 306
 Abū al-Mu'āfā: 21
 Abū al-Muĥarraf al-Dabbāĥ: 274
 Abū Nuvās: 13, 267
 Abū Şucā' Fātık: 248
 Abū Tammām: 280, 287, 288, 297, 311
 Abū Ubayda: 15
 Abū al-Valīd al-Zaccālİ: 152
 Abū Zu'ayb al-Huĥalİ: 286
 Ad: 198, 123, 250, 251
 Hz. Adem: 137, 186
 al-Afzal al-Ayyübİ: 73
 Aĥmad b. Abdullāh: 282
 Aĥmad b. İbrāhīm: 58, 275, 321
 Aĥmad b. Abū al-Barakāt: 184
 Aĥmad b. Amīra: 96, 185, 186, 188, 301
 Aĥmad al-Kasād: 241
 Aĥmad al-Kinānİ: 55
 Aĥmad b. Muĥammad al-Havlānİ: 74
 Aĥmad b. Şafvān: 79
 Ahzem: 259, 260
 Hz. Ali: 124, 125, 308
 Ali b. Aĥmad al-Sıklı: 234, 278
 Ali al-Ansİ: 242
 Ali b. Aĥmad al-Fihri: 56
 Ali b. Ĥammūd: XVII, 69, 275
 Ali b. Ĥamdūn: 46
 Ali b. İsā: 24
 Ali b. Mas'ūd al-Muĥaribİ: 295
 al-A'mā al-Tuĥlİ: 88, 284, 288, 296, 323

al-Amīn (al-Abbāsī): 13, 27,
267

Āmina: 88, 89

Amir b. Muḥammad al-Hintānī:
51, 300

Amr b. Aṣ: 124

Amr b. Kamī'a: 28

Amr b. Şarīd: Bkz. Şahr

Antara: 9, 230, 232, 237, 256

Arbad: 7, 35

al-Aşma'ī: 19

Atīk, Abd al-Azīz: XII

- B -

Bākil: 253

Bayezid II: 214, 217

al-Bayhaqī: 17, 88, 108

Bucayr: 293

Bugayna: 254

Bulukkin b. Bādīs: 34, 39, 253,
285

Brockelmann, G. : 126

- C -

Ca'far b. Abū Ṭālib: 308, 309

Ca'far b. Alī: 30, 39, 52, 62,
93, 104, 105, 230,
250, 259, 272, 280

Ca'far b. Hālid al-Barmakī: 252

Ca'far b. Muḥammad al-Ḳaysī: 45,
235, 247, 281

Camāl al-Dīn al-Cavzī: 121

Camīl b. Ma'mar: 254

Cavhar al-Sıkkī: 31

Cavhara: 36

Carīr: 8, 18

Cedis: 251

Curhum: 123, 250

Cuzayma: 289, 290

- D -

Dahtanūs: 261

al-Daḳḳūn: 211, 212, 213, 214,
216, 218, 224, 261,
262, 305

Dārā (Dāryūs): 123

Durayd b. al-Şimma: 14

Dozy, R.: 127, 128

- F -

al-Fa'zl al-aftāsī: 120

al-Fa'zl b. Rabī': 13

al-Farazdaḳ: 17, 88

Fātik (Abū Şucā'): 248

Fihri b. Mālik: 298

- G -

Gālib b. Umayya: 107

Gānim (Abū Muḥammad): 34, 39,
44, 45, 253, 285,
300

al-Gaṭammaş: 7

Gibb, A.R.: 245

Gomez, G.: 236

Graf von Schack, A.F.: 197

Grangaret, M.: 197

Grünebaum, G.E.: 60

- H -

al-Ḥakam b. Hişām: 68
al-Ḥakam b. Aḥmad: 84
al-Ḥakam al-Mustanşır: XVII
155, 234, 266
al-Ḥalīl b. Aḥmad: 22
Hz. Hamza: 308, 309
al-Ḥansā': 4, 5, 16, 234, 298,
301
Ḥārica b. Gānim: 124
Ḥaris b. 'Uḇād: 293, 294
Harim b. Sinān: 256
Hārūn al-Raşīd: 13
Ḥassān b. Sābit: 6, 20, 301
Hāşim b. 'Abd al-Azīz: 78, 135,
165
Ḥātim al-Ṭā'ī: 255
Haykal, Aḥmad: XIII
al-Ḥazracī, 'Ātika: 91
Hişām b. Aḥmad al-Kinānī: 191
al-Hişām al-Mu'ayyad: 155, 156
Hipokrat: 249
Ḥubayb b. 'Adiyy: 11
Ḥucr: 123
al-Ḥuṭay'a: 298
Hz. Hüseyin: 77, 124
al-Ḥuşrī: 48, 54, 74, 85, 116,
233, 240, 250, 255,
283, 298, 306, 313

- İ -

İbn al-Abbār: XXVI, 194, 195

İbn 'Abd Rabbihi: XVI, 46, 81,
82, 85, 87, 97, 148,
266

İbn 'Abdūn: 40, 41, 97, 120,
123, 124, 125, 126,
127, 128, 130, 249,
251, 258, 274, 279,
288, 308, 312

İbn 'Abd al-Şamad: 115, 116,
118, 129, 255

İbn Abū Rukab: 181

İbn al-'Amīd: 255

İbn 'Ammār: XIX, XX, 76

İbn al-Aşīr: 63

İbn al-'Assāl: 182, 188, 192,
193

İbn 'Allāf: 23, 24

İbn Badrūn: 121

İbn Bācca: XXII, 133

İbn Bāk: 141

İbn Başkuvāl: XXII

İbn Burd al-Aşğar: 58

İbn al-Cadd: 244, 302

İbn Cahvar (Abū al-Ḥazm): 70,
264

İbn Cahvar: (Abū al-Valīd):

50, 53, 64, 70,
92, 264, 271

İbn Al-Cayyāb: 86, 106, 256,
266, 282, 295,
302

İbn Cuzayy: 265

İbn Darrāc al-Ḳaşṭallī: XVI,

32, 34, 70, 72, 74,
234, 266, 294, 309,
310, 323

- İbn Diḥya: 121
İbn al-Faraḫī: XXII
İbn Gālib: 76
İbn Ḥabbāza: 244, 302
İbn Ḥafāca: XII , XXIV, 39, 47,
66, 143, 144, 146,
232, 235, 236, 239,
265, 270, 300, 313
İbn al-Ḥakīm: 102
İbn Ḥaldūn: XXIV
İbn Ḥamdīs: XIX , 34, 36, 37,
42, 45, 46, 52, 54,
56, 58, 83, 89, 90,
113, 128, 129, 243,
245, 247, 260, 268,
269, 275, 278, 283,
284, 313, 320, 321
İbn Hānī: XVI , 30, 32, 34, 39,
52, 62, 63, 93, 104,
105, 230, 250, 259,
272, 280
İbn Hānī al-Laḥmī: 94, 322
İbn al-Ḥannāḫ: 70
İbn Ḥāzim: 95, 287
İbn Ḥāzım: XVI , 36, 149, 150, 151,
177, 178, 191
İbn Ḥāzımūn: 315, 316
İbn Ḥutayba: 22
İbn al-Ḥuṭṭiyya: X^{II}
İbn Ḥuzmān: XXIII
İbn Labbāna: XIX , 37, 91, 111,
112, 113, 114, 117,
129, 254, 267, 277,
299, 312
İbn Mālik: XXV
İbn Mālik: (Abū Muḥammad): 263
İbn Masarra: XXI
İbn al-Mu^ctazz: XV , 21, 24,
281
İbn Nubāta: 72
İbn Raşık: XVIII, 91
İbn Ruşd: XXII
İbn Sahl: 257, 269
İbn Sanā' al-Mulk: 317
İbn Sārra: 305
İbn Sīd: 65
İbn Sirāc: 41, 45, 55, 95,
97, 98, 235, 251,
258, 267, 281, 282,
287
İbn Şibrīn: 94, 101, 102, 104,
228, 229, 292, 297,
306, 322
İbn Şuhayd: XVI , 36, 37, 57,
58, 95, 147, 148,
149, 151, 175, 176,
178, 223, 257, 261,
268, 272, 312, 313
İbn Ṭufayl: XXII
İbn Ṭufayl (Abū al-Kāsım): 90
İbn^c Ubaydullāh al-Ḥacarī: 142,
268
İbn^c Udad: 251
İbn Uhbān al-Faḫ^casī: 3
İbn^c Uşfūr: 179
İbn Vahbūn: 76
İbn Zakvān: 56, 57, 64, 95
İbn Zaḫḫāk: XXIV, 143
İbn Zaydūn: XIX , 42, 50,
53, 54, 64, 73, 92,
235, 257, 264, 271,
308, 313
İbn Zuhr (Abu al-Ala): XXII,
66, 67, 161, 172

İbn Zühr (Abu Bakr): XV,
XXII,172

İbn Zühr (Abū Marvān):XXII

İbn Zumruk:XXV , 53, 57, 64, 72,
100, 233, 238, 304,
306

İbrāhīm b. ʿAbdullāh: 230

İbrāhīm b. Halaf: 195

ʿİsā b. Omar al-Sakāfī: 22

İmru'ul-Kays: 28, 123, 229

İsmāʿil b. Badr: 81

İsmāʿil b. Muḥammad: 294, 309,
323

İsmāʿil b. Aḥmad b. al-ʿAsīr:121

İskender: 123

- J -

Julian: IX

- K -

Kaʿ b b. Māma: 255

Kahtan: 198, 251

al-Ḳālī: XII

Kannūn, ʿAbdullāh: 204, 207, 209

Karun: 198

al-Ḳāsım b. Yūsuf: 25

Kilānī, Kāmil: XV

Ḳudāma b. Caʿfar: 56

Ḳuss b. Sāʿida: 253

- L -

Labīd b. Rabīʿa: 7, 35, 36, 43,
231, 248

al-Lamāʿī: 33, 268, 286

Laylā al-Aḫyaliyya: 11

Lisān al-Dīn b. al-Ḥaṭīb:

XXIV , XXV, 34, 51, 100,
119, 135, 136, 154, 202,
252, 257, 277, 282, 300,
302,

Lukmān b. ʿAd: 251

Luzerik: IX

- M -

al-Maʿarrī (Abū al-ʿAlā): XVI,
248, 264, 277, 278,
298

al-Maʿmūn (al-ʿAbbāsī): 25, 27

Maḥmūd b. Carīr: 282

al-Maḳḳarī: 204

Mālik b. Anas: 21

Mālik b. Nuvayra: 238, 253,
254, 288, 289,
290, 291

Mālik b. Zuhayr: 4

al-Mansūr (İbn Abū ʿĀmir):XVII,XXI,
59, 70, 106, 152,
155, 156, 157, 158

al-Mansūr (Abū Yūsuf Yaʿḳūb):
XXII

al-Marrākuṣī: 110, 121

al-Marzubānī: 28

Monroe, T.J.: 128

Muʿāviya: 12, 67

Hız. Muhammed: 2, 3, 6, 10,
42, 43, 53, 63,
64, 84, 137, 141,
301

- Muḥammad b. ^cAbdurrahmān: 68, 78
Muḥammad b. Aḥmad: 140
Muḥammad b. Aşbağ: 133, 273
Muḥammad al-Balavī: 297
Muḥammad b. Cābir: XXV
Muḥammad al-Ġassāni: xxv
Muḥammad al-Ġanī Billāh: 53, 57,
64, 72, 100, 233,
238, 304
Muḥammad b. İbrāhīm: 136
Muḥammad b. İbrāhīm b. Farac:
101, 104, 228,
292, 306
Muḥammad b. Mas^cūd: 51
Muḥammad b. Muḥammad al-Ḳuraşī:
98, 267
Muḥammad b. Sīdārī: 60
Muḥammad al-Şāṭibī: 140
Muḥammad b. Yūsuf b. al-Aḥmar:
202
Muḥammad b. Yūsuf b. Naşr: XXIV
al-Mu^cizz: 31, 62, 63
al-Muḳtadir b. Hūd: 49, 233,
240, 255, 298,
306, 312
Muḳaddam b. Mu^cāfā: XIII , 59, 60
Mu^cmin b. Sa^cid: 68
Munḳiz al-Hilālī: 7
Munzir b. Mā' al-Samā': 166
Munzir b. Muḥammad: 78
Munzir b. Yaḥyā al-Tucībī: 32,
294
Munzir b. Sa^cid: 273
Mūsā b. Nuşayr: IX, X
al-Muşḥafī (Abu Ca^cfar ^cOsmān):
155, 156, 157, 158
159, 164, 231, 252
al-Muşḥafī (Abū Bakr Muḥam-
mad): 231, 252
Muslim b. al-Valīd: 264
al-Mustanşır: 76
Mutammim b. Nuvayra: 238, 253,
254, 288, 289,
290
al-Mutavakkil(al-^cAbbāsī): 108
al-Mutanabbī: 18, 88, 248, 276
al-Mu^ctamid b. ^cAbbād: XIX, XX,
37, 44, 46, 48, 50, 73,
76, 82, 83, 87, 110, 113,
114, 115, 116, 117, 118,
119, 128, 129, 130, 159,
160, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 167, 168, 169,
170, 235, 254, 265, 269,
276, 277, 291, 299, 308,
311, 313
al-Mu^ctaẓıd b. ^cAbbād: 42, 50,
54, 73, 110,
235, 257, 305
- N -
- al-Nābiğa al-Ca^cdī: 304
Nāhiż b. Muḥammad: 77
Naşr b. Muḥammad: 103
Hz. Nuh: 250
Nykl, A.R.: 128, 197
- O -
- ^cOmar b. al-Muḳaffar: 120
^cOmar b. al-Ḳuraşī: 106
^cOsmān b. Manzūr: 79

- R -

Rabī^c b. Ziyād: 4
al-Rāfi^cī, M.S.: 20
al-Ramādī: XV
al-Ruṣāfi: XXIV, 241

- S -

al-Şafadī: 98, 99
al-Saffāh: 125
Şahbān b. Vā'il: 253
Şahr (Amr b. Şarīd: 4, 234,
298, 301

Sa'ld b. Cūdī: 59
al-Şāhib b. Abbād: 255
Sa'd b. Ubāda: 103
Sāsān: 198, 301
Sayf al-Davla: 18, 276
Semud: 250
Sibavayh: 22
Sokrat: 249
Şubh: 234, 266
al-Suhaylī: 179
Sulaymān b. Halaf: 84, 283
Sulaymān b. Katta: 77
Sulaymān al-Kulā^cī: 96

- Ş -

Şamir: 124
Şeddad: 198, 301
al-Şumays: 107

- T -

Ṭarīk b. Ziyād: IX
Tasm: 123, 251

Tavba b. Humayyir: 11

- U -

Ubāda b. Mā'al-Samā': 69, 275
Ubaydullāh b. Yaḥyā: 97
Umayya b. Abd al-Āzīz: XXIV,
138, 254
Umayya b. Abū al-Şalt: 47
Ummu Atiyya: 3
Umm al-Haysam: 232
Umm Ma'bad: 14
Umm Mālik: 145
Urva: 14

- V -

al-Valīd b. al-Yazīd: 124, 125
Valīd b. Abd al-Malik: IX
Valera, J.: 197
Vernet, J.: 209, 210

- Y -

Yaḥyā b. Abdullāh: 298
Yaḥyā b. Ḥafṣ: XXVI, 194
Yaḥyā b. Ḥammūd: 69
Yaḥyā al-Ġazāl: XV
Yaḥyā b. Huzayl: 272
Yaḥyā b. Sahl al-Yakkī: 252
Hz. Yakub: 81, 82, 253
Yazīd b. Hazzāk: 22
Yazīd b. Mu'aviya: 12, 67, 77,
78
Hz. Yusuf: 82, 252, 253, 292
Yūsuf b. İsmā'īl b. Farac: 103
Yūsuf b. İsmā'īl (Abū al-Ḥaccāc):
34, 72, 100, 252, 257

Yūsuf al-Fihri: X
Yūsuf b. Tāşfīn: XX, XXI, 168

- Z -

al-Żabbī: XXII
al-Zakramī: 42, 246, 320
al-Zamaḥşari: 22, 282
Zuhayr b. Abū Sulmā: 236, 256,
260
Zuhayr b. Cuzayma: 9, 237

Y E R A D L A R I D İ Z İ N İ

Ağmat: 44, 47, 110, 115, 118,
119, 159, 276
Almanya: IX
Bağdat: 27, 114, 174, 258
Basra: 25, 26, 174
Balensiya: XXVI, 180, 185, 186,
188, 191, 194, 200,
212, 301, 315
Basta: 204, 206, 223
Batalyus: 40, 109, 120
Berbeştr: 180, 182, 188, 212
Ceyyan: 180, 181, 200
Gırnata: XVIII, 34, 98, 100,
101, 180, 202, 204, 206,
211, 228, 242, 252, 257,
265, 292, 295
Hıms: 114, 200
Hire: 290
Irak: 223, 257
İran: 198, 301
İrem: 198, 301
İskenderiye: 230
İşbiliyye: XVII, 74, 81,
109, 110, 114, 180,
197, 241, 244
Kudüs: 184, 186, 187
Kurtuba: X, XVII, 50, 58, 69,
70, 106, 110, 147, 155,
165, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 191, 194, 230,
233, 257, 258, 264, 273,
275, 286, 287
Mälaka: XVIII, 196, 206, 222
al-Mariyya: XVII, 206, 223
Medine: 199
Mekke: 176
al-Munakkab: 222
Mursiya: XIX, 180, 200

Necid: 199, 257
Runda: 196, 220, 221, 222
Samarra: 108
Sarakusta: XVIII, 32, 294
Sfaks: 34
Suriye: 257
Şatiba: 139, 180, 200
Tanca: 117
Tedmur(Palmir): 299
Tulaytila: XVII , 180, 183,
189, 190, 192
Tunus: 34, 194
Uşbuna: 60
Vadiâş: 207
Yemen: 198
Zâb: 30, 31, 104

SUMMARY

In this work, which is submitted as a Ph.D. dissertation, Andalusian elegies are analyzed ⁱⁿ with all their aspects.

Chapter 1 deals with the concept of elegy in Arabic Literature in general. Here the term 'elegy' is defined and its topics and some relating concepts are determined. Moreover, this chapter manifests itself as a criterion for the elegies which will be analyzed later.

Starting in Chapter 2, Andalusian elegies are first analyzed in terms of their themes. The significance of the themes within the elegies and the interrelation of the theme ~~and~~ the setting and the poet are touched upon.

Chapter 3 is devoted to elegy figures whereas Chapter 4 deals with concept of 'self-elegy', and in Chapter 5 elegies written for Andalusia cities are studied. Figures of speech, the artistic aspect and the make up the contents⁺ of Chapter 6.

Elegies in Eastern Arabic Literature are mentioned not only in the chapter but also in other chapters. Thus, Andalusian and Eastern Arabic elegies are compared in many terms, and elements such as imitation, influence and innovation are ^{examined} revealed.

Andalusian elegies generally share the same topics with Eastern elegies, and 'weeping', 'patience' and 'eulogy' remain. It is obvious that the regime influences elegies and there is an increase in the number of condolence and congratulation⁺ elegies as a ^{result} consequence of a monarchic system. 'Addressing the enemy', 'the fear of being forgotten and addressing the friends' and 'tears for lost dignity' are the topics peculiar to this type of elegies. Elegies for cities are not solely Andalusian, but they are among the most common lyrics since they are in accordance with the actual circumstances in Andalusia.

The conditions which strike the Andalusians and their life-style influence the elegies not only in terms of subject and content but also in terms of language. Attractive elements of life and science contribute to the elegies and the language itself. However, the impact of the old language is present with all its pomposity.

